

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਦਿਆਲਾ ਮੁਕਤਸਰ

ความรู้เรื่องเหล่านี้ เป็นชนิดที่หาได้ยากเพราะเป็นความรู้พิเศษรู้กันน้อย แม้จะรู้กันบ้าง ก็สักแต่จั่วรู้ ไม่ทราบเหตุผลต้นปลายเป็นมาอย่างไร เมื่อต้องการจะรู้ แต่ไม่สามารถจะรู้ได้ ก็มักทำให้เบื่อหน่าย เลิกสังเกตเลิกศึกษากัน ความรู้ในเรื่องเหล่านี้ก็เสื่อมไป เมื่อข้าพระพุทธเจ้ามาได้อ่านพระอธิบายเรื่องข้างต้นนั้นแล้ว ก็กระทำให้กระหายที่จะได้เห็นตัวจริงขึ้นมาทันที เพราะจะได้ความรู้สิ่งอื่น ๆ จากที่ทรงพระเมตตาอธิบายไว้ลออกไปอีก

(คุุหน้า ๘๒)

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ
นริศราภวัตติวงศ์
1
ทรง
บันทึกเรื่องศรามรุ้งต่าง ๆ

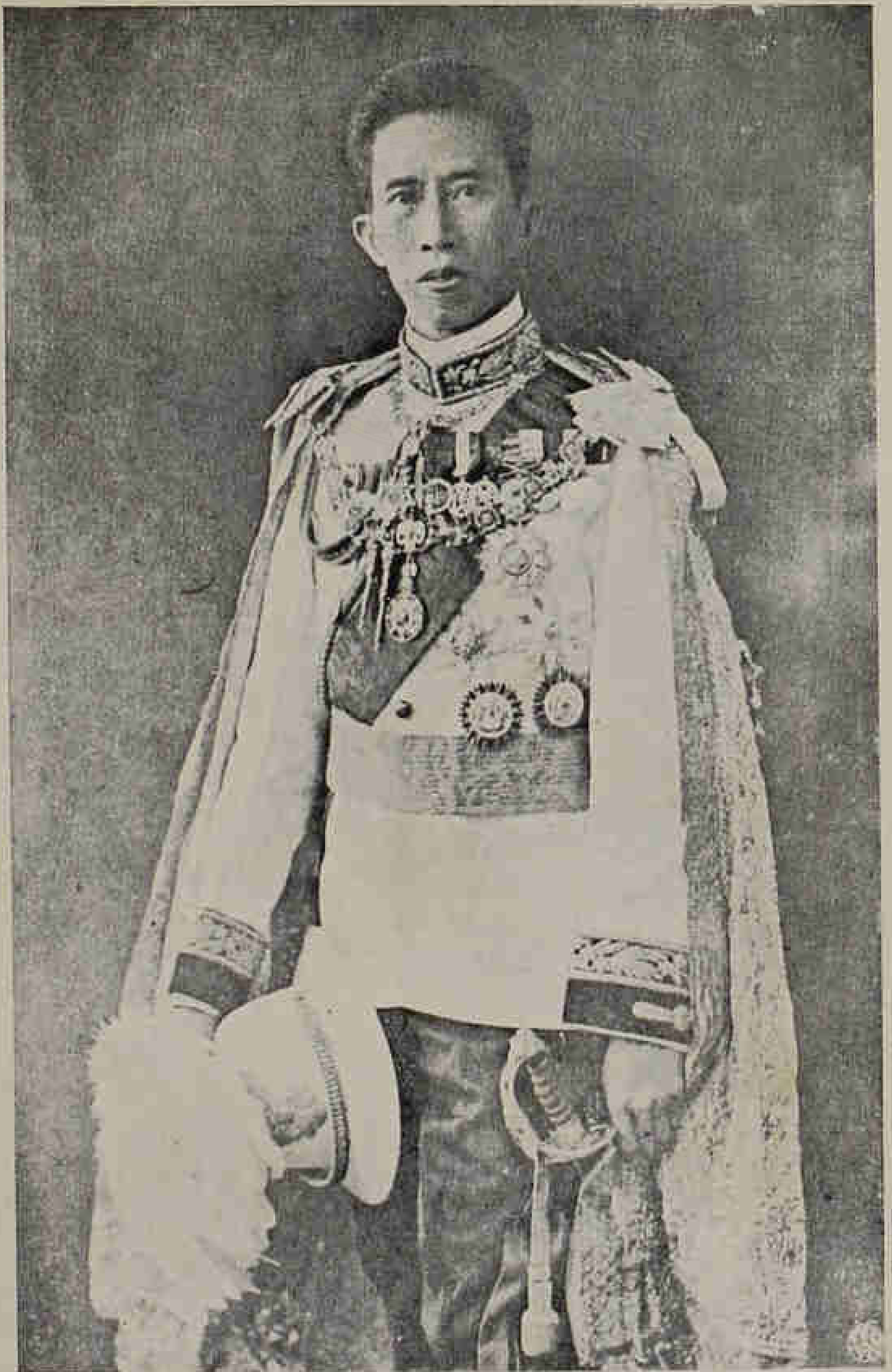
ประทาน

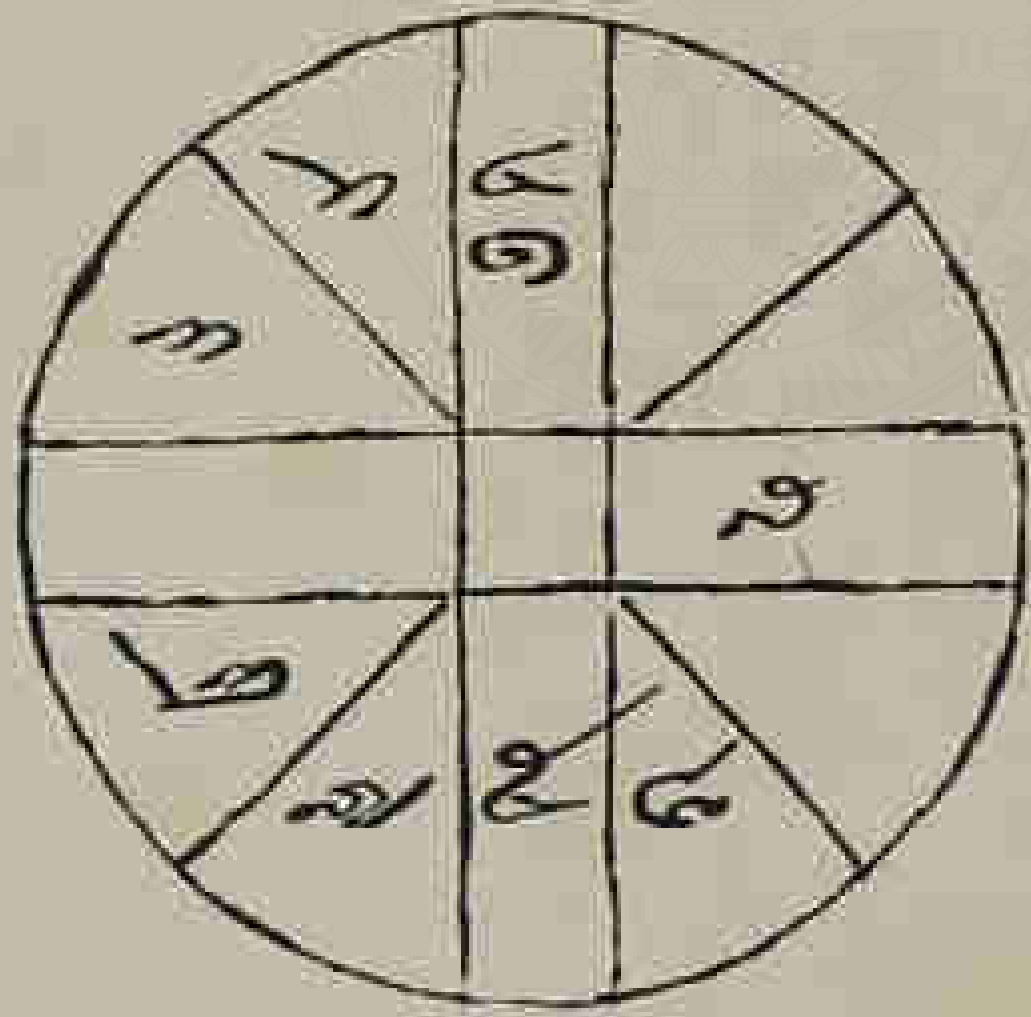
พระยาอรรคมหาเสนาฯ

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
สมาคมส่งเสริมศาสตร์แห่งประเทศไทย

๒๔ เมษายน ๒๕๐๖

๑๑) ๓๑๑๒ คำเทศาเที่ยงคืนแล้ว
 กับ ๓๐ นาที พระลักขณากุมารพค
 ภิรมพค ๒ เปนเหตุศิษยาตแห่งฤกษ์๒๒๒
 ควรมีควรรู้คแล้วแต่จทรงพระกรรณไปปรก
 ๑๒๒๒๕

พระประวัติ

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เป็นพระราชโอรสของ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติที่ตำหนักในพระบรมมหาราชวัง เมื่อคณวณองการที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๒ เวลาเที่ยงคืนตวงแฉกกับ ๓๐ นาที หม่อมเจ้าหญิงพรรณราย พระธิดาของกรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ เป็น พระมารดา หม่อมเจ้าหญิงพรรณรายนมพระราชาธิดาพระองค์แรกซึ่งประสูติ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๘ มีพระนามว่า พระองค์เจ้าหญิงกรรณิกาแก้วอีกพระองค์หนึ่ง เมื่อประสูติได้ ๓ วัน และเมื่อมีพระชันษาครบเดือนก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีพระราชพิธีสมโภชตามพระราชประเพณี ทรงวางพระราชหัตถ์เตชา พระราชทานพระนาม ประกอบด้วยคาถาพระราชทานพระพร ซึ่งทรงพระราชนิพนธ์เป็นมคธภาษา เขียนเป็นอักษรอริยกะ และดวงพระชาตาลงใน พระอู่ พร้อมทั้งของทำขวัญอันมี ทองแท่ง เงินแท่ง เงินตรา ชันและช้อน ทองคำสำหรับเสวยน้ำ กับจมรกดสำหรับผูกพระศอ ๑๓ ด้วย

พระราชหัตถ์เตชา พระราชทานพระนามและคาถาพระราชทานพระพร นั้น มีความดังนี้

สมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยามผู้บิดา ขอตั้งนามบุตรชายที่ประสูติจากหญิงแล้ว พรรณราย ผู้มารดาในวัน ๓ ๑ ๒ คำ บัญชัญจสก นันว่า พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้า จิตรเจริญ สิงหนาม ขอจงมีความเจริญชานมาอยู่ พรรณ สุข พล ประภูภาณ ศุภสารสมบัติ สุวรรณวิสุทธิรัตน์ ยศบริวารสฤงคาร คัดค้านุภาพตระบะเดชวิเสศคุณสุนทร ศรีสวัสดิ์พิพัฒมงคลพิบูลย์ผลทุกประการเทอญ ฯ

ตั้งนามมาวัน อ. ๑๗ ค. ปุณฺณเบญจศก เป็นปีที่ ๑๓ ฤๅวันที่ ๔๔๑๒

ในรัชกาลประจุบันนี้

คาถาพระราชทานพระพร

อัย จิตฺตจรณฺโโลติ	ลทุธนาโม कुमारโก
อโรโก สุขีโต โหตุ	ทีฆายุก สยํ วลี
อทุโธ มหทุธโน โภคี	ขสฺสตี ปรีวารวา
เตชวา ถามสมฺปนฺโน	พหุ ชนปปีโยปี จ
สกุโกโต ทรุกโต	มานโต จ พหุหีปี
ตโต ปจฺจตุถิเก สพฺเพ	ชินาคู อปราชิต

คำแปลคาถาพระราชทานพระพร

कुमारนี้จึงเป็นผู้ ได้นามว่าจิตรเจริญ จึงไม่มีโรค มีความสุข มีอายุยืนยาว มีอำนาจคำฟังตน มีกำลังมีทรัพย์ใหญ่ มีโลกสมบัติ มีอิสริยยศ แลบริวาร มีเดชอาจหาญ บริบูรณ์ด้วยกำลัง และเป็นที่ยรักใคร่ของหมู่ชนมาก เป็นที่อันชนทั้งหลายมากสัการะเคารพนับถือ และจึงเป็นผู้ไม่พ่ายแพ้แก่ผู้ใด มีชัยชนะข้าศึกทั้งหลาย แต่ฐานนี้ ๆ ทุกเมื่อ เทอญ

คาถาที่พระราชทานพระพรแต่พระราช โยธธิดานี้ แปลก ๆ กันทุกพระองค์ เข้าใจกันว่าพระราชทานตามลักษณะของพระชาติา ด้วยมักจะตรงกับพระนิตยัย แดะความเป็นไปในพระชนมชีพ หรือมีฉันทกพระราชทานแก่ฉันทที่เลี้ยงในพระชาติาของแต่พระองค์เป็นดั่งนมาก

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสู่สวรรคตใน พ.ศ. ๒๔๓๓ นั้น พระองค์เจ้าจิตรเจริญมีพระชนษาได้ ๕ ปี กับ ๖ เดือน ครั้นแต่

ในภายหลังกว่ ทรงจำพระราชบิดาได้น้อยเต็มที จำได้แต่ว่าทรงพระภูษาแดง
ประทับด้วยบนพระเก้าอี้หมอนลอยหน้าลอยหลังได้ และเคยได้เสวยน้ำขมิ้นใน
เวลาที่ขมิ้นไปเฝ้า ตั้งอยู่ที่ประทับในพระที่นั่ง ก็ทรงจำได้แต่ว่ามีตุ๊กตอกใหญ่
หมอนโตคงอยู่บนโต๊ะเคย ๆ เคยบรรทมบนพนักเขาพระบาทถบเด่น กับทรงจำได้
ว่า ทรงสังเกตเห็นมีรูปภาพราชทูตไทยเข้าเฝ้าถวายพระราชดำรัสแต่พระเจ้า
หฤยธที่ ๑๕ คคืออยู่ที่พระที่นั่งอนันตสมาคมองค์เก่า การที่ทรงจำได้นั้น เข้าพระทัย
ว่า เพราะฝันพระทัยเรื่องรูปภาพมาแต่ทรงพระเยาว์นั่นเอง

เมื่อสิ้นรัชกาล บรรดาเจ้าจอมมารดาจำนวนมากก็หมดบุญสิ้นชีพ พากัน
ก้นกอกทุกข์ไต่ยาก จำเป็นต้องคิดอ่านชวนชวหายหารายได้เพิ่มเติมไว้บำรุงเลี้ยง
พระโอรสธิดาที่กำพร้าเหล่านั้น ด้วยไม่ทราบว่าการภายหลังจะเป็นอย่างไร
พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใหม่ก็ยกเขี้ยวพระชนษา แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ถึงจะยังมีพระชนษาอ่อนก็ทรงพระปรีชาสามารถยิ่งนัก ทรง
ชมเชยพระเจ้าน้องยาเธอไว้ กอจัดพระองค์ แล้วทรงอบรมด้วยพระองค์เอง
ไปตามที่ทรงสังเกตเห็นว่าเหมาะแก่พระนิสัย พระราชทานพระบรมราชา
นุเคราะห์แทนสมเด็จพระบรมชนกนารถทุกอย่าง แต่ทรงเลี้ยงอย่างบังคับ
เกี่ยวเชิญ ให้หมั่นศึกษาหาความรู้ไม่ปล่อยให้หมกมุ่นในความสุขสำราญแต่
เพียงกำเริบจำเป็นเจ้า แต่ให้เสวยมัจฉาพระองค์เจ้าเป็นข้าแผ่นดิน ด้วยทรง
ทราบดีว่าพระองค์เองนั้น ก็จะต้องทรงรับภาระอันหนักในการปกครองแผ่นดิน
ต่อไป ถ้าหากพระเจ้าน้องยาเธอต่างเข้มแข็งสามารถในราชการแล้ว ก็จะเป็น
ทิวว่างพระราชหฤทัยให้ตั้งของพระเดชพระคุณ เป็นกำลังช่วยราชการแผ่นดิน
ได้เป็นอย่างดี ตั้งนั้นจึงทรงฝึกหัดใหม่หน้าทบทวนวิชาการสมบัติชอบหนักเกิน
พระชนษามาแต่ทรงพระเยาว์ทุกองค์ แต่ถ้ำพระองค์ใดละเลยราชการในหน้าที่

ก็คงถูกปลดจากตำแหน่ง ถูกตัดเงินเดือน เช่น ข้าราชการสามัญ ไม่มีการ
ยกเว้น

ตั้งแต่เจ้าฟ้ากรมพระยานริศฯ ครัดเด้าถึงพระองค์เอง โน่นมีเมื่อย
ทรงพระเยาว์ว่า ได้ทรงเรียนหนังสือจนครบ ครอกข้าเพชร ก็หม่อมเจ้า
หญิงสารพัดเพชร ซึ่งเป็นพระขนิษฐาองค์หนึ่งของกรมหมื่นมาศยาพิทกษ
จนเมื่อทรงมีความรู้อ่านออกเขียนได้ เรียกว่า ชนสมุด แดง ก็ได้ทรงศึกษาวิชา
ชั้นสูงขึ้นไปกับพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย งามรายางกูร)

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ ได้เข้าทรงศึกษาในโรงเรียนทหารมหาดเล็ก ซึ่ง
โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งขึ้นให้พระบรมวงศานุวงศ์ และบุตรหลานข้าราชการได้
เข้าศึกษาวิชา การต่อภาษาอังกฤษนั้น มีครูเป็นฝรั่งชื่อ ฟรานซิส ยอร์ช
แปดเคอร์สัน ใช้นภาษาไทย พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย) แต่เมื่อยังเป็น
หลวงดำรงประเสริฐเป็นผู้สอน โรงเรียนนั้นเรียกว่า คณะเด็กทหารมหาดเล็ก

ระหว่างที่ทรงพระเยาว์นั้น ได้ทรงรับมอบหมายให้มีหน้าที่ไปทรงจุด
เทียนแทนพระองค์ ในพระราชพิธีเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ไม่สำคัญ และไปประเคนของ
แด่พระฉันทเวรทุกวัน พระฉันทเวรนั้น คือพระดังลิตทรงนิมนต์เปิดฉันท
ฉันท ๕ รูป เข้ามาฉันทอาหารที่พระที่นั่งดุสิตาภิรมย์ คือพระที่นั่งองค์ที่มเกล
ยรัชกาลแห่งแก้ว หน้าพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เมื่อทรงประเคนแล้วกั้น
หน้าก็เสด็จไปเที่ยวไต่ถามพระทัย ไปเข้าจงบิพาทย์ที่เข้าประโคมพระฉันท
ฉันท เมื่อฟังจนพอเข้าพระทัยบ้างแล้วก็ขอเข้าของคางบาง หัดคางของแขกบ้าง
หรือฉันทนกกเสด็จเข้าไปในวัดพระแก้ว ทอดพระเนตรรูปเขียนตามพระระเบียง
ดังเกิดจำใจ กลับมาคางหนักก็ใช้คนด้อยชาวทรงเขียนบ้าง ก็บานตุ้ซึ่งทำคางเงิน

อ่อน ด้วยดีนามน เป็นรูปเขี้ยวกลางท้องยุงพุงกระดอบ คงพระทัยจะเดียนแบบ
บานประคองดีพระแก้ว แต่ความจริงนั้นไม่เหมือนเลย เป็นแต่พอรู้เคาว่าพยายาม
จะทรงเขียนอะไรเท่านั้น ครั้นเห็นเจ้านายพี ๆ ที่ทรงพระเจริญกว่า ท่านทรงเขียน
รูปอะไรต่ออะไรกัน ก็มักชอบพระทัย ถึงกับหาสมุดเล่มหนึ่งพกไปทรงเขียนบ้าง
ผู้ใดเป็นช่างก็คิดเขา เช่นที่ครั้งเด้าไว้ว่า ครั้งหนึ่งมีฝรั่งชาวออสเตรเลียคนหนึ่ง
ชื่อนายไปยาเข้ามาขอขบเป็นเนรอยู่ที่สำนักพระมหาเจียมวัดพิชัยญาติ ครั้น
สักออกมาก็มาถวายตัวเป็นมหาดเล็ก นายไปยากคนนั้นเป็นช่างเขียน จึงตรัส
สั่งให้เขียนพันที่ทุกสถาน เช่นเอาฉันทฉิมมือเลียบประจบเขาแทบตาย ด้วย
อยากได้วิชาของเขา ตอนที่ทรงผนวชเป็นสามเณร ก็ไปทรงคิดพระกรุปัน วัต
บวรนิเวศ ด้วยท่านเป็นช่างเขียน แต่ครั้นพระกรุปันดังกล่าวออกมารับราชการอยู่
กรมพระคลังข้างที่ พระมารดาไม่โปรดให้คิดจึงทรงจัดนายดาบซึ่งเป็นช่างฝีมือ
ดี เป็นบุตรพระนมของพระองค์เจ้ามงกฏเดิศจึงมาให้คิดแทน นายดาบก็ดูออกเด้าที่
คอยคิดสอหย่อยตาม นายดาบผู้นั้นภายหลังเรียกกันว่า เจ้ากรมดาบ ด้วยได้รับ
ตำแหน่งเป็นจางวางกรมช่างตีเหล็ก ได้พระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น พระยา
จินดารังสรรค์

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตั้งเกณฑ์เห็นว่ามพระ
นิสต์ยไม่ไปทางการช่างเช่นนี้ ก็พอพระราชหฤทัย ทรงตั้งเสริม ด้วยพระองค์เอง
ก็โปรดการช่าง มีพระราชดำริสั่งให้เขียนอะไรต่ออะไรถวายเป็นพิศ ตรัส
เด้าว่า คราวหนึ่งตรัสสั่งให้เขียนรูปพระเจ้าแผ่นดินพม่า ซึ่งทอดพระเนตร
เห็นในหนังสือพิมพ์ฝรั่ง อะไรทำให้เข้าใจไปในเวลานั้นก็จำไม่ได้ว่าพระนาม
เม็งคิงเม็ง เขียนเสียเกือบทุกชุมชน ขออย่าได้เข้าใจว่าเหมือน เป็นแต่
คิดว่าที่เคยเขียนมาแล้วเท่านั้น เมื่อครั้งตามเสด็จไปเมืองสิงห์ ในจังหวัด

กาญจนบุรี ก็โปรดเกล้าฯ ให้เขียนกองหินแดงที่เสด็จไปทอดพระเนตร ดมมค
ขมเป็นทวารวดี และเมื่อเสด็จพระราชดำเนินไปจังหวัดเพชรบุรี ก็
โปรดเกล้าฯ ให้เขียนหิน หมวกเจ็ก ที่เขาตุงข้าง ที่เรียกว่า หมวกเจ็ก นั้น
เพราะหินข้างหนึ่งมีต้นฐานข้างบนกว้างข้างตางเล็กเรียวยาวหมวกเจ็กตั้งอยู่บน
หินอีกก้อนหนึ่ง ครึ่งบนทรงพระเจริญพอที่จะเขียนถวายเป็นเหมือนแฉ่ง จึงทรง
บีดไว้ในสมุดซึ่งจทรายวัน ภายหลังเมื่อตามเสด็จไปที่ไหนก็ทรงเขียนแผนที่ทวน
ถวายเป็นทรงบีดสมุดโดยไม่ต้องการตั้ง

การที่ทรงมี แฉ่ง จำจะเป็นช่างเขียนผู้ชำนาญ มีหลักฐานปรากฏ
ออกไปดังต่างประเทศครั้งหนึ่ง คือเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๗ กำหนดจะมีผู้ขุดปราสาท
จับหมุดทองเห็นได้ในกรุงเทพฯ ณ วนองคาร ขน ๓ ศา เดือน ๕ เวลาเที่ยง
แล้ว ๘ บาท โหรฝรั่งจึงขอเข้ามาตั้งกลดองคู่สุริยเช่นเคย ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้มาตั้งทหน้าพระที่นั่งจักรมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง
แต่ในครั้งนั้น โปรดเกล้าฯ แจกกระดาษแก่บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์และ
ข้าราชการซึ่งเข้าไปประชุมอยู่ ณ ที่นั้น ให้เขียนรูปสุริยประกวดกัน จัดเลือก
พระบรมวงศและข้าราชการผู้ใหญ่ เป็นกรรมการตัดสินคนหนึ่ง ผลการตัดสิน
ครั้งนั้นผู้ได้รับพระราชทานรางวัล ๓ พระองค์ แต่จำได้เพียง ๒ พระองค์ คือ
สมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์พระองค์ ๓ กับกรมหมื่นท้าวทรงวงศ์ประวดี
อีกพระองค์ ๓ ทรงเขียนระบายด้วยดินสอตั้งตามระเบียบ พระองค์เจ้า
จักรเจริญ ขณะนั้นพระชันษา ๓๐ ปี ทรงเขียนประกวดด้วยเหมือนกัน แต่เขียน
ด้วยดินสอดำ ชัดหยาบ ๆ พอเป็นรูปลักษณะไว้ จึงตกอยู่ในประเภท โยม
ลงกระดาษ โหรฝรั่งมาตั้งกลดองอันใจในรูปที่ประกวดเหล่านั้น ขอคืนแฉ่งเก็บ

เขาไปด้วย ต่อมาได้เขียนรายงานเรื่องสุริยอุปราสาทครั้งนั้น ลงในหนังสือทาง
โหราศาสตร์เล่มหนึ่ง นำภาพประกอบครั้งนั้น ซึ่งเขาเห็นว่ามามีรูปลักษณะตรง
กับความจริงที่สุด ลงแสดงเป็นภาพประกอบเรื่องด้วย ๒ ภาพ มีพระนามผู้เขียน
กำกับไว้ข้างใต้ ภาพหนึ่งเป็นฉัพจรหัตถ์พระองค์เจ้าเทวัญอุไทยวงศ์ ผู้ซึ่งใน
ปัจจุบันนี้คนทั่วไปยกย่องถวายพระเกียรติยศเป็น พระบิดาแห่งการต่างประเทศ
แต่ผู้สนใจในวิชาโหราศาสตร์ พวกนี้ยกย่องด้วยว่าทรงเป็น โหรเอกของ
เมืองไทย อีกภาพหนึ่งเป็นฉัพจรหัตถ์พระองค์เจ้าจิตรเจริญซึ่งเมื่อทรงพระเจริญ
วัยชน ก็ได้รับตำแหน่งเป็น นายช่างใหญ่แห่งกรุงสยาม

ใน พ.ศ. ๒๔๓๘ พระชันษาครบกำหนดโสกันต์ จึงทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ โสกันต์พระราชทานเป็นงานใหญ่ มีแห่รอบนอก (คือแห่ออกไป
ในเขตพระบรมมหาราชวังชั้นนอก) ทรงพระราชทานเครื่องประดับพระเกียรติยศ
เพิ่มเป็นพิเศษหลายประการ แต่งมโหรีพระราชทานแต่พระบรมวงศานุวงศ์
ที่พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร มีพระราชดำรัสขานแจ้งถึงเหตุที่งานโสกันต์
ใหญ่กว่าปกติครั้งนั้นว่า การที่ได้ทำการโสกันต์ใหญ่ในครั้งนี้ (ถ้าจะว่าแต่
เป็นโสกันต์อย่างกลางจะถูกล่าม) เพราะเห็นว่าจิตรเจริญเป็นลูกของหน้าอัน
ควรนับว่าเป็นน้องอันสนิทชิดชู้ ๑ ตัวฉันเองเล่าซึ่งได้มียศเป็นเจ้าฟ้าใหญ่
ยิ่ง เหมือนกับเจ้าฟ้าซึ่งพระมารดาเป็นเจ้าฟ้า ถ้าพระมารดาเป็นพระองค์เจ้า
เต็มที มีการราชประเพณีต่าง ๆ คือโสกันต์มีเขาไกรลาสเหมือนอย่างพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้น ก็เป็นไป
เพราะพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระมหากรุณาเมตตา ยก
ย่องขึ้นให้มียศศักดิ์ถึงเพียงนี้ เป็นพระเดชพระคุณติดอยู่ ไม่รู้สิ้นรู้สุด

เมื่อจะเทียบตัวฉันเองกับจิตรเจริญ โดยชาติตระกูลก็เสมอกันไม่สูงไม่ต่ำ
เป็นอย่างกันทีเดียว ก็เมื่อฉันได้มีการโสกันต์ใหญ่ที่สุดแล้ว ก็เห็นว่าควรจะ
ให้ยกโสกันต์ขนาดกลางนี้กับจิตรเจริญ ซึ่งเป็นผู้คล้ายคลึงกันกับฉัน ให้มียศ
มากชน เหมือนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระเมตตาแก่
ฉันแล้ว ซึ่งว่ามานั้นจะตั้งใจขอโทษแก่เจ้านาย ซึ่งฉันได้โสกันต์ให้ในแผ่นดิน
บัดยู่บัดนี้ ซึ่งไม่ได้ทำการใหญ่ขึ้น เพราะเห็นว่าเป็นการลำบากมากนัก ซึ่ง
ทำการใหญ่ครั้งนั้นก็เพราะเหตุมีมาดังเช่นว่ามาข้างต้นนั้นแล้ว ขออย่าให้มีความ
เสียใจเลย

เมื่อมีพระชันษา ๑๓ ปี ก็ได้ทรงผนวชเป็นสามเณร ณ วัดพระศรีรัตน
ศาสดาราม ใน พ.ศ. ๒๔๓๘ ต่อมเด็จพระยาปวเรศวิริยาดงกรณ์ เป็น
พระอุปัชฌาย์ พระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากร เป็นผู้ให้ศีล แล้วไปทรง
จำพรรษาอยู่ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ประทับที่กุฏิหมู่ที่ ๓ คณะกุฏิปากข้าง
วิหารพระศาสดา ระหว่างที่ทรงผนวชอยู่นั้น ได้ทรงหัดเทศน์มหาชาติตาม
ประเพณี ได้ถวายเทศน์กัณฑ์มหาธาตุนั้นเป็นกัณฑ์ใหญ่เทศน์ยาก ในงาน
ประจำมีที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เป็นที่พอพระราชหฤทัยมากกว่าเทศน์เพราะ
เรียบร้อยดี อักษรไม่ซ้ำ โปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินเพิ่มเป็นพิเศษอีก ๕
ซึ่ง อันเป็นจำนวนที่มากกว่าที่เคยพระราชทานเพิ่มแก่ผู้อื่นมาแต่จดถวายเท่า
นอกเหนือเงินประจำกัณฑ์ ๓๐ ค่าตั้งแคะเครื่องบริวารตามปกติ

ผลจากการที่ทรงหัดเทศน์มหาชาติครั้งนั้น ยังได้ประโยชน์ในภายหลังอีก
เมื่อกรมพระดมมตอมรพันธุ์ ทรงรวบรวมพิมพ์หนังสือเทศน์มหาชาติขึ้น ก็ได้
ทรงช่วยตรวจสอดบทรากันกัณฑ์มหาธาตุนั้นด้วยทรงจดแห่งจิตพอ พระนิพนธ์

กรมสมเด็จพระปรมานุชิตฯ ซึ่งทรงจำได้ ได้ขึ้นพระทัยเพิ่มเติมถวายด้วย นอก
จากนั้นภายหลังยังเคยทรงถ่ายทำนองถวายพระนักเทศน์รูปหนึ่ง ซึ่งกล้าพอที่จะ
มาทูลขอหัด ด้วยหาผู้รื้อนสอนให้ไม่ได้แล้ว

ทรงเล่าไว้ว่า เมื่อทรงตามผนวชสามเณรแล้ว ก็ได้เริ่มทรงศึกษาวิชา
สำหรับ ขัตติย ทิวังสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาบารามประบัษ มัการธมา การ
ใช้อาวุธต่าง ๆ เช่น ยิงปืน พันดาบ เป็นต้น นอกจากนั้นทรงพระเมตตาสอน
โบราณคดี ราชประเพณี ปรุทธานด้วยพระองค์เอง จนทรงได้ความรู้ในวิชา
เหล่านั้นเป็นหลักทำราชการต่อมา ครั้นต่อมา เป็น คนโปรด เช่นเมื่อทรง
ทราบว่าจะได้ทรง รัชกรม กิตพระทัยยังนัก ทรงจัดการทำเสด็จด้วยมือ
ประณีตงดงามเป็นพิเศษ ปรุทธานเป็น ของสมโภชเจ้านายทรงกรม ไว้ใช้
เสด็จ ๓ และในระหว่างนั้นก็ทรงเข้ารับราชการในกรมทหารมหาดเล็ก ทรง
ใช้ชวค้อย่างทหารแท้ ๆ มีเขารับการฝึกหัด อยู่เวรรักษาการ เช่นทหาร
ตามญทงปวง หลังจากทรงผนวชแล้ว ก็ทรงย้ายออกมาประทับอยู่ที่หอ
นิเทศพิทยา ซึ่งตั้งอยู่ในเขตพระบรมมหาราชวังชั้นนอกทางทิศตะวันตก

มีเรื่องเกิดตเด็ก ๆ น้อย ๆ ที่ควรจดจำถึง ด้วยได้กลายเป็นเรื่องสำคัญใน
พระประวัติต่อมา คือ ใน พ.ศ. ๒๔๒๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เสด็จพระราชดำเนินไปประพาสจังหวัดกาญจนบุรี ทางบกและทางเรือ
ตามลำแม่น้ำแควน้อยจนถึงไตรโยค พระองค์เจ้าจตุรเจริญตามเสด็จไปด้วย ใน
ฐานะทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ คิดพระทัยในความงามของไตรโยคเป็นอัน
มาก จนภายหลังถึงครั้งราพันถึงอยู่เนื่อง ๆ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๓๓ เมื่อจัดตั้ง
กรมยุทธนาธิการขึ้นใหม่ ๆ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช ผู้บัญชา

การกรณขุทธานิการ ทรงจัดให้ทหารม้านั้นเร่งถวาย ในวันเฉลิมพระชนม
พรรษา ในงานนั้นมี คอนเสิร์ท ซึ่งวงดุริยางค์ไทยของทหาร ซึ่งฟังผลพิสดาร
ขึ้นใหม่เป็นผู้บรรเลง เจ้าฟ้ากรมขุนนริศฯ ทรงอำนวยการจัดเรื่องเดินดนตรีนั้น
เผชิญในปลายปีนั้น มีกำหนดว่าจะเสด็จพระราชดำเนินไป ไทโรโยค อีกเป็นครั้งที่
๒ จึงทรงพระนิพนธ์บทของราชนัดดา ไทโรโยคที่ได้เคยตามเสด็จไป ในครั้งก่อน
พร้อมทั้งปรับปรุงทำนอง เพลงเขมรกล่อมลูก เต็ม ขึ้นเป็นทางอย่างใหม่ให้
เหมาะสมกับบท เพื่อให้มีอะไรแปลก ๆ ใหม่ ๆ ให้นักร้องนักดนตรีขับร้องแตร
บรรเลงถวายในงานนั้น เป็นเหตุให้ผู้ฟังตั้งใจเรียกกันว่า เขมรไทโรโยค ถวาย
เป็นเพลงที่รู้จักแต่ระนิยมกันแพร่หลายมาจนทุกวันนี้ และเป็นที่จดจำที่ทำให้มี
พระนามว่า สังคีตวาทีตวิจิตร

ถึง พ.ศ. ๒๔๒๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราช
ดำริว่าอีก ๒ ปี กรุงเทพรฯ จะมีอายุครบ ๓๐๐ ปี สมควรจะเตรียมจัดงาน
ฉลองพระนคร และฉลองพระแก้วมรกตด้วย จึงโปรดเกล้าฯ ราชทูตทูต ไทโรโยค
ให้ซ่อมแซมใหม่ทั้งหมด ทรงเกณฑ์พระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ เป็นนาย
ด้านอำนวยการซ่อมของพระเศษพระคุณมากบ้างน้อยบ้างต่างกัน พระองค์เจ้า
จักรเจริญขณะนั้น พระชันษา ๓๘ ปี โปรดให้ทำหน้าที่ซ่อมหอพระคันธารราษฎร์
ทั้งภายนอกภายในทั้งต้น ซ่อมแต่ทำซ่อมพระเจดีย์ลงกาประดับกระเบื้องใหม่
ซ่อมทำรูปยักษ์หน้าพระอุโบสถคู่หนึ่ง ครั้นแล้วเจ้าทำการซ่อมวัดพระแก้วครั้งนั้น
ธนูเกิดเหตุเห็นเหตุเห็น คิวบรธาช่างฝีมือดีทั้งหลายทุกประเภท มาประชุม
พร้อมกันหมด ได้เห็นวิธีการทำงาน ได้ฟังเขาคุยกัน ถกเถียงกัน ได้ช่วย
พระอาจารย์ต่าง ๆ เขียนภาพ ในที่สุดได้ทรงเขียนภาพมัจฉาตกที่ผนังในหอ

พระคันธารราษฎร์ ซึ่งทรงเป็นนายด้านด้วยพระองค์เอง แล้วอาสาช่วย
ประกับมุกเข็ดหน้าพระทวารพระพุทธปรางค์ ๓ ดวง ทั้งทรงรับแต่งโกตง
รามเกียรติ์ ด้วย

เมื่อเสร็จงานแล้ว จึงทรงได้ความรู้ความชำนาญมาก เหมือนได้เข้า
โรงเรียนการช่างที่ตที่สุด ครองกับคำโบราณที่กล่าวไว้ว่า ไซ้เป็นครูของหมอ
งานเป็นครูของช่าง ผู้ที่สนองพระเดชพระคุณในการซ่อมวัดครั้งนั้น ได้
พระราชทานประกาศนียบัตรและเหรียญตระกูลเป็นรางวัลด้วยความชอบตามลำดับ
ชั้นด้วยกัน พระองค์เจ้าจตุรเจริญได้พระราชทาน ๓ รางวัล คือ เหรียญทองคำ
๓ เหรียญ ในการซ่อมสิ่งต่าง ๆ ซึ่งทรงเป็นนายด้านตามพระราชดำรัสสั่ง
เหรียญเงิน ๓ เหรียญ ในการที่ทรงแต่งโกตง รามเกียรติ์ ๓ ห้อง คอน สุกสาร
ปลอมพล และเหรียญทองแดง ๓ เหรียญ ในการที่ทรงช่วยประกับมุกเข็ด
หน้าพระทวารพระพุทธปรางค์

การซ่อมวัดพระแก้วครั้งนั้นเป็นงานใหญ่ ผู้หัดถุใหญ่ที่ชำนาญ
เคยปฏิบัติราชการกันมาก่อน ออกจะดูหมิ่น ว่าไม่มีท่าทางว่าจะแล้วเสร็จทัน
กำหนดได้ ทั้งผู้โปรดให้เป็นหัวหน้าทำการสนองพระเดชพระคุณ ก็ตั้งใจเต็ม
พระศันษาน้อย ยังไม่เคยแสดงความสามารถให้ปรากฏเสียโดยมาก เข้าตำรา
คบเด็กสร้างบ้าน ทั้งสิ้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระ
วิตกกังวลยิ่งนัก ว่าถ้าไม่แล้วเสร็จทันกำหนดจริง ก็จะต้องเสียพระ
เกียรติยศ จึงมีพระราชหัตถ์เลขา หมื่นทรงกำกับพระเจ้าน้อยยาเธออยู่เมือง ๆ
ตงน

(สำเนา)

พระราชหัตถเลขา

ขอแจ้งความถึงเจ้านายทั้งปวง บิดาซึ่งมีใจรักดีซื่อตรงรู้พระเดชพระคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งเป็นต้นบรมราชวงศ์มาแต่ก่อน ได้รับอาสาทำการซ่อมวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นต้น ๆ กอง ๆ ทั้งปวง ให้ทราบทั่วกันว่า ตั้งแต่ได้ลงมือซ่อมวัดพระศรีรัตนศาสดาราม การก็แล้วไปบ้าง ที่ยังค้างก็มาก ถัดกันงวดวันกิน ที่จะต้องกำหนดการลงของ ก็ยังมีอยู่เพียง ๑๒ เดือนถ้วนเท่านั้น ถ้าจะคิดตามกำหนดเดิม ที่ว่าจะให้แล้วก่อนงาน ๖ เดือน ก็ยังมีเวลาอีก ๖ เดือนเท่านั้น

บัดนี้ฉันขอเตือนเจ้านายทั้งปวง ให้ถูกถึงการของตัว รีบเร่งทำการ อย่าได้นอนใจ ถ้าผู้ใดขัดข้องประการใดให้มาบอก ถ้าผู้ใดจะทำการไปไม่ไหว ให้เร่งมาบอกคืนการเสียในเวลานี้ จะได้หาผู้อื่นทำต่อไป ถ้าผู้ใดนั่งเฉื่อยและเก็บการไว้เปล่า ๆ ถึงกำหนดการไม่แล้ว ฉันมีความเสียใจมาก ที่จะต้องถือว่าคนนั้นเหมือนอย่างพี่น้องสุบกินเสียคนหนึ่ง การที่บอกมานี้เป็นความจริง ขอให้คิดตรองให้จงดี

แจ้งความเดือนมา ณ วัน ๕ ๕ ๖ ๓๑ ปีมเสงตรีศก สักราช ๑๒๔๓

(พระปรมาภิไธย) สยามินทร

ถึง เจ้านายที่เป็นน้องทั้งปวง ล้วนฉันส่งไปรณกรรมย่อคำพระสงฆ์มาให้

เธอกงจะเห็นกำหนดไฉนนั้นว่าเป็นวันจวนแล้ว เพราะดังนั้นฉันเธอยังอยากให้ฉันมีความเจริญยืนยาวสืบไป ขอให้เร่งงานของเธอให้แล้วทุกคำมากราบ ๆ อย่างไม่เป็นธุระก็ขาดกัน

จดหมายมา ณ วัน ๕ ๕ ๑ ๓๑ ปีมเสงตรีศก สักราช ๑๒๔๓

(พระปรมาภิไธย) สยามินทร

นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๒๕ เป็นต้นไป ได้ทรงรับราชการเป็นนายทหาร
มหาดเล็ก มียศเสมอ กัปตัน (นายร้อยเอก) ได้ทรงรับตำแหน่งเป็น ราช
เอเดอแกมปี (ราชองครักษ์) เป็นผู้กำกับการกรมทหารน้ำ เป็นผู้แทนผู้รับ
พระบรมราชโองการ ในระหว่างที่พระองค์เจ้าตศักรกุมาร ผู้รับพระบรมราช
โองการ ทรงผนวช และเป็น**ผู้บังคับบัญชาทหารรักษาพระองค์**

ใน พ.ศ. ๒๔๒๖ พระชันษาได้ ๒๐ ปี ทรงพระราชดำริเห็นสมควรจะมี
วังประทับอยู่ต่างหาก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างตำหนักและ
ตึกแต่งวังท่าพระ ซึ่งเดิมเคยเป็นวังของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ชั้นใหม่ พระราชทานเป็นที่ประทับ ทั้งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้าง
ตำหนักอีกห้องหนึ่งติดต่อกัน พระราชทานพระบรมราชาอนุญาตให้หม่อมเจ้า
หญิงพรรณรายเสด็จออกมาประทับอยู่นอกวัง ณ ตำหนักที่ตั้งนกับพระโอรส
ด้วยได้ ถึงกำหนดพระฤกษ์ ณ วันที่ ๓๖ พฤษภาคม เสด็จพระราชดำเนินไป
ทรงรับพระราชทานในพิธีชนวนใหม่ โดยกระบวนพระราชยาน

ใน พ.ศ. ๒๔๒๗ ทรงผนวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา โปรดเกล้าฯ
ให้มพิชดัม โภชที่ท้องพระโรงกลาง พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท รุ่งขึ้นทรงผนวช
ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม สืบเสด็จกรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์
เป็นพระอุปัชฌาย์ สืบเสด็จพระดังมราช (ดำ) แต่เมื่อยังเป็นสมเด็จพระพุทธ
โฆษาจารย์ เป็นพระกรรมวาจา แล้วไปจำพรรษาอยู่ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร
ประทับอยู่ที่โรงพิมพ์เก่า ริมตำหนักสมเด็จพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์

ก่อนจะทรงผนวช พระองค์เจ้าจครเจริญทรงเขียนหนังสือทุกพระมารดา
มอบทรัพย์สมบัติถวายเป็นที่านของพินัยกรรมฉบับหนึ่ง ซึ่งก็เป็นประเพณีที่ทำ
กันมาในการบวช แต่ทรงเขียนไว้ดังนี้

ครั้นจนออกพรรษา ถึงกำหนดเวลาที่สมควรจะพูดดังนั้นก็ดับแสง
พระประด่งก็ว่าจะพูดตามนวดต่อไป มีเพียงแต่ดอกนอญแดงวางคืดตรงผนัง
เตย ฉะนั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนิน
ไปพระราชทานกุญแจที่วัดบวรนิเวศ ฯ ปีนั้น ขณะที่เสด็จเข้าไปพระเคนไตรบี
ก็ทรงชุกพระราชหัตถ์จดหมายเขียนใส่เศษกระดาษลงในพระหัตถ์ พระองค์เจ้า
พระจิตรเจริญ มีความว่า ขอให้สักออกมามีช่วยกันทำราชการ จึงทรงตามนวด
ตามพระบรมราชโองการ

ใน พ.ศ. ๒๔๒๘ พระชันษา ๒๒ ปี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้
เลื่อนพระอิสริยยศขึ้นเป็นพระเจ้ามโงงยาเธอ ทรงกรม เสด็จพระราชดำเนินโดย
กระบวนแห่ไปยังวังท่าพระ ประทับ ณ ท้องพระโรง ให้ชาดักษณ์อ่านประกาศ
ตั้งกรม มีใจความว่า พระเจ้ามโงงยาเธอ พระองค์เจ้าจิตรเจริญ เป็นพระราช
อนุชา อันพระมารดาเป็นพระกนิษฐา แห่งกรมสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี
สมเด็จพระบรมราชชนนี นับเป็นพระราชอนุชาอันสนิทในสัมพันธ์วงศ์อีกชั้น
หนึ่ง จึงเป็นที่ทรงสนิทชิดชมแต่เดิมมา ประการหนึ่ง ส่วนพระเจ้ามโงงยาเธอ
พระองค์เจ้าจิตรเจริญนั้นแล้ว ก็ทรงพระสติปัญญารอบรู้ในราชกิจน้อยใหญ่
สามารถที่จะรับราชการฉลองพระเดชพระคุณ ต่างพระเนตรพระกรรณใน
ราชการทั้งปวงได้ มีพระอัธยาศัยซื่อตรงเที่ยงธรรม แลรักษาพระองค์ตาม
แบบอย่าง มิได้มีระแวงผิดพลั้งแต่สักครั้งหนึ่งเลย มีความจงรักภักดีอย่างยิ่ง
ต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยอันสนิท มีพระหฤทัย
เจ็บร้อนด้วยราชการยิ่งกว่าเห็นแก่ประโยชน์ของพระองค์ ได้ทรงดำรงอยู่

ในตำแหน่งเอเดอแอมป์หลวง แลได้ทรงบังคับการกรมทหารมหาดเล็กคราว
หนึ่ง จนบัดนี้ ได้ทรงบังคับการในกรมทหารรักษาพระองค์ ก็ทรงอุทิศ
สอดส่องการในตำแหน่ง ตลอดพระเดชพระคุณโดยความสุจริต รอบคอบ
แลทรงประกอบด้วยพระบัญชาแลความเพียร ในการศิลปศาสตร์การช่าง
เชี่ยวชาญทำได้ด้วยพระหัตถ์ ได้ทรงทำการในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แล
พระพุทธรูปฉลองพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แลการ
อื่นๆ เป็นอันมาก เมื่อพระองค์เป็นพระราชอนุชาอันสนิท แลได้รับราชการ
เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยนี้ ก็มีได้มีความกำเริบพุ่งชาน ซึ่งจะให้ความ
ทุจริตต่างๆ ตามมา แลให้เป็นที่รังเกียจแก่พระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการ
ทั้งปวง มีพระอัธยาศัยอ่อนน้อมเรียบร้อยตามสมควร มีความเคารพต่อ
ราชการกลัวความผิด ประพฤติพระองค์เหมือนข้าราชการอันมีความซื่อตรง
จงรักภักดีอย่างยิ่ง ย่อมปรากฏแก่ใจผู้ซึ่งได้ทราบพระอัธยาศัยทั่วหน้า
เพราะฉะนั้นจึงทรงพระราชดำริ เห็นสมควรที่จะสถาปนาขึ้นเป็นพระองค์เจ้า
ต่างกรมผู้ใหญ่ รับราชการฉลองพระเดชพระคุณต่างพระเนตรพระกรรณ
ได้ จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สถาปนาเลื่อนตำแหน่งยศ พระเจ้า
น้องยาเธอ พระองค์เจ้าจิตรเจริญ เป็นพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตาม
พระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์

พระเจ้าน้องนางเธอพระองค์เจ้าหญิงกรรณิกาแก้ว พระขัติยาองค์ใหญ่
ของหม่อมเจ้าหญิงพรรณรายนั้น ประชวรตั้งพระชนม์ถึงเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระอาลัยยิ่งนัก ด้วยเป็นพระเจ้า

น้องนางเชออันฉันทิ คูนเคยมาแต่ทรงพระเยาว์ ทรงพระราชดำริได้ว่า จะทรง
สถาปนา^๕ขึ้นเป็นเจ้าค่างกรมฝ่ายใน จะได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณต่าง
พระเนตรพระกรรณ ก็มาต้นพระชนม์^๕เดี่ยก่อน จึงทรงสถาปนา^๕ขึ้นเป็นพระเจ้า
น้องนางเชอ กรมขุนชัชยกัตถยา

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๓๐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ประกาศสถาปนา
ทั้งกรมขุนชัชยกัตถยาและกรมขุนนริศรานุกิตติวงษ^๕ขึ้นเป็นเจ้าฟ้า ด้วยทรง
พระราชดำริว่า เจ้าฟ้าอิศราพงศ์ เป็นพระโอรสกรมพระราชวังบวรมหาศักดิ
พลเสนีย์ ซึ่งเป็นพระเจ้าลูกเธอในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ฝ่ายพระองค์เจ้าดาราวดี ซึ่งเป็นพระมารดาเจ้าฟ้าอิศราพงศ์นั้น เป็นพระธิดา
กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระมหากรุณาฯ ยอ^๕ขึ้นเป็นเจ้าฟ้าตามความนิยมซึ่งมีมาแต่ก่อน แลโดย
ทรงพระกรุณาแก่เจ้าฟ้าอิศราพงศ์ ผู้มีเชื้อตระกูลอันสูงศักดิ์ทั้งสองฝ่ายเป็น
ตัวอย่างมา

ครั้นทรงพระราชดำริว่า พระเจ้าน้องนางเชอ กรมขุนชัชยกัตถยา
ซึ่งสิ้นพระชนม์แล้ว แลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนนริศรานุกิตติวงษ^๕ เป็น
พระธิดาแลพระโอรสแห่งหม่อมเจ้าพรหมราช ซึ่งเป็นพระธิดากรมหมื่นมาตยา
พิทักษ์ ซึ่งปรากฏพระนามในราชการที่ใช้อยู่ในบัดชยุบนี้ ว่าสมเด็จพระบรม
ราชวงศาตามหัยกาเธอ เพราะเป็นพระอัยกาแห่งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน เป็น
พระราชโอรสพระองค์ใหญ่ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวข้างฝ่าย
พระชนก พระเจ้าน้องนางเชอ พระเจ้าน้องยาเธอทั้งสองพระองค์นี้ ก็เป็น

พระราชบิดาพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็น
พระเจ้าแผ่นดินใหญ่ อีกประการหนึ่งเล่าพระมารดาของพระเจ้าน้องนางเธอ
พระเจ้าน้องยาเธอทั้งสองพระองค์นี้ ก็ร่วมพระชนกกับกรมสมเด็จพระเทพ
ศิรินทราบรมราชินี สมเด็จพระบรมราชชนนี จึงร่วมพระอัยกาข้างฝ่ายพระราช
ชนนีกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แลเป็นพระเจ้าน้องยาเธออันสนิททั้ง
สองฝ่ายดังนี้สมควรที่จะทรงยกย่องพระเกียรติยศให้สูงขึ้นเต็มเท่าที่ตามซึ่งเคย
มีแบบอย่างมาก่อน จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้ใช้ค่าน้ำหน้าพระนาม
ว่า พระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนชุตยกุลยา และพระเจ้าน้องยาเธอ
เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์

และใน พ.ศ. ๒๔๓๐ นี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ปรับปรุงหน่วย
ทหารที่มีอยู่ขึ้นเป็นกรมอย่างใหม่ แบ่งออกเป็นทหารบก ๘ กรม ทหารเรือ
๒ กรม เจ้าฟ้ากรมขุนนริศฯ ได้ทรงดำรงตำแหน่งเป็น นายพันเอก ผู้บังคับการ
กรมทหารรักษาพระองค์ และในบัดนี้เอง โปรดเกล้าฯ ให้รวบรวมทหารบก
ทหารเรือเข้าด้วยกัน ตั้งเป็นกรมยุทธนาธิการขึ้น ครองโปรดให้เจ้าฟ้ากรมขุน
นริศฯ ดำรงตำแหน่งเจ้าพนักงานใหญ่ใช้จ่าย

อนึ่งในบัดนี้ โปรดเกล้าฯ ให้เป็นกรรมการร่วมด้วยเจ้านายและข้าราชการ
อื่น ๆ มีสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช เป็นประธาน จัดการ
ตกแต่งรักษาความสะอาดพระนคร มีกิจการขุดคู คลอง ซ่อมสร้างถนน เป็นต้น

ในปี ๒๔๓๓ ทรงมีตำแหน่งเป็นผู้บัญชาการกระทรวงยุติธรรม และ
ทรงทำงานในกรมโยธาด้วย ในปีนี้ โปรดเกล้าฯ ให้เสด็จไปตั้งที่ประทับ
และพำนัก พร้อมด้วยพระองค์เจ้าวิมลมานวงศ์ และพระองค์เจ้าสายสมันท์วงศ์
เพื่อทอดพระเนตรกิจการทั้งปวงทางฝ่ายทหาร กับทั้งการวางผังเมืองและตั้งปลูก
สร้างต่าง ๆ ทางฝ่ายโยธา

เสด็จกลับมาแต่ไม่ช้าก็โปรดให้เป็นอธิบดีกรมโยธา ภายหลังโปรด
เกล้าฯ ให้ทรงจัดวางระเบียบรวบรวมกรมกองอื่น ๆ มาไว้ด้วย ตั้งขึ้นเป็น
กระทรวงโยธาธิการ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ ได้ทรงเป็นเสนาบดีพระองค์แรก กระทรวง
โยธาธิการเมื่อแรกตั้งนั้น แบ่งเป็น ๕ กรม คือ

๑. กรมเขตเสรีจ

๒. กรมขานูชี

๓. กรมการโยธา ซึ่งแบ่งออกเป็น ๕ กอง

(๑) กองทำถนนสะพานแถมนาม เป็นต้น แต่อื่น ๆ อันเป็นประเทศ
หนทางบกทั้งต้น แต่ทั้งดูแลตรวจตราซ่อมแซมเสมอไป

(๒) กองขุดคลองแต่ทำทำน้ำท่าเขื่อน แต่อยู่แต่ทำนบเป็นต้น แต่อื่น ๆ
อันเป็นประเทศหนทางน้ำทั้งต้น แต่ทั้งดูแลรักษาซ่อมแซมเสมอไป

(๓) กองทำการสำรวจก่อสร้างทั้งปวง อันเป็นที่อยู่ที่ทำการแต่อื่น ๆ
มีคัก เรือน อนุสาวรีย์ กำแพง เป็นต้น แต่ทั้งดูแลรักษาซ่อมแซมของเหล่านั้น
ในสิ่งที่ขึ้นของกลางเสมอไป

(๔) กองทำการสรรพทอทั้งปวง คือท่อน้ำ ท่อไฟ ท่อใส่โครก เป็นต้น
ที่ต้องฝังไปในดิน แดผ้า แดตุแสดการสูบน้ำ ทำไฟ แดทำสระ แดรักษาซ่อม
แซมเต็มอไป

(๕) กองตรวจภูมิประเทศ ทำแผนที่แม่น้ำ ตำคดของ แดหนทาง แด
ตรวจแร่ต่าง ๆ

๔. กรมช่าง ซึ่งแบ่งเป็น ๓ กอง คือ

(๑) กองช่างทำการในเครื่องไม้ เครื่องเหล็ก เครื่องที่ดาแสดอื่น อัน
ประกอบแก่การแน่นหนาทั้งปวง

(๒) กองช่างต่าง สำหรับทำของประณีต เป็นของคองของใช้ ที่จะ
เป็นประโยชน์แก่คนทั่วไป

(๓) กองช่างทำการในสรรพพระราชพิธีหตวงทุกอย่าง ตามเวดาคาม
ดมัยที่จะเกิดขึ้น

๕. กรมไปรษณีย์โทรเลข แบ่งเป็น ๒ กองคือ

(๑) กองไปรษณีย์ สำหรับทำการส่งหนังสือราชการ แดหนังสือต่าง ๆ
แสดส่งของ ส่งเงินไปทั่วพระราชอาณาเขต

(๒) กองโทรเลข เป็นพนักงานทำสายโทรเลขทุกตำบล แดประจำการ
บอกโทรเลข แดตรวจตรารักษาซ่อมแซมเต็มอไป

กระทรวงโยธาธิการมีหน้าที่คดออกแบบแปดนแสดดำเนินการก่อสร้าง
ของกระทรวงทบวงกรมอื่น ๆ ด้วย หรือถ้าจะออกแบบเองก็คองให้กระทรวง
โยธาตรวจคุมรายการก่อสร้าง แดควบคุมตรวจคดราคาที่จะคองงบประมาณ
เบิกเงินจากกระทรวงพระคองด้วย

ต่อมากรมรถไฟขึ้นด้วยอีกกรม ๑

โดยเหตุนี้ เจ้านายพี่น้องจึงทรงตั้งเรียกกันว่า นายช่างใหญ่แห่งกรุง
สยาม

ใน พ.ศ. ๒๔๓๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเสนาบดีกระทรวง
พระคลัง เพื่อให้ทรงแก้ไขจัดวางระเบียบที่ยังไม่เรียบร้อย

ใน พ.ศ. ๒๔๓๗ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายไปเป็นเสนาบดี
กระทรวงกลาโหมแทนเจ้าพระยาพดเทพ ผู้ซึ่งชราภาพ ออกจากพระราชทาน
บำนาญ

พ.ศ. ๒๔๓๘ โปรดให้ย้ายไปเป็นผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ
ถึง พ.ศ. ๒๔๔๐ เป็นเสนาบดีกระทรวงกลาโหม และเป็นผู้แทนเสนาบดี
กระทรวงพระคลัง

พ.ศ. ๒๔๔๓ เป็นผู้รับตำแหน่งผู้บัญชาการทหารเรือ

พ.ศ. ๒๔๔๒ กลับไปเป็นเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ

ใน พ.ศ. ๒๔๔๓ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาหม่อมเจ้า
พรรณราย พระมารดา ขึ้นเป็นพระอัครมเหสีของรัชกาลที่ ๖ พระองค์เจ้าพรรณราย

พ.ศ. ๒๔๔๗ ย้ายไปเป็นเสนาบดีกระทรวงอั้ง และในบั้นเอง ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนกรมเป็นกรมเจ้าพนักงาน เจ้าพนักงาน
หลวงนครานุวัตติวงษ์ โดยประกาศพระราชดำริว่า พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าพ้า
กรมขุนนครานุวัตติวงษ์ ได้ทรงรับราชการในหน้าที่ราชการอันสำคัญมาเป็น

อันมาก คือเป็นผู้ร่วมพระดำริด้วยสมเด็จพระเจ้าเมืองยาเซอ เจ้าฟ้ากรมพระ
ภาคพื้นธวงศวรเดช แลพระเจ้าเมืองยาเซอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ รวบ
รวมทหารตั้งกรมยุทธนาธิการ ได้ทรงรับราชการในตำแหน่งใหญ่ในกรมนั้น
ภายหลังได้รับราชการนอกตำแหน่งทหารเพิ่มเติมออกไป จนเป็นตำแหน่ง
อธิบดีกรมโยธา จัดรวบรวมการทั้งปวงเข้า จนภายหลังยกขึ้นเป็นกระทรวง
โยธาธิการ ได้ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงนั้นเป็นครั้งแรก นับว่าเป็น
ผู้จัดการก่อสร้างตั้งกระทรวงนั้นขึ้นเป็นปฐม

ภายหลังเมื่อการพระคลังไม่เรียบร้อย จึงต้องทรงพระกรุณาโปรด
เกล้าโปรดกระหม่อม ให้ทรงย้ายตำแหน่งไปเป็นเสนาบดีกระทรวงพระคลัง
ภายหลังเมื่อจะจัดราชการกระทรวงกระลาโหม ก็ต้องทรงพระกรุณาโปรด
เกล้าโปรดกระหม่อมให้ทรงย้ายตำแหน่งไปเป็นเสนาบดีกระทรวงกระลาโหม
ภายหลังเป็นผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการด้วย ครั้นเมื่อ ร.ศ. ๓๓๖ เสด็จ
พระราชดำเนินประพาสประเทศยุโรป ได้ทรงรับราชการสองหน้าที่ ทั้งเป็น
ผู้แทนเสนาบดีกระทรวงพระคลังด้วย จนเสด็จพระราชดำเนินกลับ

ครั้นรัตนโกสินทรศก ๓๑๗ ได้ทรงกลับมารับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวง
กระลาโหม และเป็นผู้รั้งตำแหน่งที่ผู้บัญชาการทหารเรือ จนรัตน
โกสินทรศก ๓๑๘ จึงได้กลับทรงรับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการตาม
เดิม ในโอกาสนี้จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ทรงดำรง
ตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงวัง

การที่ต้องทรงย้ายรับราชการเป็นหลายกระทรวงนั้น เพราะทรงพระ
ปรีชาสามารถอาจวางเนติแบบอย่างในราชการให้เป็นขั้นที่ติดฐานมั่นคง ดำเนิน

ในทางที่ควรที่ขอบได้ มีพระอัครราชย์มั่นคงของอาณาจักรได้รวดเร็ว ดำรงอยู่
ในความสัตย์สุจริตเป็นที่ตั้ง ยิ่งราชการนอกจากตำแหน่ง ก็ได้ทรงรับฉลอง
พระเดชพระคุณเพิ่มขึ้นอีกเป็นครั้งเป็นคราวเนื่อง ๆ อีกทั้งการช่างอันทรง
สอดส่องด้วยสุขุมปรีชา ทาหลักฐานเก่าใหม่ในนอกประเทศ จางแบบอย่าง
อันวิจิตรหาผู้เสมอมิได้ ได้ทรงทำการฉลองพระเดชพระคุณในการช่าง อัน
เป็นวิชาส่วนพระองค์อีกแผนกหนึ่งเป็นอันมาก จึงทรงพระราชดำริว่า ควร
จะดำรงพระเกียรติยศกรมหลวงได้

อนึ่ง ทรงพระราชดำริว่า แต่เดิมนามพระราชอนุชา เป็นสมเด็จพระ
พระเจ้าน้อยยาเธอสองพระองค์ บัดนี้ ไม่บริบูรณ์เหมือนแต่ก่อน เป็นที่ว่าทั่ว
พระราชหฤทัย พระเจ้าน้อยยาเธอ เจ้าฟ้าพระองค์นี้ควรจะดำรงพระยศเป็น
สมเด็จพระเจ้าน้อยยาเธอ ให้เป็นที่เจริญพระราชหฤทัยพระองค์หนึ่งได้

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สถาปนา เลื่อนพระเจ้าน้อยยาเธอ
เจ้าฟ้ากรมขุนนริศราวุฒติวงศ์ ขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าน้อยยาเธอ เจ้าฟ้าต่าง
กรมผู้ใหญ่ มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าน้อย
ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนริศราวุฒติวงศ์

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงนริศฯ ทรงรับราชการในตำแหน่งเสนาบดีกระทรวง
วังมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๕๒ เกิดประชวรด้วยโรคพระหทัยโต เพราะทรงครวญ
คร่ำทำงานจนมีเวลาพักผ่อนน้อยไป แพทย์ประจำพระองค์แนะนำให้ทรงลาพัก

ราชการรักษาพระองค์ ก็ไม่ทรงยอมด้วยห้วงโยในพระราชกิจที่ทรงปฏิบัติของ
พระเดชพระคุณอยู่ และมีได้ทรงแพร่พรายให้ทราบฝ่าตของชุดพระบาท ด้วย
พระศกัญญาภาพ จนภายหลังมีอาการพระหทัยอ่อนด้วย ทรงเห็นว่าการปฏิบัติ
ราชการในหน้าที่บกพร่อง จึงกราบถวายบังคมลาออกจากราชการ ก็โปรด
เกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาต

ในรัชกาลที่ ๕ นี้ ไม่ว่าจะทรงรับราชการแผ่นดินในกระทรวงใด ก็ทรง
มีหน้าที่ออกแบบอย่างในทางช่างสนองพระเดชพระคุณร่วมไปด้วยอยู่เป็นนิจ
ตลอดมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น มีพระราชอัชฌาศัย
ละเอียดถี่ถ้วนยิ่งนัก ทรงประกอบพระราชกรณียกิจใด ๆ ก็ทรงพัฒนาให้
งดงามถูกต้องตามแบบแผนไปเสียทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นงานเล็กหรืองานใหญ่ ของ
เล่นหรือของจริง มีพระราชประสงค์จะทรงปรับปรุงแต่งตั้งเสริมศิลปกรรมของ
ไทยทุกแขนงให้เจริญขึ้น ด้วยการนำศิลปกรรมของชาติอื่นมาเทียบเคียง โปรด
ให้ช่างคิดแบบอย่างถวาย ก็มักไม่สู้พอพระราชหฤทัย ไม่ถูกพระราชประสงค์
ดั่งใจเจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์ ฯ พนม ใจความเป็นช่างที่ด้ามารอดจะสนองพระเดช
พระคุณ ให้ถูกพระราชหฤทัยได้ดีกว่าช่างอื่น ๆ แต่ถนัดแต่เพียง ช่าง คือ และ
เกรงตรง จึงไม่ได้ราชการทันพระราชประสงค์ ต้องทรงพระพิโรธอยู่เนือง ๆ
จนเป็นที่ขอสกก่อนกัน ในสมัยนั้นช่างทรงเป็น ช่างดี แต่ไม่แล้ว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานตราประจำ
พระองค์ แก่พระองค์เจ้าจตุรเจริญ เป็นรูปราชสีห์ถือดาบ มีขอบประกอบ
ด้วยอักษรจารึกเป็นพระธรรมคาถาว่า

ซึ่งแปลว่า กตสฺส นตฺถิ ปฏิการํ
 สิ่งที่ทำแล้ว จะทำคืนไม่ได้

ปกแคว ตํ ปรัชชาตํ
 จงพิจารณาสิ่งที่จะทำเสียก่อน

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรฯ ทรงยึดพระพุทธรูปชกชอนเป็นหลักฐาน
 ประจำพระองค์มาตลอดพระชนม์ชีพ ทั้งทรงพยายามที่จะให้เป็นหลักฐาน
 ประจำตัวด้วย ฉะนั้นเมื่อทรงทำการใด ๆ ไม่ว่าจะป็นราชการแผ่นดินหรืองาน
 ต่อดนพระองค์ ก็ทรงทำไปอย่างดำรงมระมัตระวัง คิดทางใต้ทางเดียว โดย
 รอบคอบก่อนเสมอ แต่ถ้ายิ่งบังเอิญพลาดผิดไปรู้ถึงพระองค์เมื่อใด ก็ทรง
 พยายามบอกกล่าวขอโทษผู้ที่เกี่ยวข้องให้รู้กันทั่ว ๆ ไป ว่าสิ่งที่ทรงทำไปนั้นผิด
 ไม่ได้ ไม่ควรถือเป็นเยี่ยงอย่าง ที่ถูกนั้นทรงพบใหม่แล้วว่าจะป็นอย่างไร
 ทรงประพฤตฺิพระองค์เช่นนอยุ่เป็นนิจ ไม่ว่าเรื่องเล็กน้อยหรือเรื่องสำคัญ ยิ่ง
 ในค่านการช่างกยงทรงพดพถนหนักชน ด้วยทรงถือคติว่า ถ้าทำไม่ได้ ไม่ทำ
 เสียเสียดีกว่า ฉะนั้นเมื่อทรงคิดแบบอย่างใด ๆ ถึงแม้จะทรงเขียนเสร็จแล้ว
 แต่ยังไม่เป็นที่พอพระทัยก็ไม่ยอมวางพระหัตถ์ ทรงแก้ไขไปจนกว่าจะถูกพระทัย
 จนได้ ยิ่งเป็นงานทางด้านสถาปัตยกรรม ก็ยงทรงระมัตระวังหนักชน ครั้นจะ
 ต้องระวังเพราะสร้างชนกเพื่อความพอใจ ความเพ็ดเพ็ดลิตตา ไม่ใช่สร้าง
 ชนเพื่ออยากกรอทั้ง ทุนรอนที่เสียไปก็ใช้จะเอาคืนมาได้ ผลที่สุดก็ต้องทั้งไว้
 เป็นอนุสาวรีย์สำหรับขายความอาย งานสถาปัตยกรรมที่โปรดทำมากที่สุดคือ
 แบบพระเมรุ ด้วยเป็นงานที่ทําชนเพื่อใช้ชั่วคราวแล้วกรยทิ้งไป เป็นโอกาส
 ได้ทดลอง ได้ใช้บัญญัติความคิดแผลงได้เต็มที่ จะผิดพลาดไปบ้างก็ไม่ถูกระไร
 ต้องระวังอย่างเดียวดแต่เรื่องทุนเท่านั้น

งานทางการช่างที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงนริศ ออกแบบถวายในรัชกาล
ที่ ๕ นั้น มีอาทิเช่น แบบชั่งต่าง ๆ แบบเครื่องแต่งกายทหาร แบบพระราช
ถัณฑ์ประจำครั้ง ประจำชาติ เครื่องราชอิสริยาภรณ์ และเหรียญที่ระลึก
ต่าง ๆ พัดรองในงานพระราชพิธีใหญ่ ๆ ทางด้านสถาปัตยกรรมซึ่งปลูกสร้าง
อย่างแบบสากล ก็มีคาน้ำก้นและพระที่นั่งหลายแห่ง งานสถาปัตยกรรมแบบ
ไทยก็มีศาลาต่าง ๆ พระเมรุพระราชทานเพลิงพระศพ วัดเบญจมบพิตร
ซึ่งทรงออกแบบตั้งแต่พระอุโบสถ พระที่นั่งทรงธรรม พระระเบียง ศาลาต่าง ๆ
คตอดจนรวิหารวัด และประตู รวมทั้งการตกแต่งทงต้น กับโบสถ์พร้อมทั้ง
สถาปัตยกรรมโบสถ์วัดราชาธิวาส เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีได้ทรงรับหน้าที่ซ่อม
แซมคิดปฏิสังขรณ์ต่าง ๆ ในสมัยก่อนที่ชำรุด อีกเป็นอันมาก

ในรัชกาลที่ ๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนกรมสมเด็จพระเจ้าฟ้า
กรมหลวงนริศรานุกิตติวงศ์ เมื่อวันที่ ๓๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๖ ตาม
ประกาศพระราชดำรินี้

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนริศรานุกิตติวงศ์ เป็น
ผู้ได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณในสมเด็จพระบรมชนกาธิราช พระ
บาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในตำแหน่งสำคัญอันต้องการความ
สามารถอันสูงส่ง ได้ทรงจัดการให้สำเร็จไปได้ดังพระราชประสงค์ ทั้ง
ฝ่ายทหารและพลเรือนมาเป็นหลายตำแหน่ง ต่อมาในเวลาเมื่อทรงรับราชการ
อยู่ในตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงวัง ครั้นสมเด็จพระบรมชนกนาถเสด็จ

พระราชดำเนิรประพาสประเทศยุโรปครั้งที่ ๒ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ไว้วางพระราชฤทธิ ให้เป็นที่ปรึกษาในที่ประชุมผู้สำเร็จราชการรักษาพระ
นครด้วยพระองค์หนึ่ง ต่อมาถึงพุทธศักราช ๒๔๕๒ เกิดพระโรคขึ้นภายใน
พระองค์ ไม่สามารถจะรับราชการในตำแหน่งให้บริบูรณ์ได้ จึงกราบถวาย
บังคมลาออกจากตำแหน่งหน้าที่เสนาบดีกระทรวงวัง ก็โปรดเกล้าฯ พระราช
ทานพระบรมราชานุญาต แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเบี้ย
ขำนาญด้วยความดีความชอบสิ้นมา ถึงแม้ว่าในสมัยนั้นมีพระโรคเบียดเบียน
จนทรงรับราชการในตำแหน่งที่สำคัญไม่ไหว ก็ยังทรงพระอุตสาหรับราชการ
ในส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการคิดทำแบบ
อย่างในงานช่างอันเป็นฝ่ายศิลปอย่างประณีตถวายอยู่เนือง ๆ ตามเวลาที่ต้อง
พระราชประสงค์ มีแบบอย่างพระโกษฐพระบรมอัฐิ กับพระวิมานทองคำ
ลงยาราชาวดี ที่ประดิษฐานพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง
แลพระชฎามหากษัตริย์ กับฐานพระแท่นมณีรัตนศิลาเป็นต้น นอกจากนี้ในส่วน
พระองค์ก็ทรงรู้สึกว่ามีพระอัครราชย์ต้องกันอยู่ในการต่าง ๆ เช่นในการ
โบราณคดีเป็นต้น ทั้งทรงเคารพนับถืออยู่ว่า มีพระสันดานอันซื่อตรงคงใน
สุจริตจางรี มีความจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทอยู่โดยปรากฏสมควร
ที่จะยกย่องพระเกียรติยศให้ใหญ่ยิ่งขึ้น จึงมีพระราชโองการดำรัสสั่งให้
เลื่อนกรมขึ้นเป็นสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระ

ส่งนพระนามตามพระสุพรรณบัฏนั้น พระราชทานไว้ดังนี้

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ (คำแปล)

นริศรานุกิตติวงศ์

ทรงเป็นเชื้อสายสืบเนื่องมาจากพระเจ้าแผ่นดิน

มหามกุฏพงศนฤเบศรินทร์

ทรงเป็นพระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ประมึนทรานุกิตติเมณฑรินทร์

ทรงเป็นพระราชอนุชาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ประเมนทรราชปิตุลา

ทรงเป็นพระราชปิตุลาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

สวามิภักดิ์สยามวิชาติ

ทรงจงรักภักดีต่อสยามประเทศ

สรรพศิลป์สิทธิวิทยาธร

ทรงดำรงไว้ซึ่งความสำเร็จและความรอบรู้ในสรรพศิลป์

สุรจิตรกรศุกโกศล

ทรงเป็นจิตรกรผู้เก่งกล้าสามารถจัดเจนเป็นเลิศ

ประพนธ์ปรีชาชาญโบราณคดี

ทรงปรีชาญาณในการประพันธ์แลในโบราณคดี

สังคีตวาทีตวิธวิจารณ์

ทรงจัดวิธีแห่งดนตรีการพ้องร้องและทำนองเพลง

มโหฬารลิตลัทธิยาไสรว

ทรงมีพระอัธยาศัยกว้างขวางเยือกเย็น

พุทธาทิไตรยรัตนสรณานุวัตร

ทรงนับถือพระรัตนไตรยมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น เป็นสรณะ

ขัตติยเดชานุกาภาพพิตร

ทรงเป็นขัตติยผู้มีขัตติยเดชานุกาภาพ

คำแปลนี้พระเทพแก้ว (ประยูร) วัดเทพศิรินทราวาส เป็นผู้แปล

ในคตวรรษที่ ๖ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนริศฯ มีพระนามมัยไม่
สมบูรณ์ เรียกได้ว่าสามวันดีดงไฮ เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์จิวฉนมน์ จึงเชิญเสด็จ
ให้ตองไปประทับที่บ้านของท่านทศทองเคย ด้วยมีศวอย่างททานกบวดยเช่นเคย
กัน แต่เมื่อย้ายไปจากวงบ้านหม้อ ก็กดบมอนามมัยสมบูรณ์ชน ครนเมื่อไป
ประทับที่บ้านคตองเคยพกหนังสือคยทรงแรงแรงจนจริง ๆ จึงทรงชอทนาแถว
นินแปดงหนังสือ แล้วชอเรือไทยแบบโบราณ ซึ่งเจ้าชอเรือชายลูก ๆ อยู่มาก
มาย ศวเป็นของดำงมัย มาสร้างเป็นค้ำหนัก ในชนแรกก็ไปประทับเฉพาะใน
ฤดูร้อน แต่ในที่สุดก็คองไปประทับเคย ด้วยเสด็จกลับมววงทาทพระที่ไร ก็
ประชวรทุกที จึงเป็นแต่เสด็จเข้ามาประทับคอเมอมงานพระราชพิชหรืองาน
พิชดงนพระองค์ ศวที่ค้ำหนักปดายเนิม คตองเคย ดมัยนมายเป็นแต่ทองนา
แถดงนหมัก ถนนักชรุชระปือชูกว้างเฉพาะด้อยรด ค้ำหนักก็คัมแถบแถบประทับ
อยู่อย่างคหค้ำชวชนบทเท่านั้น

คตอศวรรษที่ ๖ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนริศฯ จึงทรงรับราชการ
แต่เพียงดงนองพระเศชพระคุณในทางการช่างต่าง ๆ เช่น ออกแบบ เครื่อง
ราชูปโภค เครื่องราชอิศริยาภรณ์ พระเมรุทพระราชทานเพลิงพระศพใหญ่ ๆ
แบบพิศรอง ภาพปลก และภาพแถรกหนังสือททรงพระราชนิพนธ์ ชงประจำกอง
ตูกเดื่อ เป็นต้น นอกจากนั้นได้ดงนองพระเศชพระคุณในราชการพิเศษ คือเป็น
กรรมการดงนองการคตงตรวจงบประมาณแผ่นดิน กรรมการตรวจแก้ร่างประมวล
กฎหมายแพ่งแถบพาณิชย์ กรรมการหอพระดงมุด เป็นต้น

ถึงรัชกาลที่ ๗ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำริ
ชวนให้ทรงกลับเข้ารับราชการแผ่นดิน จึงได้ทรงรับตำแหน่งเป็นอภิรัฐมนตรี
ที่ปรึกษาราชการแผ่นดินตามพระบรมราชโองการ เมื่อวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน
พ.ศ. ๒๔๖๘ และเมื่อทรงจคตงราชบัณฑิตยสถาน ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ให้ทรงรับตำแหน่งเป็นอุปนายกราชบัณฑิตสภา แผนกคดีปกครอง เมื่อวันที่ ๓๘
เมษายน ๒๔๖๘ นอกจากนั้นยังโปรดเกล้าฯ ให้ส่งองพระเดชพระคุณในทาง
การช่าง ดังเช่นที่เคยส่งองพระเดชพระคุณมาแต่ในรัชกาลก่อนๆ และได้ทรง
พ้นจากตำแหน่งนั้น เมื่อเปิดแผนการปกครอง ณ วันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕

ใน พ.ศ. ๒๔๗๖ เกิดการแตกแยกกันขึ้นในทางการเมือง จนถึงมีการ
สู้รบกัน ขณะนั้นสมเด็จพระนริศฯ กราบถวายบังคมลาไปประพาสตามลำ
แม่น้ำถึงเมืองดพบุรี แต่ได้เจ็บกตบมากกรุงเทพฯ ในงานพระราชพิธีอภิเษก
พอดีเกิดเหตุการณ์ในขมรุนแรง จึงได้ใจออกไปหัวหิน ด้วยทรงถือตามประ
เพณีโบราณ ที่พระราชวงศ์จะต้องเสด็จเข้าไปอยู่ในที่ใกล้ชิดพระองค์พระเจ้า
แผ่นดิน ในเมื่อมีเหตุร้ายภัยพิบัติเพื่อถวายชีวิต เมื่อจะเสด็จแปรพระราชฐาน
ไปประทับอยู่ ณ ต่างสถานที่ให้พ้นจากมรดุมการเมือง ก็โปรดเกล้าฯ ให้เสด็จ
ไปด้วยโดยขบวนรถไฟ พร้อมกับข้าราชการบริพาร แต่ไปประทับอยู่ที่หาดใหญ่
เมื่อเหตุการณ์สงบลงแล้วสมเด็จพระราชดำริตรัสชวนให้เสด็จกลับกรุงเทพฯ ด้วย
เพื่อเสด็จไปประทับพระเกียรติยศ ในฐานะที่ทรงเป็นพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ ใน
พิธีเบ็ดเตล็ดแทนราษฎร

ครั้นเมื่อถึงกำหนดจะเสด็จพระราชดำเนินออกไปรักษาพระองค์ ณ ต่าง
ประเทศ ก็มพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ทรงดำรงตำแหน่ง
ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และเพื่อแก้ไขข้อข้องพระทัยในการที่ทรงพระจิตกว่า
ทรงพระชราพระกรรณตั้ง และไม่ทรงทราบภาษาต่างประเทศดีพอที่จะฉฉฉฉฉฉ
ความหมายหนักเบา เกรงจะปฏิบัติราชการบกพร่องนั้น โปรดเกล้าฯ ให้
พระเจ้าพี่ชายเธอ กรมขุนชัยนาทนเรนทรเป็นที่ปรึกษา และทรงช่วยเหลือในด้าน
ภาษาต่างประเทศที่ไม่ทรงถนัด ทงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาอรรพวงศพิพัฒน์
เป็นผู้รับใช้ไปติดต่อกับรัฐบาล จึงจำต้องทรงรับตำแหน่งนี้ ต้นองพระเดช

พระคุณตามพระบรมราชโองการ ตั้งแต่วันที่ ๓๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้
ทรงปฏิบัติพระราชกิจโดยระมัดระวังอย่างดี และทรงต่อสู้จนสุดพระกำลัง ในอัน
ที่จะรักษาพระเกียรติยศของพระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงทศพิธราชธรรม ไว้ให้ปรากฏ
และเพื่อช่วยให้ประชาชนชาวไทยทุกคนทุกฝ่ายได้รับความยุติธรรมเสมอกัน
ทรงพ้นจากตำแหน่ง ณ วันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชสมภพ

พระราชกิจที่ได้ทรงปฏิบัติไปเป็นประการใด ก็ย่อมทราบฝ่าละอองธุลี
พระบาท ดังปรากฏอยู่ในกระแสพระราชดำรัสที่พระราชทานมาทางโทรเลข
และการที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานต้นไม้เงินต้นไม้ทองนั้น ก็
เป็นเกียรติยศอันสูงสุด ที่พระเจ้าแผ่นดินจะพึงพระราชทานแก่ผู้หนึ่งผู้ใดได้
โทรเลขที่ดำเนินกระแสพระราชดำรัสและโทรเลขกราบบังคมทูลคอบมี

ตั้ง

TELEGRAM

From M.R. Smaksman

Address: Cranleigh

Despatched 2 March 1935, 15.38

To H.M.'s Private Secretary

Address: Bangkok

Received 3 March 2477, 3.50

His Majesty's Private Secretary, Bangkok,

According to His Majesty the King's command, please inform the
State Councillor for the Royal Household His Majesty desires him to
present gold and silver trees to His Royal Highness Prince Naris in
accordance with tradition. At the same time please convey the following
message from His Majesty the King to His Royal Highness Prince
Naris, begin:

"I beg you to accept this present of gold and silver trees from
me as a mark of my profound reverence and admiration for your fortitude
and courage in the face of great difficulties also as humble offering to
show my boundless gratitude for your ever true loyalty to myself and the
Royal House. I humbly beg you to forgive me for aiming at the trouble
and sorrows that I may have caused you to feel."

(Signed) Smaksman

คำแปลโทรเลข

จาก ม.ร.ว. สัมภัสร์มาน

ถึง ราชเลขาธิการในพระองค์

คำยล กรานเลี่ยม

คำยล กรุงเทพฯ ฯ

ส่ง ๒ มีนาคม ๑๙๓๕, ๑๕.๓๘

รับ ๓ มีนาคม ๒๔๗๗, ๓.๕๐

ทูล ราชเลขาธิการในพระองค์ กรุงเทพฯ ฯ

โดยพระกระแสพระบรมราชโองการ โปรดแจ้งแก่รัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงวังว่า มีพระราชประสงค์ ให้ท่านรัฐมนตรีเชิญต้นไม้เงินและ
ต้นไม้ทอง ไปพระราชทานสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนริศ
ราวุฒิติวังศ์ ตามราชประเพณี อนึ่งโปรดให้เชิญพระราชกระแสรับสั่ง
กราบทูลแต่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนริศดังต่อไปนี้

“หม่อมฉันขอให้ทรงรับเครื่องบรรณาการต้นไม้เงินและต้นไม้ทองนี้
จากหม่อมฉัน เพื่อเป็นเครื่องหมายแห่งความเคารพและบูชาอย่างยิ่งของ
หม่อมฉัน สำหรับกำลังแห่งน้ำพระทัยและความมานะอดทนอย่างกล้าแข็งของ
พระองค์ ในการที่ได้เผชิญความยากลำบากอันใหญ่หลวงทั้งหลาย กับเพื่อ
เป็นของขวัญสำหรับแสดงความรู้สึกอย่างเหลือล้นของหม่อมฉัน ในพระคุณ
ของพระองค์ท่าน ในการที่ทรงมีความจงรักภักดีอย่างแน่นแฟ้นต่อตัวหม่อมฉัน
และต่อพระราชวงศ์ หม่อมฉันขอประทานด้วยความนอบน้อม ได้โปรดให้
อภัยแก่หม่อมฉันสำหรับความยากลำบากและความรักตสลดใจ ซึ่งหม่อมฉัน
อาจทำให้พระองค์ ได้ทรงรับมา

(ลงนาม) สัมภัสร์มาน

โทรเลขสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนริศ ๓/๑๒/๗๗

สมัคส์มาน โนล ครานเลIGH

สำหรับกราบบังคมทูลพระกรุณา

ขอพระราชทานตอบพระโทรเลขวันที่ ๒ ข้าพระพุทธเจ้าไม่มึใจที่จะ
ทาคำกราบบังคมทูลได้ ขอพระราชทานกราบบทวายเป็นอันดีของธลี
พระบาท พระเดชพระคุณล้นเกล้า ฯ ทาที่สุดมึได้ และต้นไม้ทองเงินซึ่ง
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานนั้น ข้าพระพุทธเจ้าตั้งใจแล้ว จะ
นำไปถวายพระบาทสมเด็จพระบรมมหาราชเจ้าไว้ ณ ปราสาทพระเทพบิดร

(ลงพระนาม) นริศ

คำแปล

SMAKSMAN KNOWLE CRANLEIGH

For submission to His Majesty:

In reply to your telegram of the 2nd, I am too overcome to find words to express my deeply touched feelings. I most humbly beg to lay at Your Majesty's feet my most profound gratitude. It is my intention to offer the gold and silver trees which Your Majesty graciously present to me as tribute to the memory of our August ancestors at the Pantheon.

(Signed) Naris

ถึงรัชกาลที่ ๘ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เดือนกรมสมเด็จพระเจ้า
กรมพระนริศ ฯ ขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ โดยประกาศ
พระราชดำริว่า

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ ได้ทรง
รับราชการสนองพระเดชพระคุณสมเด็จพระอัยยกาธิราช พระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบวรราชราชนรินทร์ พระบาทสมเด็จพระ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในตำแหน่งสำคัญอันต้องการความสามารถโดยสุขุม
ได้ทรงจัดการให้สำเร็จไปได้ดังพระราชประสงค์ ทั้งฝ่ายทหารและพล
เรือนมาเป็นหลายตำแหน่ง ดังมีข้อความปรากฏอยู่ในประกาศเมื่อครั้งทรง
รับพระสุพรรณบัฏเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวง และพระ
สุพรรณบัฏเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ นั้นแล้ว ต่อมา
ได้ทรงรับราชการสนองพระเดชพระคุณสมเด็จพระบวรราชราชนรินทร์ พระบาท
สมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ในตำแหน่งอภิรัฐมนตรี และเมื่อพระบาท
สมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินไปรักษาพระองค์ ณ ต่าง
ประเทศ ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ใ้ว่างพระราชหฤทัย ให้เป็นผู้
สำเร็จราชการแทนพระองค์ ได้ทรงปฏิบัติพระกรณียกิจด้วยพระปรีชาญาณ
อันสุขุม เป็นที่นิยมนับถือของปวงประชาชนโดยทั่วกัน ครั้นในรัชกาลปัจจุบัน
ถึงแม้ว่าทรงพระชราแล้ว ก็ยังได้ทรงช่วยราชการนานัปการ เฉพาะอย่างยิ่ง
โดยประทานความรู้ในศิลปวิทยาการ ตลอดจนภาษาและราชประเพณี
ซึ่งไม่มีผู้ใดจะให้ความรู้ได้ พระองค์ทรงเป็นพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ ซึ่งมี
พระเมตตาอารีเป็นที่เคารพรักใคร่นับถือของพระบรมวงศานุวงศ์โดยทั่วกัน
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงเคารพนับถืออยู่ว่ามีพระอริยาถัยอันชอบตรง คงใน
สุจริตจารี มีความจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทอยู่โดยปรากฏสมควร
ที่จะยกย่องพระเกียรติยศให้ใหญ่ยิ่งขึ้น

ตั้งพระนามนั้น ก็คงเหมือนเมื่อครั้งเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระ ทุก
ประการ นอกจากเบียดยง ประเมนตราขบัตูลา เป็น อัฐิเมนตราขบัตูลา
ซึ่งหมายความว่า ทรงเป็นพระราชอัยกาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๘

นับตั้งแต่ทรงพ้นจากตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในรัชกาลที่ ๗
เป็นต้นมา ก็มิได้ทรงเกี่ยวข้องกับราชการแผ่นดินอีก เป็นแต่ทรงช่วยในเรื่อง
แบบอย่างทางการช่างที่ทรงพอพระทัย กับประทานความเห็น คำแนะนำ คำ
อธิบายในเรื่องราชประเพณี ขนบธรรมเนียม ศัพท์ภาษา แก่ผู้ทรมหาทจระตอง
ปฏิบัติและผู้สนใจใคร่รู้

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศ ๗ นั้น ตั้งพระทัยในเรื่องประเพณีและ
ภาษาต่าง ๆ ทางตะวันออกมาช้านานแล้ว ถ้ามองเงาว่างเมื่อใดก็ทรงศึกษา
ค้นคว้าด้วยพระองค์เองอยู่เป็นนิจ เช่นเคยทรงทอดของแปลหนังสือภาษาเขมรเล่ม
แล้วส่งไปประทานพระพิณิจวรรณการ ขอให้ช่วยให้เปรียบเทียบผู้เชี่ยวชาญภาษา
เขมรที่หอพระสมุดตรวจผลงานนั้น พระพิณิจทูตมาคังน

หอพระสมุดแห่งพระนคร

ถนนหน้าพระธาตุ กรุงเทพฯ

วันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๑

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบใต้ฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าได้ถวายคัมภีร์หนังสือพระราชพิธี บุญยราชกิจเชก กับ
ร่างถอดและเทียบใหม่มาพร้อมกับหนังสือนี้ เพื่อได้ทรงพิจารณายิ่งขึ้นไป
ข้าพระพุทธเจ้าได้คัดสำเนาไว้ด้วย ๑ ฉบับ การแก้ไขคราวนี้ พวกเปรียญ

เขมรที่ก้อยู่ค้าเดี่ยวที่พระนาม มุนีวงศ์ ว่าขีดข้างล่างนั้นไม่ใช่สระ อู เป็น
ขีดบังคับไม้ให้อ่านเป็น โม เท่านั้น ข้าพระพุทธเจ้าจึงให้คิดเป็นมนี้ คิดด้วย
เกล้า ๆ ว่า ถ้าเช่นนั้นแล้วควรเป็น มณี เสียทีเดียวจะดี

หนังสือเรื่องนี้ในกรมพระค่าง^๕ รับสั่งว่าจะทรงพิมพ์ประทานสงกรานต์
ปีใหม่ และนัยว่าจะให้พวกเปรียญเขมรทำอักษรคำยาก ๆ ที่ไทยกับเขมร
ตรงกัน แต่ไทยมักใช้ในพวกโคลงฉันท^๕ ห่างตาสามัญชน เช่นคำ โถง แขน
เกิด ฉนำ เป็นต้น เมื่อได้ทำกันลงไปอย่างไรแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าจะถวายมา
ทอดพระเนตรครั้งหลัง ได้ทราบเกล้า ๆ ว่าจะทรงถอด พระราชกำหนดบุญ
พระบรมศพ ข้าพระพุทธเจ้ามีความยินดีเป็นล้นเกล้า ๆ ด้วยฉบับที่มหาฉา
แปลและพิมพ์ไปแล้วนั้น อาศัยได้แต่ความรู้ลึทธิธรรมเนียม อาศัยเรียน
ภาษาหาได้ไม่ ที่ข้าพระพุทธเจ้าได้รับสั่งให้ช่วยสอบกับพวกเปรียญเขมร
มาโดยลำดับนี้ สังกเกตว่ามีความรู้หนังสือภาษาขอมชั้น ประมาณว่าราว ๓
ใน ๓ ของหนังสือภาษาขอมเล่มอื่น ๆ ซึ่งไม่ได้เคยฝันไว้เลยว่าจะได้ศึกษา
ภาษาเขมร ฝ่ายพวกเปรียญเขมรเล่า ก็ว่าได้ความรู้ซึ่งตนเองเคยเทียบกับ
ไทยไม่ได้มาก เดียวนี้พวกนั้นคอยเก็บร่างที่ทรงบันทึกประทานไป และร่าง
ที่ข้าพระพุทธเจ้าสอบจากเขาแล้วบันทึกถวายมา เสียแต่เวลาพิมพ์ หา
อักษรขอมพิมพ์เทียบไม่ได้ คิดด้วยเกล้า ๆ ว่า ถ้าพอจะขยับขยายได้ จะลอง
ให้เขาถ่ายด้วยเป็นแม่พิมพ์สังกะสี พิมพ์อักษรขอมลงไว้ด้วย แต่การจะเป็น
ไปได้หรือไม่ได้นั้น ยังไม่ทราบเกล้า ๆ แน่

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรดเกล้า ๆ

ข้าพระพุทธเจ้า พระทินอวรรณการ

นอกจากนั้น ถ้าทรงค้นพบสิ่งใดแปลกใหม่ ก็มักมีตายพระหัตถ์ติดต่อ
 แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้ที่สนใจในวิชาแขนงต่าง ๆ ร่วมกัน ซึ่งครั้งเรียก
 ว่า เพื่อนนักเรียน เช่นครั้งเรื่องมคธภาษา พระพุทธประวัติ พระอภัยมณี กับสมเด็จพระ
 พระพุทธโฆษาจารย์ วัดเทพศิรินทราวาส ครั้งเรื่องดนตรีและภาษากับสมเด็จพระเจ้าฟ้า
 กรมพระนครสวรรค์วรพินิจ ครั้งเรื่องศัพท์พจนานุกรมและประเพณีกับพระยาอนุมา
 ราชชน ครั้งเรื่องการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในพระราชสำนักกับพระยา
 เทวาธิราช มีตายพระหัตถ์ติดต่อถึงกันกับสมเด็จพระยาต่าง ๆ ด้วยเรื่อง
 ต่าง ๆ ทุก ๆ สัปดาห์ เรียกว่า หนังสือสอแวร หรือที่เรียกกันขบคินว่า สอสนสมเด็จ
 ทรงเขียนตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๖ จนถึงฉบับสุดท้ายซึ่งลงพระนามเมื่อวันจันทร์ ๓๐
 พฤศจิกายน ๒๔๗๖ เพื่อให้ผ่านไปลงในจันทรุชชน แต่จันทรุชชนก็เป็นฉบับสมเด็จพระ
 กรมพระยาต่าง ๆ ต้นพระชนม์ และพระองค์เองต้องตกอยู่ในฐานะที่ทรงหวั่น
 เกรงนักหนา คือเป็นพระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ที่ดำรงพระชนม์อยู่แต่องค์เดียวเป็นองค์สุดท้าย

ในระหว่างมหาสงครามครั้งที่ ๒ ระยะเวลาถึง สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศ
 เสด็จไปประทับอยู่ที่เกาะดอย จังหวัดอยุธยา และที่พระราชวังบางปะอิน เพื่อให้
 ได้รับความห่วงใยของผู้อื่น จนเสร็จสงครามจึงเสด็จกลับมาประทับที่คลองเตย
 เช่นเดิม ต่อมาพระกษัตริย์พระบรมมหาราชวังก็เสด็จมาทุกที่ด้วยทรงพระประชวรด้วย โรคภัย
 เบียดเบียน คือนอกจากโรคพระหทัยโต กับหลอดลมอักเสบเรื้อรัง ซึ่งเป็น
 โรคประจำพระองค์ตลอดมา ก็ยังมีพระโรคเส้นพระโลหิตแข็งอีกอย่างหนึ่งด้วย
 ถึงที่เกษมทรงทำมาหาตายตีบมี และยังเหลือให้ทรงทำอยู่อย่างเดียวก่อน ก็คือการ

บันทึกเหตุการณ์ประจำวัน กศของหยุดลงเมื่อวันที่ ๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗
ด้วยบังคับพระสงฆ์และพระภิกษุให้เขียนไม่ได้แล้ว ต่อจากนั้นพระภิกษุ
โถม่ออนเพี้ยตั้งเป็นลำดับ จนถึงวันที่ ๓๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ เวลา ๓๓.๐๕ น.
กัณฑ์พระชนม์ไปโดยสงบ ด้วยพระหทัยหยุดทำงานเพราะชราภาพ พระชนม์
๗๓ ปี ๓๐ เดือน ๓๒ วัน

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศฯ ทรงมีชายาคนแรกคือ หม่อมราชวงศ์
ปดุม คีร์วงศ์ ธิดาพระดัมพันธวงศ์เชอ พระองค์เจ้าประเดวีร์สุศักดิ์ ซึ่งพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทาน
ตั้งแต่ดมยเมื่อยังดำรงพระยศเป็นพระองค์เจ้าจักรเจริญ มีพระธิดากับหม่อม
ราชวงศ์ปดุมองค์หนึ่ง คือหม่อมเจ้าปดุมจิตร ต่อมาหม่อมราชวงศ์ปดุมถึงแก่
กรรม ทรงได้หม่อมมาลัย เค็วจตามร์ บุตรีพระธำมรงค์มบัค (เผือก) เป็น
ชายา มีโอรส ๒ องค์ คือหม่อมเจ้าชายชาย กับหม่อมเจ้าชายเจริญใจ เมื่อ
หม่อมมาลัยถึงแก่กรรมแล้ว ทรงได้หม่อมราชวงศ์โต งอนรด ธิดาหม่อมเจ้า
แดง งอนรด เป็นชายา มีโอรสธิดากับหม่อมราชวงศ์โต ๖ องค์ คือหม่อมเจ้า
ชายดาม หม่อมเจ้าหญิงประโดมจิตร หม่อมเจ้าหญิงดวงจิตร หม่อมเจ้าชาย
ยาใจ หม่อมเจ้าชายเพชรรด หม่อมเจ้าหญิงกรณิกา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ทรงพระกรุณาโปรด
เกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ในการพระศพทุกขอย่าง ทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระราชทานเพลิงพระศพที่พระเมรุท้องสนามหลวง คือ
ทำชันงานพระเมรุพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๘ เมื่อ

วันที่ ๓๘ เมษายน ๒๕๘๓ แล้วโปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระอัฐิไปไว้บนพระที่นั่ง
จักรีมหาปราสาท มุขตะวันออก

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศฯ ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์
ชั้นสูงสุดทุกตระกูล นอกจากจวราภมาธิบดี แต่โดยเฉพาตราจกักรนั้น ได้
พระราชทานชั้นพิเศษ ซึ่งคงตราแต่ระดับร้อยประดับเพชรเหมือนเครื่องต้น
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ได้พระราชทาน เมื่อ พ.ศ. ๒๕๘๓
ตราประดับเพชรนี้ มีผู้ได้รับพระราชทานน้อยที่สุด.

๑๖๘๗. ๑๗๗๘

สมเด็จพระบรมชนกนาถ

๘
เสด็จพระอุปัชฌาย

๔
พระมหาสมณคุณ

น.ร.จ.ร.ท.ท.ท.ท.

๔๖๔
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๗ และอภิรัฐมนตรี

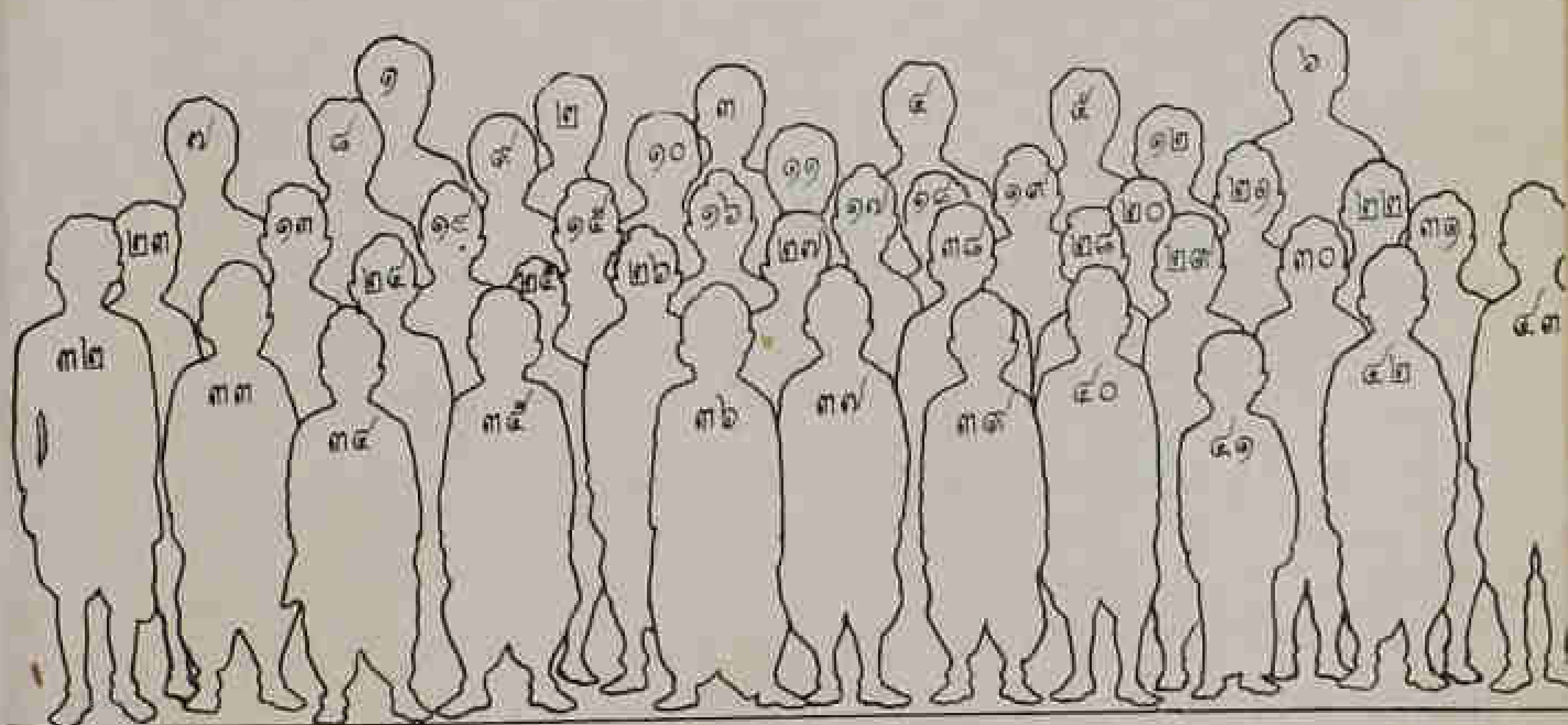
พระราชโอรสพระราชธิดา ในรัชกาลที่ ๔ ฉายเมื่อต้นรัชกาลที่ ๕

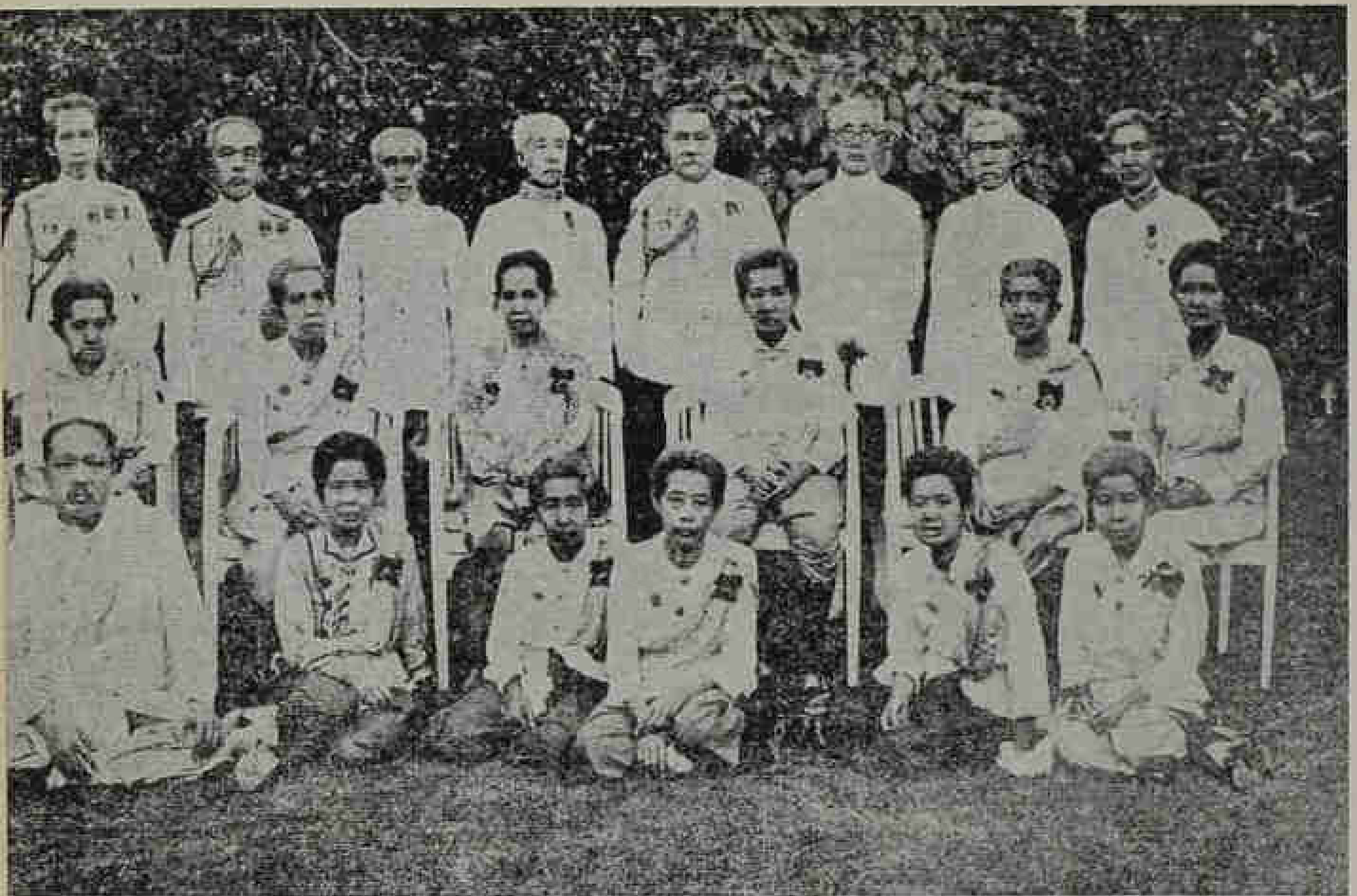
๑. กรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติ
๒. กรมหมื่นภูเรศวรราชสีมา
๓. พระองค์เจ้าอุบลรัตน์อนันตไชย
๔. กรมหมื่นนิตย์ศรุตมเดช
๕. กรมพระนเรศวรมหาธิ
๖. กรมหลวงพิชิตปรีชากร
๗. กรมหลวงสรรพสาตรศุภกิจ
๘. กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม
๙. กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์
๑๐. กรมหมื่นศิริวิชัยสิงคาส
๑๑. กรมหมื่นราชศักดิ์โสโมธ
๑๒. พระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตน์
๑๓. กรมหมื่นพงศาเดิสรหมณี
๑๔. สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชธิราชวโรดม
๑๕. พระองค์เจ้าบรมจอมเบญจมา
๑๖. สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์
๑๗. พระองค์เจ้าอรทัยเทพลีลา
๑๘. พระองค์เจ้าเนาวรัตน์
๑๙. สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา
๒๐. สมเด็จพระนางเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา
๒๑. กรมพระสมมตอมรินทร์
๒๒. กรมหมื่นวิจิตรวรดิษฐ์
๒๓. กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา
๒๔. สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ
๒๕. พระองค์เจ้าบุษบันบัวผัน
๒๖. กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์
๒๗. พระองค์เจ้ามงกุฎอุทิศ
๒๘. กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์
๒๙. สมเด็จพระยาเดชาดิศรราชานุภาพ
๓๐. สมเด็จพระเทพรัตนวชิราภรณ์
๓๑. พระองค์เจ้ากัญจนาก
๓๒. พระองค์เจ้าศรีเสาวภางค์
๓๓. พระองค์เจ้าเสาวภาคัลยเรณ
๓๔. พระองค์เจ้าประสารศรีไส
๓๕. สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชวโรดม
๓๖. กรมหมื่นนันทิศจาทรพิทย
๓๗. พระองค์เจ้าประไพศรีสรม
๓๘. สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา
๓๙. พระองค์เจ้าทรงสร้อยสอาง
๔๐. พระองค์เจ้าเชษฐาภาดา
๔๑. พระองค์เจ้าประไพศรีสอาด
๔๒. กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลณี
๔๓. สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุทธานภานุ

(จดตามพระอัฐิของ บ.จ. สุวรงค์ ศรีไชยกุล)

พระราชโอรสพระราชธิดา ในรัชกาลที่ ๕ ฉายเมื่อต้นรัชกาลที่ ๕

พระบรมวงศานุวงศ์ ๔ ภายใต้นปลายรัชกาลที่ ๖

แถวหลัง

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
 กรมหมื่นวิจิตรวรณปริษา
 สมเด็จพระราชมัทศกตบดินทร์
 กรมหมื่นพงศาคิศรมหิป

สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก
 กรมหลวงนเรศวรดิษฐ์
 กรมหมื่นวาศยภักดีโสไมศร
 กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

แถวกลาง

พระองค์เจ้าทรงยศ
 สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า
 กรมหลวงสมรรัตนศิริเชษฐ

พระองค์เจ้าอรุณวัณนี
 สมเด็จพระอัยยิกาเจ้า
 พระองค์เจ้ากาญจนากร

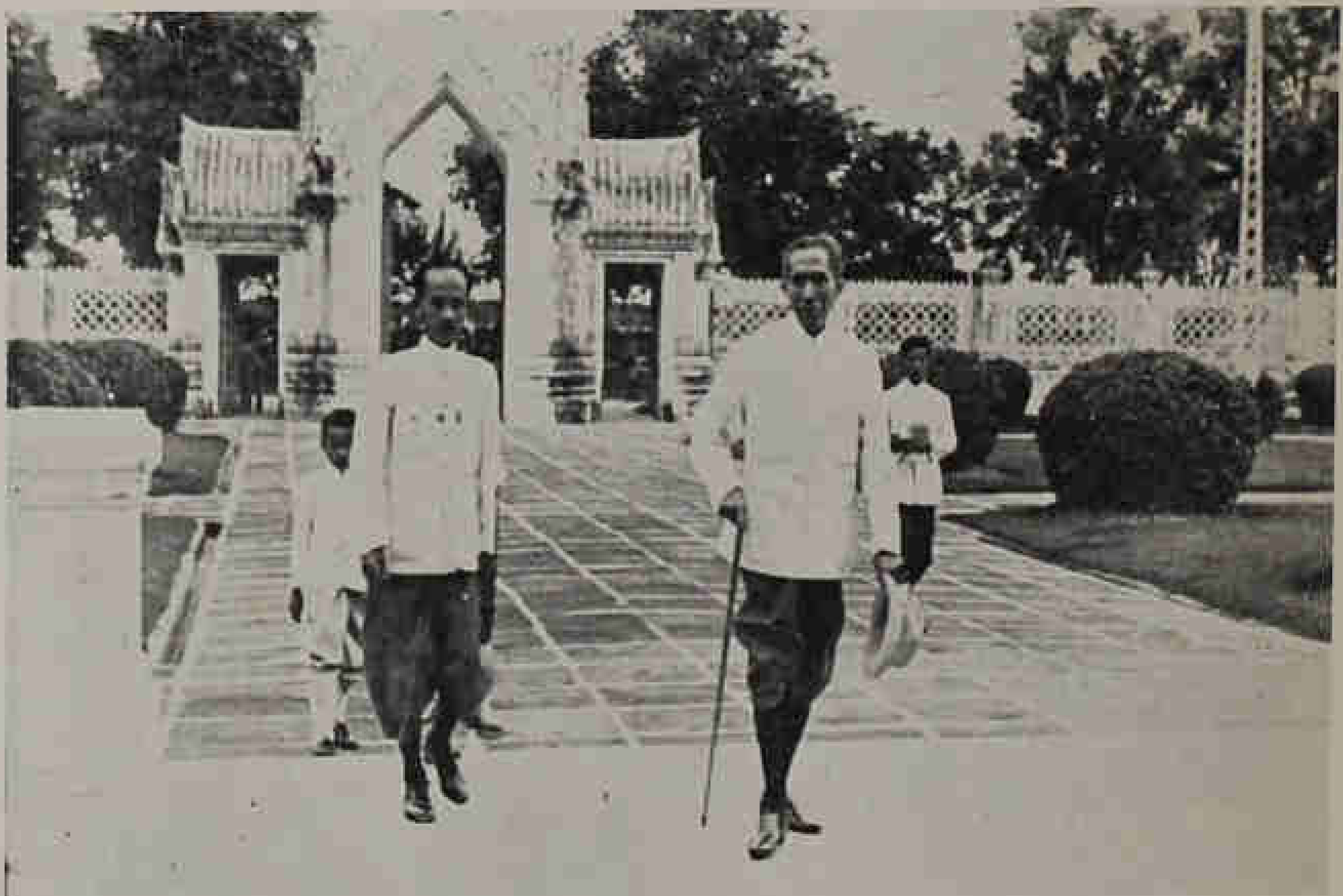
แถวหน้า

สมเด็จพระสวดีภักดี
 กรมหลวงทิพรัตนกิริฎกดิษฐ์
 พระองค์เจ้าพวงสร้อยสอางค์

พระองค์เจ้าประภัสสร
 พระองค์เจ้าขนิษฐาธิราชเจ้า
 พระองค์เจ้าไชยศิริ

โดยเสด็จสมเด็จพระจุลจอมเกล้าทรงทางรถไฟสายโคราช

เสด็จวัดเบญจมบพิตร แทนพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต

๕๖๕
สมเด็จพระเจ้าฟ้า

กรมพระนครสวรรค์วรพินิต

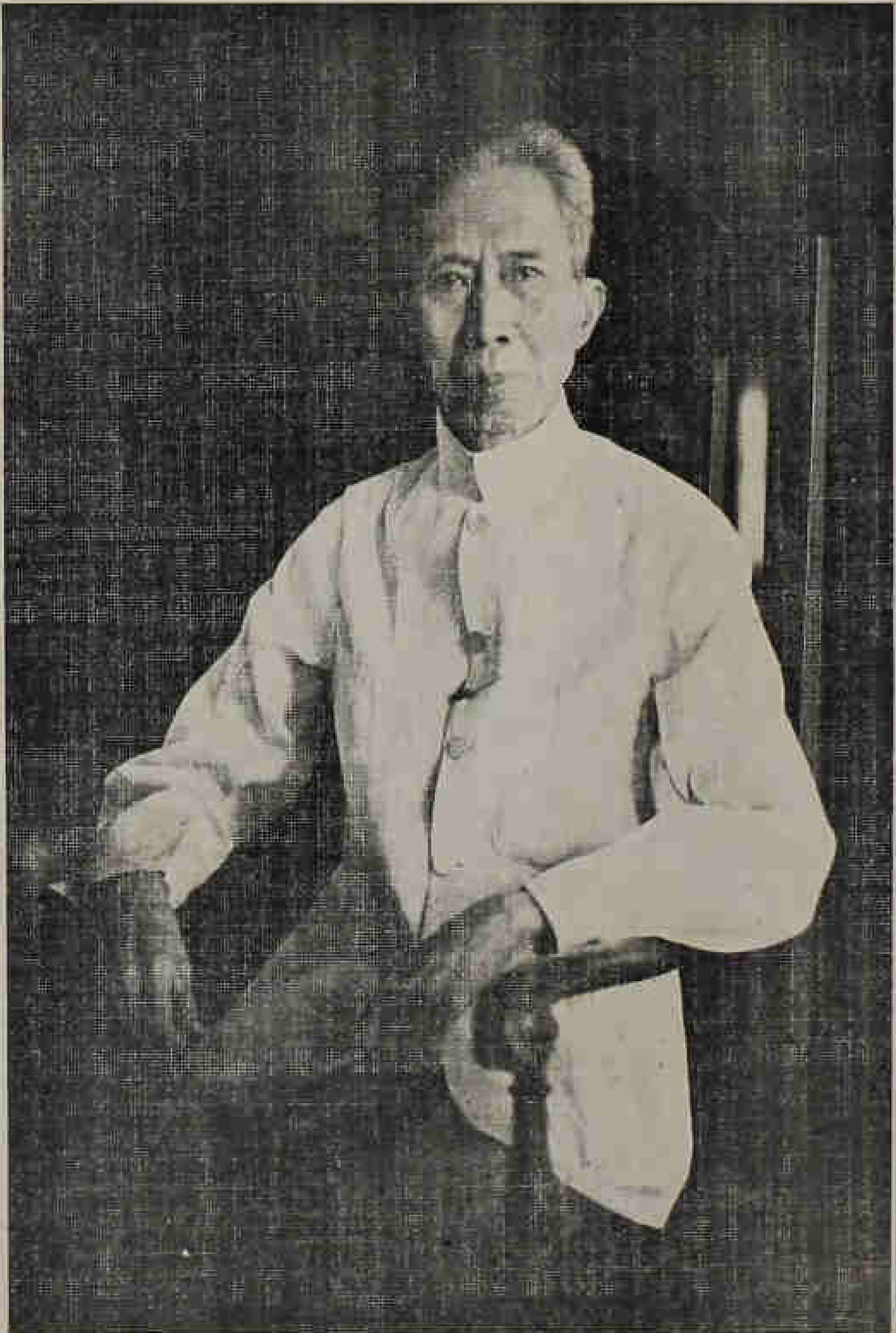
ทรงฉายที่สระแก้ว

๕
เสด็จทอดพระเนตร
โบราณสถานในถ้ำพุน

พร้อมด้วยพระโอรสพระธิดา

▲
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาสุรเสนา

สารบัญ

ลายพระหัตถ์ใช้ควเหลียม

จดหมายกราบทูลใช้ตัวเอย

พ.ศ. ๒๔๘๑

๔ เมษายน	๑	๑๘ เมษายน	๒๕
๑๑ เมษายน	๔	๒๓ เมษายน	๓๒
๑๒ เมษายน	๕	๒๔ เมษายน	๓๔
๑๔ เมษายน	๑๑	๒๕ เมษายน	๓๖
๑๖ เมษายน	๑๕	๒๖ เมษายน	๓๗
๒๓ เมษายน	๑๗	๒๗ เมษายน	๔๐
๕ เมษายน	๑๙	๓๐ เมษายน	๔๑
๑๓ เมษายน	๒๐	๓ พฤษภาคม	๔๔
๑๖ เมษายน	๒๒	๕ พฤษภาคม	๔๖
๑๓ เมษายน	๒๓	๑๒ พฤษภาคม	๕๑
๑๔ เมษายน	๒๓	๑๓ พฤษภาคม	๕๕
๑๕ เมษายน	๒๔	๑๖ พฤษภาคม	๖๓
๑๖ เมษายน	๒๕	๑๙ พฤษภาคม	๖๖
๑๘ เมษายน	๒๗	๒๓ พฤษภาคม	๗๐

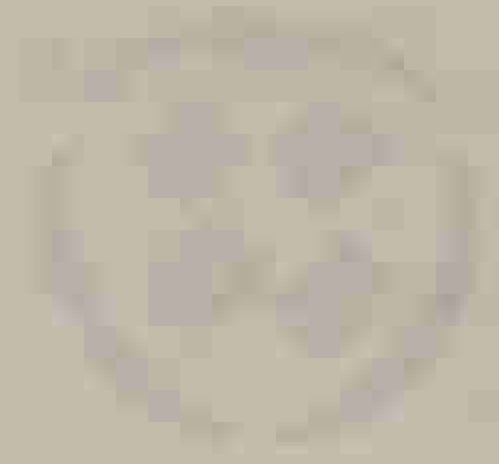
๒๕	พฤษภาคม	๗๕	๒๐	มิถุนายน	๑๒๔
๑๕	พฤษภาคม	๗๖	๒๕	มิถุนายน	๑๒๘
๒๓	พฤษภาคม	๗๗	๔	กรกฎาคม	๑๓๑
๒๐	พฤษภาคม	๗๘	๖	กรกฎาคม	๑๓๕
๒๓	พฤษภาคม	๘๒	๑๔	กรกฎาคม	๑๓๗
๒๕	พฤษภาคม	๘๔	๑๘	กรกฎาคม	๑๔๔
๓๐	พฤษภาคม	๘๖	๒๕	มิถุนายน	๑๔๗
๒๕	พฤษภาคม	๙๐	๒๕	มิถุนายน	๑๔๘
๒๘	พฤษภาคม	๙๗	๔	กรกฎาคม	๑๕๐
๓๐	พฤษภาคม	๙๘	พระราชดำริ		๑๕๑
๑	มิถุนายน	๑๐๐	๖	กรกฎาคม	๑๕๓
๗	มิถุนายน	๑๐๒	๑๔	กรกฎาคม	๑๕๖
๑๓	มิถุนายน	๑๐๔	๑๘	กรกฎาคม	๑๕๘
๖	มิถุนายน	๑๐๖	๑๔	กรกฎาคม	๑๖๑
๘	มิถุนายน	๑๐๘	๑๕	กรกฎาคม	๑๖๒
๑๓	มิถุนายน	๑๑๒	๒๑	กรกฎาคม	๑๖๔
๑๕	มิถุนายน	๑๑๔	๒๗	กรกฎาคม	๑๖๖
๑๕	มิถุนายน	๑๒๑	๘	สิงหาคม	๑๖๘
๑๖	มิถุนายน	๑๒๓	๑๕	กันยายน	๑๗๑

๑๑	ตุลาคม	๑๗๓	๖	พฤศจิกายน	๒๑๕
๑๒	ตุลาคม	๑๗๖	๘	พฤศจิกายน	๒๒๑
๑๗	ตุลาคม	๑๗๘	๑๔	พฤศจิกายน	๒๒๕
๑๘	ตุลาคม	๑๘๑	๒๓	พฤศจิกายน	๒๒๘
๑๕	ตุลาคม	๑๘๓	๓	ธันวาคม	๒๓๓
ขอมเรียงบันทึกสมัย		๑๘๔	บันทึกแก่วางคำนำ		๒๓๗
๑๕	ตุลาคม	๑๕๐	๕	ธันวาคม	๒๓๘
๒๔	ตุลาคม	๑๕๒	๒๑	ธันวาคม	๒๔๔
๑๗	ตุลาคม	๑๕๔	๒๒	ธันวาคม	๒๔๘
๑๘	ตุลาคม	๑๕๕	๕	มกราคม	๒๔๕
๒๔	ตุลาคม	๑๕๕	บันทึกพราหมณ์ ป.ศ. ก้างกร์		๒๕๔
๒๔	ตุลาคม	๑๕๕	๑๖	มกราคม	๒๕๗
๒๖	ตุลาคม	๑๕๘	๒๓	มกราคม	๒๖๑
๒๕	ตุลาคม	๒๐๓	๓๐	มกราคม	๒๖๕
๒๘	ตุลาคม	๒๐๕	๒๗	กุมภาพันธ์	๒๖๗
๓๑	ตุลาคม	๒๐๘	๖	มีนาคม	๒๖๘
๓๑	ตุลาคม	๒๐๕	๑๓	มีนาคม	๒๗๒
๔	พฤศจิกายน	๒๑๒	๒๒	มีนาคม	๒๗๖
๑๔	พฤศจิกายน	๒๑๕	๒๔	มีนาคม	๒๗๕
๓	พฤศจิกายน	๒๑๗	๒๗	มีนาคม	๒๘๑

บันทึกเรื่องศกมฐิต่าง ๆ

શ્રી ૨૦૧૭-૧૮ માટે સુધારાકાર બજેટ

ખ.૩. ૨૬૯૭

ตำหนักปลายเขิน ปลายงเตย
 วสันต์ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๑

พระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร

มีหนังสือส่งต่อกำหนดเรื่อง ยพหปย สขฉฉ
 ซึ่งเป็มหเต็เดรยเรื่อวี่เหทท มาให้ทักท
 ว่ามททบเรื่องใหม่ดมี

หนังสือเรื่อง ยพหปย สขฉฉ

ทูลกระหม่อมมหายทรวงดมีพย ทรงแปล
 เป็มหหนังสือ ตั้วร่อวี่เหทท ประทททมี

อ่ามฉฉฉฉ ฉฉฉฉฉฉ ฉฉฉฉฉฉ

ได้ดรรสืบออกฉฉฉ ฉฉฉฉฉฉ

ทรวงดมีฉฉฉฉฉฉ ฉฉฉฉฉฉ

แล้ว เป็มหเต็เดรยเรื่อวี่เหทท ยพหปย

ทรวงแปล ทรวงแปลทรวงแปลแล้ว

สางทื่อประทททมาให้ฉฉฉฉฉฉ

มรค

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๕ เมษายน ๒๔๘๓

พระยาอนุমানราชชน

หนังสือของท่านลงวันที่ ๒๘ เดือนก่อน ได้รับแล้ว

จะตอบท่านถึงเรื่อง ผู้เสียดวงแมลง เทาที่ถนนโคตรราช ถนนชนไปโคตรา
 ได้เห็นที่ข้างทางในตงพระยาไฟ ผมเดอมักดูมอยเป็นกลุ่ม ๆ เกาะอยู่ก็มาก
 บินโฉบดาบอยกม ทมมมจุ่มกนอยุนนอยค้ำ ๆ นกอยากรู้ความมั่นคงอะไร แต่
 ไปรทไฟซึ่งไม่มีโอกาสจะลงตรวจดูได้ ครนไปถึงโคตราจึงถามเขา แต่ได้ความ
 ไปเสียทางหนึ่ง ว่าพวกโคตรากลัวผมเดอกนนัก ถอกนว่าผมเดอมักดูมอยทไทน
 เป็นเครื่องหมายว่าที่นั่นมีโรคภัยไข้เจ็บ คนเดินทางเห็นผมเดอเขาทไทนกรบ
 เดินหนีไปเสียให้พ้น ไม่มีใครกล้าจะหยุดยั้ง โดยนัยจะว่าผมเดอเป็นผู้เชื่อ คือ
 ผู้เชื่อโรคโคตรระม่ง อนึ่งผมเดอสมุทในเรื่องราวเกียรติ คุณเหมือนทกต่างระบได้
 ว่าเป็นญาคิกบัทศกรรัฐ ถ้าเป็นเช่นนนักไปเช่ารูปเชอเมืองนอก ผู้เสียกษ
 ในเรื่องอื่น ๆ มีมาก แต่น่าจะแตกไปจากผมเดอในเรื่องราวเกียรติตนเอง ทุก
 รายจำได้ว่าเป้นยักษทอเมย แดะตุคนักตามเพศยักษ

คำ ตักศิลา สัทธ ศวรรษมีภาษาไทย นึก ๆ ก็นึกได้ว่ามีในเรื่องพระลอ
 ไซว่า แรง คือ ลองแต่ลำพอดี พอแรงผู้แรงคน ตุ๊กเขียนไป แต่ตักว่าคำว่า
 เข็ด ซึ่งไปทางเปนกถัว เปนตำหรับคนชนิดถูกข้างมากกว่าเป็นตำหรับเจ้าผู้

สิ่ง ในภาษาเชมรก็มี ฝรั่งเศสแปลไว้ว่า นอน คำไทยก็มีว่า องคือสนับ
 แดหวาจราฤทธิ์ สิ่งสถิตอยู่ในโคลตลวง จะเอาความว่านอนอยู่ที่เขาใหญ่
 อย่างฝรั่งเศสแปลภาษาเชมรก็ไปได้เหมือนกัน

คำว่า เพลง นี้ มาแต่อะไรก็เป็นยากที่จะตัดสิน แต่เป็นแน่ว่า หมายถึง
ถึงเคียง คำต่าง ๆ ซึ่งท่านเก็บมาเปรียบเทียบไว้ที่เขาคืออยู่ ณใดของพิจารณา
ก็เอายึดตั้งเป็นแน่ไม่ได้ แต่การพิจารณาที่ออกต้นๆ จึงจะแจ้งรายงานให้ท่าน
ทราบไว้ด้วย ที่แรกได้ตรวจคำว่า เพลง ก่อน ในภาษาเขมรมันเหมือนกัน แต่
เขียนเป็น เพลง ถ้าเขมรจะอ่านคำว่า เพลง ของเรา จะต้องอ่านว่า เพลง
ก็ไปเข้ารูปคำว่า เพลง ทำให้นึกได้ว่าชื่อไข่มุกที่วางนกลูกออกเต็มเมื่อเปิดโรง
เขาเรียกกันว่า เพลง จะหมายความว่าอะไรไม่ทราบ แต่ใกล้กับ เพลง
เพลง มาก ได้เบ็ดพิจารณาอนุกรมภาษาเขมรดูชอบ คำ เพลง ไม่มี มีแต่ แปลง
แปลให้ใจว่าเด่นต้นๆ คิดว่าเป็นคำเดียวกัน เข้าไปใกล้กับเข้ากับคำ บรรเลง
ซึ่งปกติของเราเขียนแก่ ประ เป็น บรร มีอยู่ไทยมาก ได้เบ็ดพิจารณาอนุกรมภาษา
เขมรดูชอบอีกครั้งหนึ่ง พบคำ ขันแดง คิดว่าเป็นคำเดียวกับ บรรเลง นั่นเอง
เขาแปลใจให้ว่าถึงทำให้เพี้ยนใจ ตกตงก็เห็นได้แค่เพียงว่าเป็นความหมายอื่น
เดียวกันทั้งหมดนั้น คือไปก็จับคิดเอาคำ ระเบง คำนี้เป็นชื่อพวกเด่นร้องว่า ซึ่ง
ชาวบ้านเรียกว่า ไอละพ่อ นนอย่างหนึ่ง กับมีคำนี้ประกอบอยู่กับคำอื่น เช่นว่า
ระเบงเซงแซ่ เป็นต้น ความก็เป็นไปในว่าเคียง ที่เป็นตัว ล กมี เช่น สำหรับ
ละบอง ละเบงเองฉันท นักเป็นว่าเคียงเหมือนกัน ใกล้กับ เพลง เพลง
แต่พยัญชนกด้วยกัน เอาหลังเป็นหน้า พิจารณาได้ละเอียดอยู่ดั่งนี้ไม่ดงรูป
อะไรเข้าได้

คือไปนี้จะตอบคำถามเรื่องเครื่องบงหน้ากนศ์ศัตราวุธ เรามัใช้อยู่เวลา
นั่งมอย่าง คือ

๑. เซน มีรูปกลม คำนี้อาจเป็นคำมาแต่ภาษาว่าดีว่า เซนุก ก็ได้ เดิม
คิดเรียกแต่ เซ ก่อน แล้ว น หลังแถมเข้ามาทีหลัง
๒. โล มีรูปสี่เหลี่ยมมีตุ้จแผ่นอิฐ คำนี้อาจมาแต่ โลห ในภาษาดี
ก็ได้ คนเขียนเป็น โลหี่ ก็มี

๓. ดึง นูนรูปแคบยาวห่อตจลาบกดด้วย ซ้อนเป็นคำไทยหมายความว่า หน้า คือ เครื่องบังหน้า เหมือนข้างตงกคือข้างหน้า เสาตงกคือเสาหน้า (เขียน เราก่อนน ไซตานชื่อเป็นด้านหน้า คือ โปสต์ จีฬาร เป็นอย่างเถิด)

คัสตร ซึ่งไซสำหรับกับเครื่องบังหน้าเหล่านี้จะไม่จำกัด แด้วแต่ ผู้ไซจะถนอมอ แต่เท่าที่เคยเห็นมาในอายุฉนี้ ก็เห็นไซกับตาบทั้งด้ามอย่าง แต่ในหนังสือแต่งที่เคยอ่านพบมีแปลก ๆ ออกไป เช่น เสไลโตมร ก็มี โตมร เป็นแน่ว่าหอก เสไล จะเป็นเครื่องบังหน้าหรือไม่ไซก็ไม่ทราบ ถ้าว่าตามรูป ศัพท์เป็นก่อนเห็น จะไซเป็นอาวุธอย่างหอกชนิดใด พดจวนรของพระรามก็ว่า ไซก่อนเห็นกับท่อนไม้ ที่ว่า แพนดงโตมร ก็มี แพน เห็นจะเป็นแผ่น คือแผ่นดง กับโตมร นี้ปรากฏเป็นว่าดีฮอกถือได้อย่างชัด ที่ปรากฏเป็นปกติ เช่นว่า ดาบเขนแขงขัน กุฬาดกพื้น พิณาคเนื่องมือ ดงนก็มี นเป็นปกติอย่างชั้นหลัง

ฉนี้มีความเห็นอีกอย่างหนึ่ง ท่านจะเห็นด้วยหรือไม่ก็ตามใจท่าน แต่ ก่อนนขยายแก้ถวดมมคเป็นภาษาไทย คำถวดมมคนี้คนไม่ไซเดวไปทีเดียว ดูจะเป็นผู้แต่ง จะให้ดูอย่างเท่าที่ฉนจาได้แต่เด็กน้อย เช่นให้พระพุทบาท พรรณนาดายถกษณมีฉา ยัมกนร ราพ่อนชอนกัน นาคราชนาดมัน เล่นน้ำ นก ยังมีป่าหิมพาน ขอบเขาจักรวาล วันนตกคัร ดงท้ายฉา อหวันทามิ ธาคูโย อหวันทามิสัพโส ทั้งเคยได้ยินคนโทษคารางพนนจรรักษาใน ทรทรวงวง อนตงอยู่ข้างบ้านท่าพระ เวดาคากถวดมมคกนทุกฉน ทายถวดมมค มีคำขอพร ให้พระรัตนศรยปกบรักษาพระมหากษศรยแฉะบ้านเมือง คำเหล่านี้ ไม่ไซของเดว ฉนคิดว่าต่อไปจะต้องสูญหมด ถ้าสืบเก็บเขาเวदानฉางที่จะได้ ไฉบ้าง หากได้มาจะ ไซศัพมพเป็นหนังสือเด็กน้อย เช่นสำหรับแจกกฐินก็ไซได้ ถ้อยคำจะได้ไม่สูญหายแต่ทั้งหมด

พรอ

กรมศิลปากร

วันที่ ๑๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๓

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบใต้ฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าได้เฝ้าขอความที่ทรงพระเมตตาประทานมา ในสายพระ
หัตถ์ ลงวันที่ ๕ เดือน ไตรรับความเพ็ดพิพันในความรู้งำ เป็นอันมาก
พระเดชพระคุณต้นเกล้าฯ หาที่สุดมิได้

ที่ทรงตั้งนิชฐานเรื่อง ตัวผีเสื้อ และคำจำ ผีเสื้อสมุท ผีเสื้อยักษ นน
ข้าพระพุทธเจ้าเห็นพ้องในกระแด้พระดำริทุกประการ ได้มีผู้บอกเล่าให้ข้าพระ
พุทธเจ้าฟังว่า ทนเดือมวัดมัจฉกตมกนหน เพศตอมกนหน และมัจฉกตมกนหน
ชื่อคำจำ คือตัวเดือมมาเป็นกลุ่มมาก ก็คือแด้ดงดาวยำ ว่าจะมีเหตุเภทภัย
เช่นเกิดโรคระบาดจนเป็นต้น ชาวภาคอีสานจึงหวาดหวั่นมาก เมื่อเห็นมัจฉกตมกน
กลุ่ม ที่ทรงตั้งนิชฐานว่า ผีเสื้อ คือ ผีเสื้อโรค ก็เข้ากับเหตุแห่งที่ประทานมา
ได้สนิท ส่วน ผีเสื้อสมุท ดังที่ทรงด้วยเหตุที่เป็นมัจฉกตมกนหนทางน้ำ เข้า
ทำนองพระเสื้อเมือง ซึ่งต้องเป็นเชือกที่พันที่ไถดวงใจ จึงได้ใช้คำจำผีเสื้อ
สมุท ไม่ใช่คำจำ ยักษ เฉย ๆ เหมือนกบยักษดวอน ข้าพระพุทธเจ้าจึงสอบถาม
ชาวอีสานว่า ยักษ เรียกว่าอะไร ก็แจ้งว่าเรียกว่ายักษเหมือนกัน แต่ต่างก็
เรียกว่า ผีเสื้อยักษ เป็นชนิดคำจำชอน ทนเดือมยักษมกนหนจะมาจาก
คำว่า รักษส ซึ่งแปลกันว่า รักษาหน้า ในชาติก็มีเรื่องมัจฉกตมกนหน ๆ มี
เกี่ยวข้องกับเรื่องรักษาตาดั้งหน้า ได้ความว่า แปลมาจากคำ รักษส รูปคำเหมาะ
กันดี เพราะมีหน้าทรักษาดั้งหน้าอย่างเดียวกับ พระเสื้อเมือง ซึ่งมีหน้าท
ดูแลบ้านเมือง ที่ขาดใช้คำว่า รักษส ก็คงมุ่งไปในเรื่องรักษาตาดั้งหน้า คำว่า

๔๕ ๖๕ ๖๕
ผีเสื้อ มักเกี่ยวข้องกับ และมักเป็นคางเมี้ยว น่าจะเนื่องมาจากเรื่องผีเสื้องมุกใน
รามเกียรติ์ และเรื่องในชาดก เพราะฉะนั้นถ้าจะแปลผีเสื้อกษ ๖๕ ๖๕ ๖๕ ๖๕ ๖๕
ผีเสื้อนา ๖๕ ๖๕ ๖๕ ๖๕ ๖๕ ความโดดเด่นชัด ไม่มอดจืดจางอะไรอีก

ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยในกระแสปะดิวในคำจำ แรง สิ่ง และ เพลง
ข้าพระพุทธเจ้าต้องค้นดูในพจนานุกรมภาษาไทยอื่น ไม่พบเค้าเงื่อนว่า คำ
เพลง หรือคำอื่นในพจนานุกรมเดียวกัน เป็นคำเดิมในภาษาไทย ที่ประธานคำเขมร
มา เป็นแน่มาจากภาษาอื่น ข้าพระพุทธเจ้าชอบใจคำ ละเบง ที่คิดว่าใกล้เคียง
กับ เพลง เปล่ง แต่พยัญชนะกตบกัน เข้าลักษณะที่ในภาษาฝรั่งเรียกว่า
Metathesis เกิดเพราะใจเร็ว แต่ด้วยจะในปากกตบตัวไม่ทัน เวลาออกเสียง
จึงกตบกัน อย่างคำว่า Baranasi เป็น Benares หรือ Brunei กับ Borneo
ข้าพระพุทธเจ้าต้องหาคำชนิดนี้ในภาษาไทย ก็พบอยู่ไม่กี่คำ เช่น เขี้ยว
กระโต คือ ตะเเกร กะตุค คือ ตะกรุด ในภาคอีสานเรียก ตะกร้อ ตะกร้า
ว่า กะต้อ กะตัก เมื่อบกตายน เจ้าหน้าทีหน้าตหน้าบยตัวพมพตคใน
จดหมายเหตุพระราชหัตถ์เตชามาตามคำ โรมว ในความว่า โรมานหลังทับ
คืออะไร ความในนั้น ต่อให้เห็นว่าเป็นแกวหินชนิดหนึ่ง ก็ได้ความว่า โรมว
นั้นเอง ซึ่งผู้พิมพ์ใจเร็วไปกว่าเขียน เียงจึงกตบกัน ได้มีผู้อธิบายคำ สังกะสี
ให้ข้าพระพุทธเจ้าฟังว่า สังกะ แปลว่า ขาว สังกะสี แปลว่า ดีขาว เป็นเพราะ
เียงกตบกัน แต่เท่าที่ข้าพระพุทธเจ้าสังเกตมา คำกตบกัน มัก มคจ ร ล
แซกอยู่ เพราะเียงสองตัวนี้เป็นเหตุ ส่วน สังกะสี ไม่น่าจะกตบกันได้ ด้วย
ไม่มีเียง ร อ เเซย แต่คำว่าสังกะ ใกล้เคียง Zine ในภาษาฝรั่งมาก ข้าพระพุทธ
เจ้ายังค้นหามาไม่พบ

ข้าพระพุทธเจ้าได้ค้นคำว่า ไล้ ในภาษาไทยต่าง ๆ ไม่พบ แต่ในภาษา
จีนมีคำว่า ไทล หรือ หฺกู่ ในเสียงกวางตุ้งแต้แคะ ไล้ แตะ ล้อ ในเสียงแต้จิ๋ว
และฮกเกี้ยน ลู่ ในเสียงไหหลำ แปลว่า ไล้ขนาดใหญ่ แจวท้ายเรือ (ซึ่งคงจะ
ตรงกับคำว่า ไล้ ในภาษาไทย) คำนี้ น่าจะไม่ใช่คำของเดิมในภาษาจีน
เพราะใช้เขียนได้ถึงสองรูป แต่สระรูปก็มีคำแปล โดยปกติของคำเป็นอื่น หา
ได้มีความหมายเจาะจงว่า ไล้ขนาดใหญ่เท่านั้น เป็นคำของฮกเกี้ยนแต้จิ๋วมาก
กว่าจะเป็นคำแปลเดิมที่ว่าไล้ เมื่อเขาเข้าประจวบกับคำอื่นก็แปลเป็นอื่น ห่าง
ไกลออกไป ไม่เกี่ยวข้องกับไล้สักแห่งเดียว ทั้งคำว่า ไล้ ในภาษาจีน ก็มีคำอื่น
ใช้โดยปกติอยู่แล้ว หาได้ใช้คำนี้ไม่ จะว่าจีนได้คำไปจากภาษาไทยเดิม ก็ยัง
ค้นหาคำไม่พบ ภาษาอื่นที่เป็นเพื่อนบ้าน มีเขมร ญวน และมลายู คำว่า ไล้
ก็ใช้คำอื่น ส่วนในบาตแต้แต้ตักฤศ คำว่า ไล้ ใช้ขยายความเดือนมาเป็น
ไล้ดั่ง ก็ไม่มีคำ ในคัมภีร์อภิธานปฐัก ให้ใจพจน์คำ ไล้ ใจตามคำ คือ
เขตุก็ ผลก็ จมูมิ คำทั้งสามนี้ อาจารย์ซิดเคอร์ แปลไว้ว่า ไล้ เท่านั้น
ส่วน เซน ในคำกรเดียวกันให้ศัพท์ อิลลิกรปาสิกกา ทั้งสองคำ อาจารย์
ซิดเคอร์ แปลว่า ดาบ ความไม่ไปในทางว่า ไล้ คำว่า ไล้ ในภาษาเขมร ใช้
ว่า เซล ญวนใช้ว่า Khien, La Môc ไทยคำที่ใช้ว่า Khen ในภาษาไทยถิ่นอื่น
ข้าพระพุทธเจ้ายังค้นไม่พบคำว่า ไล้ ว่า เซน โดยตรง ในไทยนงเรียกได้ว่า
t'ang pai เป็นคำจีน แปลว่า บ้ายหรือแผ่นหวาย ซึ่งในพจนานุกรมจีนเล่มหนึ่ง
ต้นนิชฐานคำว่า t'ang จะมาจาก rattang ในภาษามลายู ซึ่งแปลว่าหวาย ไทย
ขาว เรียกได้ว่า thangte, kep thang และ táng คำเหล่านี้ เสียงใกล้เคียงไปทาง
ดั่ง ในภาษาอาหม เรียกได้ว่า dang เป็นคำเดียวกับ ดั่ง ที่แปลว่า จมูก
ซึ่งในไทยขาวก็เป็น dang เหมือนกัน คงจะเป็นคนดะคำกับ táng ในไทยขาวที่

แปลว่า ไล้ เมื่อคำว่า ไล้ *เซย* *คิง* มีอยู่ในภาษาต่าง ๆ ดังนี้ กระทำให้ข้าพระ
พุทธเจ้ารจนเรใจ ถือเป็นแน่แท้ว่าคำเดิมเป็นภาษาไทยก็ยังไม่ถนัด เพราะด้วยอย่าง
ที่ค้นพบ ไม่พอจะลงต้นนิษฐานบักลงไปให้แน่แท้ เลยทำให้ข้าพระพุทธเจ้าส่งสัย
ไปถึงคำ *เสไล้* ว่าบางทีจะเป็นคำโดด ๆ คือ *เส* กับ *ไล้* ผสมกัน แต่ค้นศัพท์
ผสมชนิดนี้ไม่พบ ในภาษามลายู *ไล้* ใช้ว่า *Prisi, Sèlukong* (ไล้ขนาด
ยาว) และ *Tamin* ในคำที่สอง ถ้าไม่มี *kong* (ซึ่งในมลายู แปลว่า โค้ง
งอ) อยู่ข้างท้าย ก็จะไปเข้ากับ *เสไล้* ได้ โดยมีผู้อธิบายให้ข้าพระพุทธเจ้า
ฟังว่า *เสไล้* ทำด้วยแผ่นโลหะหรือหวายถัก รูปกลมโค้งมทมอจับคามหตง ถ้า
มีปุ่มแหลม ๆ อยู่ที่หน้าเสไล้ เป็นชนิดเสไล้ของชวา ถ้าจะปรับคำว่า *เสไล้*
เข้ากับ *เสลูกง* ในภาษามลายู โดยแยกแปล *กง* ว่า กง *โค้ง* ก็น่าจะเข้ากัน
ได้ดังนี้

ขณะข้าพระพุทธเจ้าค้นคำว่า *ไล้* ได้พบคำภาษาจีนอีกสองคำ คือ *เซียง*
ในเสียงจีนกลางคั้ง แปลว่า *ฮาวุส* เห็นจะปรับเข้ากับคำ *แสง* ในภาษา
มอญ ก็มีคำว่า *แสง* คำนี้จะมาเกิดเรื่อยไป เพราะได้คำว่า *ฮาวุส* มาใช้เป็น
คำรวมเรียกจำพวกไม้พดองคระของต้น ปั้นผาหน้าไม้และดอกดาบ ยิ่งอีกคำ
หนึ่งคือ *จิ้น* ในเสียงกลางคั้ง แปลว่า *ตุ๊กต* บางทีก็ใช้ว่า *กุงจิ้น* (กุง แปลว่า
คันศร โดดกับคำว่า *กง* หรือ *กุง* ในภาษาไทยภาคอีสานและอาหม แปล
ความเดียวกัน) ข้าพระพุทธเจ้ามานึกถึงคำ *จิ้นก่งศิลป์* ถ้าเทียบกับคำ
กุงจิ้น ในภาษาจีน โดดกันมากทั้งเสียงและความหมาย ตักว่า *ศิลป์* ซึ่งไม่
ปรากฏว่าใช้หมายความ ว่า *ศร* ในภาษาล้านนา

เรื่องสวดมนต์ภาษาไทย ข้าพระพุทธเจ้าเห็นพระองค์อยู่ในกระแด้พระ
ตำริทุกประการ ว่าควรจะเก็บรวบรวมไว้เลยแต่บัดนี้ ข้าพระพุทธเจ้าไม่ได้นึก
ถึง เพราะไม่เคยได้ยิน แต่เมื่อทรงอธิบายประทานมาก็ชอบใจ เพราะเป็น
ของดี ไม่ควรจะปล่อยให้สูญ ครั้นเมื่อสอบถามผู้คนที่หายคน ก็ไม่เคยได้ยิน
นอกจากพระพิณจวรรณการว่า เคยได้ยินเมื่อเด็ก แต่จำไม่ได้เลยแล้ว รับจะ
สืบให้จากที่บ้านเมืองสุพรรณ เชื้อจากคนผู้แก่ผู้เฒ่าคงจะจำกันได้บ้าง
ข้าพระพุทธเจ้าเชื่อกวญเกล้า ๆ ว่า ถ้าพยายามสืบค้นต่อไปก็คงหาได้ จะยัง
ไม่สูญไป

ในลายพระหัตถ์หน้าท้าย ทรงอ้างถึงพินิจรักษา ขอประทานทราบ
เกล้า ๆ ว่า เป็นข้อความแห่งบรรดาศักดิ์ชนหัวพันในกระทรวงวัง หรือเป็นชื่อ
สถานที่

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรดเกล้า ๆ

ข้าพระพุทธเจ้า *Mr. S. Chuanbong*

ขอประทานกราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ
นริศรานุวัดติวงศ์

คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓๒ เมษายน ๒๕๗๓

พระยาอนมานราชชน

หนังสือของท่านลงวันที่ ๓๓ ได้รับแจ้ง

เรื่องผีเสื้อ รุมาคนดระเดกณะน้อยประด่มกั้นเข้า เป็นสำเร็จต้นเรื่องที่จะ

ฟังดังตั๊ยะอะไรแล้ว

เรื่องพยัญชนกลับ ท่านอธิบายพอใจมาก ทำให้นกชนโตลงเด็ก

นกเรียนเดนกน รวมทางควณนกลกเดนมมาด้วย เขาให้พูดว่า เข็ดประตูโบด

คิด ๆ กั้นไปเร็ว ๆ ประเดยวเดยวตนกกกระคิกไปไม่ทันคำ ไซ้จเขวกั้นเป็น

อะไรต่ออะไร หัวเราะกั้นไม่ไหว

สังกะสี แปลว่าตั้งขางนั้น รับไม่ได้

เขน ได้ ดิง นนคิตจะยุ่งมาก ฉนคิตว่าทงสำชอนนคิตความหมายจะว่า

เครื่องบงหนากนคิตศรารอชเหมือนกนหมต ทมชอเรียกต่างกนไปนนเพราะเป็น

ชอเรียกตามภาษาค่าง ๆ ไม่ได้หมายเรียกตามรูป ชอบใจท่านที่บอกให้ทราบ

ว่าญจนเรียกเครื่องบงหนากนคิตศรารอชว่า เขน ตรงกับที่เราเรียกอยู่อย่างหนึ่ง

ที่เดียง นับได้ว่า เขน เป็นคำญจน โด้มะตายูที่ทาคด้วยหวาย โนโบบอกส่ง

บรรณาการแต่ก่อนเราเรียกว่า ปี่ไส ปี่ไสหวาย แดะการเด่นในงานได้กั้นค

อย่างหนึ่งซึ่งเรียกว่า แทงวิไส ฉนคิตว่าจะเป็น แทงปี่ไส แต่คำ ปี่ไส จะเป็น

ภาษาอะไร ท่านตรวจภาษามะตายูเขากไม่ได้เรียกอย่างนั้น เป็นเรื่องยุ่งไม่หาย

ชอบใจท่านที่ให้คำ เขียง แสง ไป ดีจริง จะจำไว้ ดังตั๊ยะมานานแล้ว

คำ ก่งสิน กิต จิม กับ สิน แทนกันได้โดยง่ายเหมือน สลาก ฉลาก

พันนิจรักษา เป็นชื่อหัวพันในกรมฉง มีสี่คน คือ พันจงใจจิตร พัน

นิจรักษา พันพิทักษ์ทิวา พันรักษารাত্রี เดิมจะมีหน้าที่อะไรไม่ทราบ เมื่อนั้น

ได้เห็นนั้นเป็นหน้าที่เขียนคดีและซึ่งตารางแก่คนผิด ตารางพินิจตั้งอยู่ติดกับบ้าน
ฉัน จึงได้ยื่นเขาตั้งจดบันทึก

ฉันไปงานศพนางจำเรียม พิเศษสงคราม ได้หนังสือเทพนิยายสงเคราะห์
ซึ่งเขาแจกมาอ่านดู รู้สึกสนุก มีอะไรที่ฉันเคยรู้นอกไปจากที่ ในหนังสืออื่น
อยู่บ้างจึงจะบอกให้ท่านทราบ เพื่อว่าท่านไม่ทราบหรือไม่เคยคิดไม่เคยตั้งเกศ
จะได้เป็นประโยชน์ต่อไป

เงือก - นาค

๑. เคยได้ยินคนแก่บอกเงือกมีสองชนิด คือ เงือกคน กับเงือกงู
ตามที่ท่านบอกเช่นนั้นก็เห็นจะเป็นด้วยท่าน ได้ฟังมาต้องอย่าง เขาเป็นยุคไม่ได้
นั่นเอง

๒. จรเข้ เคยพบหนังสือ เขมรเขียน **ไกรเลขา** (กรพิท) ชำนาญ
กระเป๋

๓. เคยได้ยินชาวบักษได้เรียกจรเข้ว่า เข้ เกรงว่าคำนี้จะเป็นคำไทย
เราเรียกว่า ดงเข้ ก็จะมาแต่ ตัวเข้ นั่นเอง หากแต่พูดหัวนเข้

๔. ในหนังสือเขียนเขียนยกไปตามชนิดเป็น จรเข้ กินคน จเข้ ตนตรี
ดงเข้ ฉากไม้ นี่เป็นวิธแปลก ที่จริงเป็นคำเดียวกัน

กนิษฐ - คนชรรพ

๑. กนิษฐตัวเมีย เคยเห็นที่ทำรูปกันมาในเมืองเราเป็นต้องอย่าง เป็น
นางที่อ่อนบอบเป็นนกก่อนต่างอย่างหนึ่ง เป็นนางทงตัวติดปีกหางอีกอย่างหนึ่ง
อย่างหนึ่งดังที่ของกับเรื่อง มโนรา

๒. กนิษฐตัวผู้ เคยเห็นที่ทำรูปกันมาในเมืองเรามีอย่างเดียว เป็น
รูปพระที่อ่อนบอบเป็นนกก่อนต่าง แต่บ่อยนักที่ทำรูปกนิษฐตัวผู้

หรือ

กรมศิลปากร

วันที่ ๓๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๓

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับลายพระหัตถ์ลงวันที่ ๑๒ ใต้แดง พระเดชพระคุณ
ต้นเกล้าฯ หาทัดมีได้ ที่ทรงพระเมตตาประทานคำทักท้วงบางคำนั้น เป็น
ประโยชน์แก่ข้าพระพุทธเจ้ามาก เช่นคำว่า ๒๒ ไซ ข้าพระพุทธเจ้าไม่ได้คิดไป
ถึงคำว่า ๒๒ ไซ เพราะข้าพระพุทธเจ้าก็ไม่ทราบเกล้าฯ ถึงการเดินชนิดนี้
ว่าเป็นการเดินชนิดใด เมื่อทรงตั้งข้อสงสัยในคำ ๒๒ ไซ ว่ามาจาก ๒๒ ไซ
ข้าพระพุทธเจ้าก็มานึกถึงคำว่า prisi ในภาษามลายูที่แปลว่า ใต้ ซึ่งเป็นคำค้น
ในตามคำที่ได้ถวายไป ว่าใกล้เคียงกับคำว่า ๒๒ ไซ มาก เพราะ อี—ไฮ มักเขียน
กันได้ในชนิดนี้ ข้าพระพุทธเจ้าเองค้นคำมลายูในฉบับคัดทานี้ ว่าจะมีคำที่
ออกเสียงในมลายูอื่นเป็น อี แต่ในฉบับคัดทานี้ ออกเสียงเป็น ไฮ ก็ไม่พบ เพราะคำ
ภาษาฉบับคัดทานี้ ข้าพระพุทธเจ้ามอญอยบคำ การถ่ายเสียงของคำมลายูเป็น
ตัวอักษรโรมันมักไม่อยู่ที่ พจนานุกรมภาษามลายู—อังกฤษ ต่างคนต่างใช้
ถ่ายเสียงด้วยตัวโรมันต่างกัน แม้แต่ในเล่มเดียวกันก็ต้องค้นดูหลาย ๆ แห่ง
ในคำที่เห็นว่าจะเขียนไปได้ ในคำว่า ใต้ พจนานุกรมภาษามลายู—อังกฤษ
ฉบับของ Marsden เขียนว่า prisi ครั้นมาค้นดูในฉบับของ Wilkinson
เขียนเป็น perisai ตรงกับ ๒๒ ไซ เป็นแน่ ข้าพระพุทธเจ้าขอประทานทราบเกล้าฯ
ถึงการเดินทางนี้ได้ด้วย ว่าเป็นการเดินชนิดใด

เรื่อง เงอก ข้าพระพุทธเจ้าไม่เคยนึกไปถึง เงอกคน จึงทำให้ขอวินิจฉัย
ของข้าพระพุทธเจ้าบกพร่อง คิดด้วยเกล้าฯ ว่า ในคำเดิมจะมีแต่เงอกงู ซึ่ง

เป็นชนิดคำชอนความเดียวกัน มาภายหลังได้คิดเรื่องสัตว์ครึ่งคนครึ่งปลา ก็
คิดหาคำใช้โดยอาศัยคำว่า เงือก ที่มีอยู่แล้วแต่แปลอย่างมาใช้แทน แต่เดิม
คำว่า คน เพื่อให้ทราบว่าเป็นคนในทันทีไม่ใช่ว่ามีความถึง เงือกๆ เป็นความรู้
ให้ทราบถึงการคิดคำ ใช้ และเรื่องความหมายของคำย้ายที่จากเดิมมาเป็น
ความหมายอย่างใหม่ ข้าพระพุทธเจ้าตั้งใจที่ได้คิดจากที่ทรงทักท้วงมา

เมื่อเร็ว ๆ นี้ ข้าพระพุทธเจ้าอ่านพบในหนังสือฝรั่งเล่มหนึ่ง อ้างถึง
คำอธิบายในคันเหตุมังกร ว่าได้คำมาจากจรเข้ เมื่อเวลาอ่านไม่ได้จดหนังสือ
ซึ่งเป็นที่มาของเรื่องนไว ข้าพระพุทธเจ้านึกไม่ออก แต่เมื่อมาระดึกถึงคำ เงือก
ที่ไทยบางถิ่นแปลว่า จรเข้ และมังกร ความก็เขากันได้สนิทว่า เงือก หรือ
มังกร ก็คือ จรเข้ นั่นเอง

จรเข้ ที่ข้าพระพุทธเจ้าว่ามาจากเขมรเป็นผิดแน่ จรเข้เป็นด้วยอะไรไม่
ทราบแต่ถ้า ข้าพระพุทธเจ้าจึงไม่ได้สอบคำในภาษาเขมรเดี่ยก่อน ผู้ที่บอก
ข้าพระพุทธเจ้าว่า จรเข้ มาจากเขมร คงฟังแปลมาให้ ที่ประธานคำ เข้ ว่า
ชาวบักข ไตยง ไชเรียกกันอยู่ และทรงสันนิษฐานว่าจะเป็นคำไทยนั้น ข้าพระ
พุทธเจ้าเห็นพ้องในกระแสร่ำพระดำริ นอกจาก จรเข้ เรียก ว่า เข้ แฉ้ว ชาว
บักข ไตยงเรียก ตะเข้ ว่า เข้ เหมือนกัน ที่ทรงเห็นว่า จรเข้ จเข้ และ
ตะเข้ เป็นคำเดียวกัน เป็นแต่เขียนยกไปตามชนิด ข้าพระพุทธเจ้าได้ความ
คิดเป็นความรู้อย่างหนึ่งว่า โบราณ ไชฉเดิมแต่ยังคงหน้า ยกเยื้องไปต่าง ๆ
เพื่อให้เกิดคำในภาษามากขึ้น และการยกเยื้องเดียงน ก็เป็นแนวไปตามคลอง
ของเดียงทออาจเพี้ยนไปได้ เป็นเรื่องที่ข้าพระพุทธเจ้ากำลังค้นอยู่

ข้าพระพุทธเจ้าเห็นพ้องในข้อที่ทรงเห็นว่า *คะ* จะมาจาก *ตัวเซ* โดย
เสียงก็ควรจะเป็น *คะ* ไป คำในจำพวกตั้งด้วยเสียง *คะ* มีอยู่ในภาษา
ไทยสี่ห้าคำ คือ *คะกวัด คะขาบ คะเซ คะโง* และ *คะพาน้ำ* ข้าพระพุทธเจ้า
ตั้งแก้คำในภาษาไทยขาว เมื่อเรียกตั้ง ก็เติม *ตัว* ไว้หน้าคำเสมอ ใช้ได้แก่
ตั้งทุกชนิด คดอจจน นก ปลา ตั้งด้วยเสียง *คะ* และ *คะ* ข้าพระพุทธ
เจ้ามาทูลขอร้องถึงที่ทรงว่า ทำไม *ตัว* มาเป็น *คะ* จึงมีอยู่ในภาษาไทยเพียง
สี่ห้าคำเท่านั้น และทรงเป็นจำพวกตั้งด้วยเสียง *คะ* ทั้งหมดด้วย

ข้าพระพุทธเจ้าขอประทานพระโอภาส เพื่อกราบทูลนอกเรื่องไปถึงเรื่อง
ไทยขาว ผรุสอธิบายไว้ว่า เป็นพวกผู้ไทยที่อยู่เหนือดวงพระบางชั้นไป ใน
แคว้นหัวพันทั้งห้าทั้งหก แยกออกเป็นไทยขาว ไทยดำ และไทยตาย ตามสี่ทาง
แห่งหนึ่ง ข้าพระพุทธเจ้าค้นหาว่า กางเกง ไม่พบ พบแต่คำว่า *สัง* ในภาษา
ไทยภาคอีสานและผู้ไทย เป็นเหตุให้ข้าพระพุทธเจ้านึกไปถึงพวกดาวไซ่ง หรือ
ดาวทรงดำ ว่าจะเป็นผู้ไทยดำ แต่ข้าพระพุทธเจ้าไม่มีโอกาสที่จะสอบสวน
เป็นที่น่าเสียดายมาก ว่าภาษาและขนบธรรมเนียมของดาวไซ่งจะต้องสูญสิ้นไป
ในเวลาดำรงฉัน เพราะความเจริญในปัจจุบันแผ่ไปถึงแล้ว ถ้าได้ขอแรงกรมการ
อำเภอ ช่วยจัดไว้ในเวลาดำรงและจดตามที่กำหนดแนวไว้ให้ตาม ก็คงไม่เหตือ
ยากว่าแรงอะไร มาเมื่อเร็ว ๆ นี้ ข้าพระพุทธเจ้าได้จดหนังสือของดาวไซ่งมา
ให้มูรพจารณา ชี้แจงว่าเป็นหนังสือของพวกผู้ไทย เป็นอันทราบได้แน่
ว่าดาวไซ่ง ก็คือผู้ไทยพวกหนึ่ง

ข้าพระพุทธเจ้าได้ความรู้เรื่องรูปกนิมรดกเมี่ยมมีสองอย่าง พระเดชพระ
คุณต้นเกล้าฯ เป็นที่สุด ข้าพระพุทธเจ้าไม่เคยเจตยอใจมาแต่ก่อน ส่วนกนิมรด

ตจวณรูปอยู่น้อยนุก ข้าพระพุทธเจ้าจึงไม่เคยเห็น นอกนี้ ข้าพระพุทธเจ้าไป
พบตายคุ ในหอพระสมุดวชิรญาณแห่งหนึ่งมีรูปท่อนบนเป็นนาง ท่อนล่างเป็น
เจ้าพอกัดคอเนื้อ สอบถามว่า เรียก กิณทรเนื้อ สอบถามหาความรู้ต่อไปก็ไม่
ได้อะไร และเรื่องทางอื่นด้วย ข้าพระพุทธเจ้าก็ไม่เคยพบ ท่านองจะคิดประติษฐ
ชนเมื่อท่หลัง ตามความนึกคิดของภูวาท มากกว่าจะมอยู่แต่ในตำราของเดิม

ควรมีควรแล้วแต่จะไปรทเกล้า ฯ

ข้าพระพุทธเจ้า *Mr. E. Chulabhorn*

ขอประทานกราขทุก ส้มเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ
นริศรานุวัดติวงศ์

คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๑๖ เมษายน ๒๔๘๓

พระยาอนุমানราชธน

หนังสือของท่าน ลงวันที่ ๑๕ เรื่องศัพท์คำๆ นั้น ได้รับแล้ว

ศัพท์ ขี้ไส ตกตงเปน ปริไส แน้ แต่ท่านอยากทราบการเด่นแห่งวิไส ก็จะต้องเขียนคำให้การยาว จะเขียนมาให้ท่านเป็นดั่งนพิเคษฉบับหนังสือต่างหาก จากหนังสือ

มังกร ดกษณที่หากนักเขารูปเป็นจรเข้อยู่แล้ว ฉันได้เห็นหนังสืออะไร จับใจเหตอกิน จำไม่ได้ คนไม่พบ เป็นหนังสือฝรั่ง เขาว่ามังกรทำก้นมีหน้าเป็น ๓ อย่าง เป็นข้างอย่างหนึ่ง เป็นแพะอย่างหนึ่ง แล้วเป็นอะไรอีกอย่างหนึ่งจำไม่ได้ ฉันคิดตามก็เห็นจริง ที่ว่าเป็นข้างกตงกับชนิดที่ท่ามวงม้งา ในประเทศชระวามีตกดิน ในเมืองเราก็มักชมเรือนแก้วพระชินราชเป็นต้น ที่ว่าเป็นแพะกตงกับชนิดที่ท่าคตงยหัจนาศแถมเขา แล้วขยมาภาตวันหนึ่ง ฉันมาที่หอพระสมุทวชิราวุธ เห็นคูตงายรัตนไบหนึ่ง เขาตลกดำทราวยศโตโตโต ษา เป็นรูปมังกรตงดำมต่าน ยกทำหัวไปด้านตระอย่าง ตงกนโตกบตเห็นฝรั่งเขาว่าโง่นนหมตตเดียว ยังตงกกว่า อ้อ ไทยเรากูเหมือนกัน แต่คุณคนเดียวจะเอาใจที่โง่นนไม่ทราบ

ที่ฉันว่า ตเช้ เป็น ตจว้เข้ นั้น เป็นแต่คิดเตา อย่าเหตอคือเขาว่าเป็นลูกแน้ จเช้ จรเช้ ก็มาจาก ตเช้ นั้นเอง เปตยน ต เป็น จ แน้ ตระกวด ฉันเคยได้ยินเรียกกันว่า จระกวด ก็มี

ตั้งคูกกับ จรเช้ มี เทรา ตั้งคูกกับ ตเช้ มี ตโง่ง เทรา กับ ตโง่ง จะเปนตั้งคูกอะไร

สิ่ง โข่ง ทรง ดูดวงที่จะเป็นคำเดียวกัน หมายความว่ากางเกงด้วยกัน
ทรงดำ น่าจะหมายความว่ากางเกงดำ ที่ดาว โข่งมาอยู่เพชรบุรีนั้นกวาดครวมา
ไว้ ประเพณีแต่ก่อนแม่กวาดเมืองโตกวาดเอาครวมา เอาเหนือไปไว้ไว้ เอาไว้
ไปใจเหนือ เพื่อให้หนักกลับไปบ้านยาก เขาว่าชาวปักข โด่ทุกวันนี้เป็นชาวเหนือ
เพราะปรากฏมีคำช่างเหนือ ใช้อยู่มาก แต่ฉันไม่ถนัดทางพงศาวดาร บอกท่าน
มากกว่านี้ไม่ได้ ท่านก็ควรจะชอบเอาคำดาว โข่งนั้น เป็นทางดีประเสริฐเลิศแล้ว
กินนรเนื้อ นน เขาเห็นท่านอยากรู้ เขาก็ผูกข้อขมด ๆ บอกท่าน
หากท่านได้พิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่าไม่ใช่เหนือ เพราะเหนือหางงูสั้น นหางยาว
มีกูปตายดูหางตั้งให้หาง โคจรนั้น แม้ที่ท่านตรวจตายสามเทพประนมพรตั้งให้
ท่านจะได้เห็นนรตั้งให้เป็นดั่งอย่าง คือทำงเป็นเตบกัม ทำงเป็นกบกัม นรตั้งให้
คือ ครึ่งคนครึ่งตั้งให้ เป็นดั่งฉบับ ย่อมมอยู่เกือบทุกพวกทุกภาษา แต่ที่
ของเรามีมายกทำทำงเป็นกบนั้นประหลาดหนักหนา ในรูป ตำราสัตว์ทิมพาน
กัม ดูเหมือนเรียกว่า อปสรสัตว์ ทำไมจึงมายกทำทำงเป็นดั่งเนื้อ แต่มี
หางยาวปลายเป็นกูป ดูซอกก็เห็นปรากฏว่าเขาร้และตั้งใจจะทำเป็นตั้งให้ เมื่อคิด
เตาคูก็เห็นเหตุว่า ในทางบาดเรามราชตั้งให้ดั่งอย่าง คือ เกสรสัตว์ ดินสัตว์
บัณฑิตสัตว์ กาลสัตว์ ได้แก่ราชตั้งให้ทิมสร้อยคอ ราชตั้งให้กนัญญา ราชตั้งให้เหือง
ราชตั้งให้ดำ เราเสากันว่า ตั้งให้โต โด่กระทิง เตื่อ หมี่ ที่เขาเบียดนจาก
เตบเป็นกบนั้น ย้ายจากเกสรตั้งให้ไปทำเป็นดินสัตว์ เพราะเป็นตั้งให้เหมือนกัน มี
คักดเต็มอกกัน ท้ายไปนั้นเพราะจะให้ดูงามเข้ากัน นางเป็นรูปอ่อนแอ้น ถ้าเอา
ไปคอกกับตั้งให้โต ซึ่งมีรูปอดทคักดูไม่งาม ดูเอาไปคอกกับโโด่กระทิงไม่ได้ ดูไปรัง
ระแแต่มีเข้ากันงามกว่า เข้าใจว่าเป็นเจตนาตั้งให้ รูปที่ท่านเห็นกคอนรตั้งให้
นั้นเอง เป็นนรตั้งให้คองเมย

พร

กรมศิลปากร

วันที่ ๒๓ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๓

ขอประทานกราบทูล ทรงทวายเป็นฝ่าพระบาท

ตามที่ทรงพระเมตตา ประทานพระวินิจฉัยในเรื่อง มังกร จรเข้ และ นรสิงห์ มาในลายพระหัตถ์ เมื่อวันที่ ๑๖ ข้าพระพุทธเจ้าได้รับใจแล้ว พระเดชพระคุณต้นเกล้า ฯ หากที่สุ่มได้

ข้าพระพุทธเจ้ารู้สึกผิดเพี้ยน ในข้อความที่ทรงพระกรุณาประทานมา เพราะกระทำให้ข้าพระพุทธเจ้าได้ความรู้เพิ่มเติมแตกต่างออกไป และเป็นข้อเคื่อนใจ ให้ข้าพระพุทธเจ้า ใช้ความสังเกตพิจารณาพิเคราะห์ ค่อนข้างตามธรรมดา มักจะผ่านไปเสีย ดังเรื่อง มังกรมิ่งวง แม้ข้าพระพุทธเจ้าจะได้เคยเห็นมาก่อน ก็ไม่ได้จดจำจนถึง เมื่อมาได้อ่านคำพระอธิบายแล้ว กระทำให้ข้าพระพุทธเจ้านึกไปถึงเรื่อง ชงจรเข้ ได้มีผู้มาสอบถามข้าพระพุทธเจ้าว่า ชงจรเข้ หมายความว่าอะไร และเหตุไรจึงใช้บอกในงานกุศล ข้าพระพุทธเจ้าก็คิดไม่เห็นแต่ค้นหาเรื่องราวก็ไม่พบ มาบัดนี้จึงได้ความเป็นราว ๆ ว่า ชงจรเข้ กับ ชงมิ่งกร คงมีศักรวมที่เหมือนกัน หากแต่ข้าพระพุทธเจ้ายังคนไม่พบเท่านั้น แต่ก็มีแนวทางให้สืบสาวได้ต่อไป

ข้าพระพุทธเจ้าได้ไปตรวจดูตุ๊กตายามังกร ๓ ชนิด คงพบมีอยู่ที่ตู้ในหอพระตำหนักพระญาณคุหนิง เป็นคู่ประดับกระจก จดป้ายไว้ว่าสร้างในสมัยกรุงธนบุรี ที่เบองต่างฉดกเป็นตจกตตายคิดใจเป็นถ้ำมถ้าน ด้านซ้าย ฉดกเป็นรูปมังกรมิ่งวง ๕ ศอ ด้านขวาเป็นรูปมังกรชนิดมีเขา ๕ ศอ ด้านหน้าแบ่งเป็น ๓ ตอน ตอนซ้ายเป็นรูปช้างนำ เพราะศอไม่มีเกิดคและหางอย่างปลา ตอน

กตางเป็นรูปม้งกรมเขา คอนชวาเป็นรูปม้งกรมจวง ข้าพระพุทธเจ้าเชอด้วย
เกล้า ๆ ว่าจะเป็นศุรายนทเคยทอศพระเนตร เพราะนอกนทไม่พบศุอนทมตาย
ตงทครดบอกรมา

ข้าพระพุทธเจ้าค้นหาคำเหราในภาษามตายุไม่มี ในภาษาลัดกฤคมคำ
hira แปลว่า งู ตงทครดบอกรข้าพระพุทธเจ้าไว้ ความไม่ลัดนทเมื่อเขาคูกบ
จรเซ้ ในภาษาฮินดูตตามมีคำ kum hira แปลว่าจรเซ้ ว่าเพี้ยนเคียงไปจาก
กุมภีร ในลัดกฤค เคียงพยางค์หลังโกดคำว่า เหรา มาก และถ้าออกเคียงเน้นคำ
ต้นในพยางค์หลัง เคียงกุมภีรเขาไป กตายเป็นเคียงฮุมฮ่า และอาจหายเคียงไปได้

ในขณะที่ข้าพระพุทธเจ้าค้นหาคำข้างบนนี้ ไปพบคำ kumbi ว่าเพี้ยนไป
จาก กุมภี แปลว่า ขางบ้านนอก ขางนา ขางเพาะปลูก ความตรงกันกับ
ความหมายของคำในภาษาไทยที่ ใช้ว่า ไพร่กุ่มพี้ และตรงกันข้ามกับทมิ
ความหมายว่า คนม้งมี ศฤหบดี ในภาษาลัดกฤค ข้าพระพุทธเจ้าเคยพบคำใน
ในหนังสือ Hobson — Jobson มาครั้งหนึ่ง แปลว่า พวกศุทรทโตตม้งมชน
ความดู่ทพบในภาษาฮินดูตตามนไม่ได

นรสิงห์ตัวเมีย เป็นเรื่องชาติพนงทเศวาระหของข้าพระพุทธเจ้า ที่เขา
บอกวากนทรเนอกเชอถอทเคยว โดยไม่ได้ดงเกศศให้ถถจน ว่าหางนนวนเป็น
อย่างหางดงหี ททรงพระเมตตาศปรทานพระวจนจณยเรองราชดหัดอย่าง กระทำ
ให้ข้าพระพุทธเจ้าได้สติเป็นความรู้ ในเรองพิจารณารุจกศรูปทที่เขาเขียนไว้ ข้า
พระพุทธเจ้าเห็นพ้องในกระแศพระดำริททุกประการ

ศวมิศวรแล้วแต่จะไปรคเกล้า ๆ

ข้าพระพุทธเจ้า Mr. E. Chuanbunwong

คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๕ เมษายน ๒๕๖๓

พระยาอรรณพราชชน

ตั้งยศคำ อาทมาญ อันเป็นชื่อกรมชั้นหนึ่ง เคยได้ยินคนอธิบายว่า อาจ
สามารถ หากเขียนผิด แต่ฉันไม่เชื่อ หากจะเดาว่าเป็นภาษาบาลีสันสกฤตก็ว่า
จะเป็น อาตุ + อฏฐุ แต่มีโน พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาล
ที่ ๒ ว่าสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี จีบเอาหมอยหรือพระมาเข้ามาได้
สอนเอาชาวทัพ คำว่า สมิง ทำให้เข้าใจว่าเป็นยศมอญ จึงพาให้เข้าใจไปว่า
คำ อาทมาญ เป็นคำมอญ เป็นบรรดาศักดิ์ของมอญ แต่ชื่อกรมจะเป็นชื่อตาม
หัวหน้ากรมนั้นไม่ประหตาด มีถมไป ขอท่านช่วยตรวจพจนานุกรมภาษามอญ
ดูด้วยที จะมีคำอะไรที่คล้าย อาทมาญ บ้างหรือไม่ ตัวสกตจะเอาเป็นนิยมไม่ได้
คงฟัง หรือจะค้นถามพวกมอญเข้าประกอบด้วยก็ยิ่งดี

อาตุ + อฏฐุ ที่เขียนไว้ข้างต้นนั้น เป็นเขียนโดยเดา เอาตั้งสกตกับ
มคชนกัน ได้ตรวจดูพจนานุกรมตั้งสกต มีคำตรงเหมือนอย่างเดาไว้ แต่เป็น
คำตั้งสกตถ้วน อาตุมาถ ดังนั้น แปลให้ไว้ว่า for one's own sake จะเอา
เป็นว่าถูกได้หรือไม่

พร

กรมศิลปากร

วันที่ ๑๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๓

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบใต้ฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธขอเจ้าได้รับใต้เกล้าฯ ตรวจค้นหาคำ อาทมาฏ ตามที่ทรงแนะ
แนวทางประทานมา ในตายพระหัตถ์ลงวันที่ ๕ เดือนนี้ พระเดชพระคุณใต้
เกล้าฯ หาที่สุดมิได้

ในชั้นนี้ ข้าพระพุทธขอเจ้าค้นดูในพจนานุกรมภาษามอญ คงพบคำที่มี
เสียงใกล้เคียงที่สุด ก็คือคำว่า เออะที่ตะเมอะที่ แปลว่า บั้นเือง ความไม่เข้า
กันกับ อาทมาฏ ซึ่งในพระราชพงศาวดาร มีเค้าคล้ายเป็นกองสืบข่าว และ
ใน จดหมายเหตุเรื่องตีเมืองพุทโธมาศครั้งกรุงธนบุรี เรียกว่า กรมอาจารย์
บ้าง กองอาทมาท บ้าง (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๖ หน้า ๗ และ ๘)

ข้าพระพุทธขอเจ้าได้วานคนไปสืบตามพระที่วัดชนะสงคราม ได้รับตอบว่า
คำว่า สมิงอาทมาฏ ต้องคำนี้ ท่านเจ้าคุณผู้เมตตา ข้าอาจาตวัดชนะสงคราม
ว่า เป็นภาษามอญทั้งสองคำ และเป็นบรรดาศักดิ์มอญด้วย แต่คำในภาษา
มอญที่คล้ายคือคำว่า อาทมาฏ นั้น ท่านว่านึกไม่ได้ เป็นแต่เมื่อต่อคำต้องคำ
คือ สมิง อาทมาฏ เป็น สมิงอาทมาฏ แล้ว แปลเป็นภาษาไทยได้ความว่า
แม่กอง

คำ อาทมาฏ เป็นอันได้ความแน่ชัดมาชั้นหนึ่ง ว่ามีอยู่ในภาษามอญ
จะเป็นคำเก่าของมอญ หรือคำเดิมได้มาจากภาษาทางอินเดีย จึงแปลกันไม่
ออก ที่แปลว่านายกอง คงแปลเตาตามรูปความ ข้าพระพุทธขอเจ้าเห็นด้วย
เกล้าฯ ว่า จะมาจาก อาตมารถ ในภาษาอังกฤต ซึ่งพราหมณ์ ป.ศ. ศาสตร์

ซึ่งแรงใจในหนังสือวรรณคดีดังกล่าวนี้ มีอยู่ในภาษาทมิฬ เป็นภาษาปาก ใช้
พูดกันเท่านั้น หมายความว่า ดัช ความน่าจะเป็นจะเข้ากันได้กับลักษณะ กองอาทมาฏ
แควงมทชดของอยุธยา ไม่ใช่เป็นคำที่ขมขื่นเบี่ยนอยู่ในภาษาทมิฬ บางที่ทมิฬ
จะได้ความหมายในคำนี้มาจากภาษาอื่นอีกต่อหนึ่ง ภาษาที่เกี่ยวข้องกับทมิฬ
แถมมอญ ก็มีภาษาเตลุก หรือที่เรียกในภาษาปรากฤตว่า เตลึงค์ ถ้าเป็น
กำเนิดเดิมของคำว่า เตล่ง ที่ในหอสมุดมัมพจนานุกรม เตลุก — อังกฤษ แต่
ไม่ได้ให้ตัวโรมันไว้ ข้าพระพุทธเจ้าต้องจดตัวพยัญชนะและสระภาษาเตลุกมา
ประกอบเทียบดูกับตัวเตลุกที่มีอยู่ในพจนานุกรม แต่ก็คงจะคงความเพี้ยน เพราะ
ไม่สามารถจะทราบได้ถึงรูปคำที่ประกอบขึ้นแล้ว ว่ามีตัดเติมกันอย่างไรบ้าง
ความรู้ในคำ อาทมาฏ จึงไปตรงกันอยู่เพียงว่า มีอยู่ในภาษามอญเป็นชื่อ
ตำแหน่งเท่านั้น

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ

ข้าพระพุทธเจ้า *พร.ศ. อุนนทมนตรี*

ขอประทานกราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ
นริศรานุวัดติวงศ์

คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓๖ เมษายน ๒๕๗๓

พระยาอนุমানราชอน

หนังสือของท่าน ลงวันที่ ๓๓ บอกรายงานการช่วยกันแต่ระดับสังคมที่
อาทมาฏ ให้นั้นได้รับแล้ว ขอบใจท่านที่พยายามช่วย เพื่อให้สำเร็จประสงค์
ของดีนั้นเป็นอันมาก คดำหาไปในทางภาษามอญ ได้ผลสู้ตากเอาเข้าทาง
ภาษามครตั้งสกัดกั้น เปน อาทมาฏ เห็นจะไม่ได

พร

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓๓ เมษายน ๒๕๖๓

พระยาอนมมานราชอน

ท่านจะบอกได้หรือไม่ ว่า เขียววกาง หรือ เขียววกาง นั้นเป็นอะไร มาแต่ไหน แม้แต่ชอกไม่รู้ว่าจะอย่างไรแน่เดี่ยแต่จ เครื่องแต่งตัวจะว่าไม่ใช่ไทยก็ไม่ได้ แต่รูปภาพไทยก็ไม่มีอะไรแต่งเช่นนั้นเลย รูปร่างหน้าตาก็แปลกประหลาด มีหมวดเครารูมร่าม มักจะทำอยู่กบดิ่งหีโต ยืนบนตั่งตั่งหีโต ที่กระเดียดไปทางจีนอยู่บ้าง แต่อย่างไรก็ดี หมายถึงทวารปาตานั้นเป็นแน่ เป็นของมีมาเก่าแก่นมนานทีเดียว แม้ท่านสามารถบอกอะไรให้ได้บ้างก็จะขอบใจท่านเป็นอย่างยิ่ง

พรส

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓๕ เมษายน ๒๕๖๓

พระยาอนมมานราชอน

เพ่งนึกขึ้นมาได้

จรัฏางท่มทอกเสื่อง แทงเซน

สองประยุทชยีนัยัน ย่องย่อง

โคลงนี้เข้าใจว่าพูดถึงแทงจี่ได้ จรัฏาง น่าจะได้แก่ เขียววกาง หรือ เขียววกาง เพราะคู่รำนนั้นแต่งตัวดูจเขียววกาง

เซน น่าจะได้แก่ ซีไส รูปกตมเหมือนกัน

พรส

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๑๕ เมษายน ๒๔๘๓

พระยาอนุมานราชธน

ข้อความดังข้อซึ่งฉันบอกท่านมาก่อน มีบอกหัวนอนอยู่บ้าง อาจเป็น
ทางทำให้ท่านเข้าใจผิดไม่ได้ จึงจะบอกไว้ข้อให้ท่านทราบละเอียดต่อไปนี้

หัวพันกรมวัง ๕ คน ตามทฤษฎีได้เห็น ไม่ใช่มีหน้าที่ในทางคนโทษหมด
ทั้งสิ้น พันจงใจจิตรนนแก่มาถ คดุกคตอยู่ในวัง ดูเหมือนทำภาระทางหนึ่งข้อ
พจนนรักษานนเป็นคนฉกรรจ์ ออกหน้าออกตาทำธุระอยู่ในเรือนักโทษ พัน
พิทักษ์ทวา นักหน้าไม่ออกเลย เห็นจะไม่เคยได้เห็นหน้า พันรักษาราตรี
นักหน้าไม่ออกเหมือนกัน แต่ฝึกข้อได้จะทำภาระเกี่ยวแก่คนโทษ แค่ออกหน้า
น้อยกว่าพันนจ จะมีการต่างหาก หรือเป็นผู้ช่วยพันนจไม่ได้เอาใจใส่ที่จะรู้
นอกหน้าทำการประจำเช่นงานแดง แม้มิข้างไหนจะไปไหน เช่น ไปกรุงเป็นต้น
กรมหมายสั่งให้หัวพจนนต่างคนไปเข้ากระบวนข้างใน

ตารางพจนนจ คงอยู่ในวังเต็มเต็มกรมพระยาบารามปรบักษ คือกตทำการ
คิดปากกรทุกวณ แต่ตั้งชอนไปหลังวังทางตะวันตก จึงไปใกล้บ้าน ใกล้เรือนฉัน

ท้ายส่งตมนครซึ่งฉันได้ยื่นคนโทษส่งจดเป็นภาษาไทยนั้น เป็นคำแปล มี
อรรถส่งจดก่อน นึกได้ว่าชนคนว่า อิมสูมีราชเสมาณาเขตเต คำไทยนึก
ไม่ได้เลย

สวตมนต์ภาษาไทย นึกได้ยกบทหนึ่งแต่ไม่ถ้วนว่า ตัวเราเกิดมา มิได้
เป็นแก่นสาร เวียนตายเวียนเกิด นิพานประเสริฐ อยู่ใฝ่ไม่ไป ตัดท
ท่วงหมัก นึกได้เท่านี้ ที่พระพินิจเคยได้ยื่นแต่รับไปค้นหานนคใจอย่างยิ่ง
เป็นทางมีหวังว่าพอจะหาได้อยู่

กรมศิลปากร

วันที่ ๑๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๓

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบใต้ฝ่าพระบาท

ตายพระหัตถ์ถึงวันที่ ๑๓ และวันที่ ๑๔ โปรดเกล้าฯ ให้ค้นเรื่อง เชี่ยว
กวาง หรือ เชี่ยวกวาง และตายพระหัตถ์ถึงวันที่ ๑๕ ประทานข้อความเพิ่มเติม
เรื่องหัวพนกรมวง & คน และเรื่อง ต่อดภาษาไทย ข้าพระพุทธเจ้าใคร่บใจแต่
เป็นพระเดชพระคุณต้นเกล้าฯ หากได้คดี

เรื่อง เชี่ยวกวาง ข้าพระพุทธเจ้าได้เคยค้นหาคราวหนึ่ง ยังไม่ได้ความ
ข้าพระพุทธเจ้าคดีออกไปในทางที่เชื่อว่า จะเป็นคดีมาจากจีน เพราะได้ความว่า
ทวารบาลของจีนมีมานานแล้ว ภายหลังจึงมาใช้รูปอวยข้ง และ ซินซกไป
ขุนนางทหารผู้ใหญ่ของพระเจ้าหลี่ซ่งปม มาแทน แต่มีชื่อชดของอวยข้งและ
นายาทวารบาลเหล่านั้น ไม่มีชื่อใดก็ตามทาง เชี่ยวกวาง หรือ เชี่ยวกวาง และ
ไม่ปรากฏว่าเหยียบถึงโต ในคดีมหายาน มีทวารบาลอยู่มาก และมีอยู่จำพวก
หนึ่ง เป็นพวกอิหารบาล และ ทวารบาล จีนเรียกว่า กิมกวาง แต่แยก กาง
ออกจาก กิม ไม่ได้ เพราะกางในภาษาจีนว่า แข็งแกร่ง คงทน กิม ว่าทองคำ
รวมกันหมายความว่า เพชร ซึ่งเป็นคำที่จีนคิดศัพท์ ผู้คนแทนคำว่า วชระ
ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ ว่า เชี่ยวกวาง ถ้าจะได้มาจากจีน ก็คงมาจาก
แต่จิว และ ฮักเกียน มากกว่าทางอื่น เพราะทางไทยถิ่นอื่นไม่ปรากฏว่ามีมา
แต่เดิม และรูปภาพเชี่ยวกวางที่มอญที่บานประเทศหนึ่งชื่อ & คู้ ในหอพระสมุด
จสิรญาณ ก็เป็นรูปนักโทษที่ทรมาน รูปที่เขียนไว้ กิมมังกู้อาจจะและเพราะ
ต่าง ๆ กัน บางรูปก็ไม่มีหนวดขาว คงตรงกันแต่ที่เหยียบถึงโตเท่านั้น ถ้าจะ
มีรูปเชี่ยวกวางเก่าขึ้นไปสมัยกรุงศรีอยุธยา ก็คงจะไม่ใช่เป็นของมาแต่เก่าก่อน
ข้าพระพุทธเจ้าหมดปัญญาค้นหาไม่ได้ จึงขอผู้กศพัทจีนในแต่ียงแต่จิว หรือ

ชักชวนให้เขาเรื่องกับทวารบาล และให้โกตเสียงกับคำจำ เขียวทอง เป็น ชิว
หรือ เขียวมั่งทอง ชิว แปลว่า เม้า คุณแต่ รักษา คุ้มครองป้องกัน มั่ง
ว่าประศู คง เป็นตำแหน่งขุนนางจีนชั้นสูงสุด และ ใช้เป็นคำยกย่อง ให้เกียรติยศ
แก่ผู้ทนมบถกตวจตรง เอาคอตายคือน คาคำเดียวกับ กิ่ง ซึ่งแปลว่า ปู่ ข้า
พระพุทธเจ้าเขียนแตงนำไปให้คนจีนดู ก็แปลออกตรงความมุ่งหมายที่ว่า ทวาร
บาล ครั้นตาคำว่า มั่ง แปลว่า ประศูออกเลย เหลือแต่คำจำ เขียวทอง ก็ว่า
ใช้ไม่ได้ ไม่เคยพบ ความทลัดใจกตองตะ ข้าพระพุทธเจ้าเห็นว่า ถ้าจะสืบ
สาวทางเรื่องคดีด้วยเทวดาของจีน รวมทั้งคติมหายานประกอบกัน ก็น่าจะ
ได้ความขึ้น เพราะทางธิเบตก็มีทวารบาลเหมือนกัน ข้าพระพุทธเจ้าขอประทาน
เวลาค้นคว้าเรื่องนี้ต่อไป

เรื่องสวดมนต์ภาษาไทย มีรับปากข้าพระพุทธเจ้าคนหนึ่ง ว่าจะสอบ
ทางจังหวัดนครสวรรค์ ให้ เพราะเคยมีพวกชายชียง ไซ่ลวดกันอยู่ ข้าพระพุทธเจ้า
ได้พบคำอธิฐานบำเพ็ญกุศล ซึ่งชนต้นว่า ข้าพเจ้าได้ปฏิสนธิมา พบศาสนา
พระชินมาร ได้ก่อสร้างสมภาร ไว้หลายประการจะกฐนหมาย ตั้งนเป็นต้น
กับคำกรวดน้ำว่า อิมินา ปุณฺณกมุเมน ด้วยเดชผลบุญข้าพเจ้านี้ จึงเป็น
ปัจจัยแก่พระนิพพานเกิด เป็นต้น คำอธิฐานเหล่านี้ อยู่ในหนังสือ ปกิณณก
คาถา พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสังมมตอมรพันธุ์ ทรงรวบรวม คัมภีร์แจก
ในงานศพหม่อมเจ้าอิน เมื่อ ร.ศ. ๑๒๗ ก็คิดว่าเกิดว่า ๆ ถ้า จะเป็นพวกเดียว
กันกับสวดมนต์ภาษาไทย

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรดเกล้า ฯ

ข้าพระพุทธเจ้า พระยาสุพรรณมนตรี

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓๗ เมษายน ๒๔๗๓

พระยาอนุমানราชชน

ได้รับหนังสือของท่าน ลงวันที่ ๓๖ ว่าด้วยเรื่อง เชี่ยวกาง นนแดง คำ
ทักของท่านทำเอาฉันหือปาก ด้วยนึกหาตัวอย่างรูปเชียวกางนอกกรุงเทพ
ออกไปได้แค่แห่งเดียว ที่บ้านประคุดข้างวังหน้าพระชินราช แต่ฉันก็ยอมว่า
เป็นของใหม่ในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ ของประกอบกันทันสมัย เช่นสำหรับวาง
ประจักษ์ของเจ้าทรวงนกกิน คดอศจนฐานชุกชกรขององค์พระชินราช เป็นของทำ
ใหม่ทันสมัย มีเครื่องพระและฐานทองหล่อ กับซุ้มเรือนแก้วเท่านั้นที่เป็นของ
เก่า คิดดูตัวอย่างของเก่า ๆ ที่ทำวางใจเป็นสิ่งเข้าประตูและเชิงบันได มีรูปสิงห์
เกือบทุกพวกทุกภาษา ถัดมาจากสิงห์ก็เป็นยักษ์เป็นเทวดา จะหารูปเชียวกาง
ใหม่ มีหนังสือเก่า ๆ กล่าวไว้อย่างหนึ่งเรียกว่า ภาพยนตร์ เป็นของผูกพัน
ด้วยเวทมนตร์ รูปร่างเป็นอย่างไรไม่ปรากฏ แต่ดวงที่มีอำนาจไปทางยักษ์

ฉันยอมแล้วว่า เชียวกาง ไม่ใช่ของเก่า เป็นของผูกพันด้วยรูปภาพ
ทวารบาลของฉัน เขาเครื่องแต่งตัวอย่างไทยประคุดประคุดเข้า แต่งให้ทวงที่
คล้ายรูปภาพจีน สิงห์โคกที่เหยียบบนนกกินจะมาแต่รูปสิงห์โคกเข้าประตูกระไดของ
เดิมตนเอง ทหรือว่า เชียวกางทุกเป็นภาษาจีน คงจะสอนภาษาจีนมา ฉันนึก
ฉันได้ว่า ในกระทรวงโยธาธิการแต่ก่อน มีคนคนหนึ่งเป็นพันโรงชื่อนายป๋อก
เป็นคนไม่เต็มเต็ง เรียกกันว่า เชียวกาง ฉันได้นึกว่าชื่อนี้คล้ายกับ เชียวกาง
จึงได้ชักเขาว่าหมายถึงอะไร แปลว่าอะไร ภาษาอะไร เขาบอกว่าเป็นคำจีน
แปลว่างูบ้า เชียว นนเคยทราบว่าเป็นภาษาจีนแปลว่างูบ้า แต่ กิ่ง นนเคยทราบ

แต่ว่าเป็นข้อตั้งชนิดหนึ่ง ไม่เคยทราบว่าฉันเรียกถึงว่า กัง คำว่ากังเห็นฉันเรียก
เป็นข้อแคว้นก็มี เช่นแคว้น จิตกัง เชื่อว่า กัง ในข้อแคว้นคงเป็นคำดี ไม่ใช่
หมายว่าดี คำฉันท์มีเสียงเหมือนกันแต่หมายความต่างกนนั้นมากนัก เขา
ว่าคำหนึ่งสื่อไม่เหมือนกัน พจนานุกรมภาษาจีนฉันท์หามาใหม่ แต่เสียใจ
ที่ช่วยไม่ได้ ถ้าได้แต่เสียงมาแต่เป็นจนแต่มีหาอะไรไม่ได้ ด้วยเขาเรียงตาม
เสียงคำหกดวง คำที่เราได้มามากเป็นภาษาจีนข้างใต้ ที่จริงเขาก็บอกได้เหมือนกัน
ว่าคำนั้นภาษาไร ออกเสียงอย่างไร แต่บอกเป็นแจกตุก ถ้าเราไม่ได้แม่แล้ว
จะหาตุกยอมไม่ได้เอง

ท่านรับจะค้น ทวารบาล วิหารบาล ทางมหายานให้ฉัน อย่าค้นเฉย
เห็นอยเบตา ๆ ไม่เป็นแก่นสารอะไรดอก ฉันไม่ต้องการจะใช้คำ เขียวกาง
ในกระโถนอย่างจริงจัง ถ้ามานมากก็เผื่อว่าท่านจะรู้อะไรในคำนั้นอยู่บ้างแล้ว
จะได้บอก ฉันจะได้พอขยรู้ด้วยเท่านั้น

ถวคมนตรีภาษาไทยนั้นเข้าใจว่ามีอยู่มาก มีคนรับจะดับหามาให้กตแต่
เมื่อได้มาเราก็ได้บอกเขา อะไรก็เขาได้ อะไรเหลวไหลก็ทิ้งเสีย

พรอ

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๑๘ เมษายน ๒๔๗๓

พระยาอนุমানราชชน

จะให้การเล่นแทงวิไล เคยเห็นเด่นแต่ในงานโสกันต์ ช้างงาน
โสกันต์นั้น หากกล่าวจำเพาะแต่เป็นหัตถกรรม ๕ อย่าง ตามที่เรียกกันดังนี้

๑. โสกันต์เขาไกรลาส

๒. โสกันต์แห่นอก

๓. โสกันต์แห่นใน

๔. โสกันต์พิธีตรุษ

บอกแต่ขอชนิดไว้เพื่อคัดสรร หากว่าท่านต้องการรายละเอียดก็จะค้นหาใน
หนังสือต่าง ๆ ได้ มีอยู่หลายฉบับ

การเล่นแทงวิไล เดิมเป็นของผู้ชายเด่น เด่นจำเพาะแต่ในงานโสกันต์
เขาไกรลาส และโสกันต์แห่นอก เป็นโสกันต์ชนิดมีแห่ออกมาข้างนอก
เหมือนกัน แต่อย่างหลังตกปลูกเขาไกรลาสเสีย ภายหลังทรงพระราชดำริจัด
การโสกันต์แห่นในขึ้น คือแห่อยู่แต่ในพระราชฐานชั้นในเขตศุภกษัตริย์อยู่ จึง
โปรดให้ผู้หญิงถ่ายแบบการเล่นของผู้ชายเข้าไปเล่นข้างในทุกอย่าง แล้วจะ
อย่างไรไม่ทราบ ถึงแม้โสกันต์เขาไกรลาสและโสกันต์แห่นอก ก็มีผู้หญิงเด่น
แทงวิไลด้วย ฝ่ายผู้ชายเด่นอยู่ที่ข้างศาลาดูกชุมนุมใน ฝ่ายผู้หญิงเด่นอยู่ที่ข้างมุข
กระชั้นพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทด้านตะวันออก

ขอสารภาพว่าแทงวิไลผู้ชายนั้นไม่เคยเห็น เพราะเขาเด่นแต่ไมเจตาแท้
เข้ามางานก็ตองมาก่อนแท้ กตบักเมื่อแท้กตบแท้ เขาจะเด่นกันอย่างไรหา
ทราบไม่ คงได้เห็นแต่แทงวิไลผู้หญิง คงจะพรรณนาต่อไปน

คนเด่นต้องคนเท่านั้น ถ้าแท้ที่เคยเป็นตะคองมาก่อนเป็นผู้เด่น

การแต่งตองนต้งต้อมเทริด น้ตหน้า ได้หนองเครา เตอฝาร่มราม
ต้งเกดจ่าเป็นพนชาง มีตจตายเป็นต้อมทองชตบ ถืออาวชยาจ จะเป็นตจน
หรือหอกจ่าไม้ได้แท้ ตูตักษณหมดทงควคตายกับเชยจาง ซึ่งเขาทาเวทชาง
ปรตคูมากกว่าอะไรหมด

วิไลเด็กไม่พตคางอะไร เขาปตายอาวชตะก่ายถัพ ข้างบนบ้างข้าง
ตางบ้าง แต่วกเค้นเวียนไปทางช่ายแต่ช่ายมาชวา ถ้าจะพตให้เข้าใจง่ายก็
อยางงจรบกันตระนน แต่งจวงจวนไปจวดจเว น้เค้นเหยจระเหยะไปช่าๆ ต้งเกด
ทาได้เท่านั้นเอง

เวตาเด่นไมยตยยาว พอแท้มากเด่น พอเตตจจนพระทนงกทหยต แต่พอ
เตตจตงก็เด่นอก พอแท้กตบพนแต่จกเด็ก

ทนจจะจจารณตงชือ แทงวิไล ต่าจ่า แทง เป็นกิริยา แต่จ่าจะต้องฮาศัย
ชองแท้ตมเป็นเครือจมช มีหอกเป็นคัน วิไล จะต้องเป็นชือต้งททมายแทงซึ่ง
น่าจะเป็นได้ ถือหอกถือได้รบกนทเขาทอย่มาก แต่ทำไมจจจะเรียกได้จ่า
วิไล เมื่อแต่นิกไปกนิกได้ตงไบบอกแต่กอนซึ่งฮ่านตจาย มี บ้ วิไลทววย ของ
หัวเมือจมะตายุตงเข้ามาเป็นตงจย ชือ บ้ วิไล คด้ายท่า วิไล ทงได้เคยเห็นเป็น
ทววยชคเป็นแผ่นกตม มีหูถือชางหลังอยางเคยจกบเชน จจคตจว่าถ้าท่า บ้ วิไล
นทจจะกตตายเป็น วิไล ไปก็คจวอยางยง แต่จจะเป็นการเด่นของมะตายุท ไชยได้มา

แต่เดิม หรือว่าจะเป็นการเดินของไทย เป็นแต่หีบขี้มูได้ของมรดาญมาไซก็
ไม่ทราบ ถ้าเป็นการเดินของมรดาญก็เข้าจะมาตากเขาเขี้ยวทางไปเป็นของ
มรดาญเตี้ยด้วย ซึ่งไม่เคยสังเกตเห็นเลยจำเขี้ยวทางมีในประเทศมรดาญ แต่
อย่างไรก็ดี นี่เป็นเตาหลอดหลอดทงหน ที่จริงตามที่เห็นก็ไม่มี ชีไล แม้เป็น
การเดินของมรดาญมาเดิม ก็คงจะมีแก้ไขเปลี่ยนแปลงมาเดี่ยมากแดงทงเครื่อง
แต่งตัวและเครื่องอาวช

ท่านชอบได้จำมรดาญเรียกได้ว่า ปริลี หรือ เปรีไล ฉนั้นอยากจรวบ
ลงจำเป็น ปริไล จะโตโตัดเข้ากับคำ วิไล หรือตามที่หนังสือเขาจะเขียนเป็น
ปริไลย อยู่ทุกแต่ด หากฉนั้นฟังอ่านกร่อนเป็น ชีไล ไปก็ได้

หอกมรดาญซึ่งดังเป็นส่งยมากมี เรียกว่า หอกคอตทองเกลิงทอง หรือ
หอกทอทองเกลิงทอง อะไรก็ไม่ทราบแน่ เพราะเป็นแค่ได้ยนั้นอ่านฟังไม่ชัด
ไม่ได้เห็นหนังสือเหมือนกัน แต่เชื่อเขาว่าอย่างแรกถูก เพราะเป็นภาษาคม
และเป็นภาษาไทย เข้าใจว่าชื่อโดยปกติจะเรียกว่า หอกคอตทอง เมื่อเอาทอง
หุ้มคอเข้าจริง ๆ จึงใช้คำ เกลิงทอง ค่อเข้า

พร

กรมศิลปากร

วันที่ ๒๓ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๓

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบใต้ฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับฉายพระหัตถ์ ลงวันที่ ๓๗ ทรงพระเมตตาประทาน
พระอธิบายเรื่องเด่น ทางวิไล พระเดชพระคุณต้นเกล้า ๆ หาที่ดูมิได้

การเด่นต่าง ๆ ในงานโศกนิต คงจะต้องเสื่อมสูญไป จะเห็นอยู่ก็แต่
ขอ ข้าพระพุทธเจ้ารู้สึกเสียใจมาก เพราะเป็นการเด่นที่นับถือเป็นประเพณี
มา อาจเป็นหนทางให้สืบสาวหาความรู้เรื่องเก่า ๆ จากการเด่นเหล่านี้ได้
เพียงแต่ชอกแต่ตั้งอยู่ว่าเป็นของได้มาจากชาติอื่น แต่จะได้อะไรอย่างไร แะจะได้
มาจากชาติอะไร กระทำให้ข้าพระพุทธเจ้าเกิดสนุก แต่ก่อนนี้ ข้าพระพุทธเจ้า
อ่านหนังสือที่อาศัยขนบธรรมเนียมของชาติต่าง ๆ มีวิชา มดายุเป็นต้น ก็
เพียงแต่อ่านผ่าน ๆ ไป ไม่ได้นึกเฉียดเข้ามาถึงทางไทยด้วย เพราะชาติความรู้
ทางด้านของตนเอง การค้นหาเรื่องเหล่านี้ เป็นเครื่องกระตุ้นให้ข้าพระพุทธเจ้า
ต้องเพียรค้นหาและต้องสอบถามด้วยความสนุก แม้บางครั้งจะไม่ได้เรื่องที่
ต้องการหา แต่กลับไปได้เรื่องอื่นซึ่งไม่ได้นึกไว้

ข้าพระพุทธเจ้าได้สอบถามเรื่อง หอกคอกทอง เกลิงทอง จากขุนชนกกิจ
วิจารณ์ ข้าราชการสำนักพระราชวัง ซึ่งเป็นผู้ไม่ใคร่ในเรื่องเหล่านี้ ได้ตอบ
อธิบายให้ข้าพระพุทธเจ้ามาดังนี้

หอกมลายู เป็นหอกขนาดเล็กและสั้น โดยมากเรียกชื่อหอกจำพวกนี้ว่า

หอกซัด

ดอกชั้ด มีอยู่ ๒ ชนิดคือ

๓ คอทอง

๒ เถลิงทอง

ดอกชั้ดคอทอง มีปลอกทองเกลี้ยงหุ้มไว้ทศอ ส่วนยาวของปลอก
ประมาณ ๓ คืบ คอทอง เป็นเครื่องประดับดอกให้สวยงาม และแต่งชั้นอย่าง
แห้งดอก เป็นอุปโลกของบุทรงอิสร์ศักดิ์ เป็นคำดตราดำหรับใช้จับค้ำมพุ่ง
จะผิดหรือถูกก็ปล่อยเตย

ดอกชั้ดเถลิงทอง มีปลอกทองดัดกั้วม (ไม่ใช่หุ้ม) ไว้ทศอเหมือน
กัน ส่วนยาวของปลอกประมาณ ๒ องคุติ เถลิงทอง ถ้าตามปกติก็เป็นเครื่อง
ประดับเช่นเดียวกับ คอทอง แต่ในทางตำระแห่งเถลิงทองหาใช่ปลอกอย่างคอ
ทองไม่ ดอกชั้ดเถลิงทองมี ใช้ ๓ นวเท่าคืบที่ปลายค้ำม ในขณะที่ม้งอยู่บนหลังม้า
แล้วชั้ดดอกไปหาอร ถ้าดอกค้องอร คิวดอกก็ไปตรงคิตอยู่ คิวควดอกหลุด
ออกจากค้ำมได้ และเถลิงทองนั้นก็ถอดออกจากค้ำมได้เช่นเดียวกัน เมื่อจัด
การด้อมคัวดอกใหม่แล้วก็ด้อมเถลิงทองประดับไว้ตามเดิมได้อีก

๒๕
ทงน การจะผิดถูกสมควรดถานไร ขอพระบารมีปกเกล้า ๆ เป็นที่พึ่ง
แล้วแต่จะทรงพระกรุณา

ควรมีควรแล้วแต่จะไปรคเกล้า ๆ

ข้าพระพุทธเจ้า *Mr. E. Chuanbunwong*

ขอประทานกราบทุกต ส้มเค็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ
นริศรานุวัตติวงศ์

คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๒๔ เมษายน ๒๔๗๓

พระยาอนมมานราชชน

หนังสือของท่าน ลงวันที่ ๒๓ ถึงฉบับ ได้รับแล้ว

มกร อาจารย์จัดเคอต์แปลว่า ตัดร้ายไนทะเล อาจารย์ไม่เห็นว่า
ต่างตกเขาไปคลุกกับจรเข้ ตามที่ว่าเช่นนี้เห็นชอบกตหนักหนา ด้วยมังกรจีน
ก็เห็นมีสองอย่าง อย่างหนึ่งหน้าคล้ายสิงห์โต ด้วยคยาจเป็นงูมีตน อีกอย่าง
หนึ่งหน้าคล้ายจรเข้ ตัวก็ตั้งโกลดไปข้างจรเข้ แต่อย่างหลังพวกเราที่เดิน
ตายกรามเขาคัดสันกันว่าเป็นมังกรญี่ปุ่น จะอย่างไรก็ตามที่ แต่ได้เห็นของจีน
ในตั้งอื่น มีมังกรหน้าจรเข้อยู่จริง ๆ ทำให้เข้าใจว่ามังกรหน้าสิงห์โตเป็นของ
ใหม่ หน้าจรเข้เป็นของเก่า มังกรของไทยเราก็คือพวกจรเข้ ดูพระราช
ตีญจักร ซึ่งโปรดพระราชทานบันทึกศักดิ์ภาคมา อันได้จำกัดของคัมภีร์รุ่นเก่า
ของหอพระสมุดนั้นเกิด เมื่อความเป็นไปอย่างว่านมอยู่ ขงจรเข้ก็คอกของมังกร
นั่นเอง ผิดกันแต่เขียนเป็นจรเข้จริง ๆ กับเขียนได้ตั้งไปเล็กน้อยเท่านั้น เปรียบ
เหมือนราชสีห์ มีตัวจริงอยู่แท้ ๆ ยังคิดแปลงได้ตั้งเป็นอะไรไปได้ โกลดกว่า
จรเข้กับมังกรไปเสียอีก

ท่านพบตุ๊กตาคือเป็นรูปมังกร ว่าอยู่ในหอพระสมุดวชิรญาณนั้นแต่
ฉันจะไปพิจารณาดูให้ตอกที่หนังสือ

คำ Kum' hira ฉันเห็นจะตรงเนื้อเห็นว่า เป็นคำเองที่เกิดขึ้นมาเป็น
เทรา จึงมักติดมากับจรเข้ Kum' hira ก็คือตัว b ไปตัวเดียวเท่านั้น จะต้อง
ตั้งขึ้นฐานไว้ก่อนว่า เทรา ก็คือจรเข้ตนเอง

คำ กุฎุมพี ฉันเคยตกใจมาแต่ ในความหมายข้างไทยเป็นคนคำ แต่
ทางตั้งกฤตว่าคนมีม ชัดกันตรงข้าม ที่อาจารย์ชอบสอน—ชอบสอน ว่า

คนตาโคมมองมอญคนเดียว อธิบายให้เป็นลูกโซ่ถึงความซึ่งตรงกันข้าม ให้
ประสานกันเข้าได้

แกงวิไล สมเด็จพระยาตำราทรงตั้งนิษฐานว่า เป็นของมดาญจัด
มาเล่นถวาย คุณพวกเมืองหลวงพระบางเอาสิ่งหักบแต่ละคนป้ามาเล่นถวาย เมื่อ
ครั้งได้กษัตริย์มอญพระรณภาคดี แต่ทางตั้งนิษฐานชนิดนั้นฉันไม่สู้ จึงไม่ได้
เขียนบอกมาให้ท่านทราบ ที่เรียกว่า สิ่งหักบ คนป้า นั้น เราเรียกกันเขาเอง
เพราะอายุตั้งหนนปากม่นงบดกับ ๆ เขากับจงหระกตอง ย้ายคนป้า นั้น ได้
หัวโคเบือเรื่อ คือเป็นฟางไปทิ้งคือ จะหมายความว่าคือเป็นชนหรือห้ามคากรอง
ก็หาทราบไม่ วิธเด้นก็ไม่มื่ออะไร ย้ายคนป้ามีสองคนว่าเขาต่อสิ่งหัก แดงก็ทำตก
ใจฉิ่งหนีออกห่างไป ย้ายสิ่งหักดอยหน้าทำปากกับ ๆ ไป ไม่เห็นมื่ออะไรยิ่งกว่า
นั้น สิ่งหักอย่างสิ่งหักโคทเจกเด้นนั้นเอง แต่คือมีชนทำด้วยฟางไปทิ้งคือ การเด้น
อนนพวกเขาจะเรียกว่าอะไรไม่ทราบ พวกไทยที่ไปหลวงพระบางมาอธิบายว่า
คนป้าสองคนนั้น คนหนึ่งเรียกว่า บูเยอ เป็นชาย อีกคนหนึ่งเรียกว่า ย่าเยอ เป็น
หญิง เป็นคัมภีร์ของมอญ คุณอาดมกับเอวา ฉะนนั้น จะถูกจริงหรือไม่ก็ไม่ทราบ
เรื่องทอกมดาญฉันรู้เป็นท่อน ๆ ได้ฟังเขาอ่านบอกพูดถวายได้แต่ชื่อมา
เช่นบอกกับท่านแดงนทอนหนึ่ง แดงได้ไปเห็นทอกชนิดหนึ่ง คือทอกกับบ้อง
โคได้เดยกัน ทคอกหยักคอกเข้าไป มีทองยับ ๆ หุ้มอยู่ทศย เขาบอกจวนคอกทอก
มดาญ ฉันก็นึกอ้อเอาในใจว่า นีเองที่เรียกว่า ทอกคอกทองแดงทอง แดงได้
เห็นม้าในกระบวนแห่เศสเนทศวด์นาน มีช่องสองข้างอาณ มีเหล็กปดายแหดม
สองสามอันเคียงอยู่ในช่องกับกำทางนกยูง มีปดายเอนไปข้างหลัง เขาว่า
เหล็กแหดมมนนคย ทอกชัด ชัดด้วยท้าว จะเป็นทอกมดาญหรือมิใช่ไม่ทราบ
เพราะค้อยู่ไกล ความรู้ของฉันคอกันไม่คิดฉะนแต่

พรหม

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๒๕ เมษายน ๒๕๑๓

พระยาอนุมาทราชชน

สมุดเรื่อง กำเนิดคน ซึ่งท่านมีเมตตาให้ไปได้อ่านจบแล้ว สุนักดิ์ แต่
ไม่มีความเห็นอย่างไรจะให้ท่าน ด้วยเป็นเรื่องไม่เคยคิด และโดยมากไม่เคยรู้

ในเรื่องนั้นทั้งเรื่อง มีคำจับใจอยู่คำหนึ่ง ซึ่งใช้เรียกว่า มนุษย์วานร
จับใจไปทางดี ที่ฉันเคยเห็นคนจำพวกหนึ่ง ซึ่งฉันอยากจะเรียกว่าอะไรอย่าง
หนึ่งแต่นึกไม่ออก ครั้นมาได้เห็นคำ มนุษย์วานร (คนดี) นี้เข้าเห็นเหมาะ
ที่สุดที่จะใช้คำนั้นเรียก ขออนุญาตที่จะใช้คำนั้น

มีคำที่จะชวนให้ท่านคิดอยู่คำหนึ่ง เดียวนี้ใช้คำว่า ดู เป็น มอง กัน
โดยมาก ฉันสงสัยว่าผิด มอง จะต้องเป็นจุดออกของอะไรไป เช่น ถ้ามอง
หรือช่องหน้าต่าง อย่างว่า เมืองมองตามช่องบัญชีราย หากย้ายอยู่ในกลาง
ทุ่ง แดงดูทุ่งนาไปรอบคัว จะใช้คำว่ามองทุ่ง เห็นจะไม่ควรกระมัง

ช่วยถามมหาอำมาตยาหรือมหาเถาด้วยที ว่าประตัจจนทจุดไฟดงบงบงนน
เขมรเรียกว่าอะไร ขอคำหนึ่งสื่อขอมเขียนไปให้ด้วย

พรส

กรมศิลปากร

วันที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๓

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบใต้ฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับตายพระหัตถ์ ลงวันที่ ๒๕ ทรงพอพระทัยในคำจำ
มนุษย์วารนร พระเคขพระคุณดั้นเกล้า ๆ หากได้มีได้ ข้าพระพุทธเจ้าขอ
ประทานถวายด้วยความปลื้มยินดี

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับได้เกล้า ๆ ตรวจค้นคำดู และ มอง ว่าจะมีความ
หมายผิดกันอย่างไรบ้าง คงได้ผลดังนี้

ในปทานุกรมของกระทรวงธรรมการ

มอง	แปลว่า	แต่ดู
ดู	แปลว่า	แต่ มอง เพ่ง
แล	แปลว่า	มอง ดู
เข็ง	แปลว่า	ดู แหงนหน้าดู
บง	แปลว่า	มองดู แต่ดู
เห็น	แปลว่า	เข้าใจ คิดรู้ รุดักด้วยตา

ที่ข้าพระพุทธเจ้านำคำพวกเดียวกันมาแปลให้หายคำ เพราะมีความ
หมายเกี่ยวพันกันอยู่ ส่วนความหมายที่ปทานุกรมแปลไว้ จะสังเกตไม่ได้ว่า
ผิดกัน

ภาษาภาคอีสาน และ หลวงพระบาง ใช้ เข็ง แทน มอง และ ใช้
ประปนกันกับคำจำ ดู และ มักซ้อนกันเป็น เข็งดู บางถิ่นใช้ แล แทน ดู อย่าง
เดียวกับของชาวบักชีได้

ไทยอาหม ดู แปลได้เป็นภาษาอังกฤษว่า to see, to behold
เห็น ดู หมายความว่าดูอย่างถนัด

ไทยใหญ่ ลู เห็น ดูญ (อ่านเป็น เดย มีเสียงรนาตัก)
แปลได้เป็นภาษาอังกฤษว่า to see, to behold เหมือนกัน
มีคำอื่น ลู ดูญ แปลว่า ดู
มอง to look for

ไทยคำที่ เห็น to see
เลม to look

คำต่าง ๆ ที่ทราบพูดมาข้างต้นนี้ คำว่า ดู ตามธรรมดาใช้ว่า ดู และ
เห็น ซึ่งตรงกับเห็น คงมีคำว่า มอง ในภาษาไทยใหญ่ หมายความว่า ทา
ความค้อยกระจางจนว่า ดู และ มอง ผิดกันอย่างไร ก็ที่ในภาษาไทยทางตะวันออก
ออก คือ

ไทยขาว ไทยไท้ ไทยนุง เห็น voir (ดูอย่างธรรมดา)

ไทยดำ เห็น voir

ไทยย้อย ลู เดย voir

ไทยขาว เบ็ง regarder (ดูอย่างพิณีจ)

ไทยไท้ เม็ง regarder (ดูอย่างพิณีจ)

มอง ในภาษาถิ่นเหล่านี้ คงหมายความว่าถึงการจ้องดู ซึ่งผิดกับดูตาม
ธรรมดา ที่ปกติธรรมดาแปล เบ็ง ว่าแหงหน้าดู ความก็ไกลไปในกิริยาที่จ้องดู
แต่ความหมายของคำว่า มอง มาปรากฏชัดชนในภาษาจีน คือ

มอง หวัง (ในตำแหน่งชาวกลางตั้ง) ไม่ ยัวง หวัง มัง (ในตำแหน่ง
แต่ใจ) ขง (ในตำแหน่งชาวฮกเกี้ยนเมืองเซ่ห่มัง) วุง มุง (ในตำแหน่ง
โบราณ) แปลว่า Anxiously look to from a distance, to observe, to

look at or forward or towards, to espy from afar, glance at, look up, open to sight, that which can be seen, hope, to hope for, expect, admire, expectation.

ตามคำแปลเหล่านี้ เทียบได้ด้วยคำว่า มอง เบ่ง บง ม่ง หวัง ปอง ใน คำไทย ข้าพระพุทธเจ้าเห็นพ้องในกระแสปริวรรคที่ว่า มอง นั้น มีความหมาย ผิดกับ ดู เพราะมองคงเป็นการมุ่งดู จ้องดู แต่ที่จะมาใช้ประปรกกันคงจะเป็น เพราะมีความหมายใกล้เคียงกันมาก ทั้งนี้จะผิดถูกสถานใด ขอรับพระบรม ปรกเกล้าฯ เป็นที่พึง แดงแต่จะโปรดเกล้าฯ

อนึ่งคำว่า เห็น หรือ หั้น ในภาษาจีนตามคำเดิมของชาวแต่จิวว่า เที้ย แปลว่าดู ชาวอังกฤษเป็น ห่อน ห่าน ชาวแคะเป็น ค้อน เตียงโบราณเป็น คั้น คำ คำ เตี้ย ในภาษาไทยใหญ่น่าจะเทียบได้กับ เที้ย ส่วน ค้อน ใน ภาษาไทย มีความหมายเป็นการดูอย่างหนึ่ง หาใช่ดูตามธรรมดาไม่

ข้าพระพุทธเจ้าขอประทานถวายคำว่า ประทัด ซึ่งมหาอำนาจมาแผ่น หนึ่งต่างหาก มาในขณะนี้ คำว่า ประทัด เป็นคำแปลที่พ้องกับคำ petard ใน ภาษาฝรั่งเศส แปลว่า ปืนใหญ่ ประทัด ดังที่บรรจุของให้เกิดระเบิดแตก ควรมีควรแล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ

ข้าพระพุทธเจ้า *Mr. E. C. ...*

ขอประทานกราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ นริศรานุวัดติวงศ์

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๒๗ เมษายน ๒๔๗๓

พระยาอนุมานราชธนู

หนังสือของท่านลงวันที่ ๒๖ บอกคำพวก แล ดู มอง ไปให้ตามที่ค้น
ได้ ได้รับทราบความแล้ว ขอบใจเป็นอย่างยิ่ง นับพอใจแล้วว่า

ขง กับ เบ็ง เปนคำเดียวกัน แล้วเดือนไป (ข เปน ม ตุจ ขง เบ็ง
ขง เหมง) เปน เหมง แตะ มอง คำโต ๆ ในพวกเหล่านี้ก็หมายความว่า เอาคำไป
จรดกับรูป ชื่อว่าดูทั้งนั้น แต่ดูตั้งนานโตหรือดูด้วยมีเจตนาอย่างไรนั้น เปน
ลักษณะที่ค่อยออกไปอีกทีหนึ่ง คำพวกนี้ใช้คำมีความหนักเบาไปต่าง ๆ กัน
ถูกกันบ้างขัดกันบ้างเปนธรรมดา เปนอันยุติลงได้ว่า คำ ดู แล เบ็ง ขง มอง
อะไรเหล่านี้เปนความอย่างเดียวกันทั้งสิ้น จะใช้คำโตก็ไม่ผิด

เรื่อง ประทัด อยู่ข้างประหลาด นับทราบมาทางชะวาเขาเรียก ประ
ทัดจีน เขี่ยคำไทยเข้าไปมาก นี้ก็จริงจะเพี้ยนมาแต่ภาษาจีน จึงสอบถาม
พวกจีนเพื่อให้รู้คำเดิมแน่ก็ไล่ไปไหน ๆ แต่ใจเรียก ฟังเสียง กวางตุ้งเรียก
พวกจ้อง แลเรียก จั้วว ให้นึกถึงตั้งทางเขมรขึ้นมา จึงขอให้ท่านช่วยตาม
พวกเขมรในหอสมุดก็ได้เสียงไปเสียทางภาษาจีน หาโก๊ดมาทางประทัดไม่
ท่านให้คำฝรั่งเศษ petard ไปตีผิด ก็คิดว่าคำชะวาเข้าไปเสียอีก แต่จะถือ
เอาว่าเป็นคำฝรั่งเช่นเดียวกับ ขนมข้ง ก็หนักใจ ตั้งยประทัดเปนของจีน ไม่
ใช่ของฝรั่ง เราซอกซอกจากจีน ควรจะได้คำจีนมา

พรอ

กรมศิลปากร

วันที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๓

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบใต้ฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับสายพระหคดลงฉันท ๒๗ เมษายน เป็นที่จับใจ
ข้าพระพุทธเจ้ามาก ที่ทรงเห็นว่าคำพูดคำเดียวกัน ต่างพวกก็ใช้มีความหนัก
เบาไปต่าง ๆ กัน ถูกกันบ้างผิดกันบ้างเป็นธรรมดา ความข้อนี้ใช้เป็นที่ถกเถียง
ทางในการค้นคว้าความหมายในคำ ๆ เดียวกัน ซึ่งย้ายกันไปต่าง ๆ กัน ได้
คิดด้วยเกล้า ๆ ว่า คำที่เคลื่อนความหมาย น่าจะเป็นเพราะได้คำใหม่มาใช้เป็น
คู่แข่งกัน คำเก่าก็เคลื่อนที่ไปความหมายไป ข้าพระพุทธเจ้าเคยสังเกตคำ
ไทยบางคำที่มีความหมายตามธรรมดา เช่น สม พัน ซึ่งเป็นคำที่ควรจะมีมา
แต่เดิม แต่คนไทยถิ่นอื่นจึงเรียก สม ว่า ซนหัว (เห็นแต่อาหมใช้ว่า พรหม
หรือ สมม ไกลไปในคำว่า ไหมพรหม พัน ว่า เขี้ยว หรือ แซ้ว จมูกว่า ดั้ง
ยังคำว่า ย่น้ำ ไทยแทบทุกถิ่นใช้ว่า ลอย ล่องลอย ใช้ว่า ฟู่ และที่แปลกมาก
คือคำว่า แพ้ กลับหมายความว่า ชนะ ทุกถิ่นภาษาตลอดจนภาษาจีน น่าจะมี
เหตุการณ์อะไรสักอย่างหนึ่งที่ทำให้ใช้กลับความหมายกันไป

เรื่อง ประทศ ที่คิดว่าอยู่ข้างปลาด ข้าพระพุทธเจ้าเห็นพ้องในกระแ
พระดำริ เมื่อข้าพระพุทธเจ้าค้นไปก็ทำให้สงสัย เพราะคำฝรั่งเค้า petard มีอยู่
ในภาษายุโรปหลายภาษา รวมทั้งอังกฤษและโปรตุเกสด้วย ค้นหาที่มาของคำ
ก็ได้อรรถทุกคำว่าเป็น น่าจะมาจากเสียงของวัตถุระเบิดแตก เขามาตั้งเป็น
คำราชาในภาษาจีน คำว่า ผ่าง หรือ ผ่าง ในภาษาจีน เสียงเดิมเป็น ผัก พัก
ในภาษาหนังสือ ทางแคว้นยังเรียกประทศว่า ผักแตก ผัก หรือ ผ่าง แปลว่า

เขาทำให้ใหม่ เดก แปลว่า ไม้ไฟ อธิบายว่าก่อนรู้จักใช้กระดาษห่อดินปืน
จีนสมัยโบราณใช้บรรจุดินปืนในไม้ไฟ ถ้าพระพุทธรเจ้ายังตั้งตั้งว่า เดิมจะเป็น
คำเกิดจากเดียง แต่ภายหลังแก่เสียงจากเข้าความให้แปลได้ แต่คำ ผักเตก
คงไม่ใช่คำเดียวกับประทัด เพราะถ้าตีบมาจาก ผักเตก ก็จะมีคำให้เห็น
เหลือตกค้างอยู่บ้างในไทยบางถิ่น แต่ไทยถิ่นต่าง ๆ ก็เรียก ผู่ อย่างภาษาจีน
ในถิ่นอีสานเรียกประทัดว่า กะโพะ ซึ่งคงจะมาจากเดียงอีก ในภาษามอญไม่มี
คำว่าประทัด ถ้าจะมีก็คงเป็น ผู่ ตามภาษาจีน ซึ่งเป็นเจ้าของประทัด

ในภาษามลายู ถ้าพระพุทธรเจ้าค้นพบในพจนานุกรมมลายู—อังกฤษ
เล่มหนึ่ง คำว่า ประทัด มลายูเรียก merchun และ petas คำหลังตรงกับประทัด
ในภาษาไทย พจนานุกรมอีกเล่มหนึ่งแปล petas ว่า นาทปักเตอดเป็นพองชน
มา และแปลว่าประทัดด้วย แต่ทำเครื่องหมายตั้งตั้งไว้ว่า จะมาจากเดียง
หรือว่ามาจาก petard ในภาษาอังกฤษ ในพจนานุกรมอีกเล่มหนึ่ง ซึ่งเป็น
ระบบเกาศพมพใจหลายฉบับแล้ว ไม่มีคำว่า petas แต่มีคำ petus หรือ petfus
แปลว่าสายฟ้า และเสียงฟ้าذن ฟ่าผ่า ถ้าพระพุทธรเจ้าตั้งตั้งว่า petus กับ petas
จะเป็นคำเดียวกัน คำ petas ที่แปลว่าประทัดคงเป็นความหมายรุ่นหลัง ขยาย
ความเลือนออกไปจากเสียงฟ้าذن เอาการเป็นแนวเทียบไว้เรียกประทัด ซึ่งมี
เสียงโต้งตังในลักษณะเดียวกัน และคงเป็นของใหม่ ไม่ใช่มีมาแต่เดิม ถ้าคำ
petas เป็นคำเก่า ก็ควรจะอยู่ในภาษาชวาแต่มีคำแปลว่าประทัดไว้ใน
พจนานุกรมมลายู—อังกฤษ เล่มเก่าด้วย และควรจะอยู่ในภาษาเขมรและ
ไทยพ้องกัน ถ้าพระพุทธรเจ้ายังไม่โอกาสสอบค้นผู้รู้จากภาษาถิ่นบับถษ โคว่า
ประทัด ในคำเก่าที่เคียงเรียกว่าอะไร ถ้าได้มากก็อาจทราบเรื่องได้แน่นอนชน

ส่วนคำ petard ในภาษาฝรั่ง เห็นด้วยเถิดว่า จะไม่เกี่ยวข้องกับคำ
ประทัด น่าจะเกิดเพราะคงคำด้วยเสียงเดียวกัน เพราะคำที่คงจากเสียง
มักพ้องกันได้ในภาษาคำๆ แม้จะเป็นภาษาอยู่กันคนละตระกูล เพราะคงมา
จากเสียงอย่างเดียวกัน เช่นคำ murmur ในภาษาอังกฤษแปลว่า พึมพำ กับ
คำว่ามะเมอ หรือ ตะเมอ และเพี้ยในภาษาไทย ถ้าเป็นชื่อนกชื่อสัตว์ต่าง ๆ
ก็พ้องเสียงกันมาก อย่างนกกระเรียน นกเขื่อน Crane และเกราญจ ข้าพระ
พุทธเจ้าเคยพบคำว่า ตู๊กแก ในภาษาคำๆ ปรากฏว่าคงตามเสียงตูกแก
ร้องทงนน และเสียงร้องก็พ้องกันต่าง ๆ กัน เป็น อักแอ กบฏไก่อ ตอกแต คัดโค
เขกโก จักโก โตเกก เป็นต้น

ควรมีควรแล้วแต่จะไปรทเกล้า ฯ

ข้าพระพุทธเจ้า *Phra Chulabhanwong*

ขอประทานกราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ
นริศรานุวัดติวงศ์

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๑๓

พระยาอนมานวาชอน

หนังสือของท่าน ลงวันที่ ๓๐ เมษายน ฉันได้รับแล้ว ขอความในนั้น
พูดถึงตั้งตระเวนพรรคตระนอย แคะอ่านเพี้ยนเคมทเพราะได้รูดังทไมรุ ฆนหลายอย่าง
พรหม เป็นอันเดียวกับ ผม รุกานพอใจหนัก ฉันเคยนึกงมมาแต่จว่า
เหตุใดจึงเรียก พรหม เอา พรหม มากัดปรับเข้ากันไม่ได้ ที่แท้ไปได้กับผม
คือว่าเป็นของชน ฉันไม่เคยคิดไปถึง

เขี้ยว หมายถึงพันทงหมดหนตจะเดว ดึงเราหมายกันอยู่ไม่ได้ เรา
แยกใจเป็นสามอย่าง เขี้ยว หมายถึงพินแหนดม พิน หมายถึงพินคมตัด กราม
หมายถึงพินบด ครอบอย่างบริบูรณ์

ว่าย ในภาษาเรามีความหมายต่างกันกับ ลอย มากทีเดียว ว่าย เป็น
อาการทำให้เดือนไป ลอย จะเดือนหรือไม่เดือนก็ได้

แพ้ เป็น ชะนะ นินแปดกมากที่สุดทีเดียว

ประทัด เป็นแน่ที่จะต้องทำด้วยไม้ไผ่ก่อน แม้ในอายุฉันก็ได้เคย
เห็นประทัดลม ทำบรรจุในหลอดไม้ข้อแทนห่อกระดาษ ท่านค้นได้คำมตายูว่า
petas ถึงจะใหม่ก็ตรงกับคำไทยดีแล้ว เขาเป็นแน่ได้ว่าไทยเอาคำมตายูมาใช้

สิ่งที่เรียกชอตามเดียงนหม่มากหนัก มีทุกภาษา เป็นสิ่งควมากกว่าอย่างอื่น
ท่านเขาชอศกแกมาเรียงเป็นกระบวนแห่ แคชาคชอทไมควรชาต ก็อ ตุดตุด
ได้ยินว่าชาวพายัพเขาเรียกอย่างนั้น คำกดยอมตูกของเราก็มว่า อายตุดตุด
อยู่ในรูปกะบอกไม้

ฉันจะชวนท่านพิจารณาอีกทางหนึ่ง ขียนกซึ่งมีคำว่า กระจ หรือ กระจ
น้ำ จะเพนหงศวดังคักคำหน้ามาคอกกระมัง เมื่อศัพแม่ฉนอยู่ทบ้าน ถึงฉน
จนทรซึ่งเพนฉนคาย ฉนมีเทศน์กณทหนึ่งเด่มอไป ได้แต่ฉนมนคัพระทไม่เคย
พั่งท่านเทศน์มาให้เทศน์ ได้พบพระองคหนึ่ง ท่านจะเพนชาวเมืองใดไม่ทราบ
ท่านกถาคำทมควดังคอกเดียงควดังคอกควดยทุกท จึงทำให้เกิดสงสัยฉนว่า เช่น
นกกกระลอก นกกกระจับ นกกกระจาบ เหตฉน จะเพน นกจอก นกจับ นกจาบ
เท่านนกระมัง ศาทรหงศวดังคอกนเพนไปมาก ท่านคงเคยพบคักทคนใช้ฉา พยมนค
ควด พ ท หน้าหน้าฉนเพนควดังคอกของคัก ภาพ ซึ่งอยู่หน้าคัก ยนค ต่างหาก แต่ชอก
เดียงฉา ภาพพยมนค จึงพาให้หลงไป ฉนเพนฉนวนเด็กน้อย ทพดามากถึงใช้
ในชอฉนนางกม เช่น ฉนรงค์ ควด ฉน ฉนเพนควดังคอกของคัก รณ ซึ่งมักใช้หน้า
หน้าเพน รณรงค์ อยู่ต่างหาก ชอกพวกชอกฉนไม่ชงมอักษร มะ น้ำ จะหงมา
จากควดังคอก สัม เช่น สัมชาม ไม่ใช่ สัมมชาม คอกกระมัง อักษร มะ จะ
หงมาได้ฉนยหนึ่งทก็ ทมาก

พระ

กรมศิลปากร

วันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๓

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบใ้ฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้า เคารพถวายพระหัตถ์ลงวันที่ ๓ เดือน พฤษภาคม
ต้นเกล้า ๆ หากที่สมควรใด

ข้าพระพุทธเจ้าเคยนึกถึงคุณความดีมา นานว่าเป็นดีศวรรษนี้ไว้ ก็คิดว่า
ทรงไฉนชาวพม่าเรียกคุณแก้วาคุดคู้ กระทำให้ข้าพระพุทธเจ้าหายสนใจ
เพราะว่า โดยเสียงและความหมายที่คุดคู้ อยู่ในระบบอกไม้ ก็เขากันได้กับคุดคู้
ข้าพระพุทธเจ้าต้องเก็บคำที่เป็นด้อยพยางค์ อย่างคำว่า คุดคู้ ก็มีพยางค์เป็นเสียง
ก้านองเดียวกันอยู่หลายคำ เช่น อุดอู้ คุดคู้ กุดกู้ ครุดครู้ คำในคุดคู้ดกแม่อื่น
ก็มีพยางค์หลังเป็น แม่ ก กา หรือ เกย เช่น หรบรู วบวู บขบู้ รุกรยุ ปุคปุย
ชยุกชยุย โทนโท่ โดนโด่ ไปนโป่ ร่องรอย หยอกทยอย ดองตอย คำเหล่านี้
แม้จะใช้ควบคู่แยกแยะ ตัวหลังมักไม่ได้ความ แต่ก็มีบางคำที่แยกใช้ได้เป็น
ภาษาทั้งสองคำ เช่น บขบู้ และ ไปนโป่ ร่องรอย เมื่อข้าพระพุทธเจ้าไปจังหวัด
อุบลราชธานี ไปได้ยินชาวอุบลใช้คำว่า อยู่ในความว่า หยุด กระทำให้
ข้าพระพุทธเจ้าคิดเห็นว่า คำคุดคู้ที่นี้ ที่แปลเอาความในคำหลังไม่ได้ ในบางคำ
อาจเป็นคำ ใช้อยู่ในภาษาอื่นถิ่นหนึ่ง อย่างคำว่า หยุดอยู่ นี้เป็นคุดอย่าง ก็มีเหตุ
พบคำว่า หมี ในภาษาไทยใหญ่ แปลว่า ต่ามิด โก๊ดคำว่า ต่ามิดหมี พบคำ
ในภาษากวางตุ้ง เหม่ แปลว่า หาง ที่สุด ปลาย ก็มาโก๊ดคำว่า หมีนเหม่
และ เหม่นเหม่ (ใช้ในประกาศสงกรานต์คัมภีร์ พ.ศ. ๒๕๐๘) ใน มหาชาติ
คำหลวง มีคำว่า ทางนี้บัดไปเน่ง ความโก๊ดไปในความว่า แม่ ซึ่งมีคำคำว่า

เม่งนั้ เมื่อได้เค้าตั้งนี้ กระทำให้ข้าพระพุทธเจ้าคิดเดือนออกต่อไป ก็ได้ผด
แปลก ๆ ออกไปอีก ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าขอรับพระบารมีปกเกล้า ๆ เป็นทพัง
ในข้อคิดของข้าพระพุทธเจ้า ซึ่งจะกราบทูลต่อไป ด้วยอาจเป็นความคิดเห็น
ที่หมิ่นเหม่งก็ได้

ข้าพระพุทธเจ้าเข้าใจด้วยเกล้า ๆ ว่า คำเป็นต้องพยางค์นี้ ในชั้นเดิมจะ
เป็นคำซ้ำเคียงเคียงกัน เช่นเสียงร้อง จืดจืด แต่การเปล่งเสียงซ้ำอย่างน
จะไม่ระตอกในการออกเสียงเท่ากับออกเสียงว่า จืดจืด เพราะอวัยวะที่ออกเสียง
ในปากกดบังคับไม่ทัน ถ้าพูดเร็ว ๆ เข้า เสียงคงหลงก้องแบ่งไป ในอาการที่จะ
ผ่อนเสียงให้ระตอกเข้า ภาษาคงจะถือเอาคำต้องเคียงนี้ มาใช้หมายความถึง
สิ่งของที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน เช่น จืด แดะ จืด ใช้เป็นชื่อเสียงสัตว์ ในจำพวก
สิงหรีดขนาดเล็กต้องชนิด ว่า คอจืด แดะคอจืด เมื่อเป็นเช่นนั้น คำเช่น หลุดล
หลุดลุ่ย โป่งโป่ง แดะคำอื่น ๆ ก็น่าจะมีกำเนิดมาจากคำเคียงกันก่อน แดะเปล่ง
เสียงให้เพี้ยนไปนิด ๆ เพื่อใช้แก่งสิ่งที่อยู่ในลักษณะคล้ายคลึงกัน

ถ้ายกเอาคำอย่าง หลุดลุ่ย ลุกลุ่ย หลุดลุ่ย เป็นแนวเทียบ คำว่า หลุดลุ่ย
ก็ควรเป็นคำเคียงกัน ถ้าเปล่งเสียง ลุ่ย เป็นถอย ได้ ลุ่ย ก็เป็นถอย ได้ เพราะ
น้อย ในเสียงชาวบักษไคยงเป็น มุ่ย ได้ เมื่อเอาคำว่า ลุ่ย — ลอย ลุ่ย — ลอย
มุ่ย — มอย ทั้งสามนี้ มาคงเป็นแนวเทียบ คำว่า จู๊ย — จ้อย ซึ่งใช้เป็นชอกคน
ก็น่าจะเป็นคำเคียงกัน ข้าพระพุทธเจ้าได้ปรารภเรื่องนแก่ท่านผู้ทพัง ท่านผู้นน
ก็คิดว่า คำว่า หลุด ที่ใช้เป็นชอกคน แดะเขียนเป็น หลุ ให้เข้ารูปบาด ก็คง
จะมาเข้าแนวเทียบ หลุด — ลุ่ย — ลอย เป็น หลุด — มุ่ย — ม้อย ได้ แดะคำว่า
น่อง หลุ ก็คงเป็นคำในพวกเคียงกัน เพราะ หลุดหลุ ก็มี หลุดหลุ เป็นแนวเทียบ

น้อย น้อย กับ ร้อย รอย กอกรอย เป็นแนวเทียบ ตลอดจนคำว่า นิดหน่อย
นุด กับ นิด มีเสียงสระอยู่ในระดับเดียวกัน อย่าง จุกจิก กรุ่งกริ่ง ชุบชิบ
นุ่มนัม ฉะฉน นุดนิด ก็เข้าแนวกันได้ ข้าพระพุทธเจ้ายังคงคิดนึกต่อไป ถึงคำว่า
ค้อย ค้อย กับ น้อย ก็เป็นคำมีเสียงพยัญชนะอยู่ในวรรคเดียวกัน เป็นเสียง
เกิดที่ฟันด้วยกัน น่าจะเป็นคำที่มาจากแหล่งเดียวกัน ตามที่กราบทูลมานี้ เป็น
ความคิดเดอนดอยของข้าพระพุทธเจ้า เมื่อนักไปก็ยอมเห็นไปเช่นนั้น ทรงแล้ว
แต่ทรงพระเมตตาปราณี

ทรงแนะให้ข้าพระพุทธเจ้าพิจารณาถึงคำที่มคธว่า กระ หรือ กะ นำ
พระเชษฐพระคุณเด่นเกล้าฯ มาทูลถามได้ ข้าพระพุทธเจ้าใคร่ได้เกล้าฯ พิจารณา
เห็นว่า คำที่มคธ กระ หรือ กะ น่าจะมเหตุที่มาเป็นหลายสถาน และเกิด
เพราะหลงคิดลึกลงไปถึงที่ศรีสุโขทัย ในจำพวกคำเรียกชื่อคน ตามที่ข้าพระพุทธเจ้า
จดใจได้ถาม

มคธ — จับ ฉาย จอด ทุง ทา ยาง เรียง สก

ในจำพวกนี้ มี

มคธ — จับ แฉก โฉม ชาย พังโหม แฉง สก

ในจำพวกนี้

มคธ — เคอิก คุม สุน (ในภาษาไทยใต้และไทยขาว แฉงฉวน เรียก
อาวชที่ขว้างไปได้ไกลว่า ชุง หรือ สุน)

มคธ — กระเป๋ ก็น่าจะมาจาก ครกเขือ แต่บางท่านว่า เขียงกร่อนไปจาก
เขาเปื้อน

ในคำที่มี มะ นำ ที่ทรงตั้งนัยฐานว่า จมาจาก หมาก นั้น ข้าพระ
พุทธเจ้าเชื่อแน่ว่าคงเป็นเช่นนั้น เพราะในหนังสือเก่า ที่ใช้เรียกผลไม้ว่า
หมาก เช่น หมากขาม กยงมี ในภาษาจีนเรียกต้นไม้ว่า หมัก ในเสียงกลางคอง
และในสำนวนชาวกลางคองนั่นเอง ถ้าเรียกชื่อผลไม้ ก็มักเติมคำ หมัก ไว้
ข้างหน้า เช่น ลูกสำต ก็เรียกว่า หมักลิ (ผลสำตเพื่อเป็นทราย กวางคอง
เรียกว่า ซาลิ ซา แปลว่า ทราย) ในภาษาไทยชาว ล้านช่อชื่อลูกไม้ ก็เติม
คำ หมาก ไว้ข้างหน้า แต่แปลกที่คนเมืองไม่ว่า กยงหมาก ส่วนส้มมะขาม นำ
จมาจากส้มหมากขาม เพราะชื่อผลไม้อย่างอื่นที่ไม่ใช่ส้ม กยงมีคำว่า มะ อยู่
เมื่อชาวพุทธเจ้าเดินทางไปภาคอีสาน คนใช้เก็บเมล็ดมะกอดามาให้ชาวพุทธ
เจ้าดู บอกว่า แปลก ที่คนแดนนั้นเรียกว่า หมากลิ ทำให้ชาวพุทธเจ้านึกถึง
เรื่องตัดศิววงศ์กตมัต ที่หง ก ในคำว่า หมาก แล้วเขาเข้าไปต่อเขาตบ ลว กตาย
เป็น กลัว ไป

ข้าพระพุทธเจ้าคิดด้วยเกล้า ๆ ว่า ผลไม้ที่มีคำ มะ นำหน้าจะเป็นผลไม้
ที่มีมาแต่เดิม คำ มะ จึงได้คิดมาด้วยเป็นชื่อผลไม้ ภายหลังน่าจะเรียกใช้หรือ
เติมคำแปลเติมเสียแล้ว เพราะนำเอาคำว่า หมาก ไปใช้เรียกผลไม้ชนิดหนึ่ง
ที่คุ้นพบโดยฉะเพาะ จนนำไปใช้เรียกผลไม้ชนิดอื่น ๆ เมื่อได้ผลไม้ชนิด
อื่น ๆ เข้ามาใหม่ ก็เรียกใช้ มะ นำหน้า เช่น ผลเงาะ ชมพู ทุเรียน ตะมุค
แต่ในถิ่นพายัพซึ่งยังคงใช้ มะ เป็นชื่อผลไม้อยู่ ก็ยังเติมคำว่า บ่า ไว้หน้าชื่อ
ผลไม้ชนิดนั้นอยู่ เช่นผลเงาะ ว่า บ่าเงาะ ชมพู ว่า บ่าชมพู ทุเรียน ว่า
ถั่วเหลี่ยม และ ตะมุค ว่า บ่ามุค

ในเรื่องคำที่เติม กระ หรือ กะ ข้างหน้า นอกจากตัดศิววงศ์กต ใน
แม่กก ผิด ข้าพระพุทธเจ้าคิดด้วยเกล้า ๆ ว่า น่าจะมาจากทางหนึ่ง คือคำ เช่น

โตกดตาก ถ้าออกเสียงว่า โตกะตาก เสียงจะค่อนข้าง ไม่สะดวกในการออกเสียง
จึงต้องเติมกะ เข้าข้างหน้าออกเสียงหนึ่งให้ตรงเท่ากัน เป็น กะโตก กะตาก ชน
เป็นทำนองเดียวกับ สะกิด สะเกา ชะโมยชะโจร ตะหมุกตะปุก ทะแกล้ว
ทหาร ซึ่งเติมในคำหลัง ข้าพระพุทธเจ้าเคยได้ฟังคำท่องคำว่า พระสูตร
พระวินัย เป็น พระวิสูตร พระวินัย โดยประสงค์ที่จะถ่วงเสียงที่เปด่งออกมา
ให้เท่ากัน เพื่อความสะดวกในการออกเสียงและให้ฟังเพราะ ไม่ขัดหู เมื่อมี
การเติม กะ ชนได้ในคำที่เป็นแม่ กก ก็เกิดเป็นโรคติดคอมาตั้งคำในแม่อื่น เช่น
กะตุงกะตุง กะด่ากะด่า ซึ่งเกิดเพราะเข้าใจผิดในแนวเทียบ เช่น เขียน จ้าง
ชีวิต นิมิต อนุญาต สันโตษ เป็น จ้างค์ ชีวิตร์ นิมิตร อนุญาติ สันโตค
โดยอาศัย อหงค์ จิตร มิตร ญาติ และ โดค เป็นแนวเทียบ หรือ เขียน
ขันทขาค เป็น ขันทขาคร์ โดยอาศัยแนวเทียบผิด เพราะดำคัญว่าเกี่ยวข้องกับ
กับ ขาคร์

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรดเกล้า ฯ

ข้าพระพุทธเจ้า *พร.ศ. @yuanbunwong*

ขอประทานกราบทุก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ
นริศรานุวัดติวงศ์

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓๒ พฤษภาคม ๒๕๑๓

พระยาอนมานราชชน

หนังสือของท่านลงวันที่ ๕ พฤษภาคม ได้รับแล้ว ชื่นกต แต่เดี๋ยวนี้
พาดหนัก จนไม่รู้ว่าจับอะไรเป็นข้อขอบแก่ท่านได้

อันคำพูดนั้นยอมแปลไปไม่มีประมาณ เห็นจะเหตอดนพนภาดังที่จะ
วินิจฉัยไปหมดได้ จะต้องคิดคิดค้นแปลคำ ๆ ไปเท่าที่คิดได้ บัดนี้จะพูด
เดี๋ยวนี้พาดไปเหมือนท่านบ้าง

พวกคำคู่ ออกคู่ คู่คู่ นั้นดูดีที่แปลคำใช้เอาความได้ทั้งสองคำ เอา
มาทบทวนเขาให้ความแรงขึ้น ดูแปลว่าได้คิดปรับ

ถัดไปก็มีพวกคำพูดพุงว่า กวาดกว้อย ซามอ้อยซามอ้อย นี่เหตอ
ที่เดียว คำพูดชนิดนี้แล้วแต่มีจะหลุดออกมา ไม่ได้คิดปรับ

พวกคำคู่ที่เต็มอักษรมากเช่น ชะโมยชะโจร ตะหมุกตะปาก นั้น
ชอบกต เอาคำที่ใกล้กันเขาคงกัน แล้วเอาเต็มอักษรเขาให้เท่ากันด้วย แต่
กะโศกกะตอก แปลว่าอย่างเดียวกันหรือเมื่อมันใช้มาใช้ ไม่ได้คิดแต่งอะไร
นับไม่ได้ว่าอยู่ในพวกนี้ เว้นแต่จะเป็นคำอย่างนำไปเท่านั้น

คำคู่ที่เราไม่เข้าใจแล้วมาเข้าใจชนิดที่หลัง แปลด้วยต่างภาษานั้นถูก
ที่เดียว เช่น ตากแดดตากนายน แต่แรกก็ไม่เข้าใจคำท้าย จนพระพรหมมุนีท่าน
บอกให้ว่า นายน นั้น ชาวอุบลเขาว่า นาค้าง จึงเข้าใจความ เหมือนท่านรู้คำ
หมี่ แตะ เหม่ มากก็ทำให้เข้าใจความได้เช่น คำมิดหมี่ คำปัดปัด คำปัด คำปัด

เห็นจะเป็นคำเดียวกันนั่นเอง คัม เดือนแปด / คำแดงก็เป็น แดงแจ็ด แดงแจ้
เห็นจะมาแต่ จี

คำ อยู่ ซึ่งท่านไปได้ยินมาจากอุบล เขาใช้ในที่ว่า หยุด จะเหมือนกัน
กับ อยู่มอ อยู่ในด้อยคำ ซึ่งเราใช้กันกระมัง อันภาษานั้นชอบกตมาก พระยา
ศรีธรรมราชบอกฉว่า ชาวบักขไคเขาเรียกวงวรวงว้างวชน ฉนั้นก็เห็นไม่ชัดของ
ไคฉนั้นนุกเขาชนได้ ทำไมเงวจะชนบ้างไม่ได้ ฉนั้นไปเที่ยวเมืองภูเก็ตได้ยินเขาเล่า
เรื่องพระยามนตรีศรีวรงค์ษ์ (ชน) เมื่อออกไปเป็นข้าหลวงกันข้า ๆ แค่นั้นเป็น
เรื่องเข้าใจผิด ในภาษาทงนหม เช่นเรื่องหนึ่งพระยามนตรีจะแกงไค ตั้งนายศรีแก้ว
ซึ่งกรมการเขาตั้งมาให้ประจำรับใช้ว่า ศรีแก้ว ไปตามะพร้าวมาใบใบ
หม นายศรีแก้วรับ แดงดวงหายไปครู่หนึ่ง ไปตากเอาทางมะพร้าวมาให้พระยา
มนตรี นี่เป็นโทษที่พูดว่าใบ จึงได้ใบมะพร้าว ภาษาเขาใช้ว่าหน่วยจึงจะได้ถูก

หนึ่ง มีใช้ในโคลงฉนั้นทอยู่มาก ครุบออกฉว่าฉ ฉนั้นก็เห็นถูก เขา อี เป็น
เอ่งาย ๆ เท่านั้นเอง

น้อย จ้อย น้อย (จ้อย ?) นิด จิด ทิด ฮิด เอียด หมายถึงความว่าเด็ก
ทงนหม แดทจริงคำงานน้อยนหม เนียดเดือนมาแดง ใหญ่ คู่กับ เล็ก น้อย คู่กับ
มาก น้อยเป็นเด็ก มากก็เป็นใหญ่

คำเหล่านี้ต่างคำยังขยายออกไปอีกเช่น กะจ้อยร่อย กะจิวัด กะจิ
เป็นคำมดาอยู่ว่าเด็กเหมือนกัน วิต มจแต่ไหนก็ไม่ทราบ เข้าใจว่าคำนี้เองพา
ให้เกิดคำ กะจ้อยร่อย ชน

ด้อย ด้อย ไม่ชัดของเดยที่จะเป็น น้อย คำว่า ไค ไทน ไโร นี้
ก็เป็นคำเดียวกัน หากเดียงไทนพูดไม่ได้ก็ต้องเปลี่ยนไปเท่านั้น เช่นฉนั้นพูดว่า

เดือนหงาย ไม่ได้ ก็คงพูดว่า เดือนหงาย แม้ในภาษาจีนเองพูดได้ทั้งสอง
อย่างก็พูดได้เหมือนกันเช่น ไทหน้าไทหลัง หรือ นุ่ม (ป่าไม้) พูดว่า ลุ่ม ก็มิ
ก็เหมือนกับคำ ไค ไท ไทไร ของเรานี่เอง

เรื่องไม้เอกโท สมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยราชธานินทร์ทรงพระดำริว่าเป็น
เครื่องทำให้ลำบากชน ด้วยเดี๋ยจะไปปักขั้วโตม ไครคือ ไครมาเข้า ทรงตั้งเกดเขา
พูดเพี้ยนเป็นเสียงอื่นไปทางนั้น แต่เมื่อเขาเขียนหนังสือมาถวายก็ถูกหมด ทรง
ตั้งด้วยศรีธตามเขาวว่า เขาตั้งเกดอะไรจึงเขียนหนังสือถูก เขาพูดว่าจำเท่านั้นเอง
ว่าคำไรชาวบางกอกเคยใช้ไม้อะไร จึงเข้าพระทัยได้ว่าไม้เอก โทนั้นเป็นของ
ใช้สำหรับบางกอกเท่านั้นเอง แคบที่สุด ไม่เป็นประโยชน์ไปทั่วพระราชอาณา
เขตศ ฉนมมาคิดดูก็เห็นคำซึ่งแม้ชาวบางกอกเองก็ไทยเอามา ใช้ซ้ำกันมากมาย
เช่น น้อย หน้อย น้อย นี นี นัน นัน โน้น โน้น ฯลฯ ที่จริงมันเป็น accent
เท่านั้นเอง แต่จะไม่ใช้ก็ไม่ได้ ทำให้เกิดเข้าใจผิด เช่นนี้ท่านเจ้ากนกถึงพวงเงย
เขียน ทน ม่น่า คงใจจะบอกกว่า ทนม่น่า แคคนอ่านคัดจามไปเดี๋ยว่า ทน
หม่นน่า เที่ยงหนีไปเดี๋ย แม้ระหายหนักไม่ได้ถนมา

เครื่องหมายของเราแต่ก่อนใช้น้อย ที่หงดกถนตใช้มากจนทุกที เช่น
ไม่ได้คู่เป็นคั้น แต่ก่อนก็ไม่ได้คู่ได้ใช้ เดียวนี้ใช้จนขาดไม่ได้ คิดกันว่าเขียนผิด
แต่ก็แปลว่า ๆ คำอื่นของท ใช้ เช่น เงิน ก็ไม่เห็นมีใครใช้ สมเด็จพระพุทธโฆษา
จารย์ท่านออกข้อใจ คงปัญหาถามฉนว่าคำใดควร ใช้ ไม่ ได้คู่และไม่ควร ใช้ ฉน
พยากรณ์ถถวายท่านว่า คำใดซึ่งใช้ทั้งฉนยามมีความหมายต่างกัน เช่น เอ็น เอ็น
นั้นจำต้องใช้ไม่ได้คู่ ถ้าไม่ใช้คำเช่นนั้น เช่น เห็น เป็นต้น ไม่จำต้องใช้ไม่ได้คู่
เพราะคำ เห็น ไม่มทใช้ ท่านเห็นชอบด้วย

พูดถึงไม่ได้คุณนกขนามาได้ ที่เราใช้วิธีขุ่นเป็นสระอะนั้นไม่ถูกอย่างยิง
เขมรเขาใช้ไม่ได้คุณเช่น ระเบียบ เขียน รเบียบ คุณเขาที่อยู่ เห็นจะเป็นคึก
ขันใหม่

ขบใจท่านกับอกคำ ทมาก ให้ทราบทั่วแท้จริงกถามหมายว่าอะไร
แต่ก่อนเข้าใจเดือนเต็มที ฉันเห็นด้วยท่านเปนมั่นคงแล้ว ว่าถูกไม่ซึ่งมีคำ
มา นานมาแต่ ทมาก เทียงแท้

ต่อไปจะแจ้งรายงานให้ท่านทราบ เมื่อวันที่ ๓ พระเจนจันทรยกษรมาหา
ใต้ถามถึงประทีป ถัดความส่งกลับทาทานบอก ว่าคำเก่าเรียก ผัดเต็ก หรือ
ผ่างเต็ก เต็ก ว่าไม่ไฟ ทำด้วยไม้ไฟ ผัด หรือ ผ่าง มาแต่เดียงแดง ที่หัด
ถ่ายทอดมาเป็นป็นใหญ่ จึงก็เรียกป็นใหญ่ว่าผ่าง ได้ถามว่าประทีปนั้นควรจุด
ในกาต้มน้ำ ได้คำตอบว่ามีหนังสือแต่งไว้ ว่าขบขันใหม่แล้วให้บดกระสายใหม่
หน้าเรือนและให้จุดประทีป ถามว่าจุดเพื่ออะไร ได้คำตอบว่าเพื่อไล่ผี อื่นนักมา
เข้าเรื่องพิศตรู้งของเรา ขอบกตหนักหนา และได้ถามว่ากาต้มน้ำใช้ประทีปหรือ
เปล่าได้ตอบว่าไม่ใช่เลย

นี่คำ ชะนะ เป็น แท้ ได้คำหนึ่ง คือ อปราชัย คนโดยมากเข้าใจว่า
แท้ แต่ทแต่ชนะ คำนี้เห็นเหตุได้ว่าคำ ปราชัย นำไปให้เข้าใจผิด

พรอ

กรรมศิลป์ปากกร

วันที่ ๓๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๓

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับตายพระหัตถ์ ลงวันที่ ๑๒ เดือนมี พระเดชพระคุณ
ถนัดเกล้าฯ หากตลุมได้

เรื่องคำคู่ ที่ทรงตั้งขึ้นฐานว่า คำคู่ชนิด อุดฮู นำเป็นว่าได้คิดปรับ
ส่วนคำคู่ชนิด กววดกววย จะเป็นคำที่หลุดออกมาไม่ได้คิดปรับ ข้าพระพุทธเจ้า
เห็นด้วยในกระแสพระดำริ ในชั้นเดิมคำคู่เหล่านี้ จะเป็นคำที่หลุดออกมา ตาม
ความถนัดของอวัยวะออกเสียงในปากจะเคลื่อนไปได้สะดวกที่สุด เข้าในหลัก
ของฝรั่ง ทว่า ตามแนวทมนตามนน้อยที่สุด (follow the line of least
resistence) ดูกว่าฝืนออกเสียงซ้ำ เพราะฉะนั้น คำคู่ในภาษาไทยจึงมีหลายรูป
แต่พวกคำคู่เหล่านี้ ตามถนัดเลือกเอาไปใช้แต่ตัวใดตัวหนึ่ง ให้เป็นคำในภาษาชน
คำคู่จึงมีที่ ใช้ได้ ในภาษาทั้งสองคำก็มี เช่น อุดฮู ใช้ได้แต่คำเดียวก็มี เช่น
หมิ่นเหม่ แต่ในอีกภาษาใช้กันบ้าง นำเอาคำที่ไม่เป็นภาษาไปใช้ ในภาษาของ
คนก็มี บางคำเมื่อแยกออกแล้ว ก็ใช้เป็นคำในภาษาไม่ได้ก็มี เช่น แปลดแปล
(ซึ่งน่าจะจะเป็นคำเดียวกับ แบนแบ) แต่คำที่หาแปลไม่ได้หรือเป็นคำที่ไม่มีที่ ใช้
ในภาษาอย่างในพวกหลังนี้ วางไปมีใช้อยู่ในภาษาถิ่นอื่นก็ได้

ข้าพระพุทธเจ้าตองนึกถึงวชออกเสียงคำคู่ ที่ปรากฏว่ามีหลายวช คือ

(๑) แปลงเสียงตัวหลังเป็น แม่ ก กา หรือ เกย โดยคงเสียงสระและ
พยัญชนะไว้ เช่น อุดฮู

(๒) แปลงเสียงสระคัตหลัง ให้เป็นสระที่อยู่ใกล้กัน เช่น เงินแงง หรือ เงินงน หรือ เงินงัน

(๓) แปลงเสียงพยัญชนะคัตหลังซึ่งเป็นคัตสถก ให้เป็นเสียงพยัญชนะนาสิกในวรรคเดียวกัน เช่น แจกแจง คาคคาน รวบรวม

(๔) แปลงเสียงเหมือนในพวก ๓ แต่ใช้พยัญชนะนาสิกมีคัตวรรค เช่น ยอกย่อน เป็ดเข้ง ขับขัน

(๕) แปลงเสียงสระคัตหลังให้ยาว เช่น ทนทาน ลนลาน บางทีก็แปลงเสียงพยัญชนะซึ่งเป็นคัตสถกด้วย เช่น กั้นกาง พันฟาง คักคาน

(๖) แปลงเสียงสระคัตหลังให้เป็นสระอา ซึ่งเป็นสระคัตตั้ง เช่น งุ่มง่าม ชุ่มช้ำม

(๗) แปลงเสียงสระในคำคั้น ซึ่งเป็นสระหลัง คือ ออ โอ อู ให้เป็นสระหน้าอยู่ในระดับเดียวกัน คือ แอ เอ อู เช่น อ้อแอ้ โอ้ออ้อ อู้อู้อู้อี้ ก้าวก้าว มัวมัว

(๘) หากคำที่มีเสียงเดียว เช่น ใหญ่โต หรือเป็นคำอยู่ในพวกเดียวกัน เช่น เสื่อแสง (ซึ่งน่าจะเป็นคำเดียวกับ เซียง ในภาษาจีน แปลว่า ทางเกว และมักใช้เข้าคู่กับ ฮี แปลว่า เตื่อ เป็น ฮีเซียง แปลว่า เตื่อผ้า หรือ เตื่อทางเกว และคงจะเป็นคำเดียวกับ ส่ง หรือ ชง ที่แปลว่า ทางเกว ในภาษาไทยภาคอีสาน) หรือใช้คำอื่นเข้าแซกกลาง เช่น กินน้ำกินท่า ขำหน้าขำท่า (ท่า ในภาษาไทยโดยมากแปลว่า แม่น้ำ ท่าสย ในภาษาไทยที่แปลว่า ปากน้ำ หรือทนามารวมกัน ก็น่าจะเป็นคำเดียวกัน) บางทีซ้อนต้องคู่ ซึ่งน่าจะเป็นความเดียวกัน เช่น เกี้ยวคองหนองย่ง กินอยู่พุงวาย เก็บหอมรอมริบ

ข้าพระพุทธเจ้าหนักหารูปคำคู่ได้เท่าที่ทราบทุกวันนี้ ก็คิดว่าเก๋ๆ ว่า
คำเหล่านี้ เมื่อครั้งยังไม่หนังสือกำหนดเสียงในคำให้ตายตัว ต่างนั้นก็คง
ออกเสียงเพี้ยนไปต่างๆ แต่การเพี้ยนนั้น คงไม่ออกจากเขตคําของเสียงที่มีฐาน
กรณ์อยู่โดดกัน ครั้นเมื่อมาพบประกนอาจฟังไม่ชัดเพราะต่างกัน ก็เลยพูดเสียง
ทั้งสองคำ เพื่อคําคัญหาในความหมาย ข้าพระพุทธเจ้าได้พิจารณาดูคำใน
ภาษาจีน แม้เป็นชาวเดียวกันพูดเสียงก็เพี้ยนไปได้ต่างๆ แต่จนแต่เป็นชาวตำบล
ไทร เพราะหนังสือจีนไม่มีพยัญชนะและสระประกอบคำให้เสียงอยู่ก เช่น เงิน
ในภาษาชาวกลางคือ พูดว่า หงษ์ แหงษ์ เทงษ์ เทงษ์ ก็ได้ ในภาษาชาว
แต่ใจเป็น งษ์ ทางหลวงพระบางแต่เห็นอ ๆ ซมไปเป็น งษ์ เพราะฉะนั้น
คำว่า เงินแกง เงินงษ์ ต่างกันต่างภาษาอาจแยกเอาไปใช้ก็ได้ ดูเหมือน
ในหนังสือ อมันตวิภาค ให้ศัพท์ งษ์ หรือ แกง ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าจำไม่ได้
ถนัดว่าแปลว่า เงิน

คำ ปัดปัด และ แดงแจ็ด แดงแจ้ ทรงเห็นว่าจะเป็นคำเดียวกับ คำมิดหมี่
และ แดงจ่า ข้าพระพุทธเจ้าคิดใจมาก เพราะข้าพระพุทธเจ้าเคยคิดมาแต่
คิดไม่ออก หาได้นึกเฉยๆถึงคำมิดหมี่ และ จานไม้ ขงมคำที่ประกอบกับด้อย
อีก ๓ คำ คือ ชาวจิวก เหลืองอ้อย และ เขี้ยวอี่ ในคำ จิวก ข้าพระพุทธเจ้า
พบในภาษาไทยขาว อ่านว่า จวก แปลว่า นึก ใช้ประกอบคำว่า ชาว หรือ
สว่าง เช่น ชาวจวก ว่า ชาวนึก รุ่งจวก ว่า สว่างนึก ไทยทางอีสานและทาง
ชดบุรี ใช้ จิวะ แทน จิวก ส่วน อ้อย ทางอีสานมี เหลืองอ้อย แต่แปลว่า
เหลืองอ่อน ความตรงกันข้าม ส่วน อี่ สอบไม่พบ

คำ อยู่ ที่ชาวอุบลใช้ในที่ว่า หยุด ทรงเห็นว่าจะเหมือนกันกับ อยู่มือ
อยู่ในอ้อยคำ ข้าพระพุทธเจ้าเห็นพ้องในกระแ่งพระตำรับว่าคงจะเป็นเช่นนั้น ข้า

พระพุทธเจ้ายินดีที่ได้ความศึกษามากอย่างหนึ่งว่า คำซึ่งนำเอามาใช้เจื่อนออกไป
 จากความเดิม เพราะความเดิมใช้คำอื่นแทนเสียแล้ว แต่ก็ยังเหลือเค้าให้เห็น
 ความเดิมอยู่ในคำพูดบางคำที่ตกค้างอยู่ เช่น อยู่ ดังตัวอย่างที่ประธานมาน
 เป็นคำจำพวกที่ความหมายเดิมคล้อยแต่เดิมมา ในจำพวก ขนหัว ทำสบ
 ข้ำพระพุทธเจ้าขอประธานกราบทูตเตยไปถึงคำว่า อยู่ ออย่า อยาก อย่าง
 ซึ่งใช้ อ นำ หากได้ใช้ ห นำหน้าไม่ เห็นด้วยเกล้า ๆ ว่าคนโบราณท่านรู้จัก
 เรื่องเสียงของคำเก่งมาก เพราะฐานกรณ์ของ ย และ อ อยู่ใกล้กันมาก อาจ
 เขียนเสียงกันได้ ยิ่งในภาษาจีนด้วยแล้ว ถ้าชาวกลางตั้งเป็นเสียง ย แต่จว
 ก็เป็นเสียง อ ไป เช่นในคำข้างคั่นนี้ของจีนก็มี อยาก ในชาวกลางตั้งว่า
 หยอก แปลว่า ต้องการ แต่จริงเป็น อ่าย ไป หรือคำว่า ยา กวางตั้งว่า หยุก
 แต่จริงเป็น เอียง ตกมาเป็นคำคู่ในภาษาไทยว่า หยุกยา กับคำ นกเหยี่ยว
 กวางตั้งว่า หยิว แต่จริงว่า ฮิว ตกมาถึงไทยเป็น อเหยี่ยว คือเสียง อย กต
 หนักเขากกกลายเป็น อเหยี่ยว ไป

ข้ำพระพุทธเจ้าอ่านถ้อยพระหัตถ์ ตอนที่ตรัสเล่าเรื่องเข้าใจผิดในภาษา
 ฝรั่งชอบขมอดกตจนหัวเราะใจไม่ได้ เมื่อแล้ว ๆ นี้ ชาวกรุงเทพฯ คนหนึ่ง ขึ้นไป
 รับราชการเป็นครูอยู่ที่จังหวัดอุดร อดบมากกรุงเทพฯ แวะมาหาข้ำพระพุทธเจ้า
 มาเล่าให้ฟังว่า ภาษาของชาวพนมเปญมออยู่หลายคำ ซึ่งเมื่อไปอยู่ใหม่ ๆ
 ทำให้เข้าใจผิดไปหลายครั้ง เช่น เด็กคนหนึ่งมาจดหมายมาบอกจ่า ทำจดหมาย
 เสียแล้ว ซึ่งทูลทูลหมายความว่า ทำจดหมายหาย ดังนั้น กระทำให้ข้ำพระพุทธเจ้า
 หนักไปถึงคำคำว่า เสียหาย แต่เมื่อแยกคำก็ใช้เป็นคนละอย่าง เมื่อนำมาเข้าค
 กเป็นอีกความหนึ่ง ครูคนนั้นเล่าให้ฟังต่อไปว่า ชาวพนมเปญนั้น ในเวदान
 ใช้ภาษาไทยกรุงเทพฯ เสียโดยมาก ค่อยพูดกันเองจึงจะ ใช้คำของพนมเปญ

ข้าพระพุทธเจ้าหนักแต่เขยตายมาก ที่ไม่มีใครจำรองภาษาถิ่นเหล่านี้ได้ เพราะ
ค่อไปไม่ช้าก็คงสูญ จะเป็นความลำบากแก่การค้นคว้าเรื่องภาษาไทยใหม่
หลงไม่น้อย

ข้าพระพุทธเจ้าขอประทานอภัยคำไทยที่ใช้กันอยู่ทางพายัพแต่บัดนี้
ซึ่งมีความแยกออกไปจากที่เข้าใจกันในกรุงเทพฯ คือ

ถ่ายเสือ — เป็ดขมเดือ ใช้หลวง — ใช้ใหญ่

มันแกว — มันเทศ บาด — แผล

เสียดัว — ตาย คนคั้น — คนเก่า

นุ่งเสือ — ใต้เสือ คร้ว — ของ (เช่นชายคร้ว — ชายของ
เสาะคร้ว — หาของ ค่าคร้ว — ราคาของ)

ลูกอ่อน — เด็ก (ไทยย่อย เดียงกร่อน เป็น ละอ่อน กระทำให้
ข้าพระพุทธเจ้าหนักไปถึงคำว่า หล่สน ซึ่งสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ
ทรงค้นหามาได้ในหนังสือวรรณคดีสมุทราคม)

แมง — กระต่ายขูดมะพร้าว เต่า — กบไล่ไม้ (สองคำนี้ใช้แค่พายัพ)

ปากเป็น — ช่างพูด หุงเมื่อ — ต้มเนื้อ

จ้วงขัน ของชาวบักษได้แปลกมาก ข้าพระพุทธเจ้าต้องค้นในภาษาไทย
ถิ่นอื่น ก็พบแต่ ไก่ขัน อย่างเดียว

คำว่า ละจ้อยร้อยละจิด ร้อย กับ รัด มาจากไหน ไม่ทราบเกล้า ๆ
แต่ถ้าเทียบ ร้อย กับ น้อย รัด กับ นิด ดูก็แปลกที่เสียงสระมาพ้องกัน ถ้าจะปรับ
ร กับ น ก็มีแนวเทียบ เช่น นิด (นาคาเน้น) — รัด (กวางตุ้ง นิด — ว่า รัด)
นุงนัง — รุงรัง ชาวพายัพเรียกตำรองจำ ตำหนด ถ้าจำตามแนวเทียบ
ร้อย กับ น้อย รัด กับ นิด ก็ไปกันได้

เรื่องไม้เอกโท ข้าพระพุทธเจ้าเคยแปลกใจที่เจ้าหน้าที่ในหอพระสมุด
ที่เป็นเชื้อชาวอีสาน อ่านหนังสือไทยเห็นแปลกเป็นเสียงไทยได้ดังของแคว
ครั้นข้าพระพุทธเจ้าอ่านดูบ้างก็ติดกุกกัก ต้องนึกหาความหมายในบางคำ
อยู่นาน ข้าพระพุทธเจ้าคิดว่า ในหนังสือที่ไม้เอกโทเช่นนี้ การใช้คำคู้
มีประโยชน์มาก เพราะอาจเกิดความถูก เช่น ทขมมา ถ้าเต็มคำว่า มทา เขาคง
ความก็ยังไม่ไปทาง ทมิ ข้าพระพุทธเจ้าเคยเจอเรื่องระดับเสียงเอกโท ก็ได้เก็บ
เป็นรางวัลว่า ระดับเสียงของคำนั้น เวลาพูดเห็นจะอยู่ที่แถวแต่ต้นไหน เช่น
ระดับเสียงชาวอีสาน ถ้าอักษรตัว ไม้เอก เช่น คำ ก็เป็น ข้า ถ้าเสียงไม้โท
เช่น คำ ก็เป็น คำ เสียงอักษรสูงไม้โท เช่น เสือ ก็เป็น เสือ ดึงมือเองจึงต้อง
เต็มเป็นคำกว่า เสือสาด เสือแสง เสือสาบ ข้าพระพุทธเจ้าไม่มีโอกาสชอบส่ง
เรื่องระดับเสียงได้ตลอด เพราะต้องฟังเสียงเขาพูด มากกว่าจะตรวจดูในหนังสือ
แต่ข้าพระพุทธเจ้าเห็นว่า เป็นธรรมชาติของภาษา ถ้าพูด ไม้เอกอยู่ ในถนัดที่เป็น
พระนครหลวง ซึ่งเป็นศูนย์กลางแห่งความเจริญของชาติ ภาษาของถิ่นอื่น
ก็ต้องเดินตาม ในที่พูดเสียงของภาษาถิ่นต่าง ๆ ก็กลายมาเป็นเสียงของถิ่น
เมืองหลวงหมด ถ้าประสงค์จะให้พูดเหมือนกัน ก็ต้องกำหนดเสียงให้แน่นอน
ข้าพระพุทธเจ้าได้ดูหนังสือแบบสอนอ่านของชาวเวียงจันทน์ ซึ่งพิมพ์ขึ้นไซ ในไม้สูง
ข้านัก ก็ใช้เครื่องหมายบอกระดับเสียงเอกโท เขาคามแบบกรุงเทพฯ หมด
ข้าพระพุทธเจ้าคิดเห็นดังนี้ การจะถูกผิดอย่างไร ขอรับพระบารมีปกเกล้า ๆ
เป็นทพ แลจแต่จะไปรดเกล้า ๆ

เรื่องไม้ไต่กู่ และ เรื่องไขว้สญขน์ ข้าพระพุทธเจ้าเห็นเป็นมันเหมาะ
ตั้งกระแด้พระตำรับ การที่มากำหนดชนใหม่ คือให้เต็มไม้ไต่กู่ดังทุกคำ (เว้น
แต่คำมาจากสิ่งกฤตและบาลี) แม้คำนั้นจะเต็มไม้ไต่กู่หรือไม่ก็ไม่เปลี่ยนความ

เป็นการเขียนเงาและยุ่งยาก เพราะจะต้องคอยระวังว่า คำนั้นเป็นคำไทยหรือ
เป็นภาษาบาลี ถ้าเป็นผู้ไม่มีความรู้ในเรื่องเหล่านี้ ก็ทำคางมดำยากให้อยู่
ในเรื่องใช้วิธีเขียนนักทานของเดียวกัน นอกจากทำคางมยุ่งยากให้อ่านผิดเพียง
ที่ควรออก ยังจะต้องระวังด้วยว่าเป็นคำไทยหรือไม่ใช่คำไทย ต่อเมื่อคำไทยจึงจะ
ใช้วิธีเขียน ครั้นถึงคำจำ พงษ์ ก็ไปเติมวิธีเขียนเป็น พงษ์ ครั้นสอบถามว่า
ถ้าเป็นไทย ใครจะแปลว่าอะไร ผู้เขียนก็บอกว่าไม่ทราบ ตกว่าเลี้ยงคางมไทย
ก็ใช้วิธีเขียนไปหมด เจ็บใจแต่ที่ทราบแล้วว่าไม่ใช่ไทย เช่น พงษ์ จึงไม่ใช่
วิธีเขียน ถ้าไม่ทราบก็ถือเอาเป็นภาษาไทยหมด ดูออกจะวางกำหนดง่ายไป
สักหน่อย ถ้าหากแก่ผู้รู้ แต่ผู้ที่เป็นฝ่ายเห็นชอบ กลับเห็นเป็นความสะกดกไป
เป็นเรื่องต่างคางมกิต ข้าพระพุทธเจ้าเห็นว่า เรื่อง ใช้ไม่ได้คู่แต่ก็วิธีเขียนนี้
ตามวิธีที่ใช้อยู่ในเวลานี้ เป็นต้นเหตุแห่งการกลายเสียงในภาษาได้ส่วนหนึ่ง
ซึ่งจะเห็นกันได้กตือเมื่อนานจนตั้งร้อยปีขึ้นไป เป็นลักษณะที่ในตำราธิรุกติ
ศาสตร์ของฝรั่ง เรียกว่าปรับเสียงให้เข้าแนวเทียบเล่มอกันหมด (Analogical
levelling)

ข้าพระพุทธเจ้าได้จดคำ อปราชัย ความที่ปรารถนามานใจ ในคำที่กดบ
ความหมายแล้ว คิดด้วยเกล้า ว่า คำนี้อาจจะมีเหตุมาจากคำ อัยปราชัย
ก่อน แล้วเสียงจึงกลายเป็น อปราชัย ตามรูปภาษาบาลี แต่ความหมายเต็ม
ที่จริงก็ยังคงอยู่ ข้าพระพุทธเจ้าเคยพบประโยคคำ ในภาษาไทยพ่ายพหรืออีสาน
(ข้าพระพุทธเจ้าจำไม่ได้แน่) ซึ่งมีลักษณะที่อาจทำให้ความกดบกันได้ (เป็น
ทำนองคำปากตลาดในกรุงเทพฯ ที่พูดถึงเรื่องหนึ่งว่า อันดีดทำน ซึ่งหมาย
ความว่าผู้พูดเป็นเจ้าหน ถ้าไปทางบ้านนอก ก็กดบกันตรงข้าม ก็หมายความว่า
ความว่าผู้พูดเป็นลูกหน) ข้าพระพุทธเจ้านักประโยคคำที่ทราบทุกนเท่าไรก็นก

ค้นหาอีกไม่พบ ซึ่งถ้าได้อาหลาย ๆ ก็อย่างก็จะเป็นทางให้ค้นพื้นฐานในเรื่อง
ความกดดันกับใครบ้าง

ข้าพระพุทธเจ้าขอประทานรับพระเมตตา เพื่อทราบเกล้า ๆ ว่า

อินทรพรหม ที่ม ในกระบวนแห่ของหลวง หมายถึง พระอินทร และ
พระพรหม หรือว่า หมายถึงความถึงอัน จึงไม่คิดว่า พระ หน้า หน้า อินทรพรหม
ถ้าเป็นพระอินทรและพระพรหม ในส่วนพระพรหม จรมกของคกพอฟังได้ แต่
พระอินทร ทำไมจึงมีมากองคด้วย การแต่งตั้งของอินทรพรหม ข้าพระพุทธเจ้า
จำไม่ได้ แต่เดาว่า บางทีพวกอินทรจะเป็นพวกแต่งตั้งเฉย และพวกพรหม
แต่งตั้ง ดังที่ข้าพระพุทธเจ้าเคยเห็น แต่ไม่ได้ตั้งเกล้ากำหนดจำเอาไว้

ในบริเวณเมรุตรงคตอ้อม มีที่พระนั่งจุดเป็นแห่ง ๆ เรียกกันว่า ช่าง
แต่ทเขียนแบบ ช่าง คม ขอประทานทราบเกล้า ๆ ว่า เดียงไหนเป็นตุก และ
หมายความว่าอะไรแน่ ดูลักษณะ ช่าง หรือ ช่าง ม้อยู่ตรงมุมคต กระทำให้
ข้าพระพุทธเจ้านึกไม่ถึง ช่าง ในศาลวด อยู่ทมุมเหมือนกัน บางทีจะเป็นคำ
เกี่ยวข้องกันอยู่บ้างก็ไม่ทราบเกล้า ๆ

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรดเกล้า ๆ

ข้าพระพุทธเจ้า *Mr. Er Cyranubunwong*

ขอประทานกราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ
นริศรานุวัดติวงศ์

กรมศิลปากร

วันที่ ๓๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๓

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบใต้ฝ่าพระบาท

ตามที่โปรดประทานเรื่องเงินจุดประทัดในวันขึ้นปีใหม่ เพื่อเป็นการขับไล่
ผู้ว่ากล่าวคดีถึงกับถ้อยบังในพิธีกรรมนั้น ข้าพระพุทธเจ้าอ่านพบในหนังสือ
Frazer's Golden Bough ตอนที่ว่าด้วยการขับไล่สิ่งชั่วร้าย (Expulsion of
Evils) ว่า การขับไล่โรคภัยไข้เจ็บและเหตุร้ายต่างๆ ให้ไปเสีย ย่อมเป็นวิธี
ที่เก่าแก่ที่สุดที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ ชนชาติที่ยังดำรงค้ำความเจริญ ยังกงใช้กันอยู่
สืบต่อมา ถึงชนชาติที่เจริญแล้วก็มีพิธีกรรมที่คล้ายคลึงกันเป็นประเพณี
อยู่ แต่ว่าเปลี่ยนแปลงและกลายรูปไปตามความเจริญของบ้านเมือง วิธีขับไล่
สิ่งชั่วร้ายนั้นแบ่งเป็นสองชนิด อย่างหนึ่งไม่มีตัวตน มองไม่เห็น อีกอย่างหนึ่ง
มีตัวตนสัมผัสเป็นสิ่งชั่วร้ายนั้น

ในหมู่ชนที่ยังดำรงค้ำความเจริญ ถ้าเกิดมีเหตุเภทภัยเจ็บไข้ใดทุกข์
ก็ถือว่าร้ายแรง จึงทำพิธีขับไล่ให้ไปเสีย ซึ่งในหนังสือเล่มนั้น ได้รวบรวม
พิธีของชาติต่างๆ มาเล่าไว้มาก เป็นพิธีของชาติต่างๆ มากชาติด้วยกัน ต่าง
ก็มีลักษณะที่ต่างกัน แต่เมื่อย้อนดู ก็เป็นไปในเรื่อง ใช้ไม้มอหรือ ใช้ธนู
ฟาดฟันไปในอากาศ ในที่ซึ่งสัมผัสความร้ายแรงอยู่ ปากกริ่งเข็ล้อง และ
ตีเกราะเคาะไม้หรือสังคางๆ ชูธนูขึ้นให้ตั้งขึ้นเหนือหัว เพื่อขับไล่ให้มันไป
ถ้าเป็นพวกอยู่ใกล้น้ำใกล้ทะเล ก็สัมผัสได้โดยให้ธนูไป พวกที่อยู่นอก
ก็ใช้ธนูยิงลงหลุมแล้วกลบเลย นี่เป็นวิธีอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นชนิดไม่มีตัวตน
มองไม่เห็น

อย่างที่สอง ก็ขระนิตสัมมุคโหมคัจจน โดยใช้ทำเป็นอย่างเดียกระบาด
หรือคือเป็นเรือแพ สัมมุคว่านำเอาผีร้ายหรือโรคภัยไซ้เจ็บ ได้เรือให้ไปเสีย
บางทกไซ้ดีคว สูงขึ้นไปถึงคน ซึ่งสัมมุคว่าเป็นผู้รับชวงเอา โรคภัยไว้ ในตน
แล้วก็ขับไล่ดีควหรือคนทั้งสัมมุคเป็นคัจโรคให้ออกจากถิ่นไปเสีย หรือสูงขึ้นไป
ก็ทำพิธีมาบูชาบุญ ก็พระเยซูทรงรับบาปของมนุษย์เพื่อถ่ายโทษบาป ก็น่าจะ
เป็นคติในทำนองเดียวกัน

การทำพิธีขับไล่ผี ทำเป็นวงครางแล้วแควเหตุเภทภัย ครั้นต่อมา
พิธีเหล่านี้ ก็ได้อันมาเป็นพิธีทำประจำ ถ้าชาติที่อยู่ในแดนหนาว ก็มักทำใน
คืนฤดูหรือปลายฤดูหนาว ถ้าเป็นประเทศร้อน ก็มักทำในคืนฤดูหรือปลาย
ฤดูฝน หรือมีฉะนุกทำในฤดูที่กำหนดเป็นระยะสั้นๆ เพราะในฤดูเหล่านี้
ย่อมไม่มีความสบาย แควมักเกิดโรคภัยไซ้เจ็บ จึงต้องทำพิธีขับไล่ดวงหน้าไว้
หรือทำกายหุดงฤดู ก็เพื่อจะได้เริ่มความเป็นอยู่ใหม่ ให้มีแต่ความสุข
สมบูรณ์ปราศจากผีร้ายให้แวงเกิดโรคภัยไซ้เจ็บ แควในพิธีทำกัน ประชาชน
แควดงการรำแวงเดี่ยวกัน ก่อนแวงตาขับไล่ผีกัน กายหุดงแวงตาขับไล่ผีกัน

กายหุดงชาติที่เจริญแล้ว ก็เปลี่ยนแปลงการตีเกราะเคาะไม้ เพื่อให้เกิด
เสียงดัง ผีร้ายจะได้ตกใจหนีไป เป็นไซ้เครื่องอื่นทำให้เกิดเสียงดังดีกว่า
เป็นต้น ไซ้จุดประทัดแควยังเป็นแทน ข้าพระพุทธเจ้าได้อ่านตรวจดูในหนังสือ
Golden Bough ได้ให้ควอย่างที ไซ้บนขึงเพื่อขับไล่ผี ในวัฒนธรรมใหม่ มีชาว
คิงเกีย เซมร ลยาม แควชาติในยุโรป มีพวกโปตแควพวกเชก แห่งประเทศ
เชก โทตโตวเกีย ที ไซ้บนใหญ่ยิ่งดำนันคแรกเป็นอาณัติสัญญา แควก็ยังมี
กระบอกชนทมิแวงพร้อม ๆ กัน

อนึ่ง ในขณะที่ข้าพระพุทธเจ้าคนหาหนังสืออ่านทวาคอยเรื่องกราบทูล
มาข้างคณ ไปพบหนังสือฝรั่งเล่มหนึ่งชื่อว่า *Things Chinese* ได้แต่ถึงวิธี
ทำศพในประเทศจีนว่า ชนชาติมานจอ (หมายความว่าถึงชาติต่าง ๆ ที่อยู่
ในคอนไตของจีน) ในแคว้นเสฉวนคอนที้ศตะวันตก มีประเพณีมดศพให้อยู่ในท่า
นั่งแต่จงเฝ้า ข้าพระพุทธเจ้าเห็นว่าคณ อาจเป็นทางให้สืบสาวเรื่องพิธีทำศพ
ของไทยในบางประการได้บ้าง จึงขอประทานจดถวายมา เท่าที่มขอความ
บอกไว้เพียงย่อ ๆ ข้างบนนี้

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ

ข้าพระพุทธเจ้า *Pr:er Cy...*

ขอประทานกราบทูล สัมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ
นริศรานุวัดติวงศ์

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๑๘ พฤษภาคม ๒๔๘๓

พระยาอนุมานราชธน

หนังสือของท่าน ลงวันที่ ๑๖ ว่าด้วยเรื่องถ้อยคำต่าง ๆ ได้รับแล้ว
พวกคำๆ ซึ่งท่านยกขึ้นได้ ๘ ข้อผมสมกนมนถูกทางสิ้น ฉันทัดความชก
แแต่คิดความออกมากอย่างตวย ฉันทเห็นตวยท่านว่าคำๆเกิดแต่พูดฟุ้งไปก่อน แแต่
จึงเก็บเอาไปใช้เป็นม้ความหมายในภายหลัง

คำที่ชากันตรง ๆ กมออกจชหนึ่ง เช่น เล็กเล็ก โตโต ไม่ใช่มีแต่ไทย
พม่ากมคำ แงง ถกถก มตายุกม กจิกจิก ตรงกับ เล็กเล็ก คำที่ตรงกับ
โตโต จะม้หรือไม่มีฉันทไม่ทราบ คำว่า ลูกแก โคถึก นี้ประกอบด้วยคำพม่า

คำที่ประกอบด้วย สี่ เขากับชาวพูดว่า ชาวจิวก กมี ชาวจิวะ กมี ท่าน
หากำแปดมาโตคมาก คำที่ประกอบด้วยหกของไม่ใช่มีแต่ เหลืองอ้อย เหลือง
จ้อย กมี เหลืองจ้อย กมี ถ้าเดินตามทางนี้ เขยวอ จะคงเป็น เขยวจ ก็ได้
เขมรมคำ ขจี้ แปดว่าอ้อน แแต่เคยประกอบด้วยคำว่า เขยวขจี้ แปดว่า เขยวอ้อน
อ้อนนกเป็นแนวเคียวกนไปได้กับ เหลืองห้อย ซึ่งหมายความว่าเหลืองอ้อน
แแต่จริงคำ อ้อย ห้อย โกดไปข้างน้อย แม้จะเป็นเหลืองน้อย ก็คงเป็น
เหลืองอ้อนอยู่นั่นเอง แแต่คิดจะเตาหลายชั้นเกินไปหน่อย

คำ กะจ้อยร้อย กะจิวัด ท่านก็คิดว่า ร้อย เป็น น้อย ริด เป็น นิด
ฉันทเห็นเป็นถูกแแต่ แนวเคียวกับ ไทม ไร เช่นพูดมาก่อนแแต่

ขอบใจท่านที่บอกคำไทยซึ่งใช้กันทางพายัพย้อคำม ให้ทราบหลายคำ
เห็นคำกระคำยชุตมะพร้าวเรียกว่า แมว เขารูตักเห็นฉันทมาก นิทานพระยามนตรี

ไปเป็นข้าหลวงบักข ไคกมเรื่องกระต่ายขูดมะพร้าวเหมือนกัน จึงจำเป็นต้อง
เดาศอ เมื่อนายศรีแก้วเอาใบมะพร้าวมาให้พระยามนตรีแล้ว พระยามนตรีก็
อุณ นายศรีแก้วอุณ ข้างพระยามนตรีอุณว่าจะเอาขูดมะพร้าววิ่งไปเอาใบ
มะพร้าวมาให้ ข้างนายศรีแก้วอุณว่าจะเอาใบมะพร้าว ศรีนเอามาให้ตกตาย
ปนว่าจะเอาตก เมื่อได้ความเข้าใจแล้วนายศรีแก้วก็เอาขูดมะพร้าวมาให้ ทน
พระยามนตรีตั้งนายศรีแก้วให้ไปหากระต่ายมาให้ตอหนึ่ง คราวนั้นนายศรีแก้ว
ตกใจมากด้วยคิดเห็นว่าจะหาไม่ได้ เทียวได้วิ่งไปตามบ้าน ตามทางว่าใครจับ
กระต่ายมาเดียงใจบ้าง ชาวบ้านเขาพากันเห็นชั้น เขาถามว่าจะเอาไปทำไม
นายศรีแก้วก็บอกบ่นบอกว่าเจ้าคุณท่านจะเอา จะเอาไปทำไมก็ไม่รู้ เทียวหาไปจน
ถึงบ้านหญิงมดอายุซึ่งเขาเคยเข้ามาอยู่ในกรุงเทพ ฯ หญิงคนนั้นฉลาดหม้อย จึง
ถามนายศรีแก้วว่าท่านจะเอากระต่ายนั้น ท่านกำลังทำอะไรอยู่ นายศรีแก้วบอก
ว่าท่านกำลังจะแกงไก่ หญิงมดอายุนั้นเข้าไคร้องว่า ฮา เล็กคู้ด เล็กคู้ด นาย
ศรีแก้วเชือกถบบ้าน เขาเห็ดกขุดไปให้พระยามนตรี เป็นการสำเร็จเรียบร้อย
ร้อยไม่เกิดถ้อยร้อยความ ประหลาดดีเราเห็นเป็นกระต่าย ทางพายัพเขาเห็น
เป็นแมง แต่ทางบักขไคไม่เห็นเป็นด้วงเลย

คำ อัยา อัย อัยาก อัย่าง ฉันทงดัยมานานแล้ว จาทาไมจึงนำด้วยตัว
อ จ้าเพาะแต่ตั้งคำเท่านั้น ท่านอธิบายเบ็ดตาให้เข้าใจได้ว่าเป็นอักษรกตาดมาก
ไม่ม้วน ๒๐ คำ กิ่งดัยเหมือนกัน ท่านเคยพิจารณาหรือเปล่า ฉันทแต่ไม่
เห็นเหตุเดียงจนบคน

เรื่องระดับเสียงสูงต่ำ นน ฉันททราบจากหลวงราชมนตรีมด เป็นเด็ก
อยู่ที่บ้านฉันทก่อน แด้วไปทำการอยู่ที่โคราช เขามาพูดให้ฟังว่าชาวเมืองนั้น
เสียงกตบกันกับเรา ถ้าเราต่ำเรากสูง ถ้าเราสูงเรากต่ำ ฉันทไปถึงโคราช

ตั้งแต่ว่ามันเห็นจริงอย่างว่า เมื่อไปนั้นเป็นเวลาดอกไม้บาน ได้ดอกไม้ชนิด
หนึ่ง อย่างที่ชื่อของมันว่าดอกไม้กระไร เขาบอกว่า ดอกไม้ที่ชื่อได้แก่
คานกวดทางเรา แต่เป็นความจริงต้องยื่นเตียงขาวบางกอกไว้ แหวงหัวเมือง
ย่อมจะเห็นเข้ามาหาเตียงบางกอกกว้างออกไปทุกที่ ในที่สุดเตียงแตรภาษาพ
เมืองจะหายกลายเป็นอย่างกรุงเทพฯ ไปหมด นับว่าเป็นความเจริญอย่างหนึ่ง

เรื่องวิสัยชนนี้ ฉันออกจะไม่พอใจมาก เป็นเครื่องหมายแบบตั้งถกถก
แต่ ๆ เขาไม่โตโตเป็นสระอะ ซ้ำตรงกันข้ามเสียด้วย สระอะเขานับเป็นต
ถ้าได้วิสัยชนนี้เข้ากลายเป็นครุ เรามาใช้เป็นสระอะ แต่บังคับใช้เฉพาะภาษา
ไทย ภาษามคธตั้งถกถกไม่ให้ใช้ ส่วนภาษาอื่นออกไปเช่นพม่า มลายู เขมร
มอญ ให้ใช้หรือไม่ให้ใช้ไม่ทราบ ไม่มีใครบอก รู้ดีว่าลำบากมาก เห็นพระ
บาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงใช้ในภาษาล้านนาซึ่งพระองค์ทรง
นำมาใช้ใหม่ คนอ่านไม่ถูกจึงทรงได้วิสัยชนนี้ลงไป เช่น ทรุส ทรุชชะ
เป็นต้น ฉันคิดว่าหน้าที่ของผู้อ่านจะต้องเรียนอ่านให้ถูก ไม่ใช่กิจของผู้
เขียนจะต้องเขียน โอนเอนไปสำหรับให้คนไม่ได้เรียนอ่านถูก มีคำอีกถมไป
ซึ่งคนจะอ่านไม่ถูก และเขียนช่วยให้อ่านถูกก็ไม่ได้ ที่จริงมีคำโดยจำเพาะที่
จะต้องใช้วิสัยชนนี้ เป็นต้นว่า ละเลย นี้ต้องใช้ ลลาย ไม่ต้องใช้ เขมร
เขาเขียนยัดเขาแบบตั้งถกถกทีเดียว เช่น ชานีระ เขาตั้งวิสัยชนนี้ คำวิห
เขาตั้ง ห การันต์ ตามแบบตั้งถกถกใช้ตัว ห แทนวิสัยชนนี้ได้ แต่เราเขา
ออกหมดด้วยเห็นว่ามี

นักถึงคำ จวิชนี ชนมาได้ว่า เพราะเราเขียนผิดจึงได้เห็นขวางหนัก
ที่ถูกต้อง ชน นนเป็น ชาน ไก่ชน ก็คือ ไก่ชาน หมายถึงชานยาม ทั้ง

คำอนุกม ไซยุมไป เช่น ขานชอ หมายความว่าออกชอ ยึดเป็น ขนานนาม
หมายความว่าตงชอ คำไซมอยู่อย่างนี้ งวร้องจะเป็น งัวชาน ย่อมฟังคดอง
ชนกว่าเก่ามาก แต่คำ ขนานนาม นหกหงไปค้เฮาคำ เรือชาน แคก
ควรจะเป็น เรือชาน หมายความว่าเรือผูกคึดกัน ยึดจากคำ ชัน—ชันชะเนาะ
ชันปากหม้อ แห่งนี้กุมารก็มีเป็นพยานอยู่

คำถามเรื่อง อมทรพรหม เรื่อง ช่าง หรือ ชัง จะตอบมาต่างหาก

พรหม

กรมศิลปากร

วันที่ ๒๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๓

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบใต้ฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับลายพระหัตถ์ลงวันที่ ๑๗ เดือนนี้ ประทานข้อความต่าง ๆ ที่ทรงคิดเห็น ในเรื่องถ้อยคำที่ข้าพระพุทธเจ้ากราบทูลถวาย พระเดชพระคุณต้นเกล้า ๆ หาที่สุดมิได้

คำคู่ คิดด้วยเกล้า ๆ ว่า คำว่า ราชรา ซึ่งได้เคยมีผู้ค้นหาคำแปลแต่ที่มาจาก ราช แต่หาไม่พบ ก็น่าจะออกมาจากคำว่า ราช นนเอง เป็นคำซ้อนจากพวก วัตวา คบคำ คำชัชคำชา

คำซ้อน ข้าพระพุทธเจ้าได้อ่านพบเรื่องคำซ้อนในหนังสือฝรั่ง เรียกว่า reduplication ว่าเป็นวิธีใช้กันอยู่แทบทุกภาษา มากบ้างน้อยบ้าง การซ้ำคำต่างภาษาก็นิยมซ้ำคำต่าง ๆ กัน เช่น

บอกถึงลักษณะว่า ยิ่ง ว่า นึก หรือ มาก

ใช้ซ้ำเติมคำต่อของหม ในภาษาชาวเกาะ Mandingo ding ว่า เด็ก ding ding ว่า เด็กนึนึน มดอายุ ราชราช ว่า เจ้านายหลายองค์ โอริง ว่า คนโอริงโอริง ว่า ประชาชน

ใช้ซ้ำเติมคำต่อครั้ง igi ในภาษาชาวเกาะ Mantaway ว่ามาก igi-igi -igi-igi ว่ามากมาย

ไทยยัดหรือซ้ำเสียงพยางค์หนึ่ง uatu ภาษาของชาวป่าในประเทศบราซิล ว่า ตำรา uatu - u - u - u ว่า มหาสมุทร

ใช้ซ้ำโดยตัดคำออกเสียงบ้าง แปลงเสียงพยัญชนะเสียงบ้าง ๆ ๆ ๆ
 aliguli ในภาษาของพวกชาวป่าพวกหนึ่งในอเมริกาใต้ว่า เด็กชาย aliguguli
 เด็กชายหลายคน ในภาษายิปุ่น kuni ว่าประเทศ kuni-guni หลายประเทศ
 (เสียง ni เป็น โนซ ดากเสียง k ให้เป็น g เป็นเสียง โนซะไปด้วย) ในบางภาษา
 ใช้เสียงซ้ำหลายครั้งซึ่งเกิดจากของบางอย่าง แสดงคงเป็นชื่อของนกมี เช่น
 ชาวป่าเอโนในเกาะยิปุ่น เรียกบุงชุตไม้ว่า Shiriushiriurani ในภาษาชาว
 Dhak ในเกาะบอร์เนียว หัวเราะใหญ่ว่า kakakkaka ภาษาชาว Maori
 เกาะ New Zealand ตมพัตว่า haruru ในภาษาอังกฤษ barbarian ก็ออกมา
 จากคำซ้ำ barbar โดยเปลี่ยนเสียงคนพูดไม่เป็นภาษาอย่างบ้า ๆ แม้ ๆ แปลว่า
 ชาติป่าเถื่อนพูดไม่เป็นภาษา ข้าพระพุทธเจ้าขอประทานเตาคำว่า ใช้ บ้า ขอ
 บั๊ ในภาษาไทย น่าจะมีกำเนิดมาจากลักษณะเดียวกัน

คำซ้ำในภาษาไทย ข้าพระพุทธเจ้านึกได้ คือ

- (๑) บอกลักษณะยิ่ง มาก นึก โดยซ้ำคำเต็ม เช่น โตโต
- (๒) บอกลักษณะอย่างข้างบน แต่ใช้แปลงระดับเสียงคำหน้าให้เป็นเสียงสูง เช่น แดงแดง ไม่ซ้ำไม่ใช้
- (๓) ใช้คำอื่นแทรกกลางคำที่ซ้ำ เช่น อะไรต่ออะไร ใครต่อใคร
- (๔) ใช้ซ้ำคำเพื่อแยกจำนวน เช่น เป็นคน ๆ ไป
- (๕) ใช้ซ้ำคำ แต่หดเสียงสระในคำหน้า เป็นทำนองฮัพพาดในคำรา
 โดยากรณ์บ้าง เช่น ระวังระวัง ระริกกระรี่
- (๖) บอกลักษณะการคิดต่อเรื่อยไปไม่ให้ขาดระยะ ใช้ซ้ำคำเต็ม เช่น
 ซ้ำซ้ำ คือให้ซ้ำมาเต็มอเรื่อยไป แดงแดง หมายความว่า คิดแต่ตั้งแดง
 อย่างเดียว จะแดงมากแดงน้อย หรือมีดอันปนอยู่ก็ไม่ได้สำคัญ คงให้ถอแต่ตั้งแดง

อย่างเดียวนั้น ความจึงกลายเป็นว่า แดง ๆ แปลว่าไม่สู้แดง ในตำราในวิชาศึกษาศาสตร์
ฝรั่งอธิบายว่า คำพูดในภาษามอญกตบัจฉัย คำย่อมีคำไว้จรูป มีความหมาย
แน่นอนอยู่ในตัว เช่น is ในภาษาอังกฤษ เป็นคำประกอบรูปคำเสร็จไว้ก่อน
หน้าที่จะพูดอยู่แล้ว เพราะ is จะมีความหมายเป็นอื่นไม่ได้ นอกจากหมายความ
ว่า is ใช้เฉพาะคนที่ตามคนเดียว หรือ เทโว ในภาษาบาลี ก็เป็นคำละสัน
เสร็จ หมายความว่า เป็น ปฐมาวินิต เอกพจน์ อยู่นิ่งๆ ส่วนภาษาใช้คำโดด
เมื่อยังไม่ถอดออกมา ก็ยังไม่เป็นรูปคำ คือเมื่อหลุดปากออกมา ผู้พูดก็ละสัน
คำไปในตัว โดยวิธีเรียงลำดับคำให้เป็นไปตามตำแหน่งที่กำหนดไว้ หาได้
ประกอบคำขึ้นในตัวของไม่ เพราะฉะนั้นคำที่เปล่งออกมาแต่ละคำ ถ้าเปรียบด้วย
เส้นตามยาว ก็ไม่มีเขตคี่สุด แต่คำในภาษาจำเป็นต้องมีฐานและเขตคี่สุดของ
เส้นตามยาว จึงจะเป็นที่เข้าใจกัน ที่พูดว่า ช้า ก็หมายความว่า ตามเส้นซึ่ง
เป็นฐานตั้งแต่ A ไปถึง B เป็นสุดเขต เป็นระยะของคำว่า ช้า ถ้าพูดว่า ช้าช้า
ก็หมายความว่าแบ่งระยะของคำว่า ช้า เป็นสองตอน แต่ละตอนให้ถือเอาอาการ
ช้าอย่างเดียว อาการอย่างอื่นไม่พ้อง ตามที่ข้าพระพุทธเจ้ากราบทูลมานั้น
ไม่แน่ใจว่าข้าพระพุทธเจ้าจะเข้าใจความหมายของเขาได้ถูกต้อง ด้วยเป็นเรื่อง
ทางจิตวิทยา ถ้ามีผิดพลาดอย่างไร ขอรับพระบารมีปกเกล้าฯ เป็นที่พึ่ง
แล้วแต่จะทรงพระเมตตา

คำว่า ถึก คิดด้วยเกล้าฯ ว่า จะเป็นคำไทย พระม่าน่าจะได้ไปจาก
ไทยใหญ่ เพราะ ถึก มีอยู่ในภาษาไทยทุกถิ่น คือมีอยู่ในภาษาอาหม ไทยใหญ่
คำที่ ไทยขาว ไทยไท้ ไทยนุง และไทยย้อย เสียงเพี้ยนเป็น ถึก ตึก ตึก
ไปบ้าง แต่มีความหมายอย่างเดียวกัน คือใช้ประกอบบอกเพศของสัตว์ตัวเท่า
ว่าเป็นตัวผู้ เช่น ลิงถึก งูถึก ถ้าเป็นนก จึงจะใช้ว่า ผู้ เช่น ไก่ผู้ นกยูงผู้

คำว่า แง อาจเป็นคำพม่า แต่ข้าพระพุทธเจ้ายังรวนเรใจ เพราะ แง น่าจะเป็นคำต่างจากเสียงร้อง จึงยากที่จะวินิจฉัย เพราะอาจพ้องกันได้ทั้งเสียง และความ แม้จะเป็นคนดะตะกระดูกภาษา ถ้าความคิดแต่เพียงเสียงของผู้ตั้งคำตรง กัน เพราะแงๆ ในภาษาไทยเดิม เป็นเสียงร้องของเด็กเล็กๆ ในภาษาอาหม มีคำว่า ง หรือ เง แปลว่า บุตรคนเล็กที่สุด ความได้กับลูกแห่ง คือลูกเด็กที่สุด และ ง แปลว่า กวาง ตรงกับภาษาจีน ซึ่งคงจะคงตามเสียงร้องของกวาง เสียง ร้องให้ตรวจดูคราวในภาษากวางคงว่า เท๋ เท่ง เอ๋ ก็น่าจะเทียบได้กับ แอ แง ในภาษาไทย และ ช้อ ในภาษาพวยัพ

คำประกอบกลับ ที่ทรงตั้งนั้นพื้นฐานว่า เขี้ยวจี้ จมาจาก เขี้ยวขจี้ ข้าพระพุทธเจ้าเห็นพ้องในกระแต่พระดำริ เพราะเสียง ขะ เป็นเสียงเบา เวลา พุดเมล็ดคว อาจหลุดหายไป ได้ ด้วยอยู่ในระหว่างเสียงหนัก ที่ เขี้ยวจี้ กลาย ความหมายว่าเขี้ยวจี้ คงจะเป็นเพราะ ขจี้ เป็นคำต่างประเทศ ผู้ใช้อาจเข้าใจ ผิดในความหมายไปได้

ข้าพระพุทธเจ้าขอชื่นชม เรื่องที่ทรงตั้งเดาคอนทานพระยามนตรีวิวงศ์ ไว้ไม่ได้ คิดด้วยเกล้า ว่า กระต่ายขูดมะพร้าว ของเดิมจะมีลักษณะรูป ไม่เหมือนกัน จึงทำให้คิดเห็นรูปกระต่ายขูดมะพร้าวเป็นชื่อต่างๆ เป็นเหตุให้ ข้าพระพุทธเจ้านึกเคยไปถึงการตั้งชื่อต่างๆ ในครั้งแรก เดิมคงตั้งชื่อยตาม เสียงทมนร้อง เพราะมีพยานอยู่มากภาษาดูด้วยกัน และเป็นภาษาอยู่คนดะ ตะกระดูก แต่เสียงเพี้ยนไปตามแคะเงาไฉน และถือเอาเสียงร้องนั้นพอเป็น ประมาณ แต่มชื่อตั้งควบางชนิด ซึ่งชื่อของมันในบางภาษา ก็ไม่ไปทางเสียง ทร้องเลย เช่น อคว ในภาษาตังกฤต เป็นต้น บางทีการตั้งชื่อจะไม่อาศัยเสียง ร้องของมันอย่างเดียว น่าจะถือเอาลักษณะอื่นที่เป็นพิเศษในสัตว์นั้น จะเป็น ด้วยเหตุนี้ไฉนบ้าง ความคิดในเรื่องกระต่ายขูดมะพร้าวจึงเป็นต่าง ๆ

ไม้ม้วน ข้าพระพุทธเจ้าเคยสอบค้นมาคราวหนึ่ง รูดักด้วยเกด้าง งาม
เป็นเสียงที่แปลก และฝรั่งจดเสียงไว้ดัดแปลงมาก แต่ก็มีเค้าพอพิจารณาได้
ข้าพระพุทธเจ้าขอประทานถวายผลสอบค้นที่หลัง

จัวซัน ขานซ้อ เรือชาน ข้าพระพุทธเจ้าค้นในภาษาอาหม พบคำ
khan ซึ่งเป็น ขัน ขาน คัน คาน หรือจะเป็นระดับเสียงไหนก็ได้ แปลได้ว่า
ชวาญ เคียง เคียงราว กระจงย เรือต้องดำผูกติดกัน สนิม ฉมวก คำ พุด
ไปเร็ว ข้าพระพุทธเจ้าเห็นพ้องในกระแงพระตำรับว่า จัวซัน ก็คือ จัวชาน เพราะ
ในภาษาอาหมก็มีย่นอยู่ว่า ขัน หรือ ขาน แปลว่า พุด ในภาษาไทยชาว
ขาน แปลว่า ตอบ โฟไทยย้อย หาน แปลว่า ตอบ ก็เป็นคำเดียวกับ ขาน
แต่ในพจนานุกรมของเราว่า ขาน มาจาก ขยาน ในภาษาดังตฤต ซึ่งคงเป็นการ
ตากไทยเข้าหาภาษาดังตฤตมากกว่าอื่น

ข้าพระพุทธเจ้า ไม่ได้นึกเฉียดไปถึงคำว่า ขนาน ว่าที่ถูกเป็น เรือขาน
คือเมื่อทรงแนะนำจึงได้เห็น คงจะเป็นเพราะเสียงสั้นยาว เป็นเสียงที่ดัดแปลง
ในภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ เป็นข้อเตือนใจให้ข้าพระพุทธเจ้าได้สังเกตสำหรับพิจารณา
คำอื่น ๆ ต่อไป

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรดเกล้า ฯ

ข้าพระพุทธเจ้า *พร.ธ. @คุณหม่อมหลวง*

ขอประทานกราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ
นริศรานุวัดติวงศ์

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๗๑

พระยาอนมานรธาสน

โทรบทหนึ่งต่อถึงวันที่ ๒๓ พฤษภาคมของท่าน อันว่าด้วยคำต่าง ๆ ต่างคำ ทำให้หนักถึงความเห็นอย่างใดก็ใดจนมาได้ ให้หนักจนอดที่จะบอกท่านไม่ได้

วิวัฒน์มีคนเห็นว่าแปลว่า ภาษาชาติ อธิบายว่าเป็นที่ไปสันตนาธรรม คำชัย ฉันเห็นว่าอย่ามาแต่คำ กะชัย กระชัย หมายความว่าทำให้

แน่น มีคนรับรองเห็นด้วยว่าถูก แต่เขาออกความเห็นว่า ถ้าช้อนคำเข้าเป็น คำชัยคำชา แล้ว ทำให้ความหมายอ่อนลง เป็นคำชัยแต่พอเป็นที เขาทอຍมาก

กัวิชา ท่านหาตัวอย่างมาได้ มีชาตงส์ตรงเจียบปวดมาก บรรดาคำชา ออกจะเป็นพหูพจน์

ท่านเตาคำ ใช้ ช้า ขอ ทำให้หนักจนมาได้ถึงคำช้าว่า ไม้เงา เราใช้คิด กันไปเป็นความอันเดียว แต่ได้ทราบวาทางพ่ายพะเขาแยกคำ เงา ออกไปเป็น

มีความหมายอื่นอย่างหนึ่ง ใช้แก่คนในจำพวก ช้า หรือ ขอ นั้น เข้าใจว่า เพราะคำนี้เอง เห่งายุพราช จึงยกไปเขียนเป็น ท น้า

คำ แงแง อักอัก ฉันไปรู้มาจากไปเที่ยวหาซื้อโอเงินดัดกลมมอด ๆ ที่ เมืองย่างกุ้ง เขายกเอามาให้ดูถ้วนแต่ใบโตโตทั้งนั้น ฉันจึงบอกถามว่าให้เอา

ใบเด็กเด็กมาดู เขาหันไปบอกกันว่า แงแง ฉันก็กระหนกในใจว่า แงแง แปลว่า เล็กเล็ก จับใจขึ้นมาจึงถามเขาว่า โตโต พูดว่าอะไร เขาบอกว่า

อักอัก เห็นเขารูปภาษาไทยจึงได้จำมาบอกท่าน พม่าจะจำเอาคำไทยไปใช้ แต่มีความหมายเป็นอย่างอื่น ไปพนนเป็นอย่างง่ายที่สุด เขาว่างักก็เรียกว่า งัว

น้ำพริกก็เรียกว่า น้ำพริก เป็นคำไทยทั้งนั้น คงจะมีอีกมาก

พร

คำหนักปลายเนิน คลองเตย

๗๖
วันที่ ๓๘ พฤษภาคม ๒๕๖๓

พระยาอนุมานราชธน

ได้รับหนังสือของท่าน ลงวันที่ ๑๖ เรื่องโลม รุดกษมทราบเป็นอันมาก

ใครอย่าคุยโตไปเสียให้ยากเลย ยขมนบถอมอยู่ด้วยกนทงนห God
คืออะไร ผหรือมิใช่ พูดอย่างเบี่ยงบ่ายกว่าเทวดา เทวดาพวกชาวอัสสาณักเรียก
ว่า สัพพา ฉันเห็นเป็นลูกค้ออง บรรดาคำด้นากมีพระพุทธเจ้าแท้ที่มิใช่ผี แม่
กระหนชาจเรากยิ่งยกให้เป็นผอยุ่ตนเอง มีปฏิญญากันว่าให้พระแก้วหักข้อ ที่
แท้พระพุทธเจ้าจะไม่ทำร้ายใครเลย หากแต่เราเคยถือผีมาก่อน จึงจัดการให้
พระพุทธเจ้าเป็นผี พระพุทธเจ้าต้องมีอำนาจผิดจากคนสามัญ ไม่นะหนักไม่
มีคณนบถอ

อนว่าผนั้นเห็นจะแยกออกได้เป็น ๒ พวก คือผตพวกหนึ่ง ผร้ายพวก
หนึ่ง ผคณนช่วยคนก็โตงโตชคนก็โต แดงแค่อารมณจะพึงพอใจ ส่วนผร้าย
นั้นผแจะรวมเทงคนประคุดเคียง บรรดาโรคอันเป็นไปโดยกรรมตา พวกที่เรียก
ว่าตาหตงกคุดจามาเอาเอาให้ทงนห จึงต้องขับไล่ไล่ส่ง เอาไปฝัง เอาไปทิ้งนา
คนตมจวชาซึ่งสามารถจะไล่ผร้ายได้ ต้องมีเครื่องมือ คือ มีตหมข หวายตงศาต
ทั้งกรวดชายดำหรับขว้างหัวให้หนีไป คุดอตตงประทค้แจะเป็นเป็นคณ ขายฉน
ก็โตเห็นมามากทชบผจจากคนเป็นโรคค่าง ๆ เช่นผีตาชเป็นคณ แต่เคยจนเดก
กนไปทมตแถง ส่วนผคณนั้นคุดไม่ยาก ทำอะไรให้ถูกใจมีแถงวักคค้แแทนหรือ
กถ่าจค้แเขียนยอเป็นคณ ก็จค้แถงรายให้ถึงค้แได้

เรื่องมีด ศพหนึ่ง นนจนคงใจสืบประเพณีมาหนักทีเดียว แต่ไม่ได้เรื่อง
เลย แต่แรกคิดว่ามาทางอินเดีย แต่สืบดูทางอินเดียก็ไม่พบ เรื่องราวที่ท่าน
พบเก็บมาบอก โทมนกรวดเคมท แต่กตขยู่ทมิเคาจาการมิตศพนงนน เป็น
ประเพณีมาทางจีนได้ ถ้าท่านพบอะไรที่กต่างวตะเอียตไปกว่าที่พบแล้ว ขอ
ช่วยบอกด้วยคำ ม่าขจื่อ ม่าข นนเราเคยเข้าใจกันว่าพม่า

พรวิ

กรมศิลปากร

วันที่ ๒๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๓

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบใต้ฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับลายพระหัตถ์ถึงวันที่ ๑๘ เดือน ทรงปรารภถึง
การนับถือ ตามที่ทรงตั้งมานั้น เป็นความจริงแน่แท้ ผู้รักคนหนึ่งเขียนเรื่อง
ความเชื่อถือว่า ถ้าต้องระลึกถึงดวงหนึ่งคนที่เป็นอารยชนดู ก็จะพบอนารยภาพ
พม่าเดือนช่อนอยู่ใต้วงหนึ่งนั้นเต็ม เพราะมนุษย์จะมีเพศผิวพรรณต่าง ๆ กัน
แต่กมาจากประเภทเดียวกันทั้งนั้น จะแตกต่างกันก็ในดวงภายนอก ดัง
เข้าไปก็เป็นอย่างเดียวกันหมด มนุษย์ทนมว่าเจริญก็เปรียบเหมือนยอดไม้ ที่ยัง
ไม่เจริญเปรียบได้ดั่งรากไม้ เขียบขนมมากถึงดำดินแฉะถึงกำพาลีธา ถ่ม
เป็นคนไมคนเดียวกันทั้งหมด

ม่าน ที่ใช้เป็นชื่อพม่า คงเป็นคำเดียวกับ ม่านจ้อ ในภาษาจีน จึงเรียก
 ชนิดต่าง ๆ ที่อยู่ตอนใต้ว่า เมี้ยวจ้อ หรือ ม่านจ้อ รวมทั้งหมด ไม่กำหนด
 แยกพวกแยกชาติ นอกจากจะเคิมคำประกอบบอกลักษณะลงไป ที่แยกเป็น
 เมี้ยว (เมี้ยว คงเป็นคำเดียวกับ เมี้ยว) และ ม่าน เพียงแต่ เมี้ยว เป็นพวกที่
 ปกครองเป็นบ้านเป็นเมือง มีความเจริญดีกว่า ม่าน เท่านั้น คำว่า ม่าน
 ที่จดมาเป็นชื่อพม่า ก็คงเป็นดงยถอกนว่า ดงมาจากชาติเหล่านี้พวกหนึ่ง เพราะ
 ชาติที่นับอยู่ในตระกูล ชิบะ - พม่า ยังมีอยู่มากพวกในแดนตะวันตกเฉียงใต้
 ของจีน ตอนที่ออกับชิบะและพม่า ก็คงจะมาจากพวก ม่าน เหล่านี้พวกหนึ่ง
 ข้าพระพุทธเจ้าเคยอ่านเรื่องราวของชาติเหล่านี้ ซึ่งฝรั่งแปลออกจากหนังสือจีน
 เจดอ่าน มุ่งหาแต่ข้อความบางอย่าง จึงอ่านข้าม ๆ ไป ไม่ได้สังเกตในเรื่อง
 ประเพณีทำศพของชาติเหล่านี้ ว่าจะมีกล่างใจหรือไม่ ข้าพระพุทธเจ้าจะค้น
 อ่านคู่มือครั้งหนึ่ง เพราะได้จดชื่อและเล่มหนังสือที่อ่านไว้แล้ว

คงมีควรแล้วแต่จะไปรบกวนอีก ๆ

ข้าพระพุทธเจ้า Mr. E. C. ...

ขอประทานกราบทุก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ
 นริศรานุวัดติวงศ์

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๔๗๓

พระยาอนมานราชชน

จะตอบคำถามของท่านเรื่อง อินทรพรหม ที่มีใ้พระบรมนแห่งของหลวง
จะหมายความว่าอะไรนั้นบอกไม่ถูก เป็นแต่คิดเห็นว่า ทชอพรหมนั้นเห็นจะเป็น
ชื่อมาก่อนเก่า ด้วยได้เห็นใน กฎมณเฑียรบาล มีพูดถึง กลิ้งพรหม แต่จะ
ได้แก่วงก่อนทรพรหมหรือมิใช่ ก็ได้แต่ทักเอาว่าใช่เท่านั้น อนหรือ อินทร นน
เห็นจะเรียกขานภายหลังอย่างเถื่อน ๆ ด้วยชื่อพรหมนำไปนั้นอย่างหนึ่ง ก็ได้
เดือดีเขียนนำไปอีกอย่างหนึ่ง

ความจริงสีแดงเขียนนี้ หมายถึงเงินและชวาซ้าย ท่านจะเห็นได้ว่า
กรมต่าง ๆ ย่อมมีกรมชวาและกรมซ้าย กรมชวาเดินเท้าชวา กรมซ้ายเดินเท้า
ซ้าย แล้วมทหมายในเครื่องแต่งศอณตกณ กรมชวาแต่งเครื่องทอง กรมซ้าย
แต่งเครื่องเงิน แต่งกมธตามเครื่องทองเงิน คือสีแดงตามทอง ดีเขียนตาม
เงิน นี้ว่าตามหลักแบบโบราณ แต่เดี๋ยวนั้นเดอะไปหมดแล้ว

อินทรพรหมเคยอนมอย ๑๖ คน ถือจามรเดินแข่งพระที่นั่งข้างละ ๘ คน
ที่แข่งซ้ายได้เดือเขียนเรียกว่าอินทร์ ที่แข่งขวาได้เดือแดงเรียกว่าพรหม ใน
กฎมณเฑียรบาลพมถงพรหมเพิ่มตมาถน้อยตามยศ แต่อินทรพรหมทุกถอน
มี ๑๖ คนยันท หรือมถระนถกตทหมดไมใหม่ทเดี๋ยวนั้นเดอะค้ายศ

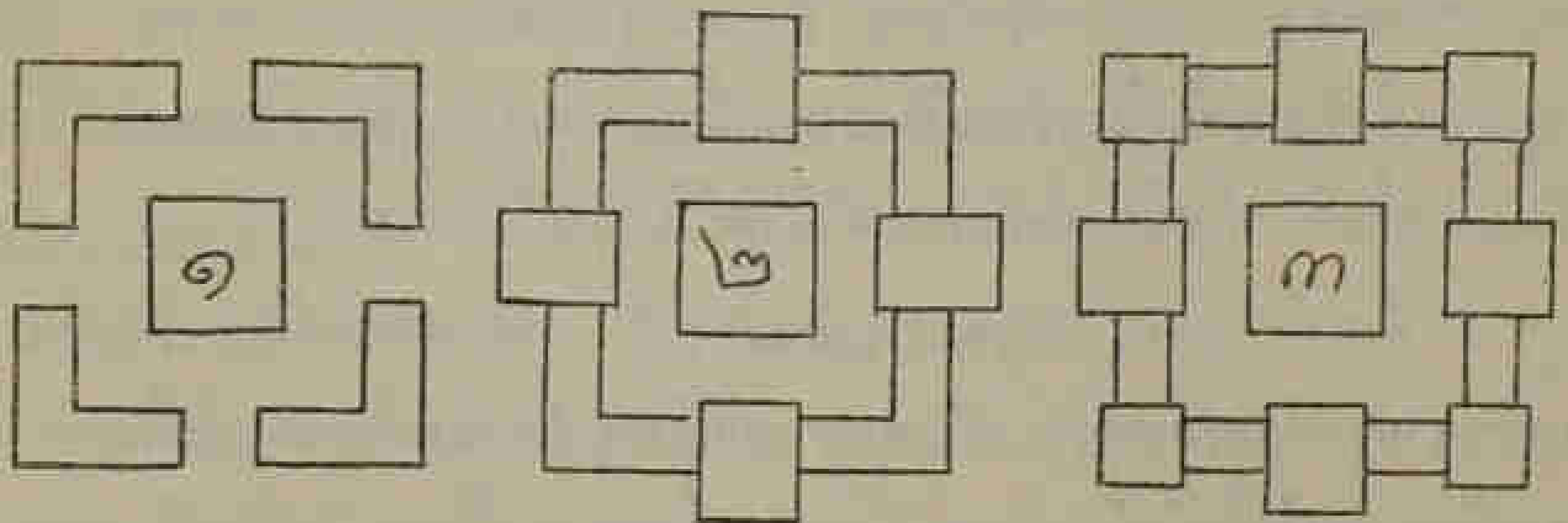
คำว่า จามร ควรจะเป็นแต่ชนจามร พระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัวกตริดีเดอะว่า เจ้าแขกทางอินเดีเยชามีคนถือแต่ชนจามรเคียงข้าง
พระที่นั่ง และมิใช่ถือไปเฉย ๆ มีการกระทุ้งกระแทกขมถง ให้ชนเขียนชยาบ

ด้วย ฉันทนามธรรมของเรากลายเป็นพัตย์อดแหงมต้องถอนไป ฉันทันนิษฐานเอาว่า
จามรภิกคอกาพวจันในเครื่องราชกกุธภัณฑ์ตนเอง คำว่าจันนั้นนักเถียงกัน ดาง
อาจารย์ก็ว่าเป็นแต่ ดางอาจารย์ก็ว่าเป็นพัต จามรทอนทร์พรหมถือทำเป็นพัต
เห็นจะดำเนินตามความเห็นอาจารย์ทศคัตสันว่าจันเป็นพัต พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เห็นจะทรงสงสัยเหมือนกัน จึงโปรดให้จัดหอกไปเดี่ย
แม่เป็นกระบวนแห่องค์พระเจ้าแผ่นดินแต่จัน อื่นทรรซึ่งอยู่ซ้ายให้ถือพุ่มดอกไม
เงิน พรหมซึ่งอยู่ขวาให้ถือพุ่มดอกไมทอง

ถ้าจะตรัศคำ กลิ้งพรหม ซึ่งมาในกฎมณเฑียรบาลถัมทาง ดางททำน
จะไดเคยเห็น แต่ก่อนนศดกทกนรมคัง ไชนคังดระคองนออกคระจพต ไม่ใช่แค่
ถือกันเฉยๆ เขาถือหมุ่หมุ่ไปด้วย เข้าใจว่านั่นได้แก่คำกลิ้งกลัด ถ้าอนัน
เป็นถูกต้อง คำ กลิ้งพรหม ก็เห็นจะเป็น กลิ้งพรหม หมายถึงว่าหมุ่หมุ่จามร
ชนจามร

เรื่องอันทรรพรหมฉนรูปจะบอกท่านได้เพียงเท่านี้

เรื่องคคข้างฉนคังใจจะเขียนให้ท่านอยู่แต่จ โดยทได้พบพุดกันทวัดเทพ
คีรินทร์ แต่จท่านมาถามฉนคัพอด จะเขียนให้ท่านคือไปนี้

ตั้งที่ปลูกสร้างแควต้อมตั้งสำคัญอันเป็นประธาน จัดได้เป็นสามชั้น คือ
อย่างน้อย อย่างกลาง แะอย่างมา กตั้งที่เขียนมาให้ดู

เลข ๑ เป็นอย่างน้อย มีแต่คดต้อม เป็นที่พุกคนมาเพื่อตั้งซึ่งเป็น
ประธานนั้น ตามที่เรียก พระระเบียง ทางนครศรีธรรมราชเรียกว่า พระห้อง
นั้นเพราะทำพระพุทธรูปขึ้นประจำไว้ทุก ๆ ห้อง ซึ่งในกรุงเทพฯ ก็มีอยู่ทุกชุม

เลข ๒ เป็นอย่างกลาง คือปลูกศาลาแซกลงในระหว่างคต ถ้าประธาน
เป็นพระสถูปก็เรียกกันว่า วิหารทิศ ที่ประธานเป็นเทวดสถานในเมืองเราไม่มี
มีแต่ในเมืองเขมร เขมรเขาจะเรียกอะไรไม่ทราบ แต่ฝรั่งเรียก โคปุระ เอาคำ
ตั้งกฤตมาเรียก แะวิหารทิศนั้นไม่จำเป็นจะต้องมีทงทิศ ที่พระชาตินครศรี
ธรรมราชก็มีแต่ด้านหน้าทิศเดียว เรียกว่า ธรรมศาลา เห็นจะใช้เป็นที่สำหรับ
มีเทศน์

เลข ๓ เป็นอย่างมากอย่างใหญ่ ในเมืองเราทำชนหน้าชนคากน้อยอยู่
ที่เมรุ ที่ชื่อว่า เมรุ นั้น ฉันเข้าใจว่าเพราะมีตั้งแควต้อม ต้นฐานคุดเขาพระสุเมรุ
มีเขาตั้งคตบรรพชนต้อม ตั้งที่ต้อมเมรุ นั้น คตก็เรียก คต หอที่ประจำมุนนั้นเรียกว่า
สร้างบ้าง สร้างบ้าง ที่เขียนข้าง หรือ ขง นั้น ออกจากทางสระของฉนั้นเอง
ฉันคิดว่า สร้าง ออกจาก ขง ซึ่งมทเตงตวด ในพระราชพงศาวดารตอนเกิดกบฏ
ในกรุงธนก็มี ว่า พระยาสรรคชนพงซึ่ง คำว่า ส่า คิดว่า ส่า ส่า ซ่า อันเป็น
คำเดียวกัน หมายความว่าซึ่งหลายซึ่ง ตั้งที่ปลูกตั้งอยู่กลางหว่างคต ถ้าเป็น
เมรุแล้วเขาเรียกว่า เมรุทิศ หรือ เมรุประตู ที่เป็นเทวดสถานในเมืองเราไม่มี
ในเมืองเขมรมีมาก ถ้าเป็นสถานใหญ่ตั้งที่แควต้อมทำถึงสองชั้นสามชั้นก็มี

พรอ

กรมศิลปากร

วันที่ ๒๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๓

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบใต้ฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าได้บรรดาพระหัตถ์ลงวันที่ ๒๐ เดือน มีพระเมตตา
ประทานคำอธิบายเรื่อง อินทรพรม ในกระบวนแก้ และเรื่อง คดช่าง แก่
ข้าพระพุทธเจ้า เป็นพระเดชพระคุณอันเกล้า ๆ หาที่สุดมิได้

ความรู้เรื่องเหล่านี้ เป็นชนิดที่หาได้ยาก เพราะเป็นความรู้พิเศษที่
น้อย แม้จะรักบ้าง ก็ดึกแต่จาร์ ไม่ทราบเหตุผลอันปลายเป็นมาอย่างไร
เมื่อต้องการจะรู้ แต่ไม่ได้นำมาจะรู้ได้ ก็มักทำให้เบื่อหน่ายเด็กตั้งแก่เด็กคิด
กัน ความรู้ในเรื่องเหล่านี้ก็เสื่อมไป เมื่อข้าพระพุทธเจ้ามาได้อ่านพระอธิบาย
เรื่องช่างคนนั้นแล้ว ก็กระทำให้กระหายที่จะได้เห็นความจริงขนาดนั้นที่ เพราะจะ
ได้ความรู้สิ่งอื่น ๆ จากที่ทรงพระเมตตาอธิบายไว้ออกไปอีก

ข้าพระพุทธเจ้าเชื่อเป็นแน่ว่า พรม ก็คือคนถือ พรม หรือ ขนจามรี
ดังที่ทรงตั้งนามฐาน ต่อมาเมื่อเด็กถือขนจามรี จะโดยเหตุที่หาได้ไม่สะดวก
เพราะไม่มีในเมืองไทย หรือจะด้วยเหตุไรไม่ทราบเกล้า ๆ จึงได้ทำตั้งอันถ่มมด
ขนแทน ด้วยด้ายแดง จมร ซึ่งแปลว่าขนหางจามรีในภาษาสันสกฤตให้เป็น
จามร หนักเข้าแปลไม่ออก ก็เกิดจากเข้าใจความเป็น จามร โดยคิดเอาจาก
เข้าใจความเอาตามรูป ส่วน พรม เมื่อแปลไม่ออก และของที่ถือก็ไม่เป็นทาง
ชวนให้คิดไปถึง ผมหหรือขนแดงแล้ว ก็จากเข้าใจความ ให้เป็น พรม เพื่อให้แปล
ได้ แล้วพรมก็นำอินทรมานำเข้า เพราะเครื่องแต่งตัวดีเยี่ยม ช่วยหนุนอีกแรง
หนึ่ง ข้าพระพุทธเจ้าก็คิดเห็นดังนี้ จะเป็นอุกฤษฏ์ประการไร ขอรับพระบารมี
ปกเกล้า ๆ เป็นที่พึ่ง แล้วแต่จะไปรดเกล้า ๆ

เรื่อง คดช่าง ข้าพระพุทธเจ้าเข้าใจทราบซึ่งในพระอธิบาย พระเดช
พระคุณต้นเกล้าฯ เมื่อก่อนหน้า แม้ข้าพระพุทธเจ้าจะได้พบรูปตั้งปลูกสร้าง
ของโบราณก็มักผ่านไป เพราะไม่มีความรู้ โคปุระ ข้าพระพุทธเจ้าก็เคย
เห็นรูป นึกเสียดว่าเป็นประตูล้ำเตวตามธรรมดา ความรู้ก็อยู่เพียงแค่นั้น
ในคราวทำปทานุกรมถึงคำว่า คด ก็ไม่มีกรรมการชำระปทานุกรมคนใดทราบ
ดังไปไตร่ตรองว่า คด คืออะไร เหา รูปถ่ายวิหารคตวัดพระเชตุพนมมาตุ ก็ไม่เข้าใจ
เพราะไม่เสียดถึงคดเป็นข้อคอกไม้ คงค้างคำว่า คดไว้ ข้าพระพุทธเจ้าได้
จดคำอธิบายเรื่อง คด จากข้อความที่ทรงอธิบายไว้สำหรับลงในปทานุกรม
คำ คด ว่า 'ตั้งปลูกสร้างแวดล้อมสิ่งสำคัญอันเป็นประธาน อยู่ตรงด้านมุมที่
หักคดเป็นมุมฉาก'

อนึ่ง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นเจ้าฟ้าฯ ทรงดำริให้ข้าพระพุทธเจ้าถึง
คำ cross section ในภาษาอังกฤษว่าทรงจำได้ว่า ดูเหมือนมีคำแปลที่เคยใช้
กันมาแล้ว มีใช่แปลว่าถูกตัด แต่ว่าอะไรทรงจำไม่ได้ ครั้นจึงให้ข้าพระ
พุทธเจ้ากราบทูลถามไถ่ฝ่าพระบาท

ควรมีใครแล้วแต่จะไปรบกวนเกล้าฯ

ข้าพระพุทธเจ้า *พร.ศ. อนุกรมวิทย์*

ขอประทานกราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ
นริศรานุวัดติวงศ์

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๔๘๓

พระยาอนมานราชชน

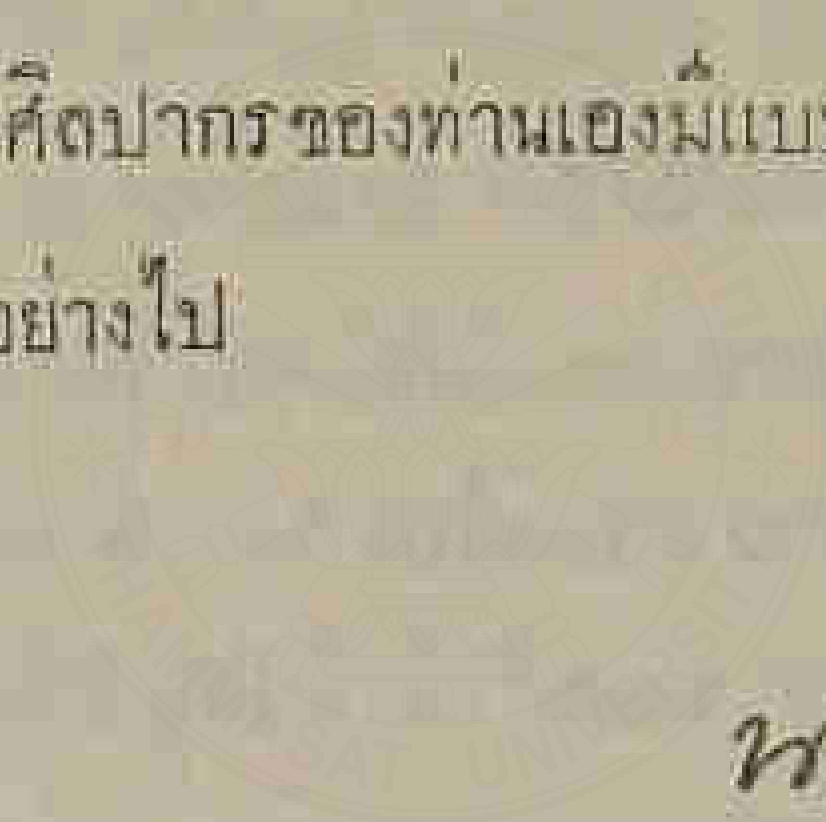
หนังสือของท่านลงวันที่ ๒๓ พฤษภาคม ซึ่งว่าด้วย อักษรพรหม และ
คดช่าง นั้น ได้รับทราบความแล้ว

ความเข้าใจของท่านในเรื่อง อักษรพรหม นั้นถูกแล้ว เว้นแต่คำ จำ
มอญ นั้นเป็นคำของคนเขตาเรียก ไม่เคยเขียนลงเป็นหนังสือ ถ้าเขียนหนังสือ
แล้วเขาเขียน จามร กนทงนห อื่นๆ ขอให้ท่านสังเกตไว้ว่า ข้อวิเคราะห์ข้อ
อักษรพรหม นี้นิยมทีเดียว วิเคราะห์โดยที่เพิ่งจะรู้ว่า พรหม หมายถึง ขม ถ้า
ไม่ทราบข้อนี้ก็ไม่มีทางวิเคราะห์ไปได้

คด ท่านเขียนคำอธิบายในปทานุกรมไปให้ เห็นว่าจะชัดของอยู่บ้าง
เช่นคำ แวดล้อม เป็นทางทำให้เข้าใจว่าล้อมอยู่โดยรอบ แต่ที่จริงไม่รอบก็มี
แม้ว่าดังซึ่งเป็นประธานติดฝากอยู่กับดังอื่น หรือคงอยู่ติดใกล้กับดังอื่น อาจ
มีคดแต่ดังองคค ครึ่งซีกเท่านั้นได้ จึงคิดว่า อธิบายว่า ดังที่ปลูกสร้างล้อม
ดังถ้าคณอื่นเป็นประธาน มีต้นฐานหักคดเป็นมุมฉาก ดังนี้จะตักว่า อื่นๆ
คำคือข้างหน้าอีกก็มี เช่น วิหารคด ทิมคด ทิมดาบคด เป็นต้น แล้วแต่กรณี
จะพึงมีมา แต่ว่าคงมีลักษณะหักคดเป็นมุมฉากทั้งหมด

Cross Section นั้นเคยเขียนเป็นไทยว่า ตัดขวาง รูปตัดขวาง
Longitudinal Section เคยเขียนว่า ตัดยาว รูปตัดยาว Section เคยเขียนว่า

ตัด รูปตัด ฉันทเขียนพุงเอาตามใจฉันททั้งนั้น แล้วใครเขาจะเรียกจะเขียนเปลี่ยน
แปดงกนไปเปนอย่างอื่นอย่างไรบ้างฉันทไม่ทราบ ไม่ได้เอาใจใส่ ในเรื่องนี้ท่าน
ไม่ควรตามฉันท ในกรมศึตปากกรของท่านเองมีแบบเก็บได้มากมายทั้งเก่าใหม่
ท่านอาจสอบสวนดูได้ทุกอย่างไป

พรต

กรมศิลปากร

วันที่ ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๓

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบดีฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับถวายพระหัตถ์จดหมายเหตุ ๒๕ เดือน ๒ ฉบับ ประทาน
เรื่องคำบางคำซึ่งมีผู้สันนิษฐาน และเรื่อง คค ซึ่งทรงพระเมตตาประทานคำ
อธิบายมานั้น พระเดชพระคุณอันเกื้อหนุนหาที่สุดมิได้

วัดวา คำนี้มีบางท่านสันนิษฐานว่ามาจากคำ วัสส ทางเขมร ภายหลัง
เขมรเปลี่ยนเขียนเป็น วัด โดยเอาอย่างไทย บางท่านก็ว่ามาจาก วัตร ยังมีคำ
ในภาษาบาลีและสันสกฤตอีกคำหนึ่ง ที่เสียงและความใกล้เคียงวัด คือ อาวาส
คำว่าเจ้าวัดและเจ้าอาวาสก็ใช้กันอยู่ เดียงสระ ถ้าอยู่หน้าอรุณสระ คือ ย ว
มักกดมกดต้นเข้าไปอยู่ในเสียงอรุณสระ ในที่สุดเสียงสระก็หายไป เพราะฉะนั้น
อาวาส อาจเหลือเสียงเพียง หวด หรือ หวัด ได้ อีกทางหนึ่ง คำว่า วา ที่เป็น
สร้อยคำของวัด อาจเกิดเพราะเข้าคำวัด โดยผ่อนเสียงคำลงให้เป็นเสียงสระ
และมีพยางค์ที่ภาษาถิ่นพายัพใช้ วา แทนคำว่า วัด ซึ่งเป็นกริยา เช่น วัดทาง
กว่า วาดสอง บางท้องถิ่นที่เป็นที่อยู่ของสงฆ์ จะเป็นทชงกระวัดเอาไว้เป็นสถานที่
ที่พัก แต่ชื่อสันนิษฐานต่าง ๆ ข้างต้นนี้ เป็นชนิดที่ในตำราปริศนาคำศัพท์
เรียกว่า popular etymology ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าใช้ว่า ลากเข้าความ คือคำใด
ที่แปลไม่ออก ตามธรรมดาจะคิดหาคำที่ใกล้เคียงและความหมายใกล้เคียงกัน ก็
อนุมานถือเอาคำนั้นเป็นหลัก เช่น พระเสื่อเมือง เมื่อแปลเสื่อ ไม่ได้ความ ก็
หันเข้าทางลากเข้าความ แก่เป็น พระช่อเมือง โดยคิดคำอธิบายไปในทางว่า
ช่อตรง หรือ เสื่อเกี่ยว สำหรับนวดข้าว ก็แก่เป็น เสื่อเกี่ยวดี การลากเข้าความ
มีอำนาจในทางเปลี่ยนแปลงภาษา แม้ทงรู ๆ ข้าพระพุทธเจ้าเองก็เคยผิดพลาด

ทจนจณยคำดำ ยันตานิ เป็น ย่านตานิ ซึ่งถูกมาจาก jamdanny ในภาษา
เปอร์เซีย แปลว่า ผ้าบางเนื้อชนิดหนึ่ง ในคำรณฤทธิศาสตร์กล่าว
การหาที่มาของคำ เป็นวิชาทางประวัติศาสตร์ (historical science) เพราะ
ต้องทราบเรื่องราวประเพณีแต่ละอัน ๆ อันเนื่องด้วยสาเหตุที่คนเขาประกอบ
การตั้งนิษฐานด้วยอักษรหนึ่งจึงจะใช้ได้ ดังตัวอย่าง อมทรพรม ที่ทรง
ตั้งนิษฐานได้เป็นอนุภาคพร้อมด้วยหลักฐานทุกอย่าง ข้าพระพุทธเจ้าจึงจับ
ใจไม่รู้หาย เพราะข้อตั้งนิษฐานเป็นไปตามแนวประวัติศาสตร์ ค่อยเนื่องกันไป
ด้วยมีเหตุผลเป็นลำดับ ถ้าฟังแต่รู้ว่า พรม แปลว่า ขน หรือ ผม ก็ไม่ทำให้
ตั้งนิษฐานออกไปได้กว้างขวาง นอกจากมีความรู้ทางด้านอื่น ๆ อันเป็นเรื่อง
ราวเกี่ยวเนื่องมาถึง มาประกอบกันจณย ส่วนในคำว่า วัดวา ข้าพระพุทธเจ้า
ได้สงสัยบ้าง คงได้คิดว่า วัด นั้นใช้กันอยู่ในประเทศสยามกับประเทศเขมร
เท่านั้น ไทยถิ่นอันนับถือพุทธศาสนา มีไทยใหญ่ ก็ไม่เรียกว่า วัด ไทยที่อยู่
ติดต่อกับสยาม เช่น ลอ เช่น ผู้ไทย ก็ยังสืบไม่ออกว่าเรียก วัด หรือว่าเรียก
อะไร และคำว่า วัด ในภาษาไทยก็คงเป็นคำหนึ่งต่อใจจะมีมาแต่เมื่อไร และ
ที่บางท่านว่า วัด ในเขมรเขียนว่า วีสส ก็ยังไม่ได้หลักฐานมายืนยัน ข้าพระ
พุทธเจ้าขอประทานลอบส่งวนต่อไป

คำขับ ข้าพระพุทธเจ้าเห็นพ้องในข้อที่ทรงตั้งนิษฐานว่า คำขับ ยึดมา
แต่ กระขับ กระขับ แน่นนอน (คำว่า กระฉับกระเฉง ก็คงเป็นคำพวกเดียวกัน)
ทนมุเห็นวาทาซ้อนคำ คำขับ เข้ากับ คำซา ทำให้ความอ่อนตง เห็นด้วยเกล้า ๆ
ว่า ความเต็มจะมีความหมายเท่ากัน เพราะคงเป็นคำซ้ำ มุ่งไปในทางอ่อน
เสียงคำหลังให้เป็นเสียงสระ แต่เมื่อใช้คำมากในความหมายเดียวกัน และคำ
หลังกลายเป็นสร้อยคำ ความหมายเมื่อถูกเจตยภคของอ่อนตง เช่น รมราชำพน

ถ้าพูดว่า รบกัน ชำกัณ ความรู้สึกในความหมายไปรวมอยู่ในคำเดียว คือออก
จะแข็งกว่า รบรากัน ชำพันกัน หรือ รบราฆ่าพันกัน

โง่งง โง่งทึบ ในพยางค์แต่ละไทยใหญ่ เป็น เ่ง อีสาน เป็น โง่ กวาง
คงเป็น เห่ง หนอง และยังมีคำ งั้ แปลว่า โง่ คัญ และเป็น โง่ แต่ใจ
เป็น งัว ที่ตรงเห็นง่า เพราะ เ่ง แปลว่า ข้างขอ คำว่า เห่ง่ายพราช จึงยก
เขียนเป็น ท นานน ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยในกระแด้พระตำริ ทยกเขียนเป็น
ท น้า เห็นจะเป็นเพราะไม่เจตนา นง่า ยังรู้จักกันอยู่ว่า มีความหมายอย่างเดียวกับ
กับ โง่ ยังไม่เดือนมาเป็นสร้อยคำของ โง่ แต่อย่างเดียวกันเหมือนในทุกวันนี้ ที่
เขียน เห่ง เป็น เ่ง ไปก็มี คงเป็นเพราะไม่ทราบคำแปลเดิมของคำว่า เ่ง
ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า เรื่องนี้เป็นอุทาหรณ์ได้อย่างดี ว่าคำที่ท่าน
เขียนไว้แต่ก่อนและมาเห็นกันจวบถึง แล้งแก่เดี่ยใหม่ ก็ตกเป็นเรื่องที่โง่มาก
กว่าอื่น

คำว่า เห่ง ข้าพระพุทธเจ้ายังไม่พบในภาษาไทยถิ่นอื่น คงพบแต่
ในภาษาจีนชาวกวางตุ้ง เห่ง แปลว่า รากไม้ที่เป็นคันระ เช่น เห่งายัว แปล
ใจเพียงเท่านั้น ไม่มีความหมายอื่นอีก

อนึ่ง ในตอนที่ข้าพระพุทธเจ้าค้นหาคำว่า เห่ง ได้พบคำอยู่สองคำ
ซึ่งนับว่าแปลก ขอประทานถวายมาด้วย คือ

ในภาษาจีนมีคำ ห่ง แปลว่า เครื่องบนดินเผา กระเบื้อง ในภาษา
ญวน เขียนเสียงเป็น งัว หรือ งอย เรือนมุงกระเบื้องว่า หล่างงัว หรือ หล่างงอย
ไทยชาวฉะเชิงเทรา เลื่อนงัว ข้าพระพุทธเจ้านึกไปถึงคำว่า กระเบื้องหน้างัว ซึ่งคิด
ไม่เห็นว่าจะเหตุไรจึงเรียกอย่างนั้น บางทีจะมาจากคำว่า งัว ข้างบน คำว่า
หล่าง (เสียงชนชาติ) ในภาษาญวน แปลว่า เรือน เสียงก็ใกล้เคียงกับคำว่า
บันทยา แต่ บันทยา จะมาจากภาษาไต ข้าพระพุทธเจ้ายังไม่พบ

ในภาษาอาหม มีคำว่า จัว แปลว่า คนซนๆ ทำให้ข้าพระพุทธเจ้า
นึกเคยไปถึงคำว่า จัว ตะครัน ซึ่งยังไม่ทราบเกล้าฯ ว่า ไทยได้คำว่า จัว มา
จากไหน เพราะในภาษาจีนเองก็หาได้ใช้คำว่าจัวไม่

เรื่องคำพระม่า ข้าพระพุทธเจ้าขอถวายคำพระม่าที่ตรงกับภาษาไทย คือ
ข้างว่า เซน จัว ว่า นัว หมู ว่า จวด แดงหนึ่ง ว่า ตะเซิน ซ้อน
ว่า โจ้น ตะเกรง ว่า จะกั คัมตาล ว่า ทานเย็น

คำว่า ข้าง แดง จัว พระยาอินทรมนตรีเคยเล่าให้ข้าพระพุทธเจ้าฟังว่า
พระม่าเป็นชาติในตระกูลธิเบต—พระม่า ยกเข้ามาอยู่ในแหลมอินโดจีนภายหลัง
ชาติอื่น ในถิ่นเดิมของพระม่าไม่มีข้างแดงจัว เมื่อพระม้ายกเข้ามาในดินแดนซึ่ง
เป็นของไทยใหญ่มาก่อน พบข้างแดงจัว ก็คงชอบโดยใช้คำเดิมของไทยใหญ่ว่า
เซน แดง นัว เพราะพระม่าไม่นิยมเสียง ง จึงเพี้ยนเสียงเป็น น ไป อย่าง
เชียงใหม่ก็เรียกว่า เจินแม เรียกลงชื่อว่า เซนก็ แต่ก็ไม่สู้แน่ เพราะคำที่ใช้
เสียง ง ก็มี เช่นเรียกจืดว่า กย็อง ในภาษามอญก็เรียกข้างว่า เจิน บาง
ท่านว่า เจ็ง กับ เจิน ก็เป็นคำเดียวกัน ที่เพี้ยนเสียงไปอาจเป็นภาษาคนละถิ่น
ในภาษาพระม่าเรียก ปั้น ว่า เสนัด แต่คำนี้น่าจะเป็นคำในภาษาตระกูลมอญ—
เขมร เพราะมีอยู่ในภาษามอญแต่ภาษาตาชอื่น ๆ เช่น ซ่า ฆมุ เป็นต้น ก็
เรียกปั้นว่า ลินาด เสนวด ฉินาด เว้นแต่เขมร

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ

ข้าพระพุทธเจ้า *พร.ศ. อุนนทมนตรี*

ขอประทานกราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ
นริศรานุวัดติวงศ์

กรมศิลปากร

วันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๓

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบใต้ฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าขอประทานถวายรายงานเรื่องไม้จวน ตามที่ส่งมอบกันไว้
ตั้งต่อไปนี้

ในพจนานุกรมภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ ตามที่ฝรั่งใช้ถ่ายเสียงจดลงเป็น
อักษรโรมัน ถ้าเป็นเสียง ไอ อาย ก็ใช้ ai ดงกันทั้งในภาษาอังกฤษและ
ฝรั่งเศส และคำที่ไทยสยามใช้ ไอ (ไม้จวน) เสียงในไทยถิ่นอื่น ก็ดงกัน
ทุกแห่ง ส่วนเสียง ไอ (ไม้จวน) มีลักษณะ

(๑) ภาษาอาหม

ไย ไหม่ ไย	ไว	ai
ไต้ ไน ไคร ใจ ไซ่ ใส ไล่ ไห้	ไจ	eu
ใบ ฝี่	ไฝ	ai
ไหญ่	ไจ	ao
ไถล ไซ้	ไจ	ai
ไคร่ ไค ไทล สะไก้		กันยังไม่พบ

เสียง ai (อะ กต้า อ้อ) ไถ่เสียง เออ เสียง eu ไถ่ไปทาง เอว
อิว เสียง ai และ ao ไถ่ เอว อาว

(๒) ไทยใหญ่

โค ไค โน โย ไซ ไซ โทม ไซ ไทย ไท ไซ aü
โคร ไซ aü
ใจ ไซ eu
ไกล ไคร ไซ ไซ สะไก ไทล ไซ ยังค้นไม่พบ

(๓) ไทยคำตี้

ใจ ไซ โน โย ไซ สะไก โทม โย ไทย ไท ไซ aü
ไกล ไคร ไซ aü
โคร ไซ โค ไค ไซ ไซ ไทล ไซ ไซ ยังค้นไม่พบ

ในภาษาไทยตะวันตกทั้ง ๓ ถิ่นข้างคั่น เสียงเป็น ไอ ก็มแต่ ไกล แดะ ไซ ในอาหมเพียง ๒ คำ นอกนั้นเป็นเสียง aü aü eu ao เสียงทั้ง ๔ นึกกดบ กดอกมาก เช่น ใจ ในภาษาไทยคำตี้ เขียน chau แต่ในอีกคำราหนึ่ง (ฉบับ Barua) เขียนเป็น cheu คำว่า ไกล ในอาหมเป็น kai ในไทยคำตี้เป็น kau แต่ฉบับ Grierson เขียนเป็น kai คำว่า ไซ ในอาหมเป็น chai แต่ในไทยคำตี้เป็น sai คำว่า ไทย ในอาหมเป็น jao แต่ในไทยใหญ่แะไทยคำตี้เป็น yaü คำว่า ไซ ในภาษาอาหมเขียนเป็น sheu แต่ในที่อีกแห่งหนึ่ง ในสมุดเล่มเดียว ก็เขียนเป็น hsaü เป็นอันเชอแน่ในเรื่องไซเสียงสระไม่ได้ แต่ก็มีแน่อยู่อย่างหนึ่งทีเสียงไม่้วนไม่ไซเสียง ไอ เสียงไม่้วน น่าจะเป็นเสียงสระควบ ซึ่งออกเสียงยากแะเพี้ยนง่าย แม้แต่พวกเดียวกัน ผิดถิ่นเสียงพูดก็คงเพี้ยนไป ผู้

จุด ๆ ไม่ตรงหรือฟังไม่ชัด จึงจดเป็นควโรมันต่าง ๆ กัน คำว่า ไก่ และ ไข่
 ที่ในภาษาอาหมเป็นเสียง ไอ ก็เชื่อถือไม่ได้ ถึง ไก่ จะพ้องกับของไทยคำที่
 ก็น่าจะเป็นเพราะดอภักดีมาจากคำราแต่มเดียวกัน ไม่ได้จจากปากโดยตรง
 สรุปความ เสียงไม้ม้วนในภาษาไทยตะวันตก ไม่ใช่เสียง ไอ คงเป็นเสียง
 ไก่ เออ เอว เออ แต่ส่วนมากจะเป็น ai

คำว่า ไคร ในภาษาอาหมเป็น phreu ไทยใหญ่และไทยคำที่เป็น phau
 ตรงกับคำว่า ใผ ทางอีสานและพายัพ แปลกที่ในภาษาไทยสยามใช้เป็น ไคร

สอบภาษาไทยถิ่นทางตะวันออก

(๔) ไทยขาว

ไก่	ไคร	ใจ	โค	ไต	ใบ	ไข	ใหม่	ไหล
ใส	ใส่	ให้				ไข่	ou	
ไคร	ไข่	ไข่	ใส่	สะกั	ใบ	ใหญ่	ยัง	หาไม่พบ

(๕) ไทยดำ

ใจ	โค	ไต	ใบ	ใหม่	ให้	ไข่	aeu
ใหญ่						ไข่	aille

(เสียงคล้าย ใอัย)

(นอกนัยงกันไม่พบ)

(๖) ไทยไท้

ไก่	ใจ	โค	ไต	ใบ	ไข่	oeu
ใบ					ไข่	ei
ใหม่					ไข่	eu

ไ้

ไ้

ou

ไ้ใหญ่

ไ้

aille

(นอกนึ่งหาไม่พบ)

ไ้ในเมืองจีน

(๑) ไ้ยง

ไ้ล้ ไ้ร (cou) ไ้ ไ้ใหม่ ไ้ ไ้ ou

ไ้ ไ้ ay

ไ้ (soi ตรงกับ ไ้ล้อย) ไ้ oi

ไ้ ไ้ u

(นอกนึ่งหาไม่พบ บางคำที่ไ้ภาษาจีนเช่น ไ้ ไ้ว่า sam)

(๔) ไ้ย้อย

ไ้ล้ ไ้ iaeu

ไ้ร ไ้ iai

ไ้ ไ้ ou

ไ้ ไ้ aeu

ไ้ล้ ไ้ paeuh

(นอกนึ่งหาไม่พบ คำว่า ไ้ ไ้ตามจีน)

ไ้ในสยาม

(๕) ไ้พวน ทางสระบุรี

ไ้ล้ ไ้ร ไ้ ไ้ ไ้ ไ้ ไ้ใหญ่

ออกเดี่ยวเป็น เออ นอกนึ่งหาไม่พบ

(๑๐) อีสาน

คำไม้ม้วน เป็นเสียง ไอ ทุกคำ เพียงกับไทยได้เพียง
ระดับเสียงอย่างเดียว

(๑๑) พายัพ

คำว่า ให้ ไซ้ว่า หือ นอกนั้นเป็นเสียง ไอ ทมด ผิดกัน
แต่ระดับเสียงอย่างเดียว

ถ้ายกเว้นเสียงไทยถิ่นอีสานและถิ่นพายัพแล้ว คำไม้ม้วนในไทยนอก
นั้นก็ตกอยู่ในเสียง เออ เอว เอา โอย เอย เอี้ยว แต่เสียง เออ หรือคล้าย เออ
มากกว่าเพื่อน ถึงกระนั้น คำว่า ให้ ในถิ่นพายัพยังเหลือตกค้างไม่เป็น ไอ
แต่เป็นเสียง หือ โท่ดกับเสียง hu ในไทยนุง แดง เขย ในภาษาพูดของชาว
แตง

คำว่า ใคร ในภาษาไทยย่อย เป็น kiai แปลว่า รัก แต่ในถิ่นพายัพ
ได้ แปลว่า ต้องการ

คำว่า ใด ในไทยใหญ่เป็น laei ในไทยชาดเป็น lou หรือ rou ใน
ไทยคำเป็น laeu ในไทยไทเป็น toeu หรือ roeu ในไทยย่อยเป็น laeu ใน
ถิ่นอีสานและพายัพเป็น ใด เพราะฉะนั้น คำว่า ใด ไไร ไทน ถ้าเป็นคำเดียวกัน
ก็น่าจะใช้ไม้ม้วน เป็น ไทน ไไร ไปตามแนวกัน

ใคร ไทยนุงไซ้ว่า cou นอกนั้นเป็น phreu, phaū, hou ทั้งสิ้น แม้
ในถิ่นอีสานและพายัพ ก็เป็น ไผ พวนเป็น เผื่อ

ได้ ในพายัพหมายความว่า ตีตรงกันข้ามกับเห็นอ ถ้าได้
ถุนเรือน ไซ้ว่า ฟนลาง

ใหม่ ในภาษาญวนเป็น เมีย

สะไก ไทยถิ่นต่างๆ ไม่มีเสียง สะ คงเป็น luk paai ในคำที่ paeuh
ในไทยชัย ม่องไก ในอีสาน ไป ในพายัพ และ เพือ ในพวน ในอีสานเรียก
พี่สะไกว่า พี่เอื้อย พี่เขยว่า พี่อ้าย น้องสะไกว่า น้องไก น้องเขยว่า น้องเขย

ไหล ในไทยลาวเป็น lou แปลว่า มัน ในพายัพ ไหล แปลว่า เม่า
เช่น ไหลอ๊ก ว่า เมารัก

ใบ ทางบักษไตว่า เบี้ย ก็เป็นคำคู่ตอหลังของใบ

ข้าพระพุทธเจ้าเคยซักไซ้หญิงแก่ชาวผู้ไทย ที่ตำบลตอนหอม จังหวัด
สตงคร ถึงเสียงไม่ม้วน ในชนบทบชกเป็นเสียงสระโอ ดังดีว่าจะใช้เสียง
ของชาวอีสาน จะไม่ใช่เสียงเดิมของชาวผู้ไทย เมื่อใช้ตามอธิบายถึงความ
ประสงค์เป็นที่เข้าใจกันแล้ว หญิงคนนั้นจึงได้ออกเสียงคำไม่ม้วนเป็นเสียง เออ
อย่างเสียงพวนทุกคำที่สอบถาม

ถ้าหญิงชาวบักษไต ตามที่ข้าพระพุทธเจ้าถามเห็นยกใจเมื่อออกเสียง โอ
เช่น ใจ ก็เป็นเสียง ใจย หรือ เจีย กตาย ๆ มีการเน้นเสียง ย นิด ๆ อยู่ด้วย

ตามเหตุผลที่ทราบทั้งหมดมาข้างต้น ข้าพระพุทธเจ้าเชื่อมั่นว่าเสียงไม่ม้วน
ไม่ใช่เสียง โอ แต่จะเป็นเสียงสระควบเช่น โอัย เอัย อัย เสียงใดเสียงหนึ่ง
ซึ่งยังทราบไม่ได้ว่าเสียงใดแน่ เพราะสระควบบางเสียงก็ออกได้ยาก และฟัง
ให้แน่ว่า เสียงใดก็ยาก เช่น ออ ควบ แอ ออ ควบ เอ ออ ควบ อี
ออ ควบ เออ และ ออ ควบ อือ ฟังเสียงเกือบเหมือนกันหมด แต่ที่จริงผิด
เสียงกันทุกคำ ถ้าเน้นเสียงสระ ออ ควบคนไหนหนัก ก็เป็นจำพวกเสียง โอ ถ้าเน้น
เสียงสระ แอ เอ หรือ อือ ควบหนัก เสียงก็เป็นจำพวก เอ (ย) มีเสียง ย

นิต ๆ ไม่ใช่สระ เอ เนย ๆ ซึ่งเป็นเสียงสระเดี่ยว ถ้าเสียงสระควบเสียงไหนไม่
มีเป็นระเบียบอยู่ในการออกเสียงของภาษาผู้ฟัง เสียงนั้นผู้ฟังจะสังเกตเห็นไม่ออก
เสียงข้างกันนี้ ผังใหม่ หรือจะมีอยู่บ้างก็ในบางภาษา แค่น้อยแค่มก เพราะ
ฉะนั้น เมื่อมาจากเสียงสระไอในภาษาไทย จึงเขียนเป็นตัวโรมันต่าง ๆ กัน และ
คงจะเป็นเพราะเสียงไม้้วนของเดิม เป็นสระควบออกเสียงยาก เสียงต่อมาก็
เดือนมาเป็นเสียง ไอ ในภาษาไทยสยาม ซึ่งเป็นเสียงสระควบด้วย อา กับ อี
(เน้นเสียงสระ อา)

ถ้าจะถือเสียงคำคู่เป็นหลักแนวเทียบ เสียง ไอ ก็มี เอย เป็นคำหลัง
เช่น ใช้เบย ไชเขย ที่เพี้ยนเป็น ออย ก็มีเช่น ใช้สรอย (ในภาษาจีน เสย
สอย หรือ ไสย ในเสียงชาววกวักดั้ง แปลว่า ของใช้ ในเสียงชาวแต้จิ๋ว เป็น
ใช้ หรือ ซ้าย) ก็น่าจะสันนิษฐานไว้ที่ว่า เสียงไม้้วนเดิมจะเป็นเสียง เอย
ใกล้เคียงกับเสียงบาดี เช่น เทยทยาน เพี้ยนเป็น ไทยทาน ในภาษาไทยสยาม

ทั้งนี้ การจะดมควรตีถามไว้ แล้วแต่จะทรงพระเมตตาโปรดเกล้า ๆ

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรดเกล้า ๆ

ข้าพระพุทธเจ้า *Mr. Er Chuanbunwong*

ขอประทานกราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ
นริศรานุวัดติวงศ์

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๒๘ พฤษภาคม ๒๔๘๓

พระยาอนุমানราชอิน

หนังสือของท่าน ลงวันที่ ๒๕ พฤษภาคม บอกรายงานการสอบคำใช้
ไม้ฉันทไปให้ทราบนั้น ได้รับแจ้งด้วยความพอใจเป็นอย่างยิ่ง

ในรายงานนั้นเป็นอันสอบได้ในสาขาหนึ่ง ว่าคำใช้ไม้ฉันทนั้น เพื่อน
ภาษาเดียวกันซึ่งอยู่ต่างถิ่นเขาออกเสียงเป็นอย่างอื่น ไม่เหมือนกับคำใช้ไม้
มตาย

จะลงจุดค้นต่อหาทางดูว่าจะเป็นไปได้สักทาง ค้นจนหม้มไม้มตาย
ไม้ฉันทซ้อนกันอยู่ไหน แม้ ก กา แจกไปเหมือนกันทุกพยัญชนะ แต่ไม่มีครูบา
อาจารย์คนใดอธิบายให้เข้าใจว่าวางซ้อนกันไว้ด้วยเหตุอันใด ดองเตาตุ๊กเห็น
ว่าอาจเป็นไปได้ ๓ ทาง

ทางที่ ๑ วางไว้ให้เด็ดอกตามใจ จะเขียนไม้มตายหรือไม้ฉันทก็ได้

ทางที่ ๒ ออกเสียงผิดกัน อย่างที่ท่านจับเอาไปสอบมาได้ แต่เพราะ
เสียงใกล้เคียงมาก ที่หลงจึงเคยเขียนเข้าหากันเป็นเสียงเดียว

ทางที่ ๓ เสียงเหมือนกัน แต่ระดับเสียงต่างกัน ทางนี้อาศัยเหตุที่ท่าน
สอนกันมาแต่ก่อนให้อ่านว่า เก้ แก่ ไก่ ไข่ ดังที่จะเป็นก่อนคิดใช้ไม้เอก โท
เป็นเครื่องหมายชั้นก็เป็นได้ ไม้มตายจัดเป็นระดับเสียงสูง ไม้ฉันทจัดเป็นระดับ

เสียงคำ หากจะช่วยทางที่ว่าอย่างนี้ ยกเอาคำ ไกล ใกล้ ไผ่ ไม้ มาเป็นอย่าง
จะเป็นต้นกัน แต่เปล่า คำ ใช้ ใช้ ใคร ใคร แม้ระดับเสียงจะต่างกันก็เป็
มันด้วยกัน ไม่เป็นหลักที่ควรฟังได้ว่าถูก

คำ ใคร นั้นแปลกอยู่ ถ้าพูดว่า ใคร คือเขียนหนังสือจึงจะเขียนว่า ใคร
ตั้งชื่อว่า ใคร นั้นดูจะใช่แค่เขียนหนังสือ ตั้งพูดเหมือนจะไม่ได้พูดกันเด
เขียนพุงมาให้ท่านดูเด่นแปลก ๆ

พรอ

กรมศิลปากร

วันที่ ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๓

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบใต้ฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับตายพระหัตถ์ ลงวันที่ ๒๗ เดือนนี้ ทรงแนะนำ
สำหรับค้นหาที่มาของคำใช้ไม้ม้วน พระเดชพระคุณต้นเกล้าฯ หาที่สุดมิได้

แนวทางที่ทรงแนะนำนี้ เป็นเคาให้ข้าพระพุทธเจ้าขยายวงความคิดออก
ไป เพราะไม่ได้เฉติยวันักมาแต่ก่อน

เรื่องสระของไทยใหญ่ ตามที่ข้าพระพุทธเจ้าเดาเสียงจากตัว โรมัน
เป็นดังนี้ อะอา อี้ อู เอ (เสียงสั้นและยาว) โอ (เสียงสั้นและยาว) เอา
(เสียงเอาระใช้สระ เอ + อา ไม่ใช่ ออ + อะ)

ออ ฮาว อิว โอ อี้ ฮอย และ เออ (เสียงไม้ม้วน)

ในภาษาอาหม เติม อ์ ระหว่าง อิว กับ โอ

สระเหล่านี้ พอถึงสระที่ ไช โน แม่เคย ยั้งจดเป็นคัวโรมันลับสนแตะ
ยุ่งมากเพราะเป็นเสียงที่ฝรั่งไม่คุ้น ไช คงฟังเสียงไร้จเขวไปต่าง ๆ ได้ เช่นเสียง
ไม้ม้วน ที่จดไว้ว่า au ในคำอธิบายซึ่งข้าพระพุทธเจ้าพบที่ห้องว่าเป็นเสียงสระ
aui (อา + เอ + อือ) ซ้อนกันสามเสียง เมื่อดองออกเสียงดู ก็ไม่ผิดกับเสียง
ไอย ฮาย เดย และในสระเหล่านี้ไม่ปรากฏมีเสียง เอย คิดด้วยเกล้า ๆ ว่า
เสียงไม้มตายคงตกอยู่ใเสียง เอย ไอย ฮาย เป็นแน่ บางทีจะโอนคำ ไอย
ไปใช้ถ่ายเสียงภาษาบาลี จึงต้องสร้างไม ไช ขึ้น แต่เรื่องก็ยังคงตกอยู่ในการเดา
ไม่คดอตปดอตไปรังไปได้

ใคร ในคำอธิบายหน้าคั้นของพจนานุกรมอาหม — อังกฤษว่า คำที่
เขียนหนังสือเป็นกถา แต่เวลาอ่านเป็นไม้กถา ตรงกับที่ตรัสไว้ในคำ่า ใคร
แตะ ไค ครั้นตรวจดูคำที่ให้อใจ ความกถาตรงกันข้าม คือเขียนหนังสือเป็น
ไม้กถา แต่บอกให้อ่านเป็นเสียงกถา เช่น เขียนว่า ไช ให้อ่านว่า ไชร่ กิษ
ให้อ่านว่า กลิช (ในความว่า กลิช ถ้าในความว่า กิษ ก็คงเสียงตามคัว
หนังสือ) ที่บอกไว้ก็เป็นบางคำ บางคำก็เขียนหนังสือเป็นกถาไว้ทีเดียว คิดด้วย
เกล้า ๆ ว่า ผู้รวบรวมไม่มีความรู้ในภาษาไทยถิ่นเหล่านี้เพียงพอ จึงจดไว้
ไช้จเขวต่าง ๆ

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรดเกล้า ๆ

ข้าพระพุทธเจ้า *ท.ร.ช. อ. ย. น. บ. พ. พ.*

ขอประทานกราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ
นริศรานุวัดติวงศ์

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓ มิถุนายน ๒๔๗๓

พระยาอนมมานราชอน

ได้รับหนังสือของท่านลงวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๒๖ เรื่องคำต่างๆ
กับเรื่องไม่ว่าคุณ สุกกราดกับบ้าง เมื่อถูกตั้งคำถามของลูกชนเค็ม แต่ที่จริง
ก็มีประโยชน์อยู่ด้วยกัน

คำว่า วดว หมายถึงที่อยู่ของพระตั้งหมนทอย่างหนึ่ง แต่หมายถึงวัด
ด้วยไม่ว่าใดออกอย่างหนึ่งด้วย ในการวัดทางซึ่งชาวพายัพเรียกว่า วดคลอง
นั้น เห็นจะหมายถึงไม่ว่า

จะบอกให้ท่านทราบด้วย มาตราวัดของถดมทจากกำหนด เพื่อนกัน
เขาออกความเห็นว่า คำ คือ คับโอบ อ้อม คือ วโอบ เห็นว่าถูก

คำที่ยกเขียนตัวเปิดกับ ห หน้า นน้มมาก ดูเป็นคำพ้องกันเขากยกเดี่ยว
เช่น หน้า หน้า อ่า หล้า เล้า เหล้า ว่า ทว่า (ต้นไม้) เป็นคั้น ไม่ใช่ไม้แต่
เง้า เหง้า

ได้ไปฟังชาวละครเขาเล่นเพลง เขาว่า พังจะให้แหวนขัง พังไม่เข้าใจ
ต้องถามผู้รู้ ว่า ขัง แปลว่าอะไร เขาบอกว่า ขัง คือ ขัง แปลว่า ทองแดง
✓ (ชาวละครออกเสียง ง ไม่เป็น เช่น เงิน ก็เรียกว่า เอ็น ที่เรียกชาวละครในถิ่น
เพราะไม่ทราบแน่ชัดว่าชาวเมืองอื่นในบักษ ได้จะเป็นไปเหมือนกันหรือหาไม่) ฉนั้น
เข้าใจ เห็นเป็นเก่าเค็มที ต้องกับคำเด็กร้องทว่า จันทราเจ้าเอ๋ย ขอข่าวขอนก
ขอแหวนทองแดง ผูกมือขึงข่า ทั้งมาแปลออกจากคำพวกเด่นแปรชาติ ว่า
เอางังมาหลอมชดยาให้เป็นทองคำ ได้ตามว่างังเป็นอะไร เขาอธิบายว่าเป็น
รูปต่างๆ เช่นเป็นพระพุทธรูป แต่ไม่มีผ้าพาดนหนักเป็นงัง จึงมาเข้าใจได้ว่า
งังกหมายถึงเอาทองแดงมาหลอม ชดยาให้เป็นทองคำเท่านั้นเอง ที่ตาพวก

แปลจากเอกสารเก่า ๆ มาหัดอม ก็เพราะแก่งัดคิดหาทองแดงไม่ได้ คำว่า จัง
หมายถึงคนไม่รู้จักประสัประสาอะไร เราก็พูดไข้อยู่อย่างหนึ่งเหมือนกัน

คำ กระเบื้องหน้าจั่ว ของท่าพคณิก นั้นก็เคยคิดคิดมาแต่ดั้งเดิม
ไม่เห็นเหมือนหน้าจั่วที่ตรงไหนเลย ครั้นมาทราบความความที่ท่านค้นพบต้องแปล
ดูก็ได้ความ กระเบื้อง เป็นคำไทย หมายถึงความว่าดินเผา ท้าย หมายถึงความว่า
แบบราบ เหมือนกันกับคำว่า ไม่หน้ากว้างดอกหนึ่งหนา ยาวสี่หกทวา เป็น
ยกลหนึ่งพางจั่ว จั่ว แปลว่ากระเบื้อง ซากกับคำค้น แต่เป็นคำอยุธยาหรือไทยชาด

คำ ขันทยา ขันหย้า ซึ่งสันจะจะเป็นคำแขก แขกอะไรก็ไม่ทราบ
คิดบ้างคล้ายคล้ายจากฎเจ้าเช่นเขาเรียกว่า ขันหย้า หรือจะเป็นชื่อมือทอง
เดียบไม้ ซึ่งเขานับถือว่าเป็นพระเจ้าของเขา ซึ่งเก็บไว้ในกฐนผ เดยพาเอา
กฐนเป็นชื่อขันหย้าไป ก็จำไม่ได้แน่ แต่ความหมายที่ชาวบ้านใช้กัน ดูเหมือน
จะหมายถึงชื่อหงดา ธรรมเนียมเข้าหาอกโกทงสถานไม่มีจว เหมือนกฐเจ้าเช่น
แต่พระขันหย้าทวดตบจรณีเวศ์หงดาภิหาเป็นเช่นนั้นไม่ เป็นหงดาอย่างคั้น

คำที่เรียกกระคอนจันว่า จัว นั้นไม่เคยพบหัดที่ฐานอะไรมาเลย ว่าทำไม
จึงเรียกเช่นนั้น จะแปลได้หรือไม่ว่า จัว เป็นของกิดเด่นขึ้นในวังก่อน พวก จัว
คือชนที่เปนผู้เด่น

หนังสือโรมนนั้นเดิมที มีสระอยู่ห้าคองเท่านั้น สั้งพวกต่าง ๆ รับเอา
ไปใช้เขียนภาษาของตนอันมีสระมากออกไปก็คองผสม แล้วเอามาเขียนภาษา
ทางตะวันออกซึ่งมีสระแปดคองออกไปอีก ก็คองคิดผสมไปอีกแปดก ๆ การพั้ง
เสียงก็ไต่ย่นไม่เหมือนกัน การผสมอักษรก็ต่างคนต่างคิด จำเป็นอยู่เองที่จะ
คองตั้งกิดนเปินไปต่าง ๆ จะเอาแน่เห็นหาได้ไม่ นว่าถึงสระคำไรไม่มีจน

พรอ

กรมศิลปากร

วันที่ ๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๓

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบใต้ฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับสายพระหัตถ์ลงวันที่ ๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๓ ทรงพระเมตตาประทานเรื่องคำต่าง ๆ ถ้วนเป็นประโยชน์แก่ข้าพระพุทธเจ้าทำให้ เกิดความรู้และความคิดได้กว้างออกไป เป็นพระเดชพระคุณหาที่สุดมิได้

เรื่องชาวละครออกเสียง ง เป็น ฮ ตามที่ข้าพระพุทธเจ้าตั้งเกล้ามา ออกจะเป็นเสียงที่แพร่หลายไปในปากชวไตหลายจังหวัด ไทยถิ่นอนกมบางคำ แต่ไม่เป็นทั่วไปเหมือนทางปากชวไต เช่น เหงือก ไทยคำที่ว่า เทือก หงอน ไทยใหญ่อาหมและไทยชาวจ่า หอน ทักตบกันก็มี เช่น หัย ฉิมพายัพว่า งัย หรือคำว่า ห่า เป็น พระวิ ฉิมแจจิง โห่ง ในพม่าเรียก ห่าห จ่า งาห เทียบ ยกทรง ในภาษาจีน หงส์ (hansa) ในอังกฤษและ ansar ในภาษาอังกฤษ คำที่พ้องเสียงกมนี้ ถ้าเป็นคนละครพูดภาษา ก็น่าจะเกิดจากตั้งชื่อตามเสียง หานรอง ข้อที่ข้าพระพุทธเจ้าคิดไม่เห็น ก็คือคำที่เพี้ยนเสียง ง เป็น ฮ หรือ ฮ เป็น ง เหตุไรในบางถิ่นจึงเพี้ยนแต่บางคำ หาได้เพี้ยนเป็นแนวคดออกไปเหมือน เสียงทางปากชวไต

ในภาษาไทยมีคำ คำคช ซึ่งในภาษาไทยใหญ่ก็มีคำว่า คำ แปลว่า กิ่งไม้ ที่แยกตรงจากลำต้น ข้าพระพุทธเจ้าพบในภาษาจีน เป็น หง่า แปลความ เดียวกัน และแปลว่า ฮ่าออก ก็ได้ เป็นอันได้ความว่า คำ ง่า ฮ่า เป็นคำ เดียวกัน

งั่ง ที่ทำเป็นพระพุทธรูปแต่ไม่มีผ้าพาด มีผู้บอกแก่ข้าพระพุทธเจ้าว่า เป็นรูปพระชินะ ในลัทธิคำตันนาจีน แต่จะเป็นความจริงเพียงไร ข้าพระพุทธเจ้า ยังต้องค้นอยู่ต่อไป

บนทยา น่าจะเป็นคำแขก แต่ข้าพระพุทธเจ้ายังไม่พบ ส่วนที่พวก แขกเจ้าเช่นเรียกพระบนทยาเป็นช่อมือทองที่หน้าออกแท้ ว่า พระบนทยา แต่ คำว่า กูฏเจ้าเช่น กรมหมื่นพิทยาดงกรณ์ เคยบอกแก่ข้าพระพุทธเจ้าว่า เป็น คำเปอร์เซีย แปลว่า พระแท่น หรือ ที่ประทับของเจ้าเช่น ข้าพระพุทธเจ้า ค้นในภาษามลายู พบคำว่า กะเต ว่ามาจากเปอร์เซีย แปลความเดียวกัน คิดด้วยเกล้า ๆ ว่า จะเป็นคำเดียวกัน

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรดเกล้า ๆ

ข้าพระพุทธเจ้า *Mr. E. C. ...*

ขอประทานกราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ
นริศรานุวัดติวงศ์

คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๑๓ มิถุนายน ๒๔๗๓

พระยาอนุมานราชธน

หนังสือของท่านลงวันที่ ๗ ได้รับแล้ว

เตียง ง กับ ห กดทับกันน้อยอยู่ข้างประหลาด จะเป็นด้วยเหตุใดยกไว้
ให้ท่านพิจารณา ฉันทเองแปลแต่เอาใจใส่ไว้เฉิน ๆ

คำ หัย กับ ภัย เราไทยเอามาไว้ทั้งสองคำ เช่น หัยทวาร ภัยประคู้

คำ พงษ์ ฉันทคิดว่าจะเป็นสองคำ พ จะเป็น พระ หรือ พ่อ ก็ได้ ภัย
เป็นหัวแน่นอน คำที่มี พ นำหน้ามีมาก เช่น พนักงาน พนาย เป็นต้น ฉันท
เข้าใจว่าเป็น พ่อพนักงาน พ่อพนาย ส่วน พ่อท้าวเจ้า นั้นเป็น พระณท้าวเจ้า หรือ
จะเป็น พ่อณท้าวเจ้า ก็ได้เหมือนกัน เป็นชนบทเรียกบุตรของเมืองว่า พ่อเมือง

คำ หงส์ พบในภาษาจีนเรียก ฮอง กิม เช่นในเรื่อง สามก๊ก เรียกว่า
อาจารย์ ฮกหลง ฮองชู ว่าหมายถึงมังกรกับหงส์ จะเป็นภาษาจีนอะไรก็
ไม่ทราบ

ทว่าพระพุทธรูปเจ้าไม่มีผ้าพาดเป็นพระชินะนั้นเห็นจะถูก เพราะพระชินะ
แต่ผ้า พระพุทธรูปของเราทำแต่รมผ้าไว้พอเห็นเป็นจำครองผ้า ฉันทก็สงสัย
ว่าจะแก้ไขมาจากรูปพระชินะ ผิดกันกับพระพุทธรูปอินเดียทางภาคเหนือ ซึ่ง
เขาทำห่มผ้ามรอยย่นเป็นกตบตเดียว คำสนาพุทธรูปกับชินะใกล้เคียงกันมากจนเรา
หลงเอาเป็นองค์เดียวกัน เช่นถวายพระนามพระชินศรี เป็นต้น

คำ ขันหย่า เห็นจะเป็นพูดว่าโรงพระบันหย่าก่อน โรง นั้นทำหลังคาม
เขาหากันไม่มจว จึงเป็นตัวอย่างว่าหลังคาอย่างโรงพระบันหย่า แต่วกคตตง
ตามสังเกตปาก ว่าหลังคาบันหย่าและเรือนบันหย่า

คำ กะเต ถูกตลกเขาไปเข้าคำ กฏี นนทกจวแล้ว เพราะคำ กะเต
เดือนมาเข้า ใจกนเป็นควเรือนไปเสียแล้ว ลักษณะก็ใกล้กับกฏี ซอกใกล้กับกฏี
เราคุนเคยกับคำ กฏี คำ กะเต จึงถูกตลกมาเป็น กฏี ขอให้สังเกตว่า ไม่ใช่
มีแต่กฏีเจ้าเช่น ซ้ำมี กฏีจีน ค่อยไปอีก ออกจะแปรตยาก ดูไม่มจนอยุทนนตย

พรอ

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๖ มิถุนายน ๒๕๑๓

พระยาอนุนามราชอน

ฉันอ่าน ฉันทสัคคีลาไพร พบใช้คำดำ

ทั้งนี้ โสตองค์พระสรร เพชฌุให้ทรงธรร

มเลิศนิล้าไตรตรา

มีคำ นี คิดอยู่กับเด็ก ทำให้หนักถึงที่ทานเคยตามคำ สุนุกนี้ ฉันทกัจน เมื่อมาพบ
เขาไนทน์ ทำให้รูชดอคำ นี ต้องเป็นอีกคำหนึ่งต่างหาก ไม่คิดแฝดกับคำ
เลิศ เป็นแน่ ไนคำ สุนุก ก็คงเหมือนกับ นี ไม่ได้คิดแฝดกับคำ สุนุก นั้นเคย
หากเขาใจผิดเขียนผิดไปเท่านั้น ถ้าพูดเราใช้ นี ก็น้อยก็มี คิดว่าจะได้แก่ นี นี
นะ ได้แก่ นี นี นะ ได้แก่ ทษา น

อีกคำหนึ่ง ไพเราะ เต็มหนักง่ายดีออกมาแต่ เพราะ แค่มารพบใน

ฉันทสัคคีอวยสังเวช (พระไพร) ว่า

เราะทพิณเราะทพาทย เราะทพิศณุเสนงไชย

แต่ฉันททนต์แ่งชน ใน ไครงภาษาเขมรเปนกัมพูชภาคย่นพน ถ้าหากถือเอาคำ
ไนนั้นเปนหัดก คำ ไพ ซึ่งอยู่ข้างหน้าก็เปน พิ หตุคเปนอีกคำหนึ่งไปเดียเหมือน
กน อีกบทหนึ่งมีว่า

พระกรรมคน้ำพลมอง เตรงไพรสรคอง

บี่เราะทกัณฉองสขนา

คิดว่าเขมรอ่าน พ เปน ป คำ พิ ก็เปน บี่ อยู่เอง ถ้าคิดถูกคำ พิเราะท ก็ได้
แก่ ไพเราะ จมเข้าไปอีกเกด็ยอหนึ่ง ดังที่คำ เพราะ จะหดห้วนจากคำ พิเราะ

ก็จะแปลได้ เคยลำบากไรมาต่างคราวแล้ว จะเขียน เพราะ ในทางพูดถึงเสียง
เขียนไม่ตรง เหตุไปปนเปกับ เพราะ ซึ่งหมายความว่าไปทางคล้าย ด้วย นนเสียง
ที่จริงเขดา ถ้าหากว่า ไพเราะ ยึดมาจาก เพราะ ก็ควรจะเป็น ไพเราะ ที่แท้
อาจเป็น ไพเราะ นนแหงะ ออกเสียง พิ หดสั้นกตายกตาเป็น เพราะ ไปเฉย
ตัว ท การนคกคอกแทนวงัญชนิ แดะเขมรกกหงงเขาเขาทงวงัญชนิ แดะ ท การนค

จะแจ้งรายงานในเรื่องเก่าคือไป ด้วยเมื่อวานนี้ไปเผาศพ เขาแจก
หนังสือซึ่งมีตราฝังกรอยู่ที่หน้าสมุด จึงชูให้กรมหมื่นพิทยาดงกรณ์เชอตุแตะ
บอกเชอว่า มังกรเก่าควงสั้น ๆ อย่างนี้ ที่จระมาแต่พวกกึ่งควงเล็กกตตาม มังกรเช
เป็นคณ ททาเป็นงุมคณนนหงงเป็นแน่ เพราะดีควงพวกงุมคณนนไม่มี กรมหมื่น
พิทยาดงกรณ์เชอให้ควงเห็นไปอีกทางหนึ่งว่า มังกรนถูกตากเข้าป้ดู่ มกรษ
ถึง ถูกตากเข้าป้ดู่ สัหะ ฉนกกตั้งใจได้กิด เคยตั้งดัยมาแต่ควงว่า มังกร
ควงมาแต่ไหน ในภาษาชาติตั้งตฤกไม่มควง เมื่อมาถูกทกเข้าครงนจงนกกได้
คือไปว่าเราเรียกสั้นว่า แมงกอม ด้วยซ้ำ แต่คนกเสียงว่าเวชกณิต

เล่าที่สำหรับผูกข้างยืนโรง กรมหมื่นศรีรัตนทรเรียกว่า จลน กรม
สมเด็จพระปรมาณุชิตเรียกว่า จรลน ที่พูดกันทั่วไปเรียกว่า ดลน อนนกกเหมอน
กันกับคำ จรเชิ จเชิ ตเชิ ต กับ จ แทนกันได้ จร ทำให้หูชุน แต่ทแต่
ก็อ่านเป็นเสียง จ ตัวเดียว อย่างเช่นว่า จรจรล ก็อ่าน จอระจัน ไม่ได้อ่านว่า
จระจัน

พรอ

กรมศิลปากร

วันที่ ๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๓

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบใต้ฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับตายพระหัตถ์ลงวันที่ ๖ เดือนนี้ ประทานข้อสันนิษฐานคำ นิ ในคำว่า สหุกนิ และคำ เพราะ ฉายิตมาจาก พิเราะห์ ข้าพระพุทธเจ้ารู้สึกขบขันตเป็นต้นเกล้า ๆ ในข้อที่ทรงสันนิษฐานนั้น เป็นอันแน่แท้ ความจริงเป็นดังที่ทรงสันนิษฐาน บางที นิ จะเกิดเพราะต้องการเสียงหนักในพวกกตก่อนก่อน แต่จึงเลยไซ้มาถึงหนังสือร้อยแก้วด้วย หรือออกอย่างหนึ่งเกิดจาก ก่วงเสียง ให้มีเสียงหนักแซกเข้าในประโยค เพื่อสะดวกแก่การผันออกเสียง เช่นพูดว่า ไปมิไม่ไป แต่คำ นิ มักมีต่อคำที่เป็นแม่ กก กค ซึ่งเป็นเสียงฮัดเอาใจไม่ปล่อยให้เสียงตัวถัดกตออกมา เมื่อจะออกเสียงคำอื่นต่อไป ก็ต้องหาเสียงอื่นเข้าช่วยแซกในบางโอกาส เช่น สหุกนี้กระไร เสียงที่อยู่ในระหว่างเสียงต้นเลยถูกลากให้เสียงหดสั้นไปด้วย ตามที่ข้าพระพุทธเจ้าเดานี้ จะผิดถูกสถานใด ขอรับพระบารมีปกเกล้า ๆ เป็นที่พึ่ง แต่จะไยรอดเกล้า ๆ

ที่คิดว่า ไพเราะ ยึดมาจาก เพราะ ก็จะต้องเป็น พำเราะ ข้าพระพุทธเจ้าเห็นพ้องในกระแสพระดำริว่าเป็นถูกแท้จริง เพราะ เกิดจากเสียง พิเราะ กตมกตต้นกัน เป็นจำพวก ทีเดี่ยว - เทียว ลันโต - โइन แต่ละ - ดละ

คำยึดในภาษาไทย เป็นเรื่องที่คิดใจข้าพระพุทธเจ้ามานาน ว่าเหตุไรเมื่อจะยึดเสียง จึงต้องไซ้ยึดด้วย อัม อัม เป็นจำนวนมาก คิดด้วยเกล้า ๆ ว่าหลักแห่งการยึดคำนี้ ไม่ใช่ของไทยมาแต่เดิม เพราะตามคำรำนริภคิศาสด์ศรีฝรั่งแบ่งรูปภาษาออกเป็นสามชนิด คือ (๓) ชนิดที่มอภคตปัจจุบัน (๒) ชนิด

ที่ใช่คำซึ่งไม่ใช่เป็นคำพูดโดยคำพัง ไปคิดต่อเข้ากับคำที่ใช่เป็นคำพูด และ
 (๓) ชนิดใช่คำโดด ในชนิดที่สอง บางภาษาก็ใช่เติมคำที่ไม่ใช่โดยคำพังเข้า
 ข้างหน้าคำที่ใช่เป็นคำพูด บางภาษาก็ใช่เติมกลางคำ บางภาษาก็ใช่เติมหลัง
 คำ ในภาษาตระกูลมอญเขมร ใช่เติมหน้าและกลางคำ ที่ใช่ *h* เติมกลาง
 แปลความหมายในคำเป็นนามที่มีหน้าทกระทำ หรือแปรให้เป็นคุณศัพท์ เช่น
put ในภาษามอญแปลว่า เเจาะด้วยส้ว *pnut* (p-n-ut) แปลว่า ตะไกร
 ในภาษา Khasi (อยู่ในตระกูลเดียวกัน) *kian* แปลว่า ย่ายาย *kenian*
 (ke - n - ian) แปลว่า แก่ ในภาษาตระกูลชวามดาญ *kuman* (k - um - an)
 ในภาษาชาว Dyak เกาะบอร์เนียว แปลว่า กิน คือใช่ *ฮัม* ค่อยกลางคำว่า *kan*
 ซึ่งเป็นคำธาตุให้เกิดเป็นกริยาซึ่งเป็นการกระทำโดยตรง ถ้าเติม *ฮัน* กลายเป็น
 กริยา ซึ่งเป็นผู้กระทำ เช่นในภาษา Malagasy ชาวเกาะ Madagasca
t - in - apaka แปลว่า ทำให้แตก คิดด้วยเกล้า ๆ ว่า หดกยัคคำของไทย
 ก็คือการเติมคำเข้าแซกกลางคำนั่นเอง และจะได้เข้ามาจากภาษาชนิดที่ใช่
 คิดต่อคำ ซึ่งต่อมอยู่รอบภาษาไทย มีตระกูลมอญเขมร ชวามดาญ และธิเบต
 พม่า เมื่อไทยได้หดกลับมาใช่ ในชั้นเติม ก็เพื่อจะแปลงความหมายในคำ
 แต่ต่อมาก็ดือนไป จนคำเติมและคำที่ยึดออก มีความหมายไม่ผิดกัน เช่น
 ดรัส — ดำรัส

คำว่ามังกรถูกตากเข้าสู่มกระ ถึงถูกตากเข้าสู่อีสห คิดด้วยเกล้า ๆ
 ว่า มกร เี้ยง *m* เป็นนาติกโฆษะ ตากเอาเียง *ก* ซึ่งเป็นอโฆษะ ให้เป็น
 เียง *ง* ซึ่งเป็นเียงนาติกโฆษะ ในพจนานุกรม *ก* อย่าง มกุฏ เป็น มงกุฏ
 เียง *ง* ไม่มีในภาษาบาลีสันสกฤต แต่เียง *ง* ไก่ดักบี *ห ม* มาก เพราะเป็น

ชนิดนาถักด้วยกัน เวดาออกเสียง ง ถ้าภาษาไทยไม่มีเสียง ง ก็จะใช้เพี้ยนเป็น
ม ม ไป อย่างเดียวกับสระ แอ ถ้าแซกฟังก็จะได้ยินเป็น เอ หรือเป็นเสียงเพี้ยน
ของ เอ เพราะ แอ ไม่มีอยู่ในเกณฑ์เสียงของแซก เช่นพราหมณ์ ป.ต. คำศัพท์
ฟังเสียง ช ค ในภาษาไทยเป็นเหมือน ค ไปหมด เวดาพูด ถ้าเป็น ช ค ก็ปน
กันอยู่กับเสียง ก เพราะในภาษาของทมิฬไม่มีเสียง ช ค ก็คิดด้อยเกล้า ๆ ว่า
เสียง ง ม ม จะเป็นตัวลักษณะนี้ เมื่อไทยฟังแซกพูด เช่นคำว่า สักกฤต ก็
เป็น สัมสักกฤตบ้าง สันสักกฤตบ้าง และ สักกฤตบ้าง จึงตกลงเขียนเป็น
สักกฤต เพื่อตัดปัญหาเรื่องเสียงว่าอ่านอย่างไรจึงจะถูก ในภาษาพม่าไม่มี
นิยมเสียง ง พอลังคำว่างหงัด ก็เป็น เซนชา ดังหักเป็น เซนเซ

✓ ที่ประธานคำ จลฺง จรฺลฺง และ ตลฺง ว่าเป็นคำเดียวกัน ข้าพระพุทธเจ้า
ได้ความรู้อีก ถ้า จฺรอก-ตฺรอก-ชอก ใช้เป็นแนวเทียบ จฺรลฺง-ตฺลฺง-ชง
ก็เข้ากันไต่ต้นทงเสียงและความหมาย

ข้าพระพุทธเจ้าขอประธานทราบเกล้า ๆ ถึงความหมายคำว่า ข้าหลวง
เมื่อข้าพระบาทกรมมาถึงบ้าน ได้อธิบายไว้ว่า

ข้าหลวง น. คนที่ถวายตัวเป็นข้าในหลวงและเจ้านาย มุมตำแหน่งซึ่ง
พระเจ้าแผ่นดินส่งไปราชการ ข้าหลวงเดิม น. คนที่ถวายตัวก่อนเสวยราชย์
ข้าหลวงน้อย น. คนใช้ของเจ้านาย

ภายหลังมีผู้ขอแก้ว่า

ข้าหลวง น. มุมตำแหน่งซึ่งทางราชการมอบหน้าที่ ให้ไปทำบาง
ตำแหน่ง เช่นข้าหลวงประจำจังหวัด ข้าหลวงบกขุนเขตคเตน ผู้ที่ถวายตัว
รับใช้ราชการส่วนพระองค์พระมหากษัตริย์และเจ้านาย เช่นผู้ท่ประจำการใน

ตำแหน่งพระยุพราชหรือเจ้าฟ้า เรียกว่า ข้าหลวงน้อย ถ้าไม่อยู่ประจำการเรียกว่า
ข้าหลวงเรือนนอก เมื่อพระยุพราชหรือทูตกระหม่อมฟ้าองค์ใดขึ้นทรงราชย์
แล้ว ข้าหลวงของพระองค์ท่านซึ่งโปรดให้ตามไปประจำตำแหน่งในราชสำนัก
เรียกว่า ข้าหลวงเต็ม ตำแหน่งราชการในสำนักเก่าที่คงเหลืออยู่เรียกว่า ข้าหลวง
ใหญ่

เมื่อพิจารณาถึงกรณีข้อคดีของต่าง ๆ แต่ก็หมดความรู้ของกรรมการ
ด้วยเป็นเรื่องในราชสำนัก ยากแก่คนภายนอกจะทราบได้ถูกต้องโดยตลอด
ควรมีใครแล้วแต่จะโปรดเกล้า ฯ

ข้าพระพุทธเจ้า พระยาสุรสีห์

ขอประทานกราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ
นริศรานุวัดติวงศ์

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๑๓ มิถุนายน ๒๔๗๓

พระยาอนมมานราชชน

หนังสือของท่านลงวันที่ ๘ ได้รับแล้ว

คำ ข เป็นคำอันหนึ่ง ถ้าใช้ในทางพูดเป็น ข หมี ถ้าใช้ในโคลงฉันท์ เป็น ข หมี เข้าใจว่าออกจากคำที่เขียนหนังสือว่า ข แต่จะเปลี่ยนแปลงไปด้วยเหตุใด นั้นไม่ได้คิด ทงคิดไม่ไหว ท่านเห็นด้วยว่าฉันวินิจฉัยถูกแจวกก็เป็นเขาใจเท่านั้น

จะบอกท่านด้วยความยินดีว่า ฉันได้ค้นพจนานุกรมภาษาเขมรพบคำ พิเราะ อ่านว่า ขีเราะ (ไม่มี ห์ วรรณยุกต์) แต่คำ เราะหฺ ที่ไม่มี พี นำหาไม่พบ เห็นจะเป็นแบบเก่าซึ่งเคยจนไม่ได้ใช้กันแล้ว พิเราะ เป็น ไพเราะ ก็เหมือน พิหาร เป็น ไพหาร ไม่ขัดข้อง

ตามที่ท่านคิดว่าคำยัดคำย่นเป็นทางมาแต่ภาษาเขมรนั้นถูกแท้ทีเดียว มี พยานเห็นได้อยู่หลายคำ ที่ในภาษาเขมรมักอยู่ทั้งคำยัด คำย่น เช่น เปรอ ข่าเรอ สกัล สักล แต่หลุดเข้ามาสู่ภาษาไทยแต่ ข่าเรอ สักล (เราเขียน สักลัญ) เพียงขอนเดียว เห็นได้ต๊กว่าไม่ใช่ของเรา คำยัดและคำย่นนั้น ฉัน มุกใจก็คิดอยู่เสมอว่าจะต้องผิดกันอย่างคำ ตรวง คำรวจ เหมือนหนึ่งคำว่า ทลาย กับ ทำลาย นึกเห็นว่าผิดกัน ทลาย เป็นพังเอง ทำลาย เป็นรื้อ สอาก เป็น ล้ออาด ล้ออาด แต่งให้ล้ออาด ตรัส ฉันคิดว่าพูด ตรัส ก็คิดว่าเป็นคำ ที่จริง ตรัส นั้นว่า ล้อวาง แจง ก็ตรงกับแจงความนั่นเอง เป็นบอกเป็นพูดเหมือนกัน แต่ที่คิดไม่เห็นก็มาก

ขอใจท่านที่แนะให้เห็นคำ ซอก เป็นพวกเดียวกับ จรอก ตรอก ขู พวกเดียวกับ จรอง จล่ง ตล่ง กัว ต กับตัว ส ลับกันอยู่เสมอ เช่น สพาน คพาน สพัด ตพัด เป็นต้น

คำ ขำหลวง ซึ่งท่านถามไปนั้น ตามคำแปลซึ่งท่านเขียนให้ไปก็เป็น
ถูกต้องตามที่เห็นอยู่ ทั้งที่แปลใจเต็มดวงท้อแท้ ไม่มีอะไรผิดอยู่ในนั้น ถ้า
จะคิดดีว่าอย่างไรก็ดี ฉันชอบอย่างทีแปลใจเต็ม ที่ขอแก่นนรุมราม แต่
ตรงกับที่แปลเต็มนั้นเอง

ถ้าจะเอาความเห็นฉัน ฉันก็จะแกะเอาความหมายในคำมากต่าง ขำ
แปลว่าคนไข้ หลวง แปลว่าใหญ่ รวมความว่าคนไข้ใหญ่ คือคนไข้ของเจ้า
ใหญ่กับคำซึ่งมีแต่ ขำแปลว่า ๆ คือคนไข้ของคนเล็ก ๆ ดังมีคำที่พูดกันอยู่ว่า
ขำเจ้าขาวขุนนาง คือจากนกกเมอมกรณอะไรมา อันจะพูดกันให้พ้นตั้งด้วย
ก็เต็มคำค้อยเข่าอก เช่นแบ่งระหว่างขำเจ้าแผ่นดินกับขำเจ้าซึ่งไม่ได้ครองแผ่นดิน
ก็เต็มคำแปล ขำหลวงใหญ่ ขำหลวงน้อย เมื่อจะแบ่งชนิดขำในพวกที่มอยู่เก่า
กับที่คิดพระองค์มาเป็นเจ้าแผ่นดิน ก็เต็มคำเรียกพวกที่คิดพระองค์มาว่าขำหลวง
เต็ม แล้วที่ทรงแต่งตั้งให้ไปทำการอย่างหนึ่งอย่างใดก็เต็มคำเข้าคามการ เช่น
ขำหลวงเสนา มีหน้าที่ได้ไปเก็บเงินค่านา (ภายหลังเจ้าพระยาภาสกรวงศ์เปลี่ยน
เรียกว่า ขำหลวงแลรมา แลร ภาษาเขมรว่านา เปลี่ยนเสียด้วยเห็นว่าเต็ม
ไม่เป็นภาษา) พวกไปเดินเก็บอากรส่วนนี้เรียก ขำหลวงเดินสวน แล้วภายหลัง
ก็มี ขำหลวงเทศาภิบาล ชน แล้วก็เห็นไม่ดี เปลี่ยนเป็น สมุหเทศาภิบาล ผู้ว่า
ราชการ ที่ไม่พอ เคียงวันเปลี่ยนเป็น ขำหลวงผู้ว่าราชการ ตั้งเกล้าว่าคราวหนึ่ง
ชอบคำ ขำหลวง ถัดมาไม่ชอบ ค้อมากกับชอบชนอก เหล่านี้เป็นรายละเอียด
ทรงพงศาวดารทงนนั้น ถ้าจะเก็บมาจดให้หมดเห็นจะไม่มกระดาษเขียน ถ้าหาก
เพียงจะแปลคำ ขำหลวง ก็หมายความว่าขำเจ้าเท่านั้นเอง

พรหม

กรมศิลปากร

วันที่ ๓๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๓

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบใ้ฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับลายพระหัตถ์ลงวันที่ ๓๓ เดือนนี้ รวม ๒ ฉบับ

ทรงพระเมตตาประทานคำอธิบายและข้อสันนิษฐานถ้อยคำต่าง ๆ พระเดชพระ
คุณอันเกล้า ๆ หาที่สุดมิได้

ในเรื่องเสียง ง กับ ห เมื่อทรงระลึกชนถึงคำ หับ กับ ภัย ซึ่งภาษา
ไทยใช้ทั้งสองคำ กระทบทำให้ข้าพระพุทธเจ้าอดอยู่ไม่ได้ ค้องค้นแะระดองคิดถึง
คำอื่น ๆ ค่อยไป ก็เห็นแปลกที่ปรากฏคำในจำพวกเดียวกันสุดชนหลายคำ เป็น
เหตุให้เกิดพุงชานในความคิดนึก ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าขอรับพระบารมีปกเกล้า ๆ
เป็นทพง แด้วแต่จะทรงกรุณา

เสียงพยัญชนะใน วรรค ก กับเสียง ห อาจเพี้ยนกันได้ง่ายกว่าเสียง
พยัญชนะในวรรคอื่น เพราะทคองของเสียงอยู่คอดด้วยกัน มีตัวอย่างคอด

ก - ห กำน - ทาญ (ประ) กับ - หับ

ช - ห ชน - ทน ช่ม - ท่ม ยัมชัว - ยัมทัว

ก - ฮ คัก - ฮัก ค้างคาว - ฮ้างคาว (พายัพ)

แะโดยเหตุที่เสียง ห กับ ร ล มักเบียดกันได้ เมื่อออกเสียง ร ไม่ได้ ก็
กตายเป็นเสียง ห ฮ ไป แด้วตามมาถึง ล ด้วย เสียงพยัญชนะ วรรค ก จึง
เป็น ร ล ได้อกชนหนึ่ง โดยอาศัยเสียง ห เป็นสะพาน เช่น ก้าว - ท้าว -
ราว - กร้าว ชน - ทน - คณ เคี้ยวคค - เคี้ยวคค

คำที่เขียนเสียงใน วรรณ ก กับ ห ในภาษาจีนมีแปดกอยู่คำหนึ่ง คือ
 หีบ ในเสียงชาววกวาคู้ง แต่เป็น ซิป ในเสียงแค้จิว ซึ่งแปลว่า งวงนอน
 หดับคา ถ้าเทียบกับคำ ซิป ในสำนวนที่ว่า อดตาหลับขับตานอน ความก็เข้า
 กันได้สนิทสนม ดีกว่าแปลว่า ซิปได้ให้ตานอน ถ้าพิจารณาตามแนวเทียบ
 ข้างบนนี้ ก็เข้ารูปกันได้ เป็น ซิป - หีบ - หลับ และคำในคิ้วหนึ่งด้อยจน ถ้า
 เอาเครื่องหมายที่เป็นคาออกเสีย เดิมคำว่า ประคุด เข้าแทน ก็อ่านอย่างเดียวกัน
 แปลว่า ประคุด หรือ บดประคุด ถ้าเห็ดยแต่คำโดยด่าง ไม่เติมเครื่องหมายว่า
 คาหรือประคุด ก็แปลว่า ครอบ ว่าง่า ถ้าแปลงรูปตอนบนของคำ ก็แปลว่า ถาด
ทิมฝ้ายบด หีบเด็ก ๆ หรือหีบ ถ้าอ่านคำนี้ว่า อ่า หรือ ออม อม ก็แปลว่า บด
สนิท เพราะฉะนั้น คำว่า ประกอบ ประกบ กำ หีบ หีบ งีบ ง่า ซิป หลับ
ฮีบ ครอบ คิดด้วยเกด่าง ว่า เป็นคำพวกเดียวกัน แต่ยังเคยไปถึงคำใน
จำพวก อม ออม โอบ อ้อม ทอบ ทอม งอบ รอบ รวบ รวม ร่วม ลอม
งวม กรอบ กรวม คร่อม ขอบ ซึ่งล้วนเป็นคำที่มีความหมายในเรื่อง บีตง่า
รวม เข้าได้ และมีเสียงคิ้วหน้าอยู่ในพยัญชนะ วรรณ ก และ ห ฮ ร ล อ ทั้งหมด
พจิว ที่ทรงเห็นว่า พ จะเป็น พระ หรือ พ่อ ก็ได้ ตลอดจนคำเช่น
พนักงาน พนาย ข้าพระพุทธเจ้าเห็นพ้อง ในกระแแต่พระคำวิ เพราะถ้าจะ
พิจารณาถึงเสียง ก็เข้าอยู่ในหลักเสียงกร่อน ซึ่งอาจเป็นไปได้ และความหมายก็
เหมารกัน ในไทยอาหมและไทยคำที่ เรียกบุตรชายคนที่ห้าว่า งิว ไม่มี พ อยู่
หน้า ส่วนคำ พณ ๗ ข้าพระพุทธเจ้าพบเอกสารซึ่งเกี่ยวกับการทพตเวียงจันท
ศรี วงศาที่ ๓ เขียนเป็น พันหัวเจ้าท่าน ทุกแห่ง แต่ความไม่สนิทเท่ากับ พ่อ
หรือ พระ จะว่า หัวพัน กมศักดิ์คำไป จะว่า พันหัว ก็ไม่ปรากฏมีใช้ในที่อื่น
น่าจะเป็นเรื่องตากเข้าความมากกว่าอื่น

หงส์ ในคติของจีนจัดเขาในจำพวกสัตว์ทพย ซึ่งมอยุ่สัตว์พวก คอ
กิโลน หงส์ เต่า และมังกร หงส์ของจีนมีลักษณะเป็นคนดะอย่างกับหงส์อินเดีย
ในทางพงศาดคาร หากเลี้ยงในภาษาชาวแต่ใจแต่รักเกียนออกเลี้ยงว่า หง
พ้องกับ หงส์ เขาด้วยบังเอิญ เพราะชาวกลางตั้งและแคะออกเลี้ยงว่า ฝ่ง หรือ
ฝอง ชาวจีนหลวงเป็น ฝ่ง หาได้ออกเลี้ยงว่า หง ร้องกันทุกชาวไม่ ผิดกับ
คำว่า หง อีกคำหนึ่ง ซึ่งแปลว่า ห่านป่า จีนทุกชาวออกเลี้ยงว่า หง ห่ง ห่อง
ร้องกัน ซึ่งคงคงชอตามเสียงร้องของห่านป่า หงส์ และ หง ที่แปลว่า ห่านป่า
ฝรั่งแปลว่า swan ส่วน หง ซึ่งเป็นนกทพยของจีน ฝรั่งแปลโดยอนุโตมว่า
phoenix อันเป็นนกทพยของคติฝรั่ง

✓ หง ที่เป็นนกทพยของจีน ถ้าเป็นตัวเมีย เรียกว่า ห่วง เรียกพร้อมกัน
ทั้งตัวผู้และตัวเมียว่า ฝ่งห่วง (กลางคู้) ห่วง (แต่ใจ) และ ฝ่งห่วง
(จีนหลวง) นกนี้กล่าวว่าเป็นสัตว์ที่ตายแล้วเกิดใหม่ ออชยปากกด้วยอ้อแอ้น
คอคล้ายเต่า รูปตายตัวคล้ายมังกร และมีหางอย่างปลา แต่ตามรูปที่นิยม
เขียนกันเป็นรูปครึ่งนกยูงและนกพญาตอ เป็นแต่เต็มตัวต่อบกกันเป็นห้า หง
ถือเป็นเครื่องหมายพระราชัน กุภมังกกรซึ่งเป็นเครื่องหมายของพระราช หงจะ
มาปรากฏให้เห็นตัว เมื่อมหากษัตริย์ทรงราชธรรม เป็นเครื่องหมายว่าดวงรัก
ทรงโปรดปราน

กิโลน ถ้าเป็นตัวผู้เรียกว่า ชี ตัวเมียเรียกว่า หลิน รวมเรียกว่า ชีหลิน
เป็นสัตว์ทพย ปรากฏขึ้นเมื่อใดก็เป็นสัตว์มงคล เพราะฉะนั้นจึงมักปรากฏตัว
เมื่อบ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุขหรือผู้มบุญเกิด ตามตำราว่า กิโลน ตัวเป็นกลาง
หางเป็นงู มีเขาเคียด ไม่บอกกว่าหน้าตาเป็นอย่างไร แต่รูปที่เขียนคือระกาด้าย
มังกร ส่วนมังกรในตำราที่ให้ลักษณะไว้พิศดารไม่แพ้สัตว์หิมพาน คือ มีศีรษะ

101

คล้ายอยู่ เขาคคล้ายดวง คาคคล้ายกระต่าย หุคล้ายงู คอคล้ายงู ท้องคล้าย
เหยียด เกิดคล้ายปลาหงษ์ (ในจำพวกปลาตะเพียน) เดิมคล้ายนกอินทรี
อุ้มแถบคล้ายเรือ เกิดมีจำนวน ๗๓ เกิดตึงคล้ายเตียงหมอน สองข้างปาก
มีหลอดเครา ใต้คางมีมุกดา ใต้คอมีเกตุคล้าย หายใจเป็นเมฆ บางทีกก็แปร
เป็นผีหรือเป็นไฟ

ที่ทรงอธิบายถึงพระพุทธรูปชินะ เป็นที่จับใจข้าพระพุทธเจ้ามาก ข้า
พระพุทธเจ้าตั้งสัจมานามว่า เหตุไรการสร้างพระพุทธรูปจึงสร้างพระรูปอื่น ๆ
ไม่มีก่ดบ้ายนให้เห็น ซึ่งถ้าจะทักไม่มีคิดขัดถ้าบากรอะไร ที่ไม่ทำก็คงเนื่อง
ด้วยเจริญรอยดั่งประเพณีจากพระพุทธรูปต้นเดิมที่ได้มา ซึ่งมีเค้าไปในทาง
คำสอนชินะอยู่ด้วย เรื่องอิทธิก้านาคมีหงส์คล้ายคดงกันและอยู่ในทางที่คิดคือ
กันได้ง่าย ย่อมเป็นโอกาสให้ปนกัน คิดด้วยเกล้า งว่า เป็นทำนองเดียวกับ
ภาษาที่ตากเอามาจากภาษาหนึ่งให้เข้ามาอยู่ในอีกภาษาหนึ่ง จนคล้ายกันได้
ถ้าหากเพราะปนกันหมด ในเรื่องคำสอนพุทธกับชินะ ที่ประธานข้อยต้นนิษฐาน
มานี้ กระทำให้ข้าพระพุทธเจ้าได้ความรู้ซึ่งเดิมเป็นแต่เพียงสงสัย คำหาแก้ว
ไม่ถูก เมื่อทรงพระเมตตาแนะนำทางให้เช่นนี้ ก็เป็นช่องให้ข้าพระพุทธเจ้า
ขยายวงความคิดออกไปได้อีก

บทหย่า ข้าพระพุทธเจ้าเชื่อนิทตามข้อยต้นนิษฐานที่ประธานมา ที่
พระบั้นหย่า กตายเป็นชื่อโรงที่ไฉ่พระบั้นหย่า เป็นเรื่องความหมายย้ายที่ มี
เหตุผลที่ย้ายเขากันได้สนิท

ที่ทรงพระเมตตาประธานคำ ไพเราะ อ่า เขมรเป็น ขี้เราะ เป็นพระเดช
พระคุณอันเกล้า ๆ เป็นอันได้หลักฐานแน่นอนว่า เพราะย่นมาจาก พิเราะ หรือ
ไพเราะ แน่

เรื่องคำยัดคำอื่น ในคำว่า ตรัส และ คำรัส มีความต่างกัน เมื่อทรง
 อธิบาย ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้เห็นว่าผิดกันจริง ไม่เช่นนั้นจะยัดคำทำไม แต่
 ก็อาจมีบางคำซึ่งเกิดขึ้นเพราะการถอดอักษรหรือการเพี้ยนเสียงไปยัดเอาคำ
 อื่นให้โดยพยางค์กดจนโดยไม่มุ่งหมายไปในทางจะแสดงความหมาย ที่ข้าพระ
 พุทธเจ้ากราบทูลจนเป็นแต่เตาเท่านั้น ยังหาได้สับสนสับสนให้ของแท้ไม่ ที่ประทาน
 คำแปลคำ ตรัสว่า อ่างแจ้ ตรงกับแจ้ความนั่นเอง จับใจข้าพระพุทธเจ้า
 อย่างยิ่ง ข้าพระพุทธเจ้าคิดไปไม่ถึงว่าเป็นคำเดียวกัน ทั้งเป็นทางให้ข้าพระ
 พุทธเจ้านึกเคยไปถึงคำ จรัส ซึ่งคงเป็นคำเดียวกับ ตรัส ที่แปลว่า อ่างแจ้
 นั่นเอง ข้าพระพุทธเจ้าเคยสนใจเรื่องคำยัดคำอื่นอยู่พักหนึ่ง ได้ดองเก็บคำต่าง ๆ
 มาเปรียบเทียบดูถึงเหตุที่ผิด ๕๖ คู่ ๕๖ คู่ ๕๖ คู่ ๕๖ คู่ ๕๖ คู่ แต่เมื่อจับเทียบก็
 กัดเป็นเรื่องยุ่งยาก คำยัดดองมากถ้าไม่ใช่คำกล่าวกักแซก อ่า และ ๗ เช่น

๕๖ คู่ — กำนัน ขด — ขนด คุณ — คำคุณ จ้า — จ้าจ้า ซาญ — ซ้านาญ
 เสียง — สำเนียง เด็ร — คำเน็ร ตี — คำหนี ทาย — ทำนาย ขวก — มนวก
 ผัง — ผนัง พัก — ฟ่านัก ราว — ระนาว เล้า — ล้าเนา ฮวย — ฮ้านวย ใน
 ๕๖ คู่ คำที่ขมก้นดองพยัญชนะนาสิกไม่มีตัวอย่าง เพราะเขาไปใช้เป็นตัวยัดเคียง
 เคียงแล้ว พยัญชนะที่ขมก้นด้วย ๗ ฟ ก็ไม่มี ยิ่งแต่คงให้เห็นว่า หดกยัดคำไม่
 ใช้หัดกของภาษาไทย เพราะเคียง ๗ ฟ มีอยู่แต่ในเคียงไทย ซึ่งเคียงชาติเพื่อน
 บ้านไม่มี นอกจากมตายู ซึ่งน่าจะได้อาณาหรือคอกคอกหนึ่ง เคียงขมก้น
 ด้วย ๗ ข้าพระพุทธเจ้านึกคนหาตัวอย่างคำยัดไม่พบ แต่มีคำที่ยัดแปลกไปจาก
 หดกยัดคำหนึ่งคือ บัด — บ้าบัด ซึ่งควรจะเขียน บ้าบัด บางที บ้าบัด จะไม่ได้ยัด
 มาจาก บัด จึงไม่เข้ารูปอยู่ในหัดกข้างต้น

ดองคำที่มี ร ล กตว แซก อ่า อย่างเดียว เช่น กรอ — ก้ากรอ

เขลาซ — ก้าเลาซ เจริียง — จ้าเรียง

๕ ๕ ๕
ซนคณตวยเสียง ซ แปลง ซ เป็น ช แฉกเคิม ร เช่น แชก — ช้าแแรก

ชวาช — ช้าชวาช

๕ ๕ ๕
ซนคณตวยเสียง ก แฉก ล เช่น กก — กลก กว — กวา

๕ ๕ ๕
ซนคณตวยเสียง ส แฉก ฮ่า เช่น สอาง — ส้าอาง

๕
คั้คตแปดกอกอกไปจากหตคชางคณนคมี เช่น

กบอล — ก้าบอล เขดา — ก้าเดา แขง — ก้าแขง

ฉะพะอะ — จ้าพะอะ ชะงค — ช้างค

ผลม — บันลม — ประลม นเอญู — บังเอญู ผรม — บันรม รลค — ร้าลค

ระคัับ — ล้าคัับ (แฉก น) เสวย — สั่งเวย เสวี่ยน — สั่งเววี่ยน สกค — สังกค

ถวาย — ตังวาย ผก — ผงก ผาด — ผงาด (แฉก ง)

ทอย — ทยอย (แฉก ย)

จ็ก — จลค (แฉก ล)

ฉวย — ฉมวย (แฉก ม)

ลือ — ละบือ ลบอง — ล้าบบอง เรียบ — ละเบียบ เร็ด — ละเบ็ด

เรียง — ละเบียง ร้า — ละร้า (แฉก บ)

คำเหต้ามบางคำกัพอเห็นค้ำ เช่น แชง เป็น ก้าแขง กระจาย ซ เป็น กท แฉก ฮ่า หว้างกดาง บางคำเมื่อแฉกแล้วแปลงเสียงอไอฆะเป็นไอฆะ เช่น คี — คำคณน ปราย — ข้าราย แคพอคังคำคคัวคเคิมเป็นไอฆะกตบแปดงเป็นเสียงหนักไป เช่น ขวก — ผঝวก เดีงหนักกตบแปดงเป็นเดียงไอฆะ เช่น แกลง — คำแลง แคแปดงเดียงหนักเป็นเดียงอไอฆะกมี เช่น ถวาย — ตังวายเป็นอันคั้นหาหตคให้แน่มได้ งงลั้ดด้วยเกด้า งว่า หตคยคค้ำในภาษาไทยในบางคัษณะอาจพื้นเมื่อเดียงแฉกได้ หรือควอย่างที่นำมาเปรียบเทียบบางคำ

จะผิดก็ทราบเกล้า ๆ ไม่ได้ นอกจากจะได้ชอบหงุดหงิดในตระกูลภาษา
มอญ—เขมร และชวา—มลายู แต่ทว่าคำราชาชนออกไม่ได้ ถึงกระนั้นก็ยังเป็น
เรื่องน่าคิดอยู่ เมื่อมีอะไรมากระทบ ข้าพระพุทธเจ้าก็อดคิดอยู่ไม่ได้ ทั้ง ๆ
ที่ทราบเกล้า ๆ อยู่ว่าไม่มีทางจะคิดไปได้ตลอด คงยากกว่าเรื่องคำยืมอื่น
เพราะในบางภาษาเช่นภาษาอาหรับ ภาษาฝรั่ง และ ภาษาอื่นที่เคยสอนได้บาง
ภาษาชอบยืมคำด้วยการเติม น จนมีศัพท์เฉพาะในตำราวิภक्तिศาสตร์เรียกว่า
nunniation ก็ไปตรงกับหงุดหงิดคำในครั้งแรกที่ทราบทั้งหมดมาข้างคณน คำยืมใน
จำพวกนี้จึงมีตัวอย่างของคำอยู่มากกว่าจะสอน เพราะออกจะเป็นหงุดหงิดไป

ตามทีควรตั้งประธานอธิบายเรื่องคำแปลคำ ข้าหลวง เป็นที่แจ่มแจ้งแก่
ข้าพระพุทธเจ้ามาก ข้าพระพุทธเจ้ารู้สึก ในพระคุณอันเกล้า ๆ หาที่สุดมิได้
ความจริงข้าพระพุทธเจ้าก็เข็ดมาทุกทีคิดว่า ข้าหลวง ให้เข้ารูป
กับท ไซกนทุกยุคทุกสมัย อันเป็นความนิยมที่กดขี่ไปกดขี่มาได้ไม่อยู่ที่

ข้าพระพุทธเจ้าได้ผ่านความมั่งกรของโบราณคดีมาบ่อย ๆ ก็ไม่ได้เห็นว่า
ทำไมจึงใช้รูปมั่งกร ครั้นนึกได้ก็ดมกราบทุกขอประทานพระเมตตาแด่ทุกคราว
เพราะฉะนั้น ข้าพระพุทธเจ้าขอประทานทราบเกล้า ๆ ถึงเหตุที่ไซกวารูปมั่งกร
นี้ด้วย

ควรมีควรแล้วแต่จะไปรทเกล้า ๆ

ข้าพระพุทธเจ้า Mr. E. Chulabhanwong

ขอประทานกราบทุก สัมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ
นริศรานุวัดติวงศ์

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓๕ มิถุนายน ๒๕๑๓

พระยาอนมานราชอน

ขอท่านช่วยกันกำ กระจาย ให้ที ในคำไทยต่าง ๆ จะมีหรือไม่ ถ้ามีเขา
ใช้เป็นไปในความอย่างไร ตามที่ขอให้ช่วยกันนี้ด้วยประสงค์จะสอบคำที่เราใช้
ซึ่งคิดจะดัดกัน ดันไม่แน่ใจจึงจะพูดให้ฟังต่อไป

กระจาย เราเข้าใจกันอยู่ว่า ชาว ความเข้าใจอันนุ่มนวลที่คำ พระกระจาย
กระจายสารท กระจายขวช แต่ก็ไม่เกี่ยวแก่ชาวก็มี เช่น พระกระจายสนาม
กระจายรง นักโตในบทกวี

ฉันคิดว่าที่เข้าใจกันว่า ชาว นั้นเข้าใจผิด มีคนเขาแก้คำ พระกระจาย
สนาม ซึ่งเข้าใจไม่ได้ เป็น พระกายสนาม แต่ฉันไม่ลงเนื้อเห็นด้วย เห็นว่า
ถ้าแปลไปในทางว่าเป็น เครื่อง เป็น ต่าง ๆ อะไรอย่างนั้น จะกินความได้หมด
ด้วยกัน

พระกระจาย ที่จริงน่าจะแปล พระกระจายเสวย เหมือนกับ เครื่องเสวย
ค่านักเรียกกันแต่ว่า เครื่อง ไม่ได้ความอะไร หากแปลพระกระจายเสวยว่า
เครื่องเสวยต่าง ๆ แล้ว ก็โตกันกับ

กระจายขวช แปลว่า เครื่องกินขวช

กระจายสารท แปลว่า เครื่องกินในฤดูสารท

พระกระจายสนาม จะหมายความว่าเครื่องต่าง ๆ กระจ่าง ถ้าหมาย
ถึงพวกเป็นนาต่าง ๆ มีน้ำดีสระเป็นคัน คำ ข่าสสระ หมายถึงน้ำ สระเกศ

สระแก้ว สระคา (คงคา) สระยมนา อนมมอยต์ตพรณบุรี คำตั้งระนมคนไม่
รู้ แก่ พระราชพงศาวดารรัชการที่ ๔ เป็น นาคฤษะ ต้นเคราะห์ไปเกิด

กระยารง ฉันคิดว่าเป็น รงค คือด่าง ๆ คำที่เรียกเครื่องเขียนผนัง ว่า
น้ำยา เรียกตั้งซึ่งตงเคลือบทองว่า ยา นม ฉันคิดว่าออกจากคำ กระยา นมเอง
จะพูดแถมคำ ขำหลวง ต่อไปอีกเพื่อให้อ่านเข้าใจแจ่มแจ้ง เดียวนี้ใช้
คำว่ากรรมการอะไรคืออะไร ก็เหมือนกันกับแต่ก่อนใช้คำชำหดวงอะไรคืออะไร
ฉะนั้น ถ้าคำแปล กรรมการ จะเจียรนัยออกชื่อกรรมการทุกอย่างไป คำชำ
หดวงก็ควรเจียรนัยออกชื่อชำหดวงทุกอย่างไปเหมือนกัน ซึ่งฉันคิดว่าจะเก็บ
ให้หมดไม่ได้ แม้คำกรรมการจะแปลจำเพาะแต่คำกรรมการเท่านั้น คำชำ
หดวงก็ควรแปลแต่คำชำหดวงเท่านั้นเหมือนกัน หากจะให้คำต่อเป็นตัวอย่างก็
ควรให้แต่คำซึ่งคน ในปัจจุบันจะเข้าใจได้ยาก เช่น ขำหลวงใหญ่ ขำหลวงน้อย
ขำหลวงเดิม ฉะนั้นเป็นต้น คำเช่น ขำหลวงผู้ว่าราชการจังหวัด ขำหลวงบั๊กบัน
เขตแดน เหล่านี้เข้าใจได้อยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องแปลเลย เพราะเหตุฉะนั้นฉัน
จึงชอบคำแปลชำหดวงในคำแปลเดิม ไม่ชอบคำแปลที่มีผู้ขอแก้ ด้วยเห็น
ร่วมกันไม่สมควรแก่ที่จะเอามาพูดเลย

ไม่ว่าจะแปลคำอื่นใด หากกล่าวละเอียดมากก็มักแคบเข้า ประเดียด
ก็ตาย อย่างที่ท่านเคยปรึกษาคำแปล กุดัน ทำให้คิดถึงคำแปล คด ถ้าจะ
แปลเพียงว่า ตั้งปลูกสร้างซึ่งมีถิ่นฐานกตเป็นข้อคอก เท่านั้นจะพอกระมัง
ถ้าพูดไปจนกระทั่งว่าอ้อมว่าด้อม ถ้าไปถูกเขารื้ออะไรเดี่ยหมดเหลือแต่คดอยู่
ซาเดียว คำแปลจะตายเสีย

พรอ

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓๖ มิถุนายน ๒๕๖๓

พระยาอนุমানราชอน

นิกคำ กระจยา อันได้ประกอบคำแดงจนได้อีกคำหนึ่ง คือ กระจยาดอกเข็ช
บอกเพิ่มมาให้ท่านทราบ เพื่อเป็นทางที่ท่านจะได้ช่วยพิจารณา

พร

กรมศิลปากร

วันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๑

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบดีฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับตายพระหัตถ์ลงวันที่ ๓๕ และ ๓๖ เดือนนี้ โปรดเกล้าฯ ให้ค้นคำ กระจาย ในคำไทยต่าง ๆ ว่าจะมีหรือไม่ และได้ประทานพระอธิบายคำว่า ข้าหลวง เพิ่มเติม ทรงเป็นพระเดชพระคุณค้นเกล้าฯ

คำ กระจาย ที่เข้าประกอบกับคำอื่น เท่าที่ปรากฏ คือ พระกระจาย กระจายสารท กระจายบวช กระจายบูชา กระจายทาน กระจายสังเวช กระจายสนาม กระจายราง กระจายดอกเบญ กระจายเรือนเบญ และ กระจายเลย

ข้าพระพุทธเจ้าได้ค้นดูในภาษาไทยต่าง ๆ ไม่พบเท่าเงื่อนคำว่า กระจาย ในภาษาไทยถิ่นใด สอบพวกชาวอีสานก็ไม่ได้แก้ความว่าเป็นคำไทยเดิมของ ถิ่นนั้น ถ้าแปลง กระจาย เป็น ข้าว แล้วเสียงกร่อนเป็น กระจาย อีกต่อหนึ่งก็อาจเป็น ได้ตามแนวเทียบการออกเสียง แต่เมื่อเข้าประกอบกับคำ ยว ก็แปลไม่ได้ความ นอกจากคำ กระจายคู่ กับ ข้าวยาคู ซึ่งอาจเติม กระจาย เพราะมี กระจาย หรือ กระจาย ในคำอื่นเป็นแนวเทียบให้ชวนหลงไป มากกว่าจะเพี้ยนไปจาก ข้าว จึงเห็นด้วยเกล้าฯ ว่า กระจาย น่าจะไม่ใช่คำไทย และคงไม่ได้แปลว่า ข้าว เพราะคำที่ไม่ได้แปลว่า ข้าว ก็มีอยู่มาก

ข้าพระพุทธเจ้าค้นดูในพจนานุกรมมอญก็ไม่พบ กระจาย ที่มีคความหมาย เข้าประกอบกับคำข้างต้นนี้ได้ ในภาษามอญ มีคำ กระจายข่า แปลว่าเครื่องใช้สอย แต่มอญเพียงคำเดียวที่คความหมายพอจะนำเอามาประกอบคำข้างบน

เป็นอันใช้ได้ เพราะคำ กระจาย หรือ ย่า จะเป็นคำไทยที่แปลว่าเครื่อง ที่ไม่
ทราบแต่คำ ๆ ส่วนในภาษาเขมร คำว่า กระจาย ให้คำแปลได้ ๕ ประการ คือ

(๑) เงินเต็มพ้น (๒) จำมา คำแปลนี้ เข้ากันได้กับคำ
กระจายดอกเบี้ย และ กระจายเรือนเบี้ย ซึ่งใน โศกที่ข้าพระพุทธเจ้าจดเอาไว้ว่า
กระจายดอกเบี้ย คือ กูเงินเขามาแต่่อมอบที่มาให้ทำอย่างกระจายดอก กระจาย
เรือนเบี้ย ให้เขาใช้โดยอาศัยกินข้าว ข้าพระพุทธเจ้าจดเอามาจากหนังสือ
เรื่องโตนิกไม่ออกแต่ไม่ได้จดที่มาไว้ (*) อาหาร คำแปลนี้ เข้ากันได้กับพวก
พระกระจาย ในคำว่า กระจายบูชา และ กระจายทาน มีปรากฏในศิลาจารึก
วัดป่ามะม่วงหลัง ๕ คือ เครื่องกระจายบูชาทั้งหลาย และ กระจายทานทาน
นันทองเต็มพ้นเงินเต็มพ้น กระจาย ในคำ กระจายบูชา คำตั้งตราจารย
เซเค็ด แปลว่า อาหาร ส่วน กระจาย ในคำ กระจายทาน แปลว่า ของถวาย
ในศิลาจารึกออกหลังหนึ่ง หลังที่จารึกเป็นภาษาเขมร จารึกว่า กระจายทาน
แต่ที่ถอดแปลออกมาเป็นคำไทยเป็นเครื่องกระจายทาน ส่วนคำแปลเต็มของ
สมเด็จพระยาบรมเพท ฯ แปลว่า เครื่องกระจายอาหารไทยทาน ในภาษา
ฝรั่งแปลว่า เครื่องถวาย (๕) วัตถุ (substance) คำนี้ เห็นตรง
กับเครื่อง (๕) คำเปรียบ ได้ให้คำตัวอย่างว่า กระจายพิโนตามบรรดาคถิต

เมื่อพิจารณาตุ้คำแปลข้างบนนี้ ถ้าแปลว่า เครื่อง ก็ได้ความ
คลอเคล้าทุกคำ ดังที่ทรงเห็น เช่น กระจายทรง ทรงเห็นว่าจระมาจาก รงค์ และคำ
ว่า ยว จะออกจากคำ กระจาย นั่นเอง ข้าพระพุทธเจ้าเห็นพ้องในกระแสรพระ
ตำริ ข้าพระพุทธเจ้าได้ค้นคว้าว่า ยว ในภาษาไทยต่างๆ แล้ว ไม่ปรากฏคำ

แปลว่า สี่ และในคำกตอนก็มีอยู่บทหนึ่งที่มีความไปทางเรื่องเขียนจดตายว่า
ร่างเส้นพระยากระยา

กระยาเลย คำนี้แปลก ไม่ทราบเงงจำ คำ เลย แปลว่าอะไร แต่
ตามที่เข้าใจกันว่าเป็นไม้แก่น นอกจากไม้แก่น ถ้าจะอนุโตมคำแปล กระยา
ว่า substance ก็น่าจะเข้ากันได้ เพราะเป็นคำกว้างๆ

ยังมีคำที่เต็ม กระ เพราะหลงไป ก็คือ กระยาจก ที่เต็ม กระ เพราะ
เห็นคำ กระยา มีอยู่มากคำ เดยตลก ยาจก เป็น กระยาจก ไปด้วย

อีกคำหนึ่ง ในฉันทคุณภูสังเวทยแห่งหนึ่งว่า มนตร์อันสูงสุดคือของ กระ
ยาทุกสกลตาบ ข้าพระพุทธเจ้าแปลไม่ออกหลายคำ แต่คิดว่า กระยา น่าจะ
เป็นเครื่องสังเวทย

ที่มพระเมตตามาทรงให้เห็นคำ นาสสระ แก่เป็น นาสสระ ในพระราช
พงศาวดารรัชกาลที่ ๕ พระเดชพระคุณต้นเกล้าฯ ข้าพระพุทธเจ้าก็นำ
ระบบเต็ม ซึ่งเก็บรักษาไว้เป็นระบบพิมพ์ดีด พิมพ์ไว้เป็น นาสสระ เมื่อถ่าย
เข้ามาลงพิมพ์ ผู้ตรวจพิมพ์มีความรู้ไม่ถึง ก็เลยปล่อยให้ผิดไปด้วยโดยไม่รู้สึก
คิดด้วยเกล้าฯ ว่า บางทีผู้แก นาสสระ เป็น นาสสระ จนนึกขอจดไปถึง นาสระ
มูธา แต่เคราะห์ดีก็เต็มเป็น นาสสระ เสียด้วย ก็จกรกตารูปไปออกชนหนึ่ง
มองเห็นรูปเต็มได้ยากเข้า ที่ในภาคอีสานมอดชอค์ระเกศอยู่หลายแห่ง ขอ
อ้อภาค ซึ่งเป็นที่คงจังหวัดสุรินทร์ในเวลานี้ ก็เรียกอำเภอศรีระเกศ ข้าพระ
พุทธเจ้าสั่งตั้งคำแปล สอบถาม มีผู้แจ้งว่า ที่ถูกควรเป็นศรีระเกศ บางท่าน
ก็ว่ามาจากคำ ศรีระเกศ ชื่อเมืองในอินเดีย แต่คำ สระเกศ ณีพทก่า และ
เขาเวียงนา สระ เป็น นาสสระ คำว่า ชุชชี ที่เต็ม ฮ ก็หลงคิดมาจากคำ

ขันธ์ ก็คิดว่าเกด้า ๗ ว่าควรจะเป็น ขุขันธ์ เฉยๆ เพราะเทียบได้กับคำในภาษา
ทมิฬ ที่เรียก คห ซึ่งเป็นชื่อนายพรานพวกเงาะนิษาทในสมัยโบราณว่า ลูกขันธ์
(เพราะภาษาทมิฬแต่ไม่มีเสียง ค และ ห ถ้าจะให้เป็นเพศชายก็เติม ฮัน)
และเพี้ยนมาเป็นขุขันธ์ใน รามเกียรติ์

ข้าพระพุทธเจ้าได้เสนอคำแปลคำ ข้างหลวง และ คค ต่อที่ประชุม
กรรมการชำระปทานุกรม และคงตั้งข้อคัดค้านที่ทรงพระเมตตาประทาน
ข้าพระพุทธเจ้ามาว่าเป็นการถูกต้อง ทั้งนี้เพราะเดชะพระคุณอันเกด้า ๗ หาก
สุดมิได้

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ

ข้าพระพุทธเจ้า พร.ศ. อนุกรมวิทย์

ขอประทานกราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ
นริศรานุวัดติวงศ์

คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๒๕ มิถุนายน ๒๕๑๓

พระยาอนุนมานราชอิน

หนังสือของท่านลงวันที่ ๓๕ กับวันที่ ๒๐ ใจครบแล้ว ชอบใจเป็นอันมาก
 ขอคำคุยที่ดูดีในหนังสือสั้น ซึ่งทำให้ฉันได้ตั้งตน ก็ขอขอททานจากตัว
 แต่งคำขนตามชอบใจ ฉันรู้สึกเคยว แต่ไม่ได้คิดไปถึงเลย เมื่อฉันยังหนุ่ม ๆ
 ไม่เห็นมีใครรู้ ว่าภาษาลังกฤตมีอยู่ในโลกนี้ รวมทั้งสองฉันด้วย บรรดาคำ
 ลังกฤตเรียกกันว่า คำแสง หมายถึงว่าแสงเด่นจากภาษาบาลี จนกระทั่ง
 มีสมุทพจนานุกรมภาษาลังกฤตเข้ามาถึงเมืองไทย จึงได้มีหน้าอาปากฤษณชน
 กว่าจะรู้จักแสงกนฆต ๆ ไปเลี้ยงขอม ไม่ใช่แสงแต่ภาษาบาลี ภาษาอะไร ๆ
 ก็พลอยแสงเด่นไปด้วย ด้วยอำนาจการแสงนูนบเป็นสงวนหนึ่ง ซึ่งทำให้ฉัน
 คิดถึงความในกายคล้ายนต่างคำไม่ออก แต่ไม่เคยนึกไปถึงเลยว่าคำนั้นเป็นคำ
 แสง ไม่ใช่คำเต็ม

ขอทศอพยัญจนไขว้เขวกัน ท่านคิดว่าไขว้กันเพราะมีฐานอันเดียวกัน
 นั้นก็มีจริง แต่ความไขว้เขวในทางไม่รู้จักอยู่เหมือนกัน เช่นเราเขียนภาษาเขมร
 ฉางคำเราก็กเขียนตามหนังสือเขมร ฉางคำเราก็กเขียนตามเสียงเขมรอ่าน ซึ่ง
 ไม่เหมือนกันเร่อ่าน จึงทำให้คำเดียวกันต่างอพยัญจนไป แทะแท่เบน
 ตัวเดียวกัน

อันภาษานั้นเป็นดังที่จรูโดยยาก บ้านเมืองอยู่ใกล้กันภาษาก็เข้าปะปน
 กันจนพาดง เช่นทางไทยนำคำด้วย ประ ก็เข้าใจว่าเป็นอันเดียวกับเขมร ซึ่ง
 นำคำด้วย ผ ทางเขมรมำคำนำด้วย บัน ก็เข้าใจว่าเป็นคำเดียวกับที่ไทยนำด้วย
 ประ จนสอนกันให้เขียนเป็น บรร เพื่อให้เห็นได้ทั้งสองทาง ดังนี้เป็นต้น

คำ ขำ ขัด ซึ่งท่านตั้งสืย ฉันรู้มาจากเขมรว่า ขัด แปลว่า หาย เหมือน
หนังสือเมือง ขัด ตัมของ (ซึ่งเราเรียกว่า พัดกระบอง หรือ พระกระบองนั้น)
เขาแปลว่าไม่เท่าหาย ว่ามีนทาน (เห็นจะเป็นเรื่องเดียวกับพระยาโคตรบอง)
ถ้ายศเขาคำนั้นเป็นหลัก ขำ ขัด (ซึ่งควรจะเป็น ขำ ขัด) ก็แปลว่าทำให้หาย
ยัง ขัญ ขัน ขัน ซึ่งเขมรใช้น้ำคำต่าง ๆ ขัน ฉันแปลว่า ทำให้ เช่น ขัน ขัน
ทำให้ลับ ขันดาล ทำให้เป็น เห็นว่าเหมาะกว่าจะแปลไปอย่างอื่น ยัง ขัน
ขัน ขัน ก็โตกับ ขัน แม้เขียน ขำ ขัด ก็ไม่ผิด เห็นจะไม่ได้ออกจาก ขัด

ขอพบใจท่านทศคำ จรัส ให้ทราบว่าเป็นคำเดียวกับ ตรัส ควรจะรู้
แต่แต่ไม่เห็นจนท่านบอก เป็นแต่ตั้งสืยว่าทำไม จรัส จึงต้องเขียนดกด ส
ขอพบใจทศคำซึ่งยังให้คงเป็นดกด ส ขัน ไม่มีใครแก้ไขเดอะเดือนไปเสีย

หงส์ นั้นพอใจแล้ว ตกเป็นไม่ว่าภาษาใด ๆ ถิ่นเวียงอยู่ในตัว ท
กับดง กงนง ในการทศเดิมเป็นท่านแต่งแยกไปเป็นตัวนั้นไม่ประหลาด
เป็นธรรมดาที่ตั้งใด นบถอกนหนักเขากกตายไป เช่นชาติหงส์ มี ดน น้ำ ดม
ไฟ อันเป็นของธรรมดาแท้ ๆ นบถอกนหนักเขากเกิดเป็นผมตจรมคน เป็น
พระชนนี พระพรุณ พระพาย พระเพลิงไปได้

คำ กระยา ค้นหาไม่ได้เรื่องกตของพวกใจทกอน

น้ำสี่สระ ไม่ใช่ของดับ คำราชาภิเษกทุกขณะยังมีปรากฏอยู่ ไม่ควร
เขียนให้ผิดเลย

ชื่อ เมืองชื่อคำบดต่าง ๆ ฉันรู้ตั้งว่าเขียนผิดมากทีเดียว

เมือง ศรณเกิด รูดกนานแล้วจะเขียนผิด เมืองหัวนม จะได้ความ
อย่างไร จะต้องเป็น เมือง ศรสรณเกิด คือเมืองสระนมให้เป็นตรี ประเพณี
โบราณไปทำอะไรมา ก่อนจะเข้าเมืองก็ตั้งชำระกายให้สะอาดก่อน เช่นในเรื่อง
อิเหนา เมื่อไปรบศึกทำอกรรมกฤษณ์กฤษณ์มา ก่อนเข้าเมืองก็ต้องตั้งสระ

นอกเมืองก่อน วัดสระเกศในกรุงเทพฯ เรา ก็เข้าใจว่าเป็นที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๓ ประทับพักตั้งรณานต์ระพระเกศาที่นั่นก่อนแต่ตั้งเขาเมือง เมืองศรีวัดระเกศเป็นเมืองปดายแดน คงจะเป็นที่พักตั้งรณานันท์นั้นเมื่อออกไปทำศึกกับเขมร

เมือง ชุขันธ์ เคยได้ยินมาแต่ก่อนเรียกว่า เมืองกุขัน ได้นักว่าชื่อเหมือนชื่อ กุขินพรานไพรใจกล้า ในเรื่อง รามเกียรติ์ (ฉบับรัชกาลที่ ๓) แฉกมาภายหลังเห็นเขียนเป็น เมืองชุขันธ์ ได้ถามเขาว่าแปลว่าอะไร เขาบอกว่าเมืองคนถ้อย ก็เป็นแต่ฟังไว้ แต่ไม่สนใจเลย ท่านมาแนะนำ ลูกกับ ก็ไปเข้ารอยเค็ม แต่จำต้องส่งไปไว้ เพราะเราไม่รู้ว่าชื่อเค็มเขาจะหมายเอาอะไร

อำเภอตั้งใหม่ดูเหมือนอยู่ในจังหวัดน่านรอง เรียกว่า อำเภอปลายมาศ ที่เขื่อนนซอ ไพรมาศ เป็นชื่อแม่น้ำ พดเมืองโดยมากเป็นเขมร เขมรออกเฉียง ไพร เป็น เปรย แล้วคงไปถูกใครพูด ร เป็น ล เข้าอีกซ้ำหนึ่ง จึงกลายเป็น ปลายมาศ

ที่ตั้งคามในแดนเมืองบดินทามของฝรั่งเศส ซึ่งอยู่ติดต่อกันกับอยุธยา ประเทศของเรา เราเรียกว่า ปอยเปต ตามฝรั่งเศส แต่ที่แท้ชื่อว่า บ้านปอดแปด

เมือง ปรากฏบุรี เปลี่ยนเขียนเป็น ปรากฏบุรี ควรอยู่หรือไม่ แม้แต่ก่อนจะเขียนใจไม่ถูกคิด แต่เป็นชื่อ อันว่าชื่ออะไรต่าง ๆ กระทบชอกคน ถ้าเขียนไม่ถูกต้องควรจะเขียนเปลี่ยนไปใหม่ หรือควรคงไว้ตามเดิม ท่านเห็นอย่างไรในปัญหาอันนี้

พรวิ

กรมศิลปากร

วันที่ ๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๓

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบใต้ฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับลายพระหัตถ์ลงวันที่ ๒๕ มิถุนายน โปรดประทาน ข้อทรงตั้งนิมิตฐาน โปเรื่องคำยัดคำย่น และชื่อเมืองต่าง ๆ ต่างชื่อ ซึ่งทรงคิดเห็นว่าจะเขียนนิต

ที่ทรงเห็นว่า คำไทยซึ่งได้มาจากภาษาเขมร ต่างคำเขียนตามหนังสือเขมร ต่างคำก็เขียนตามเสียงเขมรอ่าน จึงเป็นเหตุให้เกิดความไขว้เขวขึ้น ขอนเป็นความจริงดังครั่ง ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าเขาไปมาก ด้วยไม่ได้นึกไปถึงต่างคำก็นำมาใช้ทั้งสองอย่าง เช่น ในพจนานุกรมมีสระ อู อย่าง สมมต - สมมุต ชมพูนต - ชมพูนุท แต่หลักเดิมสระ อู นี้ แปลกที่ไทยสยามไม่ใช่ ส่วนในภาษาไทยทางพายัพ ไทยใหญ่และอาหม เดิมหลักเดียวกับเขมร เช่น เขียนคน ก็ต้องเขียนเป็น กุข ถ้าไม่เคิม อู ก็อ่านเป็น กือข ไป กรมหมื่นพิทยาดงกรณ์ เคยบอกความเห็นว่า เจ้าคุณ น่าจะมาจาก เจ้าคย เพราะด้วยเหตุไทยถิ่นอื่นเขียนคนมีสระ อู อาจอ่านเพี้ยนเป็น คน ได้ แต่อาจคิดไปทางเจ้าขุนมนุนายก็ได้

ที่ประทานคำว่า ข่านัด เป็นคำยัดมาจาก ขัด แปลว่า หาย ในภาษาเขมร ข้าพระพุทธเจ้าเห็นท้องในกระแแต่พระตำริ แต่เป็นคำยัดชระนิตเดิมคำเจ้าข้างหน้าคำเดิม ถ้าเป็นชระนิตเดิมเข้ากต่างคำเดิม ก็น่าจะเป็น ข่านัด

คิดด้วยเกล้า ๆ ว่า คำยัดคำย่นต่างคำ ที่ภาษาไทยได้มาจากภาษาเขมร คงมีต่างคำที่ได้มา มีความผิดกันในรูปไวยากรณ์ แต่คงมาถึงภาษาไทยซึ่งไม่

นิยมรูปไวยากรณ้อย่างเขมร เพราะใช้คำโดด ๆ มาเรียงตามลำดับที่ขงต้องการ
แทนรูปไวยากรณื คำที่โตมาจึงใช้ปน ๆ กันไป ที่ทำให้เจ้าพระพุทธรเจ้าคิดเช่นนั้น
เพราะเห็นรูปคำบาตัทไทยมาผูกชนเป็นคำใช้ชน เช่น ไทรเลข จะใช้เป็นนาม
กิริยา หรือวิเศษณ์ก็ได้ในคำเดียว ไม่ต้องแปดรูปคำให้เข้ารูปไวยากรณื เช่น
ไทรเลขฉบับนี้ ถ้าจะไทรเลขไป ก็ควรใช้ โดด ไทรเลข (ถ้าเคร่งคือไวยากรณื
ก็ต้องเติม ตี หรือ ส่ง ในความที่เป็นกิริยา) เจ้าพระพุทธรเจ้าเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า
คำยัดคำย่นต่างคำน่าจะเป็นไปในทำนองนี้ คือนำเอามาใช้ไม่จำกัดรูปไวยากรณื
ความหมายในคำที่มีรูปไวยากรณืผิดกัน จึงกลายเป็นมีความหมายเหมือนกัน
ไปหมด การจะผิดถูกสถานไร ขอรับพระบารมีปกเกล้า ๆ เป็นที่พึ่ง แล้วแต่
จะโปรดเกล้า ๆ

ที่ครัดถามว่า เมืองปราจีนบุรี เป็ดียนเขียนเป็น ปราจีนบุรี ควรหรือไม่
แม้แต่ก่อนจะเขียนใจไม่ถูก แต่เป็นชื่อ ถ้าเขียนไม่ถูกควรจะเขียนเป็ดียนไปใหม่
หรือควรคงไว้ตามเดิม เจ้าพระพุทธรเจ้าขอรับได้เกล้า ๆ พิจารณาแล้ว เห็นด้วย
เกล้า ๆ ว่า ไม่ควรเป็ดียนเป็นอักษร เพราะการเป็ดียนชื่อของเก่า มีทางผิด
มากกว่าถูก ด้วยชื่อที่ทางคงไว้ โดยมากมักมีความหมายเป็นพิเศษเฉพาะ
คานน เมื่อไม่ทราบเหตุเดิมของคำที่คงชน การแก้อาจผิดมากกว่าถูก ชื่อที่คง
บางชื่อมักเป็นภาษาต่างประเทศ หรือเป็นภาษาโบราณเลิกใช้แล้ว เมื่อขาด
ความรู้แปลไม่ได้ แต่ถักแก้รูปตากรเข้าความให้แปลได้ เป็นการทำตายเก่า
สำคัญในทางประวัติศาสตร์และทางภาษาคอย แม้คำที่ร่อยความผิดแน่ ก็ควร
ปล่อยไปตามผิด ถ้าแก้เข้า เรื่องก็ยุ่งใหญ่ เพราะเคยชินกันมาจากรูปอย่างนั้น

หมายความว่าอย่างนั้น ก็เป็นที่เข้าใจกันดี ความมุ่งหมายของภาษาก็อยู่ที่ตรง
ทั้งต้องฝ่ายเข้าใจได้ตรงกันเอง ถ้าไปแก้ให้ถูกต้องตามที่ผู้เห็นว่าถูก แต่อีก
ฝ่ายหนึ่งคือผู้ไม่รู้งานจนมากคิดว่า ถ้ายากไปด้วย เช่นชื่อเมืองในอินเดียเวลา
นี้ ก็มอยู่เป็นจำนวนมากที่ผิดไปจากคำเดิม เพราะด้วยอำนาจการกลายของ
ภาษาซึ่งเป็นไปตามธรรมดา เช่น Benares Bengal Oude ถ้าจะแก้ให้ถูกต้อง
เดิมเป็น Varanasi Vanga Ayodhya เรื่องก็ยุ่งใหญ่ เมื่อเร็ว ๆ นี้ กรมศอชอย่าง
ในที่ประชุมกรรมการทำอักษรานุกรมมีคำสั่งตรึงยาม ถึงคำว่า เมืองชิตขิน
ซึ่งเป็นเมืองโบราณแขวงอำเภอรพทชบาท กรรมการหลายท่าน เห็นควรแก้
เป็น กิชกนิฐ์ หรือ ชินชินฐ์ ให้ถูกต้องตามของเดิม ข้าพระพุทธเจ้าต้องร้องเสียง
แข็งว่า ชิตขิน อาจไม่มาจาก กิชกนิฐ์ ก็ได้ แต่อาจเป็นคำไทยแท้ แปลว่า
ชิตชนกได้ แต่ถึงหากจะมาจาก กิชกนิฐ์ ก็ยังไม่ควรแก้เป็น กิชกนิฐ์ ยอนั้น
เอง เพราะถ้าแก้ ชิตขิน เป็น กิชกนิฐ์ ก็ต้องแก้ ไทเกสิ กาลอจจา เกษุริยา
เป็น ไทเกยี่ อหัลยา เกศัลยา ด้วยด้วย ถึงที่สุดยังเป็นเพราะเหตุของ ชิตขิน
ที่ยังไม่ถูกต้องเลยให้แก้เป็น กิชกนิฐ์

ดังเกิดด้วยเหตุว่า ๆ ว่า ออกจะเป็นธรรมดา ถ้าคำใดแปลไม่ออก หรือ
แปลออกเป็นคำคาบไป คำนั้นกมลถูกแก้ตกเข้าความให้แปลได้ อย่าง
ไวยมุต แก้วเป็น ปลายมุต ดังที่ตรึง หรือตกเข้าศัพท์ เช่น ไชยบาล เป็น
ไชยบาล แต่เมื่อแก้แล้วจนเป็นรูปคำที่ถูกต้องกันสนิทไป ก็ไม่ควรแก้เข้ารูป
เดิมที่ถูก เว้นแต่จะมีเหตุผลเป็นอื่นเป็นพิเศษ เพราะจะ ให้คำพูดอยู่คงที่คงออกไป
ไม่ได้ ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุการณ์ ถ้าไปช่วยเปลี่ยนแปลงแก้ด้วย
ภาษาก็กลายไปเรื่องจนเกิดการปั่นป่วนจน ในภาษาเดียวกัน ในที่สุดก็ไม่เป็น

ภาษาเดิม ถ้ายเป็นภาษาอะไรไปอีกภาษาหนึ่ง แต่ถ้าไม่เปลี่ยนไม่แก้ไข
ภาษาก็ไม่เจริญก้าวหน้า อยู่คงที่ ก็มันแค่จะเดื่อมกันไปโตเหมือนกัน ที่ภาษา
คงอยู่ได้ เพราะด้วยอำนาจต้องประการที่คอยถ่วงกันไว้ คือ ฝ่ายหนึ่งคอยรั้ง
เอาไว้ไม่ให้ภาษากลายไปเร็ว อีกฝ่ายหนึ่งคอยตั้งให้หลุดไปหน้าเดมือ ไม่ให้
ภาษาหยุดอยู่ที่ ถ้าหนักไปข้างใดข้างหนึ่ง ก็เป็นผลในภาษามากแต่น้อย
ตามส่วน ข้าพระพุทธเจ้าคิดเห็นเช่นนั้น การจะถูกผิดตั้งถาวรไว้ ขอรับพระบารมี
ปกเกล้าฯ เป็นที่พึ่ง แดงแต่จะทรงพระกรุณา

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ

ข้าพระพุทธเจ้า *Mr. E. Chulabhorn*

ขอประทานกราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ
นริศรานุวัดติวงศ์

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๒ กรกฎาคม ๒๔๗๓

พระยาอนมานราชชน

หนังสือของท่านลงวันที่ ๕ กรกฎาคม พุทไปเรื่องภาษาเขมรกับเรื่อง
แก้อ ได้รับทราบความแล้ว

เรื่องภาษาเขมร ซึ่งท่านยกตัวอย่างที่เขาใช้สระ อุนน์ ให้นึกเข้าใจ
มาก มีเรื่องอันเกี่ยวด้วยเรื่องสระ อุนน์อยู่อีก ซึ่งฉันจะเก็บมาเล่าให้ท่านฟัง
ตั้งแต่กรมพระสวัสดิศรไปเที่ยวเมืองเขมรกลับมา เขามาเล่าให้ฟังว่าพระเจ้า
ศรีสวัสดิศรทำภาครอรับ มืดระคอนให้ดู ในโปรแกรมตั้งชื่อเชยเขียนว่า กรม
เชยก็ราคาญใจ จึงปรารภแก่เจ้าเขมรซึ่งนั่งอยู่ใกล้ๆ กัน ว่าทำไมจึงต้องได้ตั้ง อุน
เจ้าเขมรนั้นทูลตอบว่า ถ้าไม่ได้ก็ไม่เป็น กรม ตามคำฉันท์ก็เข้าใจ ถ้าหาก
เขียน กรม เขมรจะคงอ่านว่า กรม ถ้าเขียน กรม จะใกล้กับ กรม มากกว่า
ฉันเพิ่งทราบว่ายพ่ายพ ไทยใหญ่ ไทยอาหม ก็มีหลักเป็นทางเดียวกับ
เขมรเช่นกล่าวมาแล้ว ขอบใจท่านเป็นอย่างมากที่ท่านบอกให้ทราบ

ในข้อที่ท่านปรารภถึงคำเขมร ซึ่งเราได้มา เราเข้าใจไม่ได้เพราะเรา
ไม่รู้ไวยากรณ์ของเขานั้น เป็นความเห็นอันเป็นทางชอบที่สุด แต่ฉันจะยืนยัน
อย่างไรไปมากไม่ได้ ด้วยฉันไม่รู้ไวยากรณ์ภาษาใดสักภาษาเดียว เมื่อ
เร็ว ๆ นี้เองก็ได้ยินเขาเล่าให้ฟังว่า นักเรียนเขมรมันเขาพิจารณาไวยากรณ์ภาษา
อังกฤษ เขาเห็นว่าไม่ใช่ไวยากรณ์อันทำขึ้นสำหรับภาษาอังกฤษ ไปสอนเขา
ไวยากรณ์ภาษาใดขึ้นมาบ้าง โน่นพอกันเขาใช้เป็นไวยากรณ์ภาษาอังกฤษ จะใช้
เขาดีสำหรับภาษาอังกฤษไม่ได้ ฉันเกรงจะไปเกิด

ฉันเห็นคำของท่านแต่งลงหนังสือ ศิลปากรเล่ม ๑ ปีที่ ๒ ว่าด้วยเรื่อง
แม่ย่าหลวง ท่านบันทึกถึงคำ นาง ซึ่งภาษาต่าง ๆ เรียกต่างกันไป ในคำ
ภาษาต่าง ๆ นนมคำเขมรเรียก เขียง ตรงกับไทยเรียก นาง ฉันทนภชมน ท่าน
ทราบแดงหรือยัง ว่าคำนมนเขมร นอลากข้าง ดังตงอ เหมือนกัน แต่ไทยอ่านว่า
นาง เขมรอ่านว่า เขียง ภาษาเขมรนั้นเจ็บปวดมาก หนังสือของเขาเราอ่าน
เข้าใจมาก แต่ไปฟังพูดเกือบไม่เข้าใจถึงคำเดียว ดั่งยดอกเดียงผดกัน เช่น
บอกคำ นาง มาแต่นั้น ถ้าไปโดยนัยอะไรของเขาเจ้า ขอให้เขาเขียนหนังสือ
ให้ดูเป็นดี ต่างที่เรา ก็เข้าใจได้

จิตใจท่านเห็นพ้องกับความเห็นของฉันในเรื่องแก้อ้อว่าไม่ควรแก้ ฉัน
เห็นว่าถ้าอยากแก้จะแก้คำพูดที่ความที่เถิด แต่ขอเห็นไม่ควรแก้ ดั่งจะทำให้
หลงไปไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นอะไร ดั่งอย่างเมือง ชิดจีน ของท่านนั้นคนก็ ถ้าเพียง
แก้เป็น ชิดจีน พอดีไปได้ เปนแต่เปลี่ยนตัวไม่เปลี่ยนเสียง ถ้าแก้เป็น กิดจีน
แล้วอาการหนัก จะไม่มีความเข้าใจกันได้ว่าพูดถึงอะไรที่ไหนทีเดียว

ไม้กางเขน คำนี้ท่านได้พบบ้างหรือเปล่า เปนสิ่งอันใด ไม้ แต่ดั่งว่า
ทำด้วยไม้ กางเขน เปนชื่อนก เชื่อว่าเขาไปล้อมเข้ากับ Cross ที่หลัง เพราะ
ลักษณะน่าจะคล้ายกัน ดั่งดั่งว่ามันจะเป็นพวกเดียวกับ กางเขน มันได้ความ

พรวิ

กรมศิลปากร

วันที่ ๓๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๓

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับถวายพระหัตถ์ลงวันที่ ๖ เดือน กรกฎาคม ทรงพระเมตตา
ประทานข้อความบางอย่างซึ่งเกี่ยวกับภาษาเขมร แต่ตรัสถามถึงคำไมกวงเซน
ว่าข้าพระพุทธเจ้าได้พบบ้างหรือเปล่าว่าเป็นดังอันใด ทั้งนี้เป็นพระเดชพระคุณ
อันเกล้าฯ หาที่สุดมิได้

ที่ตรัสแต่ถึงภาษาเขมรว่าเขียน กรม ต้องได้สระ อ ให้เป็น กรม จึงจะ
อ่านว่า กรม ได้ เป็นเรื่องที่ข้าพระพุทธเจ้าสนใจ แต่เมื่อมานึกถึงภาษาไทย
ที่เขียน กรม—ม ให้อ่าน กรม หากใช้อ่านว่า กรม ไม่ รู้สึกด้วยเกล้าฯ ว่า
การออกเสียงของเขมรในคำนี้ ได้แต่คือเสียงพยัญชนะและสระที่ประกอบกันเป็น
รูปคำว่า กรม มากกว่า กรม เสียงสระ อ อ ไอ และ อู ด้ามต้นนี้ มักดับ
ต้นกันเสมอเพราะที่ตั้งของเสียงอยู่ใกล้กัน ถ้าจับริมฝีปากแค่น้อย และจับเรื่อย
ไป ริมฝีปากทั้งสองข้างเกือบชิดกัน ก็จะเป็นเสียง ออ—ไอ—อู โดยดับ
เสียงที่เปล่งออกมาอาจเป็นเสียงคาบเส้นระหว่าง ออกกับ ไอ หรือ ไอ กับ อู
ได้ นับไม่ถ้วนเสียง เสียงจึงได้เพี้ยนดับต้นกันได้ ถ้าริมฝีปากชิดกันเสียงที่เปล่ง
ออกมาก็คือ อู ไป เหตุนี้ในบางภาษาจึงแปลง อ เป็น ว ข้าพระพุทธเจ้า
ต้องค้นคำที่เสียงเพี้ยนไป ในระหว่างสระทั้งสามนี้ ก็มิอยู่หลายคำ เช่น

ออ—ไอละ กรม—กรม กล่อม—กลม น้อม—น้อม
อ่อน—โอน (บักซ์ไต) ก้อม—โงม (ชีสาน)
กอง—โกอง (พายัพ) ลอย—ไลย (ญวน)

ออ — อู๋ น้อย — นู๋ ห้อม — หุ้ม มอด — มุด ยอบ — ยูป
กะดุม — มะด้อม (พายัพ) กระตือบ (กระต้อม) — ตือบ
(พายัพ อีสาน)

โอ — อุ ตาถลน — ตาหลน (ปักข์โต) ทก (ปักข์โต) — กระจุก
ปม — ปุ่ม โพน (อีสานว่าจอมปลอก) — พูน
โต้ง (พายัพ) — ทุ้ง ชั้น — ชุ้น (พายัพ) ดง (พายัพ) — อุง
คง — คุง จง — จุ่ง พัง — พุ่ง ม่ง — มุ่ง

คิดด้วยเกล้า ๆ ว่า ที่เขมรออกเสียง โอะ โดยกำหนดเขียนเป็นสระ อู๋ คงเป็นเพราะออกเสียง อู๋ เขียนเป็นเสียง โอะ น่าจะไม่มีเสียง อู๋ ที่เป็นเสียงแท้ ด่วนในภาษาไทยเสียง อู๋ มีใช้ แต่เสียง โอะ ซึ่งอยู่คาบเส้นระหว่าง ออ กับ โอ ไม่มีใช้ จึงอนุโตมใช้เสียง ออ แทน ตามตัวอย่างคำที่ถวามาข้างต้น ปรากฏว่าไม่มีเสียงดับสั้นกันอยู่มากคำ น่าจะเกิดเพราะออกเสียงเพี้ยนไป เช่น คุง เพี้ยน มาเป็น คง แต่ก็จับเค้าไม่ได้แน่ เพราะ กุม ในหนังสือคำฉันท์ เสือโต เขียนเป็น กุม (ครุบทันทินกม) ไป

เรื่องไวยากรณ์ ที่ตรัสเด่าว่า นักเรียนเยอรมันเขาพิจารณาไวยากรณ์ ภาษาอังกฤษ เห็นว่าไม่ใช่เป็นไวยากรณ์ท่าชนสำหรับภาษาอังกฤษนั้น ข้า พระพุทธเจ้าเชื่อว่าเป็นความจริง เพราะในคำรำนिरुक्तिศาสตร์ภาษาอังกฤษ บางเล่ม เคยบ่นว่า ภาษาอังกฤษ แม้จะเป็นภาษามนุษย์ก็ดัดบังจย เหมือนภาษา กรีกละตินดัดบังฤดูและเยอรมันก็จริง แตกมดกษณะเป็นภาษาใช้คำชะนิตคิดค่อ อยู่มากเหมือนกัน เช่น kind เขา un, ly, ness ไปคิดค่อเขาข้างหน้าข้างหลัง เป็น unkindliness รูปตัวคงไม่เปลี่ยน แต่ที่เป็นภาษาใช้คำโดดอย่างภาษา จีนภาษาไทยก็มอยู่ไม่น้อย เช่น I stay at home to-day ซึ่งนอกจากคำว่า

stay ซึ่งอาจแปลงวิภคติมปัจจัยเป็น stays, stayed แล้ว นอกนั้นก็เป็นคำโดด ๆ
ซึ่งจะเอาเข้าประกอบกับคำอื่นก็ไม่เปลี่ยนรูป ผิดกับภาษากรีกละตินแต่ละสังคม
ซึ่งแต่ละคำต้องเปลี่ยนรูปไปตามหลักไวยากรณ์ของเขา เขาว่าไวยากรณ์ที่ใช้
สอนกันในภาษาอังกฤษ ได้แบบมาจากตำราไวยากรณ์กรีก ซึ่งรูปภาษา
ไม่เหมือนภาษาอังกฤษ เมื่อนำเอามาใช้ เรื่องจึงยุ่งยากผิดหลักภาษาที่แท้จริง
ของอังกฤษ ชาวอังกฤษและชาวยุโรปได้รับคงามเจริญ มาจากกรีกแต่ละละติน
จนชาวกรีกแต่ละละตินได้ชื่อว่าเป็นภาษา classic หรือภาษาแบบแผน เพราะ
ฉะนั้นในเรื่องภาษา พวกนักปราชญ์ซึ่งมีความรู้ในภาษากรีกแต่ละละติน จึงยึด
เอาหลักในสองภาษานี้ ชนมาวินิจฉัยในเรื่องผิดถูกของภาษาคน แต่ละสังคม
ไวยากรณ์ในภาษาของตนให้อัดลงไปในแม่พิมพ์ของภาษาทั้งสองนี้ด้วย จน
ไวยากรณ์อังกฤษมักดูขบถบังคับวางใจมากมาย เป็นการยุ่งยากและทำให้ผิด
หลักธรรมดาที่เป็นจริงในภาษาอังกฤษ นักปราชญ์เยอรมันคนหนึ่งเคยบ่นว่า
ภาษาเยอรมันมีไวยากรณ์ยุ่งยาก ดูภาษาอังกฤษไม่ได้ เพราะไม่มีไวยากรณ์
ไวยากรณ์ ทนหมายถึงกฎเกณฑ์เรื่องแปลงวิภคติมปัจจัย ส่วนภาษาใช้คำโดด
มีแต่ syntax ซึ่งว่าด้วยการเรียงลำดับและระเบียบคำเข้าเป็นประโยค ชาว
ฝรั่งเศสคนหนึ่งได้บันทึกเรื่องตำราไวยากรณ์ภาษาไทย ให้ข้าพระพุทธเจ้าฟังว่า
ไวยากรณ์ภาษาไทยที่ใช้อยู่ เป็นไวยากรณ์ของภาษาฝรั่ง ไม่ใช่หลักในภาษา
ไทยเลย ไม่น่าจะนำเอามาใช้ เพราะคำในภาษาฝรั่ง เปรียบเหมือนสิ่งที่เขา
ปั้นเป็นรูปร่างสำเร็จอยู่ในใจผู้พูดแล้ว เช่น son ก็บอกเสร็จในตัว เท่ากับปั้น
รูปมาเสร็จแล้วว่าเป็นลูกชายคนเดียว ผิดกับภาษาคำโดด เมื่อพูดว่า ลูก ก็ยัง
ทราบไม่ได้ว่าเป็นลูกชายหรือลูกหญิง จะเป็นคนเดียวหรือหลายคน เท่ากับว่า
ยังไม่ปั้นสำเร็จรูป จะสำเร็จรูปรู้กันได้แน่ ก็ต่อเมื่อเอามาเรียงเข้ากับคำ

อื่น ความในประโยคจึงจะบอกให้ทราบได้ เพราะฉะนั้นหลักภาษาไทยจึงอยู่ที่ syntax จะผิดถูกก็อยู่ที่การเรียงลำดับคำโดด ๆ ลงไป ด้วยเหตุนี้ คำในภาษาไทยคำโดด จึงไม่มีคำที่เรียกว่านาม กริยา วิเศษณ์ และอะไรก็อะไรเหล่านี้ ซึ่งเป็นหลักของภาษามวภาคคบบจจย จะมักแต่คำทำหน้าที่ของคำเหล่านี้ ในเมื่อเอาคำเหล่านี้เรียงลำดับเข้าประโยคแล้วจึงจะทราบได้ ตามที่เขาอธิบายมานี้ ทำให้ข้าพระพุทธเจ้าได้ความคิดในเรื่องภาษาไทยขึ้นมา และการที่จะแก้ไขก็เห็นยาก เพราะผู้มั่งมั่งในภาษา ก็เป็นนักปราชญ์ทางบาลี ความคิดนั้นก็เห็นไป ตามแบบภาษาบาลี คิดเห็นเป็นอื่นได้ลำบาก

ตามที่สมเด็จพระเมตตาธิบดีบอกจำ เมียง ในหนังสือเขมรเขียนว่า นาง แต่อ่านว่า เมียง พระเดชพระคุณต้นเกล้าฯ หาที่สุดมิได้ ข้าพระพุทธเจ้าได้ทราบเกล้าฯ เรื่องหนังสือของเขมรที่เขียนอย่างหนึ่ง แต่อ่านออกอย่างหนึ่งแต่เงา ๆ เมื่อทรงทบทวน จึงได้สอบถามผู้เขารูภาษาเขมร ก็ได้ความว่า ถ้าเป็นพยัญชนะ โฆษะแจกถูก ถึงสระ อา ก็ให้อ่านว่า เอีย ครั้นชกต่อไปถึงเรื่องออกเสียง เป็นโฆษะและเอโฆษะ ก็ไม่ได้เสียงที่แท้จริง ก็ถ่ายเป็นออกเสียงตามคำราวว่า ถ้าอ่าน กอ ก็เป็นเอโฆษะ ถ้าอ่าน โก ก็เป็นโฆษะ ซึ่งถ้าว่าถึงลักษณะเสียง กอ และ โก ก็เป็นชนิดเอโฆษะทั้งคู่ เป็นทำนองเดียวกับภาษาไทย ที่ว่าเสียง ค เป็นโฆษะ ที่ถูกเสียง ค ก็เท่ากับ ข เป็นเอโฆษะด้วยกันทั้งคู่ คือออกเสียง เป็น g จึงจะเป็นโฆษะ ในเรื่องเสียง อา เขียนเป็น เอีย อย่าง นาง—เมียง กมคำอนทเป็นภาษาไทยอยู่ดองดามคำที่เพี้ยนกันได้ เช่น อย่าง—เยียง ฟ่าง—เพียง ราบ—เรียบ ขว้าง—เขวี้ยง วัง—เวียง ช้าง (จ้าง—พายัพ ช้าง—อีสาน)—เจียง (กวางคั้ง) เขียง (แคะ) ในภาษาญวนเรียก นาง

จำ หวัง ระดับเสียงไต่ไปทางไต่หัด ุกระทำให้ข้าพระพุทธเจ้าดำเชิงไป
ในทางทว่า พาง เป็นคำในตระกูลภาษาไทยจีน มากกว่าเป็นคำในตระกูล
มอญเขมร

ที่ตรึงถึงเรื่องทรงฟังเขมรพูดกัน ฟังได้ยาก ไม่เหมือนอ่านหนังสือ ข้อ
พเห็นจะเป็นด้วยกันทุกภาษา ข้าพระพุทธเจ้าเคยปรารภกับชาวอังกฤษคนหนึ่ง
ว่าข้าพระพุทธเจ้าฟังชาวอังกฤษต่ออังกฤษพูดกันไม่ต้อออก เขาบอกว่าเวลาฝรั่ง
ต่อฝรั่งพูดกัน พูดกันเป็นอย่างปกติ ผู้ที่ไม่คุ้นเคยต่อภาษานั้น ก็ฟังไม่ออก
อย่างเดียวกับที่เขาฟังคนไทยพูดกัน ก็ไม่ออกเช่นเดียวกัน ต่อเมื่อชนกันไป
นาน ๆ จึงจะเข้าใจ เขาว่าไม่ใช่แต่ภาษา ถึงรูปร่างหน้าตาที่เช่นเดียวกัน ได้
เห็นคนไทยผาด ๆ ไปก็จำหน้าไม่ค่อยได้ เพราะดูเหมือนกันไปหมด ข้อนี้คงเป็น
จริง เพราะข้าพระพุทธเจ้าเห็นหน้าฝรั่งบางคนครั้งเดียว ก็จำไม่ได้เหมือนกัน
ข้าพระพุทธเจ้าเคยไปดูภาพยนตร์พูดได้ ฟังเสียงไม่ออกเป็นส่วนมาก แต่เด็ก
หนุ่ม ๆ ที่ดูบ่อย ๆ ฟังได้ดีกว่า ข้าพระพุทธเจ้าชอบถามผู้ที่ไปอยู่ในประเทศ
อังกฤษมานาน ก็ว่าที่แรกฟังไม่ออกหมด ต่อฟังไปนาน ๆ ก็จับเค้าฟังออกได้
โดยมาก ที่ตรึงถึงเรื่องเขมรพูด ก็คงจะเป็นไปในทำนองเดียวกัน

คำว่า กางเขน ตรึงถามว่า ข้าพระพุทธเจ้าเคยพบบ้างหรือเปล่า ข้า
พระพุทธเจ้าไม่เคยพบแต่ได้สอบถามในภาษาไทยต่าง ๆ ก็ไม่ปรากฏว่าเขาเรียก
cross ว่าไม้กางเขน คตอตจนนกกางเขน ก็เรียกเป็นอื่น หาได้เรียกว่า กางเขน
ไม่ ข้าพระพุทธเจ้าสังเกตนกกางเขนเจดาร์องนกยกลหางและกางปีก นึกว่า
นกอื่น จะว่า กางเขน มาจาก กางแขน ก็ไม่เหมาะตอชยชนได้เพียงพอ ว่าทำไม
จึงเพี้ยนเป็น เขม ไปได้ แต่ทำไมจึงไม่เรียกว่า กางขี้ก แทนคำว่า กางแขน

ในภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ คำว่า เขม แปลว่า บึก ก็ไม่มี คงมีแต่ ชิน ในภาษาอาหม
แปลว่า อากาหรที่หนักดังตะกรน สอนคำว่า ไม้กางเขน ถ้าเทียบกับ กางหัน ในเรื่อง
เสียง ก็เขากันโตสนิท เพราะเสียง อา-เอ ก็มี หัน (พายัพ) - หั้น (อีสาน
สยาม) ควัก-ควอด (บักซ์ไต) เป็นแนวเทียบ ช กับ ห ก็มี ช่ม-ห่ม
ยิ้มหัว-ยิ้มหัว ชนทาง (อาหม)-ชนทาง ช่าย-หาย (พายัพ บักซ์ไต)
ชิน-หั้น (บักซ์ไต) เป็นแนวเทียบ ข้าพระพุทธเจ้าจึงเชื่อด้วยเกล้า ๆ ว่า
กางเขน กับ กางหัน น่าจะเป็นคำเดียวกัน ต้องมีแนวเทียบในเรื่องเสียงเป็นหลัก
ถ้าจะแปล ก็ว่าไม้ที่กางขวางและหมุนได้ (หัน ทางบักซ์ไตว่ากลมว่าหมุน) ทาง
พายัพเรียกไม้กางเขน ว่า ไม้ไขว่เกียง ไม้กางหัน ว่า ไม้ก้องแก้ง ส่วนทาง
อีสานเรียกว่า กางเขน ซึ่งโตความว่า ได้คำไปจากได้ ไม้ไขว่คำถิ่นของพน
เมือง และคำว่า กางหัน ก็ว่าไม่มีใช้ เพราะไม่มีใครใช้ไม้กางหันในถิ่นนั้น

เกียง หรือ แก้ง ในภาษาถิ่นพายัพ แปลได้ว่า กากะบาท หรือ กาย
ไขว่กัน แปลกที่ดั่งคำนี้คล้ายกับคำในภาษาไทยสยามอยู่สองสามคำ คือ คำว่า
แก้งแก้ง ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าเดาว่า เป็นลักษณะที่วางไม้ระแนงก่ายกัน ดะแลง
แก้ง ใน คำอธิบายแผนทีพระนครศรีอยุธยา ว่า ทางแยกเป็นดีแพรง แก้งได้ ซึ่ง
ชี้คเป็นรูปกากะบาท แก้ง แย้ง แช้ง (กิริยาที่แก้งแย้งกัน) ในถิ่นอีสาน ทางแยก
ว่า ทางแคง ซึ่งคงเป็นคำเดียวกับ เกียง หรือ แก้ง ของพายัพ กระทำให้ข้าพระ
พุทธเจ้านึกเคยไปถึงคำว่า ชายไทวชายแครง ซึ่งอาจแปลว่า ชายที่แยกแตก
ออกเป็นสองทาง ก็น่าจะได้ ชายไทวชายแครง จึงไม่จำเป็นต้องอยู่ในที่เดียว
ของเครื่องประดับ ดังแล้วแต่อยู่ตอนไหน มีชายแยกแ่งไหว ก็เป็นชายไทว
ชายแครงได้ ที่ แคง มากตายเป็น แครง ก็มิตัวอย่างเป็นแนวเทียบ เช่น

ตะแกรง ซึ่งอาจเป็นค่าเดียวกับ แกรง หรือ แกร่ง เพราะมีลักษณะทำกันเป็น
ตาๆ ส่วนนักเขียนได้เรียกตะแกรงว่า แกร่ง ข้าพระพุทธเจ้ากราบทูลนอกทางเรื่อง
ไม้กางเขน แต่เมื่อค้นหาคำนั้น ไปเจอคำอื่นก็เกิดความสับสนอย่างอื่นแซกเข้ามา
อีกที่จะกราบทูลใจไม่ได้ หวังการจะผิดถูกสถานใด ขอรับพระบารมีปกเกล้าฯ
เป็นที่พึ่ง แล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ

พระบาทสมเด็จพระมหาภูมิบาล ไปเที่ยวเมืองดังเกี่ยวค้อนต่อแดนกับจีน ได้จดภาษา
ไทยโต หรือไทยโต มาให้ข้าพระพุทธเจ้าจดายคำ ในคำเหล่านี้มีอยู่คำหนึ่งคือ
คำว่า มันทู ภาษาไทยโตว่า ปี่หมู คำว่า ปี่ คงตรงกับคำว่า พิ ในภาษา
ไทยสยาม ซึ่งใช้ชื่อนักปี่ว่า มันทู ว่า อิมหมี่พิมัน แต่ พิ มากดตายความหมาย
เป็น อัจฉริยะ

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ

ข้าพระพุทธเจ้า Mr. E. Chulabhorn

ขอประทานกราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ
นริศรานุวัดติวงศ์

คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓๘ กรกฎาคม ๒๕๑๓

พระยาอนุমানราชชน

หนังสือของท่าน ลงวันที่ ๓๕ เรื่อง ภาษาเขมร เรื่อง ไวยากรณ์ เรื่อง
ไม้กางเขน ได้รับทราบความแจ้ง จะตอบค้อยไปนี้

ในวิธีใช้อักษรของเขมร สระ ออ ซึ่งเขียนด้วยตัว อ ประกอบอย่างเรา
ไม่มีที่เดียว พยัญชนะที่อ่านว่า กอ เช่น ก เมื่อเอาตัว ข ตกดเข้า เช่น กข
เขาอ่านว่า กอน เมื่อถึงตัว ค ซึ่งอ่านว่า โก เมื่อได้ตัว ข ตกดเป็น กข เข้า
เขาจึงอ่านว่า กน จะให้ตัวอย่างคำที่ตกต้น เช่น พระกร เขมรอ่านว่า เปรียะกร
ตัว ร เขาไม่อ่านไม่ตกด เขาก็เห็นจะเขาอย่างเขามาเขียน แต่อ่านไปเสีย
เป็น พระกอน ยังเห็นรูปเป็นเสียงเขมรอยู่ หากเขียนตามภาษาบาลี ควรจะ
อ่านว่า กระ

ภาษาเขมรจะมีไวยากรณ์หรือไม่ฉันไม่ทราบ แต่เข้าใจว่าไม่มี มีอ่าน
สับสนอยู่มาก เช่นตัว ข ต่างคำก็อ่านเป็นเสียง ข บางคำก็อ่านเป็นเสียง ปร
สระที่ประกอบอยู่ติดตัวก็ไม่แน่ ต่างทุกเป็นสระ ออ ต่างทุกเป็นสระ อะ

ที่ฉันว่าเราอ่านหนังสือเขมรเข้าใจ แต่ฟังเขาพูดไม่เข้าใจนั้น ไม่ได้
หมายถึงเขาพูดกันในพวกเขา เช่นลุ่มเต้จกรมพระยาเทววงศ์ตรีธัญญ์เรียกว่า บรรด
ไม่เข้าใจทั้งที่เขาประจักษ์พูดด้วยตั้งใจจะให้เราเข้าใจ แต่เพราะออกเสียงต่างกัน
ไปเสีย ถึงเข้าใจไม่ได้ เช่นคำในภาษามครเขียนว่า ทวาร เขาอ่านว่า ทะวาน
เขมรเขาอ่านว่า เตวย หรือคำของเขมรเองเช่น มาส (ทอง) เขาอ่านว่า
มาด แต่เขมรเขาอ่านว่า เมียะ เช่นนี้เป็นต้น

สระ ออ — โอ — อู ซึ่งท่านวินิจฉัยว่าเป็นสระอันเดียวกันนั้น ถูกแล้ว
ตัวอย่างคำที่ท่านให้ ต่างคำเขาตัวอย่างคำไทยต่างถิ่นมาเทียบ ต่างคำฉันก็นึก

ได้ว่าไม่จำเป็นต้องเอาภาษาไทยคำดั้งเดิมมาเทียบเลย มีอยู่แค่ไม่กี่คำในภาษาไทย
เราเอง เช่น กะตัก — กะทก ชัน — ชุ่น เป็นต้น

ท่านอธิบายถึงไวยากรณ์ภาษาอังกฤษทำให้เข้าใจชัดเจนมาก ขอบใจ
ท่าน แต่ก่อนพูดเพียงว่าเราไม่มีไวยากรณ์ออกจะไม่เป็นศรัทธา จึงเชิญเอา
ไวยากรณ์ของภาษาอื่นมาแปลไว้ บกนใคร่ถึงจะไปกว่าเก่า ว่าแม่ภาษาที่เรา
ถือเป็นครูก็แปลไวยากรณ์ของภาษาอื่นไว้อีกต่อหนึ่ง จึงได้ว่าต้นตระกูล

คำ กางเขน ท่านคิดเทียบไปในคำ แกลง ยันกดจึงจะไม่ไปทางนั้น เพราะ
คำ กาง มีคำ หุข เป็นปรกติอยู่ ซึ่งคำ แกลง เขาไม่ได้ คำ แกลง ซึ่งท่าน
ให้ไป แปลคำที่ค้นเคยมหาความหมายมาแต่ด้วยคำ คำ จะบอกให้ท่านทราบไว้

๑. แกลงได้ เห็นแน่ใจว่าเป็นคำเขมร เพราะคำ ได้ นั้น ภาษาเขมร
แปลว่ามีอ จึงเป็นพจนานุกรมภาษาเขมรดู ได้คำแปลได้ไปเช่น แกลง ว่า
ชัน ให้คำประกอบไว้เป็นอย่างดี มี แกลงไทย ว่าชันมือ ขนาดแกลง ว่า
ไม้ประทัดของช่างเขียน ได้คิดวินิจฉัยในคำแรก ที่เราว่า ชัดแกลงได้ ไว้เป็น
คำกัญนั้น เคยเห็นชัดคงชัดเคย ไตนั้นก็จะเป็นคำกัญได้อย่างไรว่าใครชัด
เมื่อเห็นคำแปลในพจนานุกรมเขมรจึงคิดว่า เห็นจะชัด ๒ ชัด คือ
เอามือเจ้าของหนึ่งถือพจนานุกรมเขมรแล้วชัดเด่นที่ปลายนิ้วชัดหนึ่ง ที่
ชันมือชัดหนึ่ง เมื่อเกิดสงสัยด้วยหนึ่งถือนอกเอามือเจ้าของหนึ่งถือพจนานุกรม ถ้า
ได้เด่นก็เป็นคำกัญได้ว่าเป็นหนึ่งถือนะบบที่ถูกคอง ถือน้ำหนึ่งเห็นได้ว่า
เป็นไม้ซึ่งเรียกกันอยู่เฉพาะนั้นว่า ไม่นวด แต่เห็นตรงกับคำที่พูดกันว่า ไม่นวด จะ
เป็นมือหนึ่งคอกับหนึ่ง หรือถือนอกคือศอกหนึ่ง ก็ได้

๒. ตะแลงแกง ดังตั้งว่าจะเป็นคำเขมรเหมือนกัน แต่เป็นพจนานุกรม
ภาษาเขมรดูหาไม่พบ จะเป็นด้วยคำเก่าซึ่งไม่ได้ใช้ในสมัยนี้แล้วก็เป็นได้

๓. ชายไทยชายแครง นึกว่ากำนเป่นดองอย่างเอามาพูดติดกัน คือ
ชายไทย อย่างหนึ่ง ชายแครง อย่างหนึ่ง จะต้องเป็นเครื่องคาดเอวซึ่งเหลื่อ
ชายห้อยอยู่ เพราะที่ไซ่กำนเป่นไปอย่างนั้น ชายไทย เข้าใจดีแต่ไม่ต้องคิด
ชายแครง นนเห็นจะต้องคิด ว่า แครง แปลว่าอะไร นนคิดว่าไปไหนทางเทียบ
คำไซ่ จึงหาคำที่เราเคย ไซ่มาเทียบกันได้ไปสองทาง ทางหนึ่งคือ ห้อยแครง
กำนห้อยแครงมีลักษณะเป็นริ้ว ๆ จึงนึกว่าหรือชายแครงจะเป็นชายที่ติดกรวย
ติดพู่เป็นเส้นเป็นริ้วดูห้อยแครง แต่วมคำที่เนื่องกันอีก คือ ขนมนโครงแครง
นั่นหมายความว่าเอาแบ้งมัดกับกำนห้อยแครง กับ แครงวัดนา นนมีรูปดู
กำนห้อยแครง ไม่ช่วยอะไรได้กับคำ ชายแครง อีกทางหนึ่งที่เมืองพิษณุโลก
มี เขาสมอแครง ในกรุงเทพฯ มี วัดสมอแครง วัดสมอราย คำ สมอ คิดว่า
เป็น ถมอ เทียบกับคำถมอทอดเรือ ก็ขอเอาก่อนหินผูกเชือกโยนลงไปในน้ำ
คำ สมอ นนก็เห็นเป็นแน่พอนว่า ถมอ ซึ่งเขมรหมายความว่าหิน สมอราย
ควรจะแปลว่า หินราย สมอแครง ควรจะแปลว่า หินย่อย กรุงเทพฯ ไม่มีเขา
ไม่มีหินเลย ชื่อวัดคงรับมาแต่ก่อนด้วยเหตุที่ไม่เข้าใจความหมายนั้น ถ้ายึดเอา
กำนเป่นหงัก ชายแครงก็ตกเป็นว่าชายห้อยเท่านั้นเอง เหตุที่คำอื่นได้คิดดอ
งวนนั้นเป็นไปในทางภาษาเขมร จึงได้เปิดพจนานุกรมภาษาเขมรดุ ในนั้นมีคำ
ชายแครง แปลให้ไว้เป็น ๒ อย่าง ว่าเป่นเชิงตะพานน้ำอย่างหนึ่ง ว่าเป่นผ้า
กันเปือนปักทองของนางละครอนเขมรอีกอย่างหนึ่ง ฝรั่งเค็มที่ ไม่เป่นหงักที่จะฟัง
ได้ ความตกลงในใจเห็นว่าคำ ชายแครง จะหมายความว่าชายห้อยเท่านั้นเอง

คำ ไซ่ ซึ่งท่านเห็นว่าได้แก่ พี นนถกแล้ว ถึงคำว่า พี เราจะหมายว่า
อذنก้อยู่ในรากอนเดียวกัน คือมมมมากนนเอง

พรอ

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๒๕ มิถุนายน ๒๔๗๓

พระยาอนุমানราชชน

ท่านถาถึงครามังกร จตอบให้ท่านทราบ แต่เห็นเป็นเรื่องมีด่าอื่น
หนึ่ง จึงแยกตอบมาเจี้ยค่างหาก ให้เป็น โดยจำเพาะ

ครามังกร นั้น เป็นพระราชดัญจกรอันพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานแก่โบราณคดีสมาคม หรือ
แก่ราชบัณฑิตยสภา อย่างไรก็ตาม เกิดไปเสียแล้ว แต่จะเป็นอะไรก็เหมือน
กัน ด้วยโบราณคดีสมาคมนั้นเองยกขึ้นเป็นราชบัณฑิตยสภาในภายหลัง ให้
ใช้ชื่อนั้นเป็นตราประจำสภา

ท่านคงทราบแล้วว่าแต่ก่อนไม่ใช่เช่นชื่อ ใช้ตราประจำตัวหรือประจำ
ตำแหน่งประทับแทนเช่นชื่อ เพราะฉะนั้นบรรดาคนสำคัญซึ่งมีชื่อ ในการหนังสือ
ก็ทำตราขึ้น ใช้ประจำตัวเอง เว้นแต่คนต่างคน ต่างตำแหน่ง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัว โปรดปราน จึงทรงพระกรุณาโปรดปรึกษาศพพระราชดัญจกร
พระราชทานไปใช้เป็นตราประจำตัว นับกันว่าเป็นเกียรติยศอันใหญ่ยิ่ง ไม่ได้
อย่างหนักนักคณนิก คืออย่างเช่น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท
ได้รับพระราชทาน พระราชลัญจกรลายนักษัตรสมุท ไปใช้ สมเด็จพระเจ้า
พระยาบรมมหาประยูรวงษ์ได้รับ พระราชลัญจกรสุริยมณฑล ไปใช้ ภายหลัง
ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทาน ให้เป็นตราประจำตำแหน่งเสนาบดีกระทรวง
พระคลัง สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ ได้รับพระราชทาน พระราช
ลัญจกรจันทรมณฑล ไปใช้ ภายหลังทรงพระกรุณาโปรดพระราชทาน ให้เป็น

ตราประจำตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง
ได้รับพระราชทาน พระราชลัญจกรรูปมังกร ไปใช้ (เห็นในหนังสือเจ้าพระยา
มหินทรศักดิ์ธำรง จดว่า มังกรเล่นแก้ว) ภายหลังทรงพระกรุณาโปรดพระราช
ทานเป็นตราประจำตำแหน่งราชบัณฑิตยสภา พรรณนามาให้ท่านฟังเพียงเท่านี้
พอให้เป็นตัวอย่างว่าครานั้นสำคัญเพียงไร

อัน พระราชลัญจกรรูปมังกร ซึ่งโปรดพระราชทานราชบัณฑิตยสภา
มานั้น จะสร้างขึ้นจริงไร แดงดำหรือใช้ในการสิ่งไรหาทราบไม่ แต่ตั้งเกศรูป
มังกรเห็นแก่มาก คงไม่ต่ำกว่ารัชกาลที่ ๓ เขาพูดกันว่าดำหรือใช้ประทับตรา
พระราชดำณไปเมืองจีน แต่ฉันไม่เชื่อ เพราะเห็นว่าคิดจะเบียดเบียนต่อไป
พระราชดำณอนันต์ไปเมืองจีนนั้นน่าจะใช่ พระราชลัญจกรมหาโลโต มากกว่า

จะอธิบาย พระราชลัญจกรมหาโลโต ให้ท่านทราบเดี๋ยวนี้ เป็นตราที่
พระเจ้ากรุงจีนพระราชทานพระเจ้ากรุงสยาม เห็นจะเป็นที่เจตนาจะตั้งแต่งเป็น
เมืองประเทศราชของกรุงจีน ทำด้วยหยกดีของสยาม มีลักษณะเป็นแท่นดีเหลี่ยม
บนนั้นแกะเป็นรูปอุรุหมอบ ไตนั้นแกะเป็นหนังสือจีนอย่างคดเหลี่ยมดีดี ผู้
เขาอ่านว่า เสียม ไทล ก๊ก อ่อง

ฉันอ่านหนังสือพิมพ์ พบเขาแปลเรื่องเช่นคัยอชแห่งตราทอง มีรูป
ข้างคันด้วย ได้คิดตั้งมาให้ท่านดูเด่นด้วยนี้แล้ว รูปมังกรเขียนแบบจรเข้เรา
นี่เอง ถูกกบที่เรานำได้คาดคะเนกัน

พร

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๒๘ มิถุนายน ๒๕๖๓

พระยาชนมมานราชชน

เรื่องพระราชดุษฎีจกรมังกกร ซึ่งฉันเขียนมาให้ท่านนั้น นักชนได้ว่าเขียน
โบราณคดีมากมายเกินไป ที่ถูกเป็นโบราณคดีสโมสร ที่จริงไม่สู้สำคัญนัก
หากจะว่าถึงความหมายก็ไม่สู้ผิดกันเท่าไร แต่เมื่อผิดไปแล้วก็ต้องดูแก่โทษ
เป็นการบดงษาบัด

รูปมังกกรนั้น ไม่ได้คิดขึ้นโดยอาศัยชื่อ โบราณคดีหรือราชบัณฑิตแต่
อย่างไรเลย เป็นพระราชดุษฎีจกรเก่าอันไม่มทไรแล้ว จึงโปรดพระราชทาน
โดยพระกรุณา เพื่อเป็นเกียรติยศเท่านั้น

พรส

กรมศิลปากร

วันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๓

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับลายพระหัตถ์ถึงวันที่ ๒๕ และวันที่ ๒๗ มิถุนายน
รวม ๒ ฉบับไว้แล้ว พระเดชพระคุณฝ่าเกล้าฯ หาที่ดูมิได้

ข้าพระพุทธเจ้ารู้สึกโง่ใจเมื่อได้อ่านพระอธิบายเรื่อง *ตรามังกร* ที่ทรง
พระเมตตาประทานอธิบายมาในลายพระหัตถ์ถึงสองฉบับนั้น

ข้าพระพุทธเจ้าได้พบฝ่าเนาพระราชดำหับ ครั้งปลายรัชกาล กรุง
ธนบุรีฉบับหนึ่ง ว่าใช้พระราชบัญญัติเป็นตราพระมังกกรหก ประทับใน
พระราชดำหับด้วยทองหนึ่ง ตรามังกรของโบราณคดีสโมสร ที่ทรงตั้งนิษฐาน
ว่าเป็นของเก่า คงไม่ต่ำกว่ารัชกาลที่ ๓ ก็มีเค้าตรงกันกับที่ทรงตั้งนิษฐาน
แต่จะไม่ใช่อีกท ใช้ประทับพระราชดำหับไปเมืองจีน ซึ่งเป็นพระมังกกรหก หาก
ไปเข้าใจรวมกันว่า เป็นตราองค์เดียวกัน

ข้าพระพุทธเจ้าขอประทานพระเมตตาทราบคำอธิบายในคำว่า คำหลวง
เมื่อชำระมาถึงคำนี้ กรมการก็ห้ามบัญญัติแปล ตลอดจนขอให้ข้าพระพุทธเจ้า
กราบทูลขอพระเมตตาปราณี เพื่อทราบเกล้าฯ ถึงคำนี้ คำหลวง ถ้าจะแปลว่า
เป็นถ้อยคำของในหลวง ก็ไปคิดขัดที่มี พระมัลลย์คำหลวง และ นัยโทปนันท
สูตรคำหลวง ซึ่งเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ทรงนิพนธ์ หาใช่เป็นพระราชนิพนธ์ไม่ ถ้าจะ
ตั้งเกิดข้อข้องใจในหนังสือคำหลวง มีลักษณะร่วมกันอยู่อย่างหนึ่ง ที่ยกคาถา

มาคงไว้ แต่ทั้งนี้แต่ชยายความจากกาลานัน ทำนองภาพย่อโคลง หรือ
คำหลวง จะหมายความถึงลักษณะท่านอนัน แต่บรมจุคำประพันธ์รูปต่าง ๆ
ลงไปได้ทุกอย่าง ไม่จำกัดเพียงร้อยหรือโคลง ทั้งนี้ ก็เหี้ยมปัญญาสามารถ
ที่ข้าพระพุทธเจ้าจะเอาได้

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ

ข้าพระพุทธเจ้า Mr. E. Chummanwong

พระราชสารคำหับ อุลศักราช ๑๑๔๖

พระราชสารสมเด็จพระเจ้ากรุงมมหานครศรีอยุธยาผู้ใหญ่ ปราบดา
ภิเศกตามโบราณราชประเพณีสืบมาแต่ก่อน มีพระราชดำริพินิจถึงทางพระราช
ไมตรีสมเด็จเจ้ากรุงตมิงผู้ใหญ่ ซึ่งมีมาแต่กาลก่อน แต่งให้ พระสวัสดิ
สุนทร ราชทูต หลวงบวรเสนาหา อุปทูต หลวงพัฒนาพิมล ตริทูต ขุน
พัฒนาพิจิตร ท่องสื่อใหญ่ หมื่นพิพิธวาจา บันสื่อ จำทูลพระสุพรรณบัตร
สุวรรณพระราชสาร เชิญเครื่องพระราชบรรณาการ และพระราชสารคำหับ
อักษรจีน ออกมาจิมก้องสมเด็จเจ้ากรุงตมิงผู้ใหญ่ ตามขนบโบราณ
ประเพณีสมเด็จเจ้าพระมหากษัตริย์ราชเจ้าสืบมา ใด

พระราชสารบัตรตราโลโต ครั้งนี้หาตราโลโตมิได้ บัตรตราพระไอย
ราชมาเป็นสำคัญ

พระราชสารคำหับ จุลศักราช ๑๑๔๓

พระราชสารสมเด็จพระเจ้ากรุงพระมหานครศรีอยุธยาปราบดาภิเษก
ใหม่ คัดถึงครองพระราชไมตรีกรุงปักกิ่ง จึงให้พระยาสุนทรภักดิ์ ราชทูต
หลวงพิชัยเสนาหา อุปทูต ทอวงพจนาพิมล ตริทูต ขุนพจนาพิจิตร ท่องสื่อ
หมื่นพิพิธวาจา ป้านสื่อ จ้าทูลพระสุพรรณบัฏ สวรรณพระราชสาร เชิญ
เครื่องพระราชบรรณาการ ช้างพลายช้างหนึ่ง ช้างพังช้างหนึ่ง (รวม) ๒
ช้าง ออกมาจิมท้องสมเด็จพระเจ้ากรุงต้าฉิงผู้ใหญ่ ตามขนบพระราชไมตรี
สืบมาแต่ก่อน ใด

แต่ก่อนพระราชสาร คำหับปิดตราโลโต ครั้งนี้หาตราโลโตมิได้ ปิด
ตราพระไอยราพตมาเป็นสำคัญ

วันอังคารเดือน ๗ แรม ๖ ค่ำ ปีมืดตรีนิศก เพลาย่าย ๔ โมง เสด็จ
ออกท้องพระโรง ทรงฯ เรียกเอาพระราชสารคำหับ ให้พระยาพิพัฒน์โกษา
อ่าน ๆ ถวายจนสิ้นเรื่อง ทรงฯ สั่งพระยาพิพัฒน์โกษาว่าคืออยู่แล้ว เอาไปให้
ล่วนแปลออกเป็นอักษรจีน พระยาพิพัฒน์โกษาให้ขุนแก้วอายุัด นอกราชการ
คัดเอาไปแปลเป็นอักษรจีน ถึง ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๗ แรม ๕ ค่ำ ปีมืด
ตรีนิศก ให้จารึกพระราชสารเกิด

พระยาราชทูตว่า อย่างแต่ก่อน ท้ายพระราชสารว่า เกื่อนหลังเสวย
ราชสมบัตได้ ๔๖ ปี

เวณนายทองคำ นายสีง แปลง ๓ ครั้ง ตราพระครุฑพ่าห์

ตราพระราชโองการ

ตราพระครุฑพ่าห์

๔ องค์

ตราพระไอยราพต

ตราพระมังกกรทก

ตำนานปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๖ กรกฎาคม ๒๔๘๓

พระยาอนมานราชชน

หนังสือของท่าน ลงวันที่ ๕ กรกฎาคม พูดเรื่องตราแต่ละตามถึง คิวหลวง
นั้น ได้รับแล้ว

ขอบใจท่านเป็นอย่างมาก ที่ให้คำแนะนำพระราชดำหับไป ฉะนั้นไม่เคยเห็นคำแนะนำเคย ดีใจมากที่ปรากฏ ในนั้น ว่าพระราชดำหับไปเมืองจีนแต่ก่อน
ประทับตราโตโค คือความที่ฉันทาค และในคำแนะนำพระราชดำหับนั้น มักกล่าวถึงตราต่าง ๆ อยู่ถึง ๕ ดวง ฉันทาคิดว่าท่านคงอยากทราบ จึงจะพรรณนาให้ท่านทราบต่อไป

๑. ตราโลโต—มหาโลโต ดวงนี้ได้พรรณนาโดยละเอียดมาให้ท่านทราบ ด้วยหนังสือฉบับก่อนนั้นแล้ว

๒. ตราพระราชโองการ ขอนเข้าใจว่าเป็นดวงเดียวกับที่ฉันทาคเคยได้ยินเรียกว่า มหาโองการ หรือ มหาอุณาโลม เป็นรูปบุษบกมีเกวียน บนเกวียนตั้งฉัตรขนาดบุษบกอยู่สองข้าง ในบุษบกมีรูปอุณาโลมอยู่เบื้องบน ไค่นั้นมีรูปวงกลม ไค่วงกลมเป็นรูปพาดจันทร์ ไค่พาดจันทร์เป็นตัว อุ หนังสือขอมไม่เห็นไร ใช้ตราพระบรมราชโองการซึ่งสร้างในรัชกาลที่ ๕ แทน เป็นรูปสี่เหลี่ยมมีคติมุม มีอุณาโลมข้างบน มี ๑๕๐ ข้างได้ เขาว่าเป็นหนังสือพราหมณ์อ่านว่า โอม ไค่นั้นเป็นอักษรขอมว่า พระบรมราชโองการ ภายหลังพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๕ ครบตั้งให้ฉันทาคเขียนถวายเปลี่ยนใหม่

อีก เป็นรูปไข่ ตายในชั้นกดับไปเอาอย่างตราหาโองการอีก แต่มีเบ็ดเขียน
แสดงข้างตงท่านจะได้เห็นประทับ ในฉบบัญญาบัตรแดง

๓. **ตราพระครุฑพ่าห์** เกษกั้นไม่พบตราประทับชาติ พบแต่ตรา
ประจำครั้ง เป็นรูปนารายณ์ทรงครุฑ แต่ท่านอย่าได้เข้าใจว่าโตเท่าหัวแม่มือ
มีขนาดใหญ่เท่าตราประจำชาติเหมือนกัน เจ้าพนักงานผู้รักษาว่าดำหรับประทับ
ประจำฉบบัญญาบัตรต้องพระราชดำริ ฉันไม่เชื่อ แต่จะใช้อะไรที่ควรกั้นก็ไม่ออก
เหตุที่กั้นกั้น ก็เพราะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ไม่โปรดตรา อาม
ซึ่ง ใช้ประทับประจำพระนามฉันมาว่าเป็นฝรั่งไป ควรจะใช้ตรา **พระครุฑพ่าห์**
ประจำตำแหน่งพระเจ้าแผ่นดินอยุธยา ค้นหาตราประทับชาติเก่าไม่ได้ จึงโปรด
ให้ฉันเขียนถวายใหม่ ทรงพระราชดำริว่าไม่ควรมีองค์พระนารายณ์ ควรจะมี
แต่ครุฑ จึงจะสมด้วยชื่อ **พระครุฑพ่าห์** ฉันกับพระบรมราชโองการมาเขียน
แต่ฉันมาเกิดความเห็นชอบอย่างรุนแรงอีกว่า นาคทศครุฑจับพันเป็นอะไร เป็น
อาหารของครุฑเท่านั้น ดูครุฑตามเดิมที จะไปไหนผิดก็คืองอขึ้นโตไปด้วย
ฉันจึงเขียนเอานาคออกเดี่ยว มือทกทางอยู่นั้นให้รำ ตามแบบครุฑนารายณ์ทรง
ของเขมร ถวายก็มเหญโปรด จึงโปรดให้ทำขึ้น ใช้ประทับประจำพระนาม
แต่ตั้งเนืองมาเป็นตราแผ่นดินถึงทุกวันนี้

๔. **ตราไอยราพต** ตราเก่าจะเป็นอย่างไรฉันไม่ได้เห็น ไม่มีโอกาส
ได้ค้น ด้วยตราไอยราพต องค์ที่ทำได้ด้วยไมระในรัชกาลที่ ๕ มี ใช้อยู่แล้ว ท่าน
จะเห็นได้ ในฉบบัญญาบัตร ไม่ต้องอธิบายละเอียด

๕. **ตรามังกรทก** เป็นรูปมังกรจีนหน้าอืด ฉ่างทำตามแบบเช่นทำกัน
อยู่ที่ผ้าหน้าโต๊ะหรือในถ้วยชามละมุน ทำให้ใจชกกันว่าทำไมจึงเรียก มังกรทก
ไม่เห็นหกละเมนเกินเกินที่ตรงไหน จึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรง
พระราชวินิจฉัยว่า มังกรทก มาแต่ ชก ลก ชิว

คราวนี้จะออกความเห็นเรื่อง คำหลวง อันเกิดมากได้เห็นหนังสือ
มหาชาติคำหลวง ฉบับที่เขาอ่านส่งคืนในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดา
รามเป็นครั้งแรก มหาชาติคำหลวงเป็นอย่างไร ก็มีตั้งวรรณนาไว้ในคำนำ
หนังสือ มหาชาติคำหลวง ซึ่งพิมพ์ในหอพระสมุดมณฑลนั้น จะพูดแต่ข้อ
ที่ผิดในคำนำ มีคำอีกคำหนึ่งว่า โอเอเวหารราย ท่านก็คงเคยได้ยิน มีคนอธิบาย
ว่า เมื่อครั้งกรุงเก่ามีคนทำหนังสือมหาชาติคำหลวงมาก ท่านคัดเอา
ข้อดีเข้าส่งรับเสด็จในพระมหากษัตริย์ที่สวรรคตไม่ทันก็เลยไปส่งต่อให้
ตามวิหารราย คงเป็นส่งมหาชาติคำหลวงหมดด้วยกันทุกแห่ง จะจริงเช่นนั้น
หรือไม่ก็ไม่ทราบ แต่ต้องทักว่าเขาที่อยู่ ด้วยเทียบกับชนกรุงรัตนโกสินทร์
ก็เหมือนกัน มีข้อในพระอุโบสถแต่มีส่งตามศาลารายด้วย ในพระอุโบสถ
นั้นเป็นหนังสือส่งตามเดิม บทส่งใช้มหาชาติคำหลวง แม้กระนั้นก็ยังส่ง
กันโดยแยกกันตามหาหนกกันทีเดียว ถิ่นที่อนดิมจะตายส่งไม่ได้แล้ว ส่ง
ตามศาลารายนั้นแยกกันแต่กวัดมาส่งแทน แต่ก่อนใช้เรื่องอะไรต่างๆ แต่
เดี๋ยวนี้ใช้บทเรื่อง พระไชยสุริยา อันเป็นการส่งดวงแก่เด็ก จะอย่างไรก็เห็นได้ว่า
รูปคงอยู่

โดยเหตุเช่นกล่าวมาแต่นี้ จึงเห็นว่า คำหลวง จะหมายความว่า คำ
ราชการ หรือจะว่าให้ชัดก็ มหาชาติคำหลวง คือคำมหาชาติซึ่งอยู่ในราชการ
ส่งนั้น โทป็นนิตยสูตร คำหลวง นั้นเป็นของแต่งที่หลัง แต่งทำไมก็ไม่ทราบ คิด
ว่าแต่งเล่น เขาอย่างอื่นแต่งมหาชาติคำหลวงก็พอจะเรียกคำหลวงไปด้วย เป็น
ความหมายอันเกิดอนันตมาแต่แล้ว ส่วนพระมาลัยคำหลวงนั้นไม่เคยเห็น พูด
ไม่ถูก หากเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ทรงแต่งเหมือนกัน ก็คงเป็นลักษณะอย่างเดียวกัน

พรอ

กรมศิลปากร

วันที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๓

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบใต้ฝ่าพระบาท

ตามที่โปรดเกล้าฯ ประทานลักษณะตราต่าง ๆ มา ในลายพระหัตถ์
ลงวันที่ ๖ เดือน เป็นพระเดชพระคุณดังนี้เกล้าฯ หากตั้งมิได้

ข้าพระพุทธเจ้ารู้สึกจับใจแฉะรำไห่มาก เมื่ออ่านถึงตอนที่ประทาน
พระอธิบายถึงลักษณะตราในตราพระกรุณาหัตถ์ เป็นความรู้แปลก ที่ข้าพระ
พุทธเจ้าเพิ่งได้ทราบ ตวงตราเหล่านี้ คนภายนอกที่จะได้มีโอกาสทราบเรื่องราว
เห็นจะน้อยคน แฉะค้อมไปขอความเห็นด้านนาจะสู้ญ ข้าพระพุทธเจ้าขอประทาน
พระอนุญาตคดีดำเนินลายพระหัตถ์ฉบับนวกษาเป็นหลักฐานไว้ท ในหอพระสมุด
ระบบหนึ่ง เพราะเป็นเรื่องความรักศรัทธาใจสำหรับคนรุ่นหลังได้ทราบ

ข้าพระพุทธเจ้าเคยนึกอยู่เสมอว่า ตวงตราเหล่านี้เพราะที่เด็ก ใช้แล้ว
ถ้าได้ประทับเขาตวงตตายมาเก็บรักษาไว้ด้วย ก็จะเป็นประโยชน์แก่การศึกษา
โบราณคดี แต่ถึงนี้ด้วยเกล้าฯ จะไปขออนุญาตได้จากที่ใด และเมื่อเร็ว ๆ นี้
คนทรรักษาเอกสารต่าง ๆ ในกรมเสนาธิการรัฐมนตรีซึ่งเดิมเป็นหอจดอง และที่
ข้าพระพุทธเจ้าไปขอคดีดำเนินพระราชดำริคำหับมา ได้มาสอบถามข้าพระ
พุทธเจ้าถึงเรื่องพระราชดำริต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเงินและฝรั่ง ซึ่งเก็บรักษาไว้ยัง
หอจดองว่าทำไมจึงมีแต่ดำเนินคำแปลภาษาไทยเท่านั้น ส่วนต้นฉบับภาษาเดิม
ไม่มั่งต้นฉบับเดียว และถามว่าจะมีพด้อยู่ทางหอพระสมุดบ้างหรือไม่ ข้าพระ
พุทธเจ้าก็ประหลาดใจ ถ้าไม่มีที่หอจดองแล้วจะไปมีอยู่ ณ ที่ใด ข้าพระพุทธเจ้า
ขอพระเมตตาอารมเพื่อทราบเกล้าฯ เรื่องนี้ด้วย

เรื่องตราโลโต ข้าพระพุทธเจ้าเปิดรูปสัตว์หินพาม ปรางค์ว่า โลโต
มีลักษณะเหมือนราชสีห์ทุกอย่าง เว้นแต่ศีรษะคล้ายพญานาค มีหางอนเป็น

ตายกนกันขึ้นไปจากจุมก ส่วน สิงโต หรือ โต ก็ผิดกับราชศัพท์ ที่มีศัพท์ใหญ่
และมีเขาอย่างสิงโตจีน ทำให้ข้าพระพุทธเจ้านึกไปถึงคำ สิงโต ว่ามาจากคำ
อะไร สิง ก็คงเป็นคำเดียวกับ สิงห์ ส่วน โต มาจากภาษาอะไร ถ้าดูรูป โลโต
ซึ่งมีลักษณะเหมือนสิงโต ก็น่าจะรวม สิงห์ และ โลโต เข้ากัน เป็น สิงห์โลโต
แต่พอคิดขึ้นมาเป็น สิงโต แต่ก็เป็นเรื่องเดา ซึ่งยังไม่มีความรู้แน่นอนมาประกอบ
ยืนยัน และทั้งได้ทราบเกล้าฯ ว่า เขมรเรียกสิงโตว่า สิง บ้าง โต บ้าง แต่สิงโต
หรือราชศัพท์เป็นสัตว์มาทางตะวันตกของทวีปเอเชีย คำว่า โต ในเขมร คงจะ
ไม่ใช่คำเดิม อาจนำมาจากภาษาอื่นก็ได้ ในภาษาจีนเรียกสิงโตว่า ซือ (แต่จิว)
แต่ในเสียงชาวอวกว้างคงเป็น ซี้ ซึ่งพอจะเห็นได้ว่าคงมาจาก สิง เพราะสิงโต
ไม่มีในเมืองจีน แต่มาถึงคำว่า โต ที่คือท้ายคำ สิง เป็นอันจนวนด้วยเกล้าฯ
ว่ามาจากคำภาษาโต นอกจากจะอนุโตมเขาคำว่า โลโต มาเปรียบได้เท่านั้น

ที่ประชุมกรรมการชำระปทานุกรมได้ตกลงถือเอาพระอภิบายในเรื่อง
คำหลวง ที่ทรงพระเมตตาประทานมาเป็นหลัก โดยให้อภิบายว่า คำประพันธ์
บางอย่างที่ใช้สวดในราชการ เช่น มหาชาติคำหลวง คำประพันธ์ที่แต่งมี
ลักษณะอย่างมหาชาติคำหลวง คือนั้นโทปนันทสูตรคำหลวง พระมาลัยคำ
หลวง พระนลคำหลวง ทั้งนี้ เป็นพระเดชพระคุณแก่กรรมการชำระปทานุกรม
ตั้งเกล้าฯ หากที่สุคติได้

ข้าพระพุทธเจ้าขอประทานถวาย พระมาลัยคำหลวง มากับหนังสือฉบับ
เพิ่มเติมหนึ่ง

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ

ข้าพระพุทธเจ้า *Mr. E. Chulabhorn*

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓๗ กรกฎาคม ๒๕๗๓

พระยาอนุমানราชชน

หนังสือของท่านลงวันที่ ๓๕ เดือน พฤษภาคม เรื่อง แปลคำหลวง
ได้ทราบความแล้ว

ตามที่ท่านขออนุญาตคัดหนังสือของฉันทน์ซึ่งมีไปถึงท่าน อธิบายในเรื่อง
พระราชดุษฎีกรต่าง ๆ ไว้ในหอสมุดระบบหนังสือ ฉันทน์อนุญาตได้ไม่ขัดข้อง
แต่เกรงว่าจะไม่เรียบร้อย เพราะคำอธิบายนั้นกระจัดพรัดพรายไปในหนังสือ
หลายฉบับ ประกอบกับเรื่องอะไรก็อะไรร้อยแปด จึงคิดว่าถ้าท่านปรองดองใหม่
ทำเป็นบันทึกอธิบายพระราชดำหับ ประกอบด้วยความในเจตนาหมายของ
ฉันทน์ จำเพาะข้ออธิบายเรื่องตราได้ลงไว้ ถัดติดกับสำเนาพระราชดำหับ
นั้น จะเป็นดีกว่า

ความคิดของท่านที่คิดจะเก็บตัวอย่างตราต่าง ๆ นั้น จะเป็นประ
โยชน์อย่างยิ่งไม่ที่สงสัยเลย แต่จะเก็บตราซึ่งประทับลงจริงในเวลานั้นเห็น
จะเก็บยาก ด้วยเขาเลิกการประทับตรากันเสียเกือบหมดแล้ว ถ้าหากท่านจะคิด
ทำเหมือนเช่นที่ฉันทน์เคยทำเดิมนั้นแล้ว จะทำได้ คือพบเอกดารอินโด
ซึ่งเขาประทับตรา เขากระตาศบางทาบดอกบีดส์มุกใจดูเป็นตัวอย่าง ท่านจะทำ
ได้โดยง่าย ด้วยมีช่างเขียนในกรมศึดปากกรซึ่งจะ ใช้ให้เขียนลอกได้

ตามคำถามของท่านที่ว่าพระราชดำหับต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวกับจีนและฝรั่ง
ทำไมจึงมีแต่สำเนาคำแปลภาษาไทยเท่านั้น ดูเหมือนท่านจะคิดว่าพระราชดำ
ไปเมืองจีนจะเขียนเป็นหนังสือจีน พระราชดำหับไปเมืองฝรั่งจะเขียนเป็นหนังสือ

ฝรั่ง คงนึกขำกับความคิดของฉัน ซึ่งคิดว่าบรรดาศักดิ์พระราชดำรงทั้งปวง
เขียนเป็นหนังสือไทยทั้งนั้น ถ้าเนาคำแปลซึ่งเป็นภาษาจีนภาษาฝรั่ง ย่อมทำที่
กรมท่า ไม่ได้ส่งตำเนามาทางห้องอาลักษณ์จึงไม่มทห้องอาลักษณ์ แต่นึกเป็น
ความคาดคะเนของฉันเหมือนกัน ความจริงนั้นฉันไม่รู้ คำที่เรียกว่า หอหลวง
นั้น ฉันไม่เคยได้ยินมาแต่ก่อนเลย เห็นจะเป็นห้องอาลักษณ์นั่นเองเรียกว่า
หอหลวง

เรื่องสัตว์หิมพาน ตามตำรา นั้น ท่านอย่าพูดเลย เป็นของเหลวทั้งต้น
ที่เขียนรูปโตโคกถ้ายราชดีหิมพาน ก็เพราะไม่มีความรู้อาใดได้ก็อยู่ จะพูดมาก
มายไปทำไม แรดเพลิงตัวคันทเดียวในตำราสัตว์หิมพานนั้น ท่านดูเห็นเหมือน
แรดหรือไม่ นั้นได้ชื่อมาตรงแท้ ๆ และตัวจริง ๆ ก็มีในเมืองเรา แมกรรณนยง
ไม่เหมือนแรด พระองค์เจ้าประดิษฐวรการ ท่านคาดการว่าเจ้าพดกช่างไม่เคย
เห็นแรด จะต้องทำก็ถามชาวป่าว่ารูปร่างแรดเป็นอย่างไร ชาวป่าก็บอกรูป
อย่างประเมิด ว่าตัวคล้าย ๆ ช้าง ปากมีจงอยคล้ายงวง เจ้าพดกช่าง ก็หยิบ
ดาเขียนขึ้น ดังท่านจะเห็นได้ใน ตำราสัตว์หิมพาน นั้นแล้ว อันสัตว์หิมพานนั้น
มันหดงเดอะกันมาหลายทอด เป็นต้นว่าราชดีหิมพานท่านเขียน ตัวจริงท่าน
ก็เขียนเป็นสัตว์มีตัวร้อยคอเป็นจน ประดิษฐ์ให้งามจนเด็กน้อย แดงท่านเขียน
เครือไม้ตายท่านชด ท่านก็ผูกข้อไข่มุให้เห็นเป็นรูปหัวราชดี แต่ช่างท้อ
ก็จำเอาข้อไข่มุไปเขียนตัวราชดีหิมพาน ๆ เข้า ก็กลายเป็นราชดีหิมพานเป็น
ไข่มุไข่มุไข่มุ ความจริงสัตว์หิมพานจะได้มีรูปผิดกว่าธรรมดาไปก็หาไม่ได้ ดูแต่
ทางน้ำไหลออกจากสระอโนดาต ก็เป็นช้างเป็นม้าเป็นโคเป็นสิงห์ (คือไลอ้อน)
ตรง ๆ นั้นเอง ทั้งที่กลางถึงตอมท่าวงเวสวัณ ใน อาณาเขตยศสุดดี ก็มีแต่
นกยูงนกกาเขียนนกทูเหว่า ไม่เห็นพิศดารอะไร พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้า

หลวง เคยทรงพระราชดำริจะให้เขียนป่าหิมพานตราหนึ่ง ทรงตั้งชัยใน
ลัดดาวหิมพานต์ต่าง ๆ โปรดให้มูรูหนึ่งต่อกัน ฉะนั้นจำได้ว่านกทณขีมา ใน
ตำราลัดดาวหิมพาน เขาเขียนตัวเป็นกรูทลือกระบอง หัวเป็นนกขมิ้นศรี แต่ทกณ
มาโคตามทมิ ในชาติ นก ทณขีมาหวก ในส่วนท้าวเจสจันนศนคณเด็กเค็มที่ จำมี
ปากยาวดุจลือไม้ท้าวเทยจจตจ้องอยู่บน ไบบัว ไปทางพวงนกปากซ่อม ใน
ตำราลัดดาวหิมพาน นั้น ต้น ๆ ก็พอค้อยยังช่อ มีดวงจำเพาะอยู่โดยมาก ตกไป
ถึงตอนปลาย เอาหัวของตงนไปไล่คองน เอาคองของตงนไปไล่กับหัวคองน
เป็นการสังเคศของพวกข้างอย่างเขลา ๆ เขาเป็นแบบฉบับไม่ได้เคย อันข้อ
ว่า สิงโต นั้นมันเคยคิดมาแล้วว่ามาจากอะไร แต่คิดไม่ออก ทำนมากคิดเดาชน
ว่า เป็น สิงโต + โกลโต นั่นคืหนักหนา จะจำได้ใจได้

เรื่องแปลคำหลวง นั้น ท่านแปลไว้เรียบร้อยค้แล้ว ใช้ได้ ขอบใจ
ท่านที่ ให้ พระมัลย์คำหลวง เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ์ทรงแต่จริง ๆ เป็นแน่ว่าแต่ง
เด่น เจ้านายพระองค์นมนพระโอรุที่จริง ๆ ควรเป็นที่นับถืออย่างยิง ฉะนั้น
ไม่ได้อ่าน คิดว่าจะอ่านไม่เบือจนที่สุดจะรู้เรื่องได้ ฉนั้นเคยขอยืมหนังสือ พระ
มัลย์ เขามาอ่านที่หนึ่งแล้ว ค้ด้วยคิดจะแต่งหนังสือช่วย วชิรญาณรายเดือน
เรื่องพระศรีอารย เขาว่าในหนังสือ พระมัลย์ มีเรื่องพระศรีอารย จึงยืมเขามา
อ่าน อ่านก็พบแต่ ขาปแม่มคเห็จ ตัวเป็นตัวเข็ด หัวเป็นหัวไก่ อ่านไป
ไม่ได้ก็บรรทคกหงับ สมุดคาอก หลงยวันไม่ได้เรื่องก็คองส่งคืนเขา

พรดิ

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๑๑

พระยาอนมานราชชน

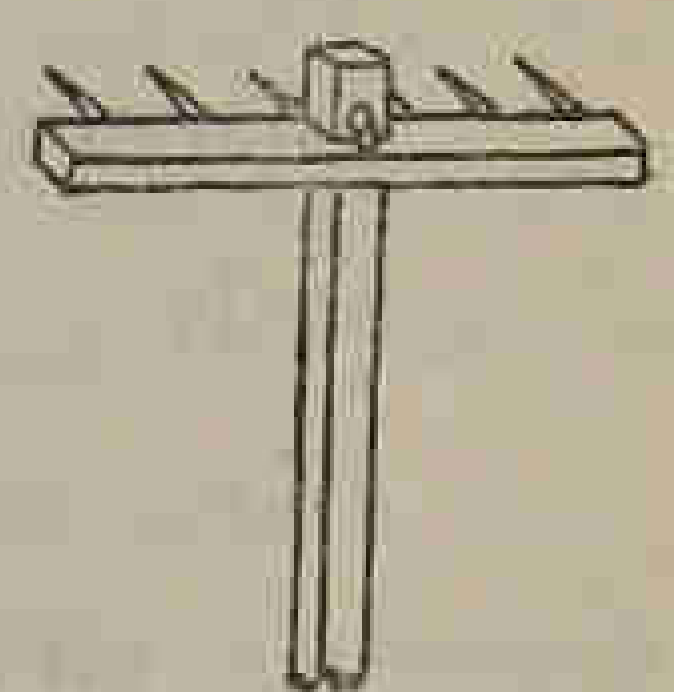
จะเดาอักษรในพระราชดํวยงกร มหาโองการ กับพระบรมราชโองการ
ดองตุ เป็นไขข้อให้ท่านฟังเด่นต่อไป

ครามหาโองการ ซึ่งมีอักษรตั้งน เห็นจะหมายเป็น ม-อ-อ

ตามที่ใช้แต่กระไรกันอยู่คาชดิม ในสมัยโบราณ ส่วนตราพระบรมราชโองการ
ซึ่งมีอักษรตั้งน 120 เห็นจะเป็น อ-อ-ม ตามคาถา อรหํ สมมา

สมพุทฺโธ ที่เขาว่าหนึ่งดือพราหมณ์นั้นกลัวจะไม่ถูก น่าจะทรงพระราชดำริ
ผูกชน ตัวหน้าซึ่งกระเนว่าเป็นตัว อ นั้น เป็นขีดเดียวกับของกันกับหนึ่งดืออริยกะ
ซึ่งทรงพระราชดำริผูกชนเหมือนกัน คือถกต่างน่าจะทรงพระราชดำริผูกชนเทียบ
ด้วยตัว อ หนึ่งดืออชอมในตราเดิม ตัวหลังเป็น ม คือนฤคหิตไม่มีขีดงตั้งย ตรง
กับอักษรเดิม อักษรเดิมที่ใช้พาดจันทรหมายเป็นตัว อ นั้น เขาอะโรมา คิด
ไม่เห็นมีดแปดด้าน

นึกถึง ไม้กางเขน จะเป็น ไม้-กาง-เขน
ได้แก่ กราด จะเป็นได้หรือไม่ นี่เป็นทางเตาโดยอัสสระ
ไม่มีหลัก

พรส

กรมศิลปากร

วันที่ ๓๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๓

ขอประทานกราบทูล ทราบใต้ฝ่าพระบาท

ตามที่สมเด็จพระเมตตาประทานข้อสันนิษฐานอักษร โอม ซึ่งมีอยู่ในพระ
ราชดัญจกรมหาโองการ กับ พระบรมราชโองการ มาในสายพระหัตถ์ ดง
วันที่ ๓๕ เดือนนี้ พระเดชพระคุณต้นเกล้าฯ หากที่ส่งมิได้

ถ้าข้าพระพุทธเจ้าไม่ได้ข้อความที่ทรงสันนิษฐานไว้ ความรู้ของข้าพระ
พุทธเจ้าก็คงมีอยู่เท่าเดิม เพราะคงไม่ได้สืบสาวต่อไป อักษรโอมในพระราช
ดัญจกรมหาโองการ มหาอำนาจแก่ข้าพระพุทธเจ้าว่า เคยเห็นในศิลาจารึก
มีรูปเหมือนที่ทรงไว้ เจนแต่อักษรรูปพระจันทร์แหว่ง เขียนเป็นเส้นเดียว
ดงนี้ แต่ก็ไม่รับรองลงไป เพราะบอกว่าจะจดลายที่เขียนไว้อาจดบเดือนไป
เพื่อให้เห็นเส้นเดียวก็ได้ ที่เขียนเป็นรูปพระจันทร์แหว่ง คิดด้วยเกล้าฯ ว่า
คงมีมานานแล้ว เพราะในบทคาถาดงอิทธิเจ กล่าวไว้ว่า

สุณฺณกาโร โหติ สมฺภโว ดง ๐

อฑฺฒจฺนฺทา ปน ชายเต ดง ๐

อุกาโร โหติ สมฺภโว ดง ๑

ถ้ามีอุณาโตมข้างบน ก็ว่า อุณฺณาโตมา ปน ชายเต และ
ดงข้างล่างว่า อสฺวิสุโลปฺสพฺก

อักษรดงอิทธิเจนี้ น่าจะนึกเอาตามรูปที่เขียน เมื่อศึกษาในอักษร
โอม นั้นไม่ออก อีกผู้หนึ่งอธิบายให้ข้าพระพุทธเจ้าฟังว่า รูปพระจันทร์แหว่ง

นั้น คือเพี้ยนไปจากตัว ๘ ของเขมร ที่ถูกเป็นคังพ ข้าพระพุทธเจ้าคิด
ด้วยเกล้า ๆ ว่า จะเป็นอนุโตมโดยตากรูปพระจันทร์แห่ง ให้เข้ากับสระหนึ่งคือ
เขมร เพราะคำ โอม ในภาษาลังกฤตเขียนเป็น รูปคล้ายกับ โอม ในตรา
พระมหาไถงการมาก พราหมณ์ ป.ศ. ศาสตร์อธิบายว่า เมื่อแยกออก ๐ ได้
แก่นฤคหิต ถ้าประกอบกับรูปพระจันทร์แห่ง ซึ่งอ่านออกเสียงเป็น g ออกเสียง
รวมกันคล้ายเสียง gum แต่รวมทั้งหมดคือ ก็คงเรียกว่าอนุสวารเหมือน
อย่างเรียก - อย่างเดียวว่าอนุสวารอยู่นั่นเอง บางที่รูปพระจันทร์แห่งจะมา
แค่อนุสวาร ของลังกฤตนี้เอง ส่วน แปลงรูปมาจาก โอิ
เมื่อรวมซ้อนกันเข้าก็เป็น โอิ + gum

อักษร โอม ในตราพระบรมราชโองการ ข้าพระพุทธเจ้าเห็นพ้องใน
กระแต่พระราชดำริว่าหัวหน้าเป็นขีดเดียว คือ ตัว อ ในหนังสืออริยกะ ตัวกต่าง
โกดไปทางตัว ๑ โอิ ในภาษาทมิฬ ซึ่งผู้กรวมเข้ากับนฤคหิตเป็น ๑๐ อ่าน
ว่า โอม

ข้าพระพุทธเจ้าค้นภาษาไทยต่าง ๆ ถึงคำว่าเขม ในความว่า ลากเขม
ก็ไม่พบ สอบถามมหาอำมาตยาธิบดีภาษาเขมรก็ไม่พบ ส่วนครานั้นทางอีสานเรียก
ว่า คาค คำว่า กางเขม จึงยังเป็นคำมีคัมภีร์ของข้าพระพุทธเจ้า เพราะตอบคัม
เท่าไรก็ไม่ได้เท่าที่ควรพอใจ

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรดเกล้า ๆ

ข้าพระพุทธเจ้า

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๗๓

พระยาอนุমানราชชน

หนังสือจดหมายเหตุ ๓๘ เดือนนี้ คอบไปเรื่องอักษร โอม ท่านช่วยส่งจดหมายให้ได้รับความรู้กว้างออกไปดีมาก จะไม่คอบย้อนมาอีกก็ไม่ได้ อะไรมัน
เคระอยู่ข้างในก็ไม่ทราบ

ฟังเป็นยุคได้ว่าเคมที่เดียวเขียนดังนี้ ดูแค่นี้ก็พิศหนังสือดั่งสักฤกษ์
เกิด เขียนจุดเดียว และหนังสือขอมชนิดเขียนด้วยปากกาปากกว้าง ซึ่งเรียกกัน
ว่า ขอมย่อนักเขียนจุดเดียว เห็นจะมาแก่เป็นกตวงกตวงกันเมื่อเขียนด้วยเหล็ก
จาร เพราะจะเอาเหล็กแหลมคมตมลงไปทีเดียว กัดจะแฉะไม่เห็น จึงเขียนให้
ใหญ่ก็กลายเป็นพินธุ เมื่อนักพิศเป็นจุดกตวงไปแล้ว วงเต็ม ไตพนักก็พลอยกตวง
เป็นพาดจันทร์ ไปด้วย

สุดดี สุลลภาโร ๆ อหุฒจนทา ๆ และ อุภาโร ๆ นั้นไม่เคย
ทราบ ด้วยไม่เคยบุกเข้าไปในตำรา ปรมออิทธิเจ แด้วก็ไม่เคยเห็นเขาตง
อักษร โอม ก็นั้นที่ไหนด้วย มีดงแต่อุณาโลม นั้นเคยได้ยิน เรียกสุดดีว่า
อุณาโลมา ปน ชายเต อสิวิสุโลปุสพุก ก็ได้ทราบ เขาเรียกว่า นว
อรหาคุณ เป็นอักษร ๓๖ แห่งพระนามพระพุทธเจ้า มี อรหิ เป็นเบื้องต้น
มี ภควา เป็นที่สุด

อดที่จะบอกความเห็นต่อไปไม่ได้ อุณาโตมรูปนี้ ๖ อันคิดว่าเป็น
ของทางไสยศาสตร์ คือตาที่งามของพระอิศวร ซึ่งประดิษฐานอยู่ตรงหน้าผาก
ที่เอามาได้ไว้เห็นอักษระ โอม นั้น ก็แสดงอยู่ในตัวแล้วว่าเส้นทางไสยศาสตร์
ดรามทาโอองการ หมายถึงพระอิศวร ดราครุฑพาห์ หมายถึงพระนารายณ์ ดรา
หงสพิमान หมายถึงพระพรหม ดราไอยราพต หมายถึงพระอินทร ฯลฯ แต่ตัว
เป็นทางไสยศาสตร์ทั้งนั้น ที่เรียกว่า อุณาโตม กัจฉะธากเขาเข้ามาดูพุทธ
ศาสดาที่หลัง ดูไม่เห็นจะเป็นอุณาโตมได้ที่ตรงไหน พระพุทธรูปที่ทำกันใน
เมืองเราก็เป็นพระนดาฏกตยง ๆ ไม่มีอุณาโตม มีพระพุทธรูปทางอื่นแต่เห็น
ทำมีอุณาโตมอยู่บ้าง แต่ก็ทำเป็นเม็ดกลม ๆ เท่านั้น เป็นดั่งมคอรรถดุดตจะ
หมายเป็นชนหว่างคอง เห็นหนึ่งตอกไหนเขาอธิบายว่าเป็นชนเด้นยาวชมดคอยู่
ที่ทำเป็นรูป โคมุครนนั้นไม่มีที่ไหนเลย

ไม้กางเขน คันไม้พบกก็คองระงับไว้ที่

พรอ

กรมศิลปากร

วันที่ ๒๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๓

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบใต้ฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับตายพระหัตถ์ลงวันที่ ๒๓ เดือนนี้ ประทานข้อทรง
ต้นนิษฐานเรื่อง ตรามหาโองการ ว่าหมายถึงพระอิศวร ตราครุฑพาห์ หมายถึง
พระนารายณ์ ตราหงส์พามา หมายถึงพระพรหม เป็นที่ชมทราบข้าพระพุทธเจ้า
ยิ่งนัก แต่ อุณาโลม รูปโคมูคร้อยเห็นออกพระ โอม ทรงเห็นว่า น่าจะมาจาก
คาถาดำของพระอิศวรนั้น ก็คิดว่าเกตุว่า ๆ ว่า มีอะไรอยู่ในเรื่อง โอม และ
อุณาโลมอยู่ ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าขอประทานถวายรายงานการตอบคั้นเรื่องนี้

ข้าพระพุทธเจ้าได้ไปดูเทอรูปในหอพิพิธภัณฑสถานและคั้นรูปในสมุดต่าง ๆ
ปรากฏว่า คาถาดำของพระอิศวร ทำเป็นรูปคาถาทงนั้น เพื่อให้แน่ใจ ข้าพระ
พุทธเจ้าได้สอบถามพราหมณ์ ป.ศ. ศาสตร์ว่า ถูกว่าคาถาดำของพระอิศวร คาถาที่
เคยเห็นรูปก็เป็นรูปคาถาจริง ๆ หาได้ใช้เป็นอย่างอื่นไม่ และว่า อุณาโลม
ตามคำราชดำรัสก็หมายถึงขมหายเส้นอยู่คางคางทั้งต้อง ถือว่าเป็น
ลักษณะมหาบุรุษ ไม่เกี่ยวกับคาถาดำของพระอิศวร ข้าพระพุทธเจ้าได้ตรวจ
ดูพระพุทธรูปในหอพิพิธภัณฑสถาน ปรากฏว่า ถ้าเป็นพระพุทธรูปของอินเดียและ
ของฝ่ายมหายาน ก็ทำเป็นเม็ดกลมอยู่คางคางคางทั้งใจ ส่วนพระพุทธรูป
ในสยามทุกยุค มีพระนตยาฏเกิดขึ้น เว้นแต่พระพุทธรูปยุคสุโขทัยพระเคี้ยวหนึ่ง
มี อุณาโลม ผั่งใจเป็นเส้นทอง แค่นี้แต่บางมาก ถ้าไม่สังเกตก็อาจผ่านไป
หลงบริษาดบุรุษกันทั้งแจ่งว่า แม้พระพุทธรูปยุคสุโขทัยที่มี อุณาโลม ก็เป็น
ข้างองค์เท่านั้น ไม่ใช่ทั่วไป จึงทำให้ข้าพระพุทธเจ้านึกเสียดว่า อุณาโลม รูป

โคมุตร์ น่าจะเป็นของได้มาตอนหลัง แลอาจมาทางมหายาน เพราะข้าพระ
พุทธเจ้าเคยพบคำว่า โอม ในหนังสือมหายานที่เรียงแต่งอยู่บ่อย ๆ ผิดกับทาง
หินยาน ซึ่งจะพบมีอยู่ก็แต่ในจำพวกมนตร์ ก็พอจะมีคนหนึ่งมีความรู้ทางเรื่อง
มหายาน แลจะพูดไทยได้บ้างมาทูลขอพระสัมมาสัมพุทธเจ้าต้องซักถึงเรื่อง โอม
คงได้ความว่า อักษรโอมของจีนเขียนเป็นรูปดังนี้ และของขีปนเขียน
ดังนี้ เขาอธิบายว่า อังกตมคือจินตามณี รูปพาดจันทร์คือหิมฉกเทวดา
ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าเดาว่า จะเป็นอุณห์ดี ส่วนตัวล่างเป็นอักษรอินเดีย (เห็นจะ
เป็น 37 ในสังกฤต) ส่วนโอมของขีปนว่าแปลงไปตามรูปอักษรของขีปน
โอมของขีปนเขาเขียนให้ข้าพระพุทธเจ้าดูเป็นรูปดังนี้ ข้าพระพุทธเจ้า
เห็นรูปคล้ายเลข ๖ ก็ดีใจ ซักถามต่อไปว่านั่นอะไร เขาอธิบายว่า หมายถึง
ถึงรัศมีของโอม ทำให้ข้าพระพุทธเจ้าเกิดความคิดว่า ถ้าอังกตมเป็นจินตามณี
ก็ไม่ยากที่จะเด็รัศมีของดวงแก้วคือชนไปอีก (รูปจินตามณีของขีปนที่ข้าพระ
พุทธเจ้าเคยเห็นรูปภาพ เขียนเป็นวงกลมมี รัศมีเป็นรูปเปลวไฟอยู่ข้างบน)
ที่คดีของไทยว่า อังกตมแลพาดจันทร์เป็นพระอาทิตย์พระจันทร์ ก็คงไม่ได้
นึกเตาเอาตามรูป ดังที่ข้าพระพุทธเจ้านึกใจ ในชั้นต้นเดี่ยทีเดียว น่าจะมีที่มา
จากทางใดทางหนึ่ง ทางหนึ่งก็เป็นพุทธคัมภีร์ยาน หรือมนตรยาน ซึ่งเกิดขึ้นใน
อินเดียรุ่นหลังทางแคว้นเบงกอล แลระคิดในนิกายตนเอง คงเป็นที่มาของมนตร์
ค่าง ๆ ในจำพวก ปถม้อธิธุธิเจ ข้าพระพุทธเจ้าค้นดูคำอธิบายคำว่า อูรณา
ในคัมภีร์มหายาน อธิบายว่า อูรณา เป็นชนชาวชมพูทวีปตั้งบ้านอยู่ระหว่าง
พระโชนงพระพุทธเจ้า อันเป็นดงกษณะของมหาบุรุษ พระอูรณานัน พระพุทธองค์

ทรงใช้เป็นที่เปล่งแสงพระพุทธรังสีให้สว่างไสวไปทั่วทุกจักรวาล คันท้า โอม
ก็อธิบายได้ว่า เป็นของพราหมณ์ซึ่งมอบต่อพุทธศาสนามาเอาไปใช้ ในคติ
ของตน โดยฉะเพาะก็ในนิคายพุทธคันถระ คือนำเอามาใช้เป็นคำศักดิ์สิทธิ์ใน
มนตร์ และเป็นตั้งสำหรับเพ่งเจิงในการเข้าฌานภาวนา เป็นคำประกอบชั้น
เป็นพยางค์แรกของรูปมนตร์บางประการ ดังนี้

ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ ว่า อูณาโอม ที่เป็นรูป น่าจะมีเค้า
มาจากพุทธรังสีในคติมหายาน ที่รูปโอมของจีนอธิบายรูปจุดและพาดจันทร์ว่า
เป็นจินตคามณีและหมวกเทวดา ก็น่าจะเห็นเหออธิบายรูปอนุสวาร ในตั้งกฤต
ให้เข้าเรื่อง ในคตินิยมของมหายาน ที่นำรูปรัศมีมาให้เห็นรูปโอมของ
ไฉยศาสตร์และของพุทธศาสนามา ก็คงจะเป็นด้วยการรวม ๆ กันไป ในสอง
ศาสนามัน

ตามที่ข้าพระพุทธเจ้ากราบทูลมานี้ จะมีตฤกต์สถานไร ขอรับพระบารมี
เป็นที่พึง แล้วแต่จะไปรุดเกล้าฯ

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ

ข้าพระพุทธเจ้า

ขอประทานกราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ
นริศรานุวัดติวงศ์

ตำหนักปลายเนน คลองเตย

วันที่ ๘ สิงหาคม ๒๔๘๓

พระยาอนมานราชอิน

หนังสือของท่านลงวันที่ ๒๗ เดือนก่อน พูดเรื่องอักษรโอม กับ อุดมาโลม ในเรื่องอักษรโอม นั้น ท่านช่วยค้นคว้าหาความจริงให้ได้อย่างพอใจแล้ว แต่ในเรื่อง อุดมาโลม นั้น ให้คิดใจสงสัยอยู่มาก จึงจะพูดกับท่านต่อไป เพราะอะไร ๆ ท่านก็ช่วยได้มากเต็มที่

รูป โคมุตรคง นั้นหมายถึงอะไรแน่ ถ้าว่าตามชื่อซึ่งเรียกว่า อุดมาโลม ก็หมายถึงพระเจ้าในทางพระพุทธศาสนา

พระราชัญจกร มหาโองการ หมายถึงอะไร พุทธหรือไสย แม้จะเข้านคาแดงก็หนักไปทางไสยมากที่สุด คืออักษร โอม นั้น ไม่มีทางเถียงว่าจะไม่ใช่ทางไสย ไม่ได้ใช้ในทางพระพุทธศาสนา แด่อักษรนั่นเอง ทำให้พระราชัญจกรนั้นได้ชื่อว่า มหาโองการ และตรงกับคำ ไชยที่เรียกพระเจ้าแผ่นดินครั้งว่า พระบรมราชโองการ อีกประการหนึ่งบรรดาพระราชัญจกรอื่นเป็นเพื่อนกันก็ล้วนเป็นไสยศาสตร์ทั้งสิ้น ก็เหตุไฉนเจ้า ตรามหาโองการ จึงจะหลุดไปเป็นทางพระพุทธศาสนา

แต่ที่อักษร โอม ในครานั้นมีรูป โคมุตร อยู่เบื้องบน จะแปลว่าอะไร แปลว่าพุทธไสยอยู่ปนกันกระนั้นหรือ เห็นไม่ได้ จึงคิดว่ารูปโคมุตรนั้นจะต้องหมายเป็นอย่างอื่นในทางไสย ไม่ใช่หมายความว่า อุดมาโลม ทางพุทธ เมื่อแต่คิดไปก็เห็นทางไป

พราหมณ์เมืองไทยเขาจดจำเจิมดังนี้ ๐ นี้จะแปลว่าอะไร อุดมาโลม หรือ เห็นไม่ได้ แลจะแปลอะไรได้บ้างในทางไสย คิดดูก็เห็นใกล้กับคาที่ด้ามของพระยาศิวที่ดุจ จริงอยู่ คาที่ด้ามของพระยาศิวนั้นเป็นรูปคาแท้ ๆ ดังนี้ ๐

เมื่อเทียบกับทพราหมณ์เจม จะแตกต่างกัน ไคตาชาติหายไปเสียครึ่งท่อนทาง
ท้ายเท่านั้น จะเห็นว่าทำตดตะเอาแค่พอเป็นทีได้หรือไม่ และอย่างที่พราหมณ์
เจมพนเอง เมื่อเอาไปเขียนเข้าตาย ก็หักปลายเด่นให้งามจนเป็นรูปโคมุตร
ทางความคิดดำเนินไปอย่างนี้ จึงว่าโคมุตรหมายเป็นคำที่ตามของพระอิศวร

คิดเห็นไปอีกทางหนึ่งว่า พงกพราหมณ์กับพวกพุทธบริษัทยอมประมูต
กันอยู่เต็มอ ทางไหนมีอะไรก็จะคงมีเหมือนกันไม่ ให้แพกัน เช่นจักรวรร
ทางไสยเซากมจักรพรรดิ ทางพุทธกมธรรมจักร ทางไสยมิตาตตาม ทางพุทธก
มอุณาโลม ความจริงพุทธกับไสยจะแยกออกจากกันโดยยากที่สุด เพราะดำเนิน
เป็นอันเดียวกัน หากแตกกิ่งไปคนละสาขานั่น จึงเป็นคำสันสกฤตเคียงเคียงกัน
เวดาคำสันสกฤตหน้า คำสันสกฤตหลังก็เข้าเกาะ เช่นพุทธาจารย์ นั้นเป็นเวดา
กทางพุทธชนหน้า ทางไสยจึงเข้าเกาะเอาว่าพระพุทธ ก็คือ นารายณ์แบ่งภาค
ฝ่ายพระพุทธานุภาพทางมหายาน โภยเอกเทวดาค้างๆ เข้าไปไว้มากมาย
นั่นก็เห็นได้ว่าเวदानุโลมไสยคำสันสกฤตหน้า จึงเกาะเอาเทวดาทางไสยเข้าไปลง
โดยที่พุทธกับไสยคิดแยกกันอยู่ พวกเราจึงนับถือกันอยู่ทั้งสองอย่างจนทุกวันนี้

ที่จริงเรียก โคมุตร ว่า อุณาโลม นั้นมันเห็นไม่สู้เหมาะ ถ้าหากเรียกว่า
รัศมีพระเจ้า จะดีกว่านั้นมาก แค่ว่าเรียกว่า อุณาโลม ก็โดยประสงค์จะให้เป็น
ของอยู่หน้ามาก เหมือนกับคาทอลิก พระเศียรพระพุทธรูปครึ่งอุชิตย ซึ่งท่าน
อ้างว่ามั่งทองเป็นรูปโคมุตรที่พระนตาอุณน นั่นก็ดูจะผิดใหม่ ถ้าพูดอย่าง
ได้ดี ก็ว่ามั่งเมือวานชนนเอง ไม่ใช่ฝั่งแค่นี้สร้างพระพุทธรูปเมื่อครั้งเมือ
อุชิตยยังรุ่งเรือง ถ้าเป็นแบบแผนอยู่ครึ่งโน้นเช่นนั้น ก็จะต้องมีปรากฏอยู่มาก
ไม่ใช่มีแค่พระเศียรเดียว

พร

วันที่ ๓๕ กันยายน ๒๔๘๓

พระยาอนุมานราชชน

จะบอกรายงานในการที่ฉันไปชวาเที่ยวนี้ ได้พบอักษรซึ่งคล้ายกับ โอม
ของเราเขาคือเขียนเมือง เดนปาซา (Denpasar) ในเกาะบาหลี ที่นั่นมีคฤหา
ชายเปิดอยู่หลายตัวหนึ่ง และด้วยไม้ขาว สูงประมาณสักสามสี่ห้าเมตร
มีจารอักษรดบเข้ามาไว้ห้าแห่ง ที่คอ ที่กลางอก ที่ขวาอก ที่ซ้ายอก และที่
ท้องน้อย เป็นคฤหาของเก่า เห็นจะไม่มีใครสามารถแปลได้ ดักษณอักษร
เป็นดังนี้

๐๐๐
(๐๐)
๐๐
๐๐

๐๐

V ๐
+

๐๐

๐
๐๐

อนึ่ง ฉันหาหนังสือ रामเกียรติ์ ได้จากบ้านชายหนึ่งชื่อเก่ามาเต็ม ๓
ใหญ่กมัตใจ คือพิมพ์เป็นอักษรโรมัน มีรูปฉลบทที่ปรหมานัน และที่ปนะคารัน

แถมรูปภาพฉดกหนึ่ง ทงหนังสือมโคเคชน กตอนเกออยู่มาก แต่เปนภาษา
ซุนดา หมดบัญญัติจะรูอะไรได้ ฉนจึงมอบถวายทูตกระหม่อมชาย ท่านทรง
หาครุฑราชบรมฉชัย มาให้ตรวจดู เขาแปลแต่จำเพาะที่บอกรูปถวายเปน
ภาษามลายู แดงทูตกระหม่อมทรงแปลเปนภาษาไทยตามศัพท์ประทานอีกต่อ
หนึ่งได้เท่าหนักตมากแฉฉ จะแปลหมดนั้นไม่ไหวอยู่เอง เมื่อฉนกลับมาถึงบ้าน
แฉฉจะให้ท่านดู

พรส

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓๓ ตุลาคม ๒๔๘๓

พระยาอนมานราชชน

ฉันไปเที่ยวจกดับมาที่บ้าน มีเวดจาจะเขียนอะไรเด่นได้ตามเคย จึงเขียน
วิจารณ์หนังสือ พระมัลย์คำหลวง ซึ่งได้อ่านตลอดแล้วมาให้ท่านดูเด่น

พระมัลย์คำหลวง นนททางแต่งผิดกับ มหาชาติคำหลวง อัน มหา
ชาติคำหลวง นั้น ดูเหมือนตั้งใจจะแปลอรรถทุก ๆ คำ ตามที่มีใน (๓๐๘)
พระคาถา แต่พระมัลย์คำหลวงหาได้ทำเช่นนั้นไม่ ผู้แต่งว่าตรงไปตามใจ
ดวงทองที่เขาอย่าง มหาชาติคำหลวง แต่ไม่ได้แปลทุกอรรถคงบกนไป นาน ๆ
จึงยกศัพท์ภาษามคธชนหน้าหน้าคณนิตหนึ่ง อย่างที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ในรัชกาลที่ ๕ ทรงเรียกว่า ยกศัพท์อวดตึกแก ฉะนั้น ผู้แต่งก็ไม่ได้เรียก
หนังสือของท่านว่า คำหลวง ท่านเรียกว่า ลิลิต ดังปรากฏอยู่ในหน้า ๗๓ ว่า
จำนองลิลิตกลกลอน

คราวนี้จะสันนิษฐานถึงท่านผู้แต่ง หนังสือหม่อมคำมรดการช้อนกนใน
เบื้องต้น สังเกตเห็นว่าเป็นคนธรรมดาจน คำที่มาก่อนนั้นถ้อยคำด้านจนแข่งกว่า
ในท้องเรื่อง ทั้งทองที่ทองทำเป็นอย่าง มหาชาติคำหลวง มากกว่าในท้องเรื่อง
เห็นได้ว่าแต่งเต็มช้อนเข้าให้ภายหลัง แต่จะทำช้อนเข้าทำไมคิดไม่เห็นพระ
โยชน์ ถ้าจะว่าคำมรดการที่มาก่อนเป็นพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ ก็
ตามทีเถิด แต่ด้านจนที่แต่งท้องเรื่องนั้นไม่ใช่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์เป็นแน่ เพราะ
เห็นด้านจนต่ำกว่าเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์มากนัก

ท่นจะว่าด้วยองค์พระเจดีย์ พระอินทร์บอกพระมาตย์ว่าสร้างไว้ให้เทวดา
บูชา ดังปรากฏในหน้า ๓๕ จึงเป็นปัญหาถามตัวเองว่าสร้าง ณ ปางใด ใน
หน้า ๓๓ มีคำว่า จุลามณีทาผลธาตุ คำ ทาผลธาตุ เคยได้ยินบอกกันว่าพระ
เชยวแก้ว แต่หาในพจนานุกรมของอาจารย์จิดเคอด้ไม่พบ ถึงเขาตามความที่
เข้าใจนักคือเป็นชื่อว่าบรรจุพระเชยวแก้ว แต่แย้งกับที่ปรากฏในหน้า ๒๒
ซึ่งมีคำว่า เทพอุทโยคมาถึง เกศธาตุจึงบูชา ในที่นี้เห็นว่าบรรจุพระเกศา
คำที่แย้งกันนี้จะเปนเวลาสร้างต่างกันหลายปี ถ้าบรรจุเกศาจะต้องเป็นสร้าง
เมื่อแรกแต่ใจออกมหาภิเนษกรรมนี้ ทรงคิดพระเกศแก้วพระอินทร์รับเอาพระ
เกศาไปสร้างพระเจดีย์บรรจุไว้บนดงวรรค ถ้าบรรจุพระเชยวแก้วจะต้องเป็น
สร้างเมื่อปรินิพพานแล้ว พระอินทร์จะไม่ยพระเชยวแก้วจากมวยไทนพราหมณ์
ได้ เขาไปสร้างพระเจดีย์บรรจุไว้บนดงวรรค หรือหนึ่งจะเป็นว่าสร้างบรรจุพระ
เกศา เมื่อครั้งแต่ใจออกมหาภิเนษกรรมนี้ ภายหลังเมื่อพระโมยพระเชยวแก้ว
มาได้ มาเจาะพระเจดีย์บรรจุเต็มเข้าไว้ก็เป็นได้

ถ้าจะวิจารณ์ขอพระเจดีย์เขาประกอบด้วยข้อสงสัย ซึ่งกล่าวมาแต่จน
แม่ไซ่อักษรเขียนเป็น พระจุฬามณี ก็เป็นว่าเป็นผลพลอย ความเฉไปแต่ยอีก
ทางหนึ่ง แต่อาจทมูลกขอจะหมายความเป็นอย่างอื่นไปได้ คือ จุฬว หมายถึง
ความว่าบรรจุพระเกศาจุก มณี หมายถึงความว่าพระเจดีย์ทำด้วยแก้วมณีก็เป็น
ได้กระมัง แต่ในหนังสือ พระมาตย์คำทดลอง ไซ่อักษรเขียนเป็น พระจุฬามณี
จะต้องแปลว่ามณีน้อย มณฺรอง มณฺท ๒ ได้แก่พลอยหู ถ้าจะว่าไปถึงสมควร
แล้ว ด้วยพระเจดีย์นั้นเป็นของเทวดานิรมิตให้เห็นปรากฏเป็นแก้วมณี ไม่ใช่
มณฺจรง ๆ ก็กตึกเท่ากับพลอยหูเหมือนกัน

ตามทเขียนรูปกันอยู่นั้น องค์พระเจดีย์ทางซ้ายก็ถูกแดด ค้องตาม
อักษรซึ่งปรากฏใน พระมาลัยคำหลวง หน้า ๒๗ ซึ่งมีว่า สอุปอินทนิลอมณี
เป็นการอัศจรรย์อยู่มาก ที่ชนให้พระของเก่ายอมเขียนออกดังเป็น พระจุฬ
มณี มีเทวดาเหาะมาเป็นกลุ่ม ๆ ทงนั้น ทำให้พระหนักใจได้จากนรนนตงใจจะ
ให้พระจุฬามณีกันโดยมาก ทำให้เกิดความสงสัยว่าเหตุใดจึงจำเพาะจะให้
พระจุฬามณี พระเจดีย์อันมถไป แม้ให้จะไม่ได้ผดเต็มอกกันหรือ ก็คิดไปก็
เห็นความไกลไปเป็นอย่างอื่น ว่าคงใจจะให้พระศรีอารียเทวโพธิสัตว์ หา
ใช่คงใจจะให้พระโคกมพุทธไม่ ด้วยหนังสือเรื่องพระมาลัย นั้น แดงอัน
เพื่อจะสรรเสริญคุณพระศรีอารียเมไตรย พระมาลัยจึงต้องเข้าไปให้พระจุฬา
มณี เพื่อจะได้พบกับพระศรีอารียเทวโพธิสัตว์ แดงจะได้แต่งตั้งคุณดัมบดีแห่ง
พระองค์ พากันให้ทะเยอทะยานอยากพบบ้าง ถึงนึกคิด คนจึงเขียนพระจุฬามณี
มีพระศรีอารียเทวโพธิสัตว์เตดจมาให้ เพื่อทำให้หยั่งถึงพระองค์อยู่ทุกวันนี้
จะได้พบ ความเห็นอนนอชู่ข้างจะเป็นการได้ร้ายให้แก่คนแต่ก่อนมาก

หนังสือ พระมาลัยคำหลวง คหิมโคพรณนาถึงนรกตะเขียดมากมาย
แม้กระนั้น ในสังวรคกพรณนามากษาซากเคมที่ ถ้าไม่ไตร่ตรองใจจะอ่านให้
ต้นกเห็นจะต้องวาง หรือมฉะนหนักหตบ

ท่านผู้รจนาเรื่องพระมาลัยดูจะไม่ปกคิคน ความเป็นไปได้ที่ท่านกล่าว
ถึงนแต่มีศธรรมดา จะเป็นไปได้ทั้งนั้น แต่กระนั้นคนก็ยังเชอถอกพมาก นำ
ปดาคชู่

พรอ

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓๒ ตุลาคม ๒๕๗๓

พระยาอนุমানราชธน

เพ่งนกดขึ้นมาได้ว่า ผนังพระที่นั่งไพศาลตักษิณคณนพนหลังพระบัญชา
เขียนเป็นเมืองสวรรค์ มีพระรอบทองบัณฑิตรกนอยู่ตามซอกทางตะวันออก เข้า
ใจว่านั่นหมายถึงพระเกศาพระพุทธเจ้า ห้ามพระจุฬามณีเจดีย์ไม่ จึงได้ตรวจ
ปฐมสมโพธิ (ฉบับพระไถ่ถอนอักษรกัจจิมพ์) ว่าพระพุทธเจ้าตัดพระเกศา
แล้วโยนขึ้นไปลอยอยู่บนอากาศ พระอินทร์เอาใ้พระรอบเชิญขึ้นไปบรรจุไว้ใน
พระจุฬามณีเจดีย์ มีได้กล่าวดำร้างขึ้นใหม่โดยฉะเพาะ ดูเป็นที่จำของมี
อยู่แล้ว ถ้าเป็นเช่นนั้นพระจุฬามณีเจดีย์จะดำร้างขึ้นเป็นทรงดังกิ่งใครเล่า พระ
อินทร์ดี ดีดี เวตสุ ของก็ได้องค์หนึ่งซึ่งต้องไปแล้วนั้นหรือ ขรรษพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๓ พระองค์ทรงพระราชดำริให้เขียนพระที่นั่ง
ไพศาลตักษิณ จระทรงระแวงอยู่ในข้อนี้ จึงโปรดให้เขียนเป็นพระรอบพระเกศา
ทำให้เขียนเป็นพระจุฬามณีเจดีย์ไม่

ในตอนที่วิคชันปริวัตต์แห่งหนังสือ ปฐมสมโพธิ ฉบับนั้น กล่าวไว้
พระอินทร์ชะโมยพระทาสูชาติได้ ก็เอาไปบรรจุไว้ในพระจุฬามณีเจดีย์ สัมด้วย
ความคาดที่จำบรรจุเต็มคำ ทาสูชาติ ในหนังสือ ปฐมสมโพธิ ฉบับที่อ้างถึง
นั้นเขียน ทาสูชาติ ต่อบทพจนานุกรมของอาจารย์จตเทอดธัมภ์คำ ทาสูชาติ
แปลให้ใจว่า Tooth relic เป็นอันว่าที่เขียน ทาสู เป็นถูก

บรรดาชนใจพระซึ่งเขียนรูปพระจุฬามณีเจดีย์ไว้มัน เท่าที่ได้พบเป็น

ฝีมือทำในรัชกาลที่ ๓ ทงนน แต่อาจจะเป็นอย่างเก่ามาก่อนนหมเด คิดว่า

จะคงเกิดขึ้นเมื่อครั้งพระมอญ ได้แปลออกเพื่อฟุ้งไปในประเทศเรา ^๕ จะ

เป็นเมื่อไรก็ไม่ทราบ แต่เขาเป็นแน่ได้ว่าครั้งกรุงเก่า

พรอ

กรมศิลปากร

วันที่ ๑๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๓

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบใต้ฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับตายพระหัตถ์ลงวันที่ ๑๓ และวันที่ ๑๒ ตุลาคม
โปรดประทานพระวิจารณ์ พระมาลัยคำหลวง มายังข้าพระพุทธเจ้า ข้าพระ
พุทธเจ้าได้รับใจแล้วด้วยรู้สึก ในพระเมตตากรุณาเป็นต้นเกล้า ฯ

พระวิจารณ์ที่โปรดประทานมานั้น ดีเป็นที่สุด เพราะเปิดหูเปิดตา ข้าพระ
พุทธเจ้าให้เห็นแนวทางออกไปมาก ข้าพระพุทธเจ้าเคยค้นหาเรื่อง พระมาลัย
มาครั้งหนึ่ง แต่ไม่ได้ผล นอกจากคิดเห็นเป็นมั่ว ๆ ว่าคงเป็นคติได้มาจาก
มหายาน ในครั้งนั้นไม่ได้เฉลียวนึกไปถึงเรื่อง พระจุฬามณี ซึ่งทรงแนะว่า
จะเกิดจากคติไปให้วพระศรีอารย โภชัสถ์ ข้าพระพุทธเจ้าเห็นพ้องในกระแส
พระวิจารณ์ ที่มกคทากรวยหมากและรูปเทียน จำหรับให้ผู้ที่ตายนำไปให้วพระ
จุฬามณีเจดีย์ หรือบางที่เวลาคนจะสิ้นใจตายไป ก็บอกให้นึกถึงพระจุฬามณี
เจดีย์นั้น ถ้าไม่ชวนไปให้วพระศรีอารย โภชัสถ์ เพียงไปให้วพระจุฬามณีเจดีย์
ดูเรื่องไม่สู้ดีหมดเหตุผล ข้าพระพุทธเจ้าค้นดู ในอภิธานศัพท์พุทธศาสตร์ที่เป็น
ภาษาจีนฝ่ายมหายาน และในอภิธานสำนวนนามในพุทธศาสตร์ฝ่ายทักษิณ
ยาน ซึ่งฝรั่งจัดทำไว้ ก็เงี่ยไม่พูดถึงเรื่อง พระมาลัย และ พระจุฬามณีเจดีย์
ทำให้ข้าพระพุทธเจ้าหนักแน่นอดอวยไปว่า จะเป็นเพราะคติมหายาน ซึ่งเคย
ปรากฏว่าแพร่หลายอยู่ในอินเดียฝ่ายใต้ระยะหนึ่ง จะเป็นเหตุให้จับเค้าเอาเรื่อง
พระกษัตริย์ โภชัสถ์ ไปเป็นพระมาลัยอรหันตชน เพื่อให้เข้ารูปกับคติ

ทุกษณยานที่ไม่ดีนิยมโพธิสัตถ์ แต่ข้าพระพุทธเจ้าดำเรื่องไม่ออก เพราะ
เรื่องของพระภคศครรภทเป็นฉนวนคำนานมีมากมาย แต่ยังไม่ได้แปลเป็นภาษา
ฝรั่งมอญมาก ททรวงพระอริราชธนเรื่องน้และประทานข้าพระพุทธเจ้านั้น เป็น
ฉนวนดำคณุตชาพระพุทธเจ้าได้เรื่องพระมาตยมา โอกาสที่จะตีดำเรื่องได้
คือไปท่งายเข้า ทงนเป็นพระเศษพระคุณแก่ข้าพระพุทธเจ้าด้นเกล้าฯ

ข้าพระพุทธเจ้าขอประทานถวายรายงาน เรื่องอภขระทมมอญบนคังคูกคคา
ททรวงพบในเกาะบาหต ดงททรวงพระเมคตาประทานใจในตายพระหัตถ์ถึงข้าพระ
พุทธเจ้า ทรงเขียนจากเมืองบนคัง เมืองฉนท ๓๕ กนยายน พราหมณ ๒.๕.
คำศักรขแจ้งให้ข้าพระพุทธเจ้าฟังว่า ตามคำราพราหมณ เมื่อจะทำพิธีอะไร
กำหนดให้ทำการ ไชมนศรคต่ายเจือเกเราะ บ้องกนอุปัสรรคไว้ก่อนแต่ว่า แม้
พราหมณในเมืองไทยก็มีประเพณีคต่าย ๆ กนหม และการดงอภขระไมทดำคณู
ตามร่างกายน้ ผ่ายพราหมณอนเศษ ทาเพียงเอานิ้วไปด้มผัดอวยวะน้ ๆ
และดงคมนต์แห่งดรอย่างเท่า่นกได้ ตามทพราหมณคำศักรือชบายมานี้ ทำให้
ข้าพระพุทธเจ้านกถึงเรื่อง ดงราชะ ว่า จะเป็นไปตามคคณได้บางกระมัง และ
ยังมีแปลกทคคคของพวกเขารัดโรมันคาคชอดิก เวดจาจะดงคภาวณาระดักถึงพระ
เชษฐ กัไชนนดแจ้งทหน้ามาก แดงเดอนมาแจ้งทหน้าอก แดงย้ายไปแจ้งทใหญ่
ซ้ายและทใหญ่ขวาโดยดำคับ ว่าทำรูปไมกางเชน กัมดกษณะคต่ายคดงกนมาก

เมื่อเดือนกนยายน ข้าพระพุทธเจ้าเข้าไปในหอนนเศษรรรมในวัดพระ
ศัรวคณคำศัดาราม ไปพบบุษบกไมจันทน์ ตุท่าทางเป็นของเก่า คังอยู่ในน้
ดอบถามใครกัไม่ไดคความชค เป็นเศษแจ้งว่า เป็นของเก่า คิมอยู่ในกระทรวง

จึง แดงส้มแดงกรมพระต๋อด้ต๋องยืมเอาไปคราวหนึ่ง ครั้นทรงคืนมาแล้ว ก็มา
เก็บไว้ในหอมนกเขี้ยวธรรม ตงน ขอประทานทราบเกล้าฯ ว่า บุชบกองคน
จะมาจากไหน เพื่อข้าพระพุทธเจ้าจะได้จับบันทึกไว้ ทงนแล้วแต่จะทรงพระ
กรุณา

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ

ข้าพระพุทธเจ้า *Mr. E. Chulabhorn*

ขอประทานกราบทูล ส้มเค็ญพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ
นริศรานุวัดติวงศ์

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๑๗ ตุลาคม ๒๕๑๑

พระยาอนุมานราชธม

หนังสือของท่านลงวันที่ ๑๗ ตุลาคม ได้รับแล้ว

เรื่องพระอุทามณี เห็นเกล้าว่าเกี่ยวกับพระศรีอารีย์ ส่วนพระมาดัยนั้น คงมีค้อยู่ที่บางปะอิน

เรื่องย่นตรที่ตกตา ฉันเห็นด้วยว่าเป็นอันเดียวกับทพราหมณ์ทำคว
อย่างทพราหมณ์คำดัดที่ว่า ปกติการดงย่นตรที่เราทำกันก็ควรเรียกผู้ศร ไม่ใช่
ดงเฉย ๆ แต่ก่อนนั้นทพราหมณ์ทำดงคงเป็นทั้งเรียกผู้ศร และเขานั่งดงดงอยู่ใน
ตัวเป็นย่นตรด้วย แต่เดี๋ยวนี้ดงเป็นแต่เรียกผู้ศร ส่วนที่ลากนิ้วเป็นย่นตรนั้น
คงเหลือแต่เขานั่งแต่ดงเฉย ๆ พวกโรมันคาโซดิกแคระดงดงไม้ดง ส้มมดว่า
เป็นไม้กางเขนนั้น ก็เป็นอันเดียวกับทพราหมณ์ทำดงนั้นเอง ไม้ที่ดงดง
เป็นแน่มาแต่ครุเคยงกัน ฝรั่งเศสก็ยอมรับว่าเขามาแต่พวกอารยัน คำฝรั่ง
หลายคำพ้องกันกับภาษาบาลีสันสกฤต อาจารย์ไมเนย์ - วิตเตียมดักดงได้ใน
พจนานุกรมของท่าน ขอให้สังเกตว่าย่นตรที่ฉันเขียนมาให้มัน มี ๖ มี ๐
เหมือน โอม ของเรา แต่มี ๑ เบื้องบนแทน ๐

บุษบกไม้จันทน์ นั้น ฉันทราบแน่แต่ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๕ ทรงสร้าง แต่จะสร้างดงอะไร คงใจที่ไหน คุณเหมือนจะเป็นที่พระ
พุทธมณฑลเพชร เหตุอันความรู้นั้นเดือนเต็มก็ แถวรอบพระพุทธมณฑลเพชร จะยก
บุษบกจันทน์ไปไว้ที่ไหน ส้มเด็จพระสวดสังคจงดวยเอาไป ฉันไม่ทราบ
ทงหน ขอเงตงาให้ฉันฉบับก่อน ได้ความประการใดจะบอกท่านทีหลัง

ในการที่ทรงสร้างบุษบกไม้จันทน์นั้น คิดว่าน่าจะเป็นพระราชดำริ
เทียบด้วยคำ วิมานจันทน์ ตาหนักจันทน์ พระเสาวคนชกฏี้ แต่ก่อนนี้เราทำ
เรือนกันด้วยไม้ทองนพ จะเห็นว่าบ้านคนสามัญทำด้วยไม้ดีพะเพทร แต่พระ
คำหนักพระทองทำด้วยไม้ดี ๆ คือไม้หอม คำ เวียงจันทร์ จังจันทร์ ฉันทว่า
เป็น จันทน์ ไม้ไซ้ จันทร์ ว่าง กับ เวียง ถัดคิดว่าเป็นคำเดียวกัน เห็นใกล้กัน
หนัก อาจเป็นเสียงพูดเพี้ยนได้ ภายหลังจากความหมายจึงต่างกันไปเสีย ว่าง เป็น
บ้าน เวียง เป็นเมือง แต่ถ้าจะว่าไปก็เหมือนกันนั่นเอง บ้านเป็นเอกพจน์
เมืองเป็นพหูพจน์เท่านั้น ชื่อวังจันทร์ (จันทน์) เท่าที่รู้เป็นชื่อวงศ์พืชชนิด
เข้าใจว่า สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเมื่อเป็นอุปราชอยู่ที่พิษณุโลก ประทับอยู่ที่วงน
ครนยกเข้ามาอยู่ในกรุงสร้างวงใหม่ประทับอยู่ จึงเรียกวงนั้นว่า วังหน้า คือรับ
หน้าศึก คงจะให้ชื่อวงว่า วังจันทร์ ตามชื่อวงศ์ประทับ ณ พิษณุโลก ภายหลัง
สงครามเข้าใจตกเป็นวงจันทร์หรือวงหน้าเป็นนามเดียวกัน พระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวรัชกาลที่ ๖ เมื่อทรงดำรงพระยศเป็นมกุฎราชกุมาร ตำแหน่งวังหน้า
จึงทรงย้ายทอดเฮาสอนนี้ มาตั้งเป็นชื่อวงศ์ประทับที่นครปฐม และกรุงเทพฯ
ฉันทเห็นดังนี้ ถูกผิดขอโทษ

พรส

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓๕ ตุลาคม ๒๕๖๓

พระยาอนมานราชชน

ฉันได้ส่งค่ายอเรื่อง บันทึยสะมรัง ซึ่งเป็นเค้าโครงเรื่อง ชีวเษา มาให้
ท่านอ่านทราบเรื่องในบัดนี้

หนังสือเรื่องนี้เป็นภาษามลายู ทุตกระหม่อมชายทรงค้นพบ ทรงแปล
เป็นหนังสือคงรอยหน้า ประทานฉันอ่าน ฉันจึงเก็บความย่อมาให้แก่ท่าน

ได้ครัดบขกอีกจำ ตมชอบกัทรงค้นฉบับพบแต่จ อุนากนัก็พบแต่จ
เป็นต่างเรื่องกันไป ยังไม่ได้ทรงแปล หวังว่าเมื่อทรงแปลแล้ว ดังที่จะประทาน
มาให้ดู ก็จะได้ทราบกัน

พร

ย่อเรื่อง บ้านหยี สะมิรัง

เทวดาจตุลงมาเกิดในมนุษย์โลก เป็นพี่น้องกัน ๔ องค์ องค์ใหญ่
เป็นชาย ครองกรุงกูร์บัน องค์ที่ ๒ เป็นชาย ครองกรุงดาหา องค์ที่ ๓
เป็นชาย ครองกรุงกาละลัง องค์ที่ ๔ เป็นหญิง เรียก ปีกู (ภิกขุ)
คันทสารี ข้าพญูประดาปา (คบะ) บวชอยู่บนเขาวิลิส

ระตุกูร์บันมีโอรสองค์หนึ่ง นามอินุ ทรตะปาดิ (ทรตะปาดิเป็นสร้อย)
มีพี่เลี้ยง ๔ คน ชื่อ ยะรุเคะ ปุนตา การะตอลา กับ ประสันตา ทั้ง ๔ คน
มีความประพฤติเป็นตลกคคะนอง

ส่วนระตุดาหามีมเหสีใหญ่องค์หนึ่ง เรียก ปรไมสุรี (ปรเมศวรี)
ทรงนาม บุชบา มีมเหสีรองสอง เรียก มหาเดวี (มหาเทวี ได้แก่ มะดีห์วี)
องค์หนึ่ง อีกองค์หนึ่งทรงนาม ลิกู เป็นสาวกว่าเพื่อนแต่มีจรรยาแล้ว มี
พระธิดาสององค์ องค์ใหญ่เกิดด้วยปรไมสุรี ทรงนาม จันดะรา (จันทรา
ไกล้ จินตะทรา) มีพี่เลี้ยงสองคนชื่อ บายัน กับ สาจิด พระธิดาองค์เล็ก
เกิดด้วยนางลิกู ทรงนาม อายัง มีจรรยาเลวตามพระมารดา

ส่วนระตุกาละลังมีพระโอรสองค์หนึ่ง ทรงนาม สิงคมนตรี (เบาแดง)
ฝ่ายระตุกูร์บันให้ไปตุนาหงันนางจันดะราให้แก่อินุ ระตุดาหาก็อำนวยการ
ตาม เป็นเหตุให้นางลิกูเกิดริษยา ทำเข้าหมากปนยาพิษไปให้ปรไมสุรี
ปรารถนาจะให้กินตายเสียทั้งแม่ลูก แต่ปรไมสุรีเสวยองค์เดียวก็สิ้นพระชนม
ไปองค์เดียว นางจันดะราตกเป็นกำพร้า มหาเดวีเข้าปกปักรักษาเป็นมารดา
(ชื่อนักสมกับในพระราชนิพนธ์เรื่อง อีเหนา ซึ่งนางมะดีห์วีเข้าเป็นเจ้ากัเจ้า
การแก่นางบุชบา) ระตุดาหาได้ทรงทราบเรื่องวางยาพิษก็ทรงพระโกรธเป็น

กำลัง ชักพระแสงทรงเสด็จไปสู่ตำหนักนางลิกู ตั้งพระทัยจะสังหารชีวิตเสีย แต่ถูกอุบายมารยาแห่งนางลิกู แผลคำจากต้นฉะบับได้ความว่า นางเธอเห็น ระตุเสด็จมาด้วยอาการดูเฉียว ก็เข้าตำหนักขึ้นพระแท่นบรรทม พรางออก ชิงอรประเทศ อันประดับด้วยคูปุษบากรตลอดถึงซึ่งมธุวาริชลาอัย เมื่อ ระตุเห็นดังนั้น พระแสงก็หลุดจากพระหัตถ์ตกลงยังพื้น กลายเป็นทรงสีเนหา หาได้ผลาญชีวิตไม่

ต่อมาเมื่อระตุได้รับทราบความทุกข์ของนางจันดะรา ทรงดำริที่จะช่วย ให้เพ็ดลิดเพ็ดลิมทุกข์เสียบ้าง จึงให้อูทำตุกตาทองประดับด้วยมณีมีค่า ตัวหนึ่ง ทำตุกตาเงินประดับด้วยพลอยหุงตัวหนึ่ง แต่ตุกตาเงินนั้นห่อด้วย แพร ตุกตาทองห่อด้วยผ้าขี้รว แล้วส่งไปถวายระตุดาทำให้ประทานแก่พระ ธิดา อายังได้เลือกก่อนด้วยโปรดแม่ ก็เลือกเอาห่อแพร แล้วส่งห่อผ้าขี้รว ไปให้จันดะรา อายังก็ได้ตุกตาเงิน จันดะราก็ได้ตุกตาทอง อายังน้อยใจ ไปขอตุกตาทองต่อจันดะรา เธอไม่ให้ก็มาร้องให้พ่อระตุดาหา ทำให้ทรง พระโกรธ อวยกรรไกรไปตัดผมจันดะราเสีย จันดะราแค้นใจจึงออกมุงุม ขารา คือหนีจากเมืองไปเดินป่า พร้อมด้วยมหาเศวตภักขีพิสัยนางกำนัลและ มนตรี ครั้นถึงทางที่ต่อแดนเมืองกุربينก็สร้างเมืองขึ้นครอบทาง แปลงองค์ เป็นชายขึ้นครองเมือง ปลอมชื่อว่า บันทียิ สะมิรัง (แต่ไปเข้ารูปอุณากรัณ) พิสัยสองคนก็แปลงเป็นชาย ขายนปลอมชื่อเปน ปรวีระ สางิดเป็นชื่อ ปรันจา ตั้งเป็นช่องโจรเกลี้ยกล่อมและข่มขืนเอาคนเดินทางเป็นพวกพลเมือง เมื่อได้กำลังมากแล้วก็ยกไปตีได้เมืองมันตาวัน ได้ธิดาระตุผู้ครองเมืองเป็น ชะเลข ๒ นาง ชื่อบุษบาชิวิต กับบุษบาสารี

กล่าวถึงระตุกรู้บ้าน แต่งทูตคุมของหมั้นและสินสอด ไปส่งเมืองคาทา
นังงานวิวาหะ ก็ไปถูกจับบริบของซึ่งคุมไปขึ้นเสนอบ้านหทัยสมิรั้ง ครั้นสั่งให้
ทูตกลับไปทูลอัญญาให้มาตาม จะคืนของให้ ทูตไปทูลอัญญาถึงกัทัพมา แต่หาได้
รบกันไม่ ต่างพอใจซึ่งกันและกัน เลยเป็นไมตรีนับเป็นพี่น้องกัน อัญญาอยู่กับ
กับบ้านหทัยสมิรั้ง โดยความสังเกตสงสัยว่าบ้านหทัยสมิรั้งจะเป็นผู้หญิง ครั้น
จวนวันวิวาหะก็ไปเมืองคาทา บ้านหทัยสมิรั้งก็คืนของหมั้นสินสอดให้ไป แต่
ไม่ได้แต่งงานกับนางจันดะรา ด้วยว่าสูญหายไปเสียแล้ว นางลิกุชกัทัพมา
ให้อภิเษกอย่างสมรสกับอัญญาแทนจันดะรา การก็ทำได้ดังนั้น แต่อัญญาไม่ร่วม
ประเวณีด้วย เพราะอายุยังมีจรรยาไม่ดี ที่สุดก็หนีไปหาบ้านหทัยสมิรั้ง

ฝ่ายบ้านหทัยสมิรั้งทราบข่าวอัญญาอภิเษกสมรสกับอายุแล้ว ก็เสียใจ ออก
มะงุมบาราตั้งหน้าจะไปหาอาที่เขาวิลิส ทั้งมหาเดวีไวคนเดียว อัญญาถึงจึง
ได้ทราบความจากมหาเดวี ว่าบ้านหทัยสมิรั้งคือนางจันดะราคู่คณาหงษ์ จึงพา
มหาเดวีไปส่งเมืองคาทา แล้วก็ออกมะงุมบาราเที่ยวตามหาบ้านหทัยสมิรั้ง องค์
เองแปลงนามเป็นบ้านหทัยยาเยง พี่เลี้ยงทั้งสี่ก็แปลงชื่อ ยะรุเคะ ชื่อ วิรุณ
ปุนตา ชื่อ อันทาคา การะดาทลา ชื่อ กาลัง ประสันตา ชื่อ สะมาร์ เทียวดี
เมืองได้ถึง ๔๕ เมือง มีเมืองสะดาเยงเป็นต้น ระตุผู้ครองเมืองอ่อนน้อม
ถวายธิดาชื่อ นาวัง เมืองที่สดชื่อ จกรกา (คล้ายจกรกา) ข้าราชการจกรกา
ผู้ครองเมืองตาย ได้โอรสชื่อ วิรันตะกะ กับธิดาชื่อ นิลวาดี เป็นชะเลย
แล้วเที่ยวมะงุมบาราไปจนถึงเมืองกาละลัง ก็เข้าเฝ้าถวายบังคมท้าวกาละลัง
ทรงโปรดปรานจัดให้พักอยู่ตำหนัก การัง ประสันตะเรน (คล้ายติกาทรง)
ในกาลนี้ สังคมนตรี โอรสท้าวกาละลังเป็นตัวละครที่พี่เลี้ยงบ้านหทัยยาเยงลือ
(เพราะเขาแดง อยู่ในฐานะ กุदारัม)

ฝ่ายบัณฑิตยสังฆิรังกเดินป่าไปไกลแล้ว ก็ส่งพวกพลทั้งปวงกลับบ้าน
เมือง คงพาเดินป่าต่อไปแต่ ๖ นาง คือ บุษบาชู้วิต บุษบาสารี บายัน สังค
ปะมอนัง กับ ปะลีเรียน (คล้ายประเสทรัน สองคนหลังนั้นเป็นพี่เลี้ยง
นางบุษบาชู้วิต และนางบุษบาสารี) บัณฑิตยสังฆิรังกกับพี่เลี้ยงก็เปลี่ยนเครื่อง
แต่งกายเป็นหญิงอย่างเดิม พวกมันเดินไปจนกระทั่งเชิงเขาวิลิสโดยไม่รู้

ฝ่ายนาง ปักู คันธสารี รู้แจ้งด้วยญาณ จึงให้ฝูง อี้นัง (แอหนัง)
ศิษย์สตรีนริวารลงไปรับพาขึ้นไปบนเขา นางคันธสารีต้อนรับเป็นอันดี ให้
๗ นางนั้นอยู่ด้วย

อยู่มาวันหนึ่ง นางคันธสารีจึงแนะนำให้นางทั้ง ๗ ไปเข้าเมืองกาละลัง
ให้แปลงกายเป็นชายพวก ก่าบู (คนเล่นละครคน) เสีย จะได้พ้นอันตราย
ตามคำแนะนำนั้น นางทั้ง ๗ ก็แปลงกายเป็นก่าบู แล้วเปลี่ยนชื่อเสียหมด
ด้วยกัน จันตะราชื่อ วาระคะ บุษบาชู้วิตชื่อ มะลารี บุษบาสารีชื่อ อั้นจี
บายันชื่อ สการ์สารี สังคชื่อ มะลางี ปะมอนังชื่อ ยิงคะบั้งราสา ปะลีเรียน
ชื่อ สะมาราดันตะ แล้วนางคันธสารีเดินทางไปสู่เมืองกาละลัง เดินผ่าน
บ้านช่องก็เล่นละครคนไปพลาง มีคนรักใคร่พอใจพวกละครคน ต่างติดตาม
ช่วยแบกหามและทำป้าพาทย์ให้เล่น (ลักษณะเหมือนโนราทางบักซ์ใต้) จน
กระทั่งถึงเมืองกาละลัง พวกพี่เลี้ยงบัณฑิตยสังฆิรังกก็ไปบอกบัณฑิตย
สังฆิรังก จึงให้หาไปเล่นแล้วก็หลงรัก เกลี่ยกล่อมวาระคะเป็นเพื่อน

กล่าวถึงระตุ ล่าสา กับระตุ ปุคัก เป็นพี่ระตุ จกระกา เมื่อทราบ
ว่าน้องถูกฆ่าตายก็โกรธ ต่างยกทัพประสมกันไป ตามแก้แค้นบัณฑิตยสังฆิรังก
ครั้นไปถึงเมืองกาละลัง จึงแต่งทูตเข้าไปทำรบ บัณฑิตยสังฆิรังกรับอาสายกพล

ออกรบกัน ระตุล่ำสำคัญระตุปู้ดักแพ้ ยอมเป็นเมืองออก ต่างยกธิดา
ธวายองค์ละคน คือ นางกะสุมา ธิดาระตุปู้ดัก นางสมบะสารี ธิดาระตุล่ำล่ำ
ฝ่ายชายบ้านหทัยยาแยงอยู่ข้างหลังก็หาพวกกำนุไปเล่นละคอน บ้านหทัย
ยาแยงกลับจากดาทัพก็พลอยดู จำเพาะละคอนนั้น เล่นเรื่องบ้านหทัยสะมิรัง
วาระคะ เป็นตัวบ้านหทัย เป็นเหตุให้บ้านหทัยยาแยงสงสัย ว่าวาระคะจะเป็นตัว
บ้านหทัยสะมิรังจริง ๆ ละคอนเล่นยังไม่จบพวกละคอนจึงนอนค้างอยู่ที่ตำหนัก
เพื่อเล่นต่อในวันรุ่งขึ้น เป็นช่องให้บ้านหทัยยาแยงคอยจับพิรุช ครั้นเวลา
ดึกสงัดคน วาระคะเอาตุกดาทองออกมาเล่นในที่นอน และพูดกับตุกดาถั่ว
พาดฟังถึงอินุ บ้านหทัยยาแยงแอบดูและฟังคำก็จับได้ว่าเป็นตัวจับดะราแท้แล้ว
จึงเข้าประชิดติดพันก็ ได้สมปรารถนาถันในกาลนั้น บรรดาพวกกำนุทั้งหลาย
ก็กลายเป็นหญิงไปสิ้น นางจับดะราภักธวายธิดาทั้งสองของระตุมันตาวัน
แก้อินุ แล้วพากันยกกลับคืนไปกรุงศรีชั้น ซ้อปลอมนั้นก็เป็นอันยกเลิก
กันหมด

ท้าวกรุงชั้นให้แต่งพระนคร และให้ ไปเชิญท้าวดาหาคันทั้งท้าวภาคะลัง
ทั้งระตุเมืองต่าง ๆ มา แล้วทำการราชาภิเศกอินุขึ้นครองเมือง รวมทั้ง
อภิเศกสมรสด้วย ตั้งนางจับดะราเป็นปรโมสุรี ตั้งนางนิลวาดีเป็นมหาเดวี
ตั้งนางนางจันกับนางบุษบาชิวัดเป็นลูก แล้วทำการอภิเศกสมรสสังคมนตรีกับ
นางอายังแห่งดาหา แล้วท้าวดาหาท้าวภาคะลังและระตุเมืองต่าง ๆ ก็พากัน
กลับบ้านเมือง

อินุประทานนางบุษบาสารีแก่วิรันตะกะ ให้ขะรุเคะกับการะตลา พา
ไปมอบให้ครองเมืองจกระกา เสรีจสรรพกลับมาแล้ว โปรดตั้งขะรุเคะ

เป็นตะหม่ง ประทานนางขายนเป็นภรรยา ให้ไปครองจังหวัดกรุงรัตนโกสินทร์
การะดาเป็นปลัดจังหวัดหนึ่ง ประทานนางสาจดเป็นภรรยา โปรดตั้ง
ประสันดาเป็นมนตรี ประทานนางปะมอ้งเป็นภรรยา โปรดตั้งขุนดาเป็น
ตำแหน่ง ประทานนางประสีเรียนเป็นภรรยา

ฝ่ายท้าวดาทากลับถึงนครก็ตั้งมหาเดวีไว้ในที่ปรโมสุรี นางลิกูเดือด
ร้อนให้น้องชายไปหาหมอทำเสน่ห์ น้องชายไปก็ไปถูกฟ้าผ่าตาย นางลิกูเป็น
ไข้ใจก็เลยตายด้วย

ฝ่ายท้าวกาละลังกลับถึงบ้านเมือง ก็ทำการราชาภิเษกสังคมนตรีกับ
อายังขันครองเมือง

ด่อนั้นไปท้าวกูร์ขึ้นกับปรโมสุรี และท้าวกาละลังกับปรโมสุรี ต่างก็
ออกทรงผนวช ท้าวกูร์ขึ้นกับปรโมสุรีทรงประดาปาอยู่บนเขาวิลิส กับด้วย
พระกนิษฐภคินี ท้าวกาละลังกับปรโมสุรีไปประทับทรงประดาปาอยู่บนเขา
ที่พราหมณาจารย์อยู่จำศีล

(สิ้นเรื่องเท่านั้น)

กรมศิลปากร

วันที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๓

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบใ้ฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าได้รบตายพระหัดถลงวันที่ ๓๕ ทรงพระเมตตาประทาน
คำย่อเรื่อง บันทึกสมัยวัง ระเบียบหนังสือข้าพระพุทธเจ้า พระเดชพระคุณ
ต้นเกล้าฯ หาที่สุดมิได้

ที่หอพระสมุดมเหศวร อโศก อยู่แห่งหนึ่ง เป็นจดเขียนด้วยดินสอคำขนาด
ราวสามนิ้วครึ่งหน้ากระดาษฟุ้งสลับ นัยว่าเดิมแต่กรมพระยาตำรวจราชานุภาพ
โปรดให้ขุนนิกรฯ ข้าราชการกระทรวงมหาดไทย แปรจากระเบียบภาษามธายุ
ข้าพระพุทธเจ้าได้ตรวจชอบดูกับระเบียบที่ประทานมา ปรากฏว่า มีความคล้าย
คลึงกันมาก ข้อบกพร่องตรงกัน แต่บางข้อก็ไขว่เขวกันบ้าง แต่เมื่อรวมความ
ก็เห็นด้วยเกล้าฯ ว่า จะเป็นระเบียบเดียวกัน

ข้าพระพุทธเจ้าคิดด้วยเกล้าฯ ว่า เรื่อง อโศก เห็นจะเป็นทำนองเดียวกับเรื่อง
รามายณะ ของกรมมธายุ ก็มีระเบียบที่เป็นต้นเดิมเรื่องหนึ่ง และ
ระเบียบที่เป็นสำนวนอันหนึ่ง เรื่องจะมาไขว่เขวในตอนที่เล่าต่อปากกัน
มาเมื่อสมัยที่เขารดอัสตามแต่ หนังสือที่จดด้วยเรื่องของท่านจะเชื่อมไป มี
ระเบียบหาได้ยาก จะมิเห็นอยู่ทุกข้อปากกันได้ เหตุนี้จึงปรากฏในตอนที่
พระราชนิพนธ์เรื่อง อโศก เป็นเรื่องได้มาจากการบอกเล่า ข้าพระพุทธเจ้า
เคยเล่าหา รามายณะ ภาษามธายุที่ในบัดนี้ คงได้ความว่า มีระเบียบพิมพ์
เป็นภาษามธายุอยู่เต็มเพียง เป็นของพระยาเมือง แต่กระนั้นยังถูกขมไปทาง
กตมคิน เพราะที่เมืองนั้นกว่าหาระเบียบไม่ได้ ระเบียบที่แปรจากมธายุเป็นอังกฤษ

มีอยู่ตามตำนาน แตกมีเรื่องสืบค้นปน ๆ กัน นำเอาคติของฮินดูตามเข้าไปแซก
แซงอยู่ด้วย บางตำนานก็มีข้อความแปลกออกไปมาก ข้าพระพุทธเจ้าจำหนัก
อยู่ในบัดนี้ ต้องชักเอาเรื่องจากพวกแขกตาหลัง เพราะพวกเหล่านั้นเอาฮิน
ดูเรื่อง รามายณะ บางทีจะได้เรื่องแปลกมาบ้าง คงได้คิดว่า พวกตาหลังเหล่านั้น
ก็เด่นได้แค่ตอนที่ชานาญเท่านั้น ข้ายังแก้ไขเพิ่มเติมเอาตามความคิดความอ่าน
ของคนตรียอกชนหนึ่ง เรื่องที่เขาจดมาให้ข้าพระพุทธเจ้า แม้เป็นตอนเดียวกัน
ต่างตาหลัง ก็ต่างมีเรื่องไปคนละทาง จะทราบได้แต่ความเท่าเทียม รามายณะ
เท่านั้น ข้าพระพุทธเจ้าเชื่อด้วยเกล้า ๆ ว่า เรื่อง อีเหนา ก็จะเป็นอย่างที่ทราบทุก
มานิจงหาคนอธิบายในพระวราษฏมาเปรียบเทียบให้ตรงกันทั้งเรื่องไม่ได้ ทงน
จะมีตฤกษสถานไร ขอรับพระบารมีปกเกล้า ๆ เป็นที่พึง แลแต่จะทรงพระกรุณา

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรดเกล้า ๆ

ข้าพระพุทธเจ้า *Mr. E. Chulabhorn*

ขอประทานกราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ
นริศรานุวัดติวงศ์

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๔๗๓

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

หนังสือของท่าน ลงวันที่ ๓๕ ตุลาคม ได้รับแล้ว

ความเห็นของท่านในเรื่อง อีเทมา รามเกียรติ์ นั้นจะผิดไปไม่ได้ ไม่ว่าจะเรื่องอะไร จะคงเป็นนิทานเก่าให้คนฟังก่อน แล้วกวัดจึ่งเก็บเอาไปแต่งเป็นหนังสือพิมพ์หลัง เพราะเหตุฉะนั้น หนังสือที่วางฉบับคนตระคนแต่ง ความผิดก็ย่อมไม่ประหลาดเลย

ขอทบทวนดูเรื่องแต่ต่างคอน และเด่นแต่คอนที่ชำนาญนักเป็นธรรมดา เหมือนกับคนขับเต้าของเรา ก็ย่อมรู้เรื่องขับได้แต่คอนที่จำได้แม่นยำเช่นเดียวกัน บทกลอนในคอนหนึ่ง เช่นเรียกว่าคอนไธฉาย คอนชนเรือน ฉะนั้น เป็นต้น แต่จะคอนก็เป็นต่างคนต่างแต่ง แล้วตัวก็ไปขับหรือสอนให้ศิษย์ไปเที่ยวขับ เพราะฉะนั้นคนขับจึงขับได้แต่เป็นคอนๆ ที่คิดคอกันไปได้เป็นเรื่องเป็นราวนั้น เพราะพวกกวีเที่ยวได้จงขอจุดเป็นหนังสือดัดบดคอกันเข้าดังเคยดูก็เห็น ว่าต่างคอนย่อมต่างผู้ปากกันทั้งนั้น ไม่ใช่คนคนเดียวแต่งให้เป็นเรื่องคดขยี้ไป

เมื่อเทียบกับทางประเทศอื่นก็ดังรอยคล้ายคลึงกัน พวกนักปราชญ์ฝรั่งซึ่งเขาชอบตั้งวงชำระคัมภีร์เวท เขาก็ยกย่องมุขปาฐะว่าแม่นยำดีกว่าหนังสือ แต่จะหาบุคคลผู้เดียวซึ่งทรงไตรเพทนั้นไม่มี มีแต่ได้เป็นคอนๆ ต้องจึงหาตบคดคอกัน ที่ว่าหนังสือไม่แม่นยำมุขปาฐะไม่ได้นั้นก็เห็นเหตุ เพราะคน

เขียนหนังสือขอมไม่รุ้อยคำแห่งพระเวทกจาตของเขยนมต แดะถายงตอกกัน
ค้อ ๆ ไปหลายทกยงมตมากชน อย่างบูรณว่า ลอกสามทกนตาย (ค่าน
หมายถงตอกค้ำรายา) ถ่นมุขปาฐะน้นเขาได้ค้อจากปากครุฑร อย่างเรา
ค้อหนังสือค้ำ จะมดได้น้อยทสุด เพราะเหตุคงนเราจงใช้ชทตองค้อหนังสือค้ำ
กน ไม่ใช้ให้อ่านหนังสือ จนพระสวดปาฐโมกชกใช้มุขปาฐะ หนังสือจะค้องมา
ที่หงปากเปนแน่นอน

พรอ

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓๗ ตุลาคม ๒๕๖๓

พระยาอนมานราชชน

ฉันได้รับถวายพระหัตถ์สมเด็จพระยาตำรัง มีข้อครัดอ้างถึงร่างจารึก
เรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อรัชชกาลที่ ๓ ว่าขอพระสมุท
ไตพิมพ์แต่ขอขมหนึ่งต่อหน้าให้ฉันอ่านสักทีเถิด จะขอบใจท่านเป็นอย่างยิ่ง

พรหม

กรมศิลปากร

วันที่ ๓๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๓

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบดีฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับถวายพระหัตถ์ลงวันที่ ๓๗ มีพระประสงค์จะทอด
พระเนตรร่างจารึกเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อรัชชกาลที่ ๓
ซึ่งขอพระสมุทไตพิมพ์แต่ขอขมหนึ่งต่อหน้า ข้าพระพุทธเจ้าขอประทานถวายสมุทหนึ่งต่อ
ที่ของพระประสงค์มาพร้อมกับหนังสือฉบับนี้

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ

ข้าพระพุทธเจ้า พร.ศ. อุนนทมนตรี

ขอประทานกราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ
นริศรานุวัดติวงศ์

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๕๑๓

พระยาอนุমানราชชน

ขอบใจท่านเป็นอันมาก ที่ตั้งหนังสือเรื่อง ปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ครึ่งรัชกาลที่ ๓ ไปให้อ่าน ได้อ่านแล้ว ได้ตั้งคิณมาให้ ในบัดนี้แล้ว อ่านพบความวิรุทธในหนังสืออนอยู่หลายแห่ง ที่รู้อาผิดแท้ทีเดียวกม ที่แปลแต่สงสัยว่าจะผิดกม อย่างไม่รู้คิด คิดว่าบอกให้ท่านทราบไว้จะเป็นดี เพื่อมีโอกาสที่จะได้คัพพ์ใหม่ แห่งที่ท่านสามารถจะแก้ไขได้จะได้แก้ไขให้ถูก ตั้งจะชี้ให้ทราบต่อไป

— ในท้องถิ่น —

หน้า ๕ บรรทัดที่ ๓๕ (น้บง) ที่มีความว่า คาบรักทาสสุพรรณ นพมาศ คำ คาบ สงสัยว่าพิมพ์ผิด เพราะไม่ได้ความ แต่ที่ถูกควรจะเป็นอะไรก็คิดไม่เห็น จะต้องอาศัยสอบค้นฉบับ ถ้าหากมีอยู่ที่ไหน

หน้า ๒๓ บรรทัดที่ ๓ คำว่า ต้นไม้เทศ ต้องเป็น ต้นไม้เทศ หมายถึงความว่าต้นไม้อย่างต่างประเทศ ตัวอย่างที่พิมพ์ถูกมีอยู่ในหน้า ๓๔ บรรทัดที่ ๓๕ กับหน้า ๓๕ บรรทัดที่ ๒

หน้า ๒๗ บรรทัดที่ ๓๓ ที่ว่า ถึงฐานบัวชั้นบนเป็นที่ตั้งมหาบุษบก คำถึง สงสัยว่าจะเป้น ถึง ด้วยจะเป้นความคชชนมาก

หน้า ๓๗ บรรทัดที่ ๓ คำ น้บงกับน้บงเชิง ที่ถูกจะต้องเป้น น้บงกับน้บงเชิง (น้บง คือ แพนง)

— ในอธิบายตอนหลัง —

หน้า ๔๒ บรรทัดที่ ๑๒ ถึงที่ ๑๓ คำว่า... ทอราชพงศานุกร โปรดให้
พระอาจารย์อนเขียนเรื่องพระราชประวัติ... ที่ตอนนั้น ดูไม่เห็นว่าเป็นผู้มือพระ
อาจารย์อนเขียน ผู้มือพระอาจารย์อนเขียนปรากฏอยู่แต่ในทอราชกรมานุกร
จะบอกให้ท่านทราบว่าที่กล่าวขานนั้นเช่นนั้นได้ด้วยเหตุใด เหตุที่ฉันใส่ใจในการ
ข้าง ท่านผู้ใดที่มีฝีมือ แม้ท่านจะตายไปแล้วแต่ก่อนเกิด ฉันก็คิดมือท่าน
เก็บเอาตรงที่ชอบใจเป็นครู จึงยอมฉันอยู่ในมือของข้างผู้มมมมมมมมมม
ด้วยเหตุดังที่ท่านผู้ใดที่มีฝีมือ ฉันรู้จักจำมือได้ทุกท่าน อย่างเดียวกับที่
ท่านจำตายมือเขียนหนังสือของคนที่ดีคนใดฉัน

หน้า ๕๓ บรรทัดที่ ๒ ที่ว่า พระองค์เจ้าประดิษฐวรการ (อธิบดี
กรมช่างสิบหมู่) หล่อพระเจดีย์ นั้นจริงอยู่ พระองค์เจ้าประดิษฐวรการ
เป็นผู้หล่อ แต่ไม่ใช่หล่อคราวปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ครั้ง
รัชกาลที่ ๕ ท่านหล่อแต่เมื่อรัชกาลที่ ๔ โดยพระราชดำริสั่ง เสร็จแล้วทรง
บรรจุพระธรรม ซึ่งโปรดให้พระราชกณเดือกเขียนที่ตงใจถวาย และ
ประดิษฐานไว้ในพระพุทธรูปเศียร ซึ่งสร้างขึ้นในสวนศิวาลัยเมื่อรัชกาลที่ ๒
แต่พระพุทธรูปเศียรนั้นสร้างด้วยวิธีอย่างขัดแต่ถือปูน ครั้นเข้าชาติก็ทรงตั้ง
อยู่ไม่ได้ จะพังลงในรัชกาลที่ ๕ จะทรงสร้างใหม่ก็ไม่มียกข้อกับเงินที่
จะเสียไป จึงโปรดให้เรือเตี้ย พระเจดีย์นั้นจะเชิญไปรักษาไว้ที่ไหนฉันไม่ทราบ
จนกระทั่งปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม จึงโปรดให้เชิญมาประดิษฐาน
ไว้ในพระพุทธรูปปางปราสาท ซึ่งเป็นหอพระเทพบิดรอยู่บัดนี้ แต่ภายหลังก็
ถูกไฟไหม้ตายสูญไปเสียเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖

หน้า ๕๓ บรรทัดที่ ๓๖ ถึงที่ ๓๗ ซึ่งตรงความได้ว่า หลวงสิทธินายเวร

(บุตร) เป็นผู้จ่ายนํ้ารัก ตั้งสัญญาจะไม่ใช้หลวงสิทธินายเวร (บุตร เพี้ยกุด)

ด้วยนายบุตรเวदानนแต่มีขงคำหนัก ไม่ล้มกับที่จะมีหน้าทีใหญ่เป็นผู้จ่ายนํ้ารัก

ทั่วไป เจ้าหมื่นเด่มยโงราช (จุ โสติกเสถียร) เขาเป็นข้าหลวงเดิม และเป็น

หลวงสิทธินายเวรมาก่อน เขามีแต่มีสูงกว่า แต่เวदानนเขาจะเป็นอะไรอยู่จำ

ไม่ได้ ตั้งสัญญาจะเป็นเขา แต่จะสอบถามใครที่หนักใดก็ตายเดี่ยหมดแล้ว

พรอ

กรมศิลปากร

วันที่ ๒๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๓

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบใต้ฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับตายพระหัตถ์ลงวันที่ ๒๔ ประทานคันทรงต่อเรื่อง ปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ครึ่งรัชชกาลที่ ๓ กับประทานข้อทัก ท้วงในหนังสือเล่มนั้นบางแห่ง ซึ่งทรงสงสัยว่าจะผิด เพื่อข้าพระพุทธเจ้าได้ ทราบใจเมื่อมีโอกาสที่จะพิมพ์ใหม่ จะได้แก้ไขเสียให้ถูกต้อง เป็นพระเดช พระคุณอันเกดต่าง หาทูลเกล้า

ข้าพระพุทธเจ้าจะได้ให้เจ้าหน้าที่ตรวจคัดฉบับดู เมื่อได้ความ ประการใด จะได้กราบทูลมาเพื่อทราบใต้ฝ่าพระบาทภายหลัง

การชำระต้นฉบับสำหรับตีพิมพ์ ดูเผิน ๆ ก็ไม่ยาก แต่เมื่อข้าพระ พุทธเจ้ามาเห็นข้อทักท้วงที่ทรงพระเมตตาประทานมานี้ รู้สึกด้วยเกล้า ๆ ว่า เป็นงานประณีต ผู้ชำระต้องเป็นคนใจเย็น แต่มีความรู้รอบตัว ถ้าเรื่องที่ชำระ เกี่ยวกับความรูที่ไม่เคยเห็นหรือถนัด ก็อาจพลาดได้ง่าย หรือบางทีพบคำที่ เขาความไม่ได้ ไปแก้เขากลับผิดไปก็มี ดังคำ หายโพล์ ที่เคยตรัสเอาไว้ให้ฟัง ว่า ผู้ไม่รู้แก้เป็น หายโพล์ ไป เพราะฉะนั้น จึงหาตัวคนชำระหนังสือได้ยาก แม้ ข้าพระพุทธเจ้าเองก็ทำไม่ค่อยได้ เพราะเป็นคนสระเพร่าใจเร็ว ข้าพระพุทธเจ้า จึงตกลงถือเป็นคติไว้ว่า ถ้าใครเป็นเจ้าหน้าที่ตรวจชำระ ให้ยึดถือต้นฉบับไว้ อย่าแก้ เมื่อสงสัยคำไหน ก็ให้นำมาพูดกัน เพียงได้เท่านั้นก็พอ แต่ต่างที่ คำในต้นฉบับผิด แต่อ่านก็ได้อ่าน ไปตามเดิมก็มี คอเมอมนูรจก คำแต่ละเอียดวจใจชน ความก็ปรากฏว่าที่จดไว้แม้อ่านได้อ่าน ก็เขาเรื่องกัน

ไม่ได้สนิท เช่น ใน กฎหมายแก้ลักษณะเข็ดเสร้าง แห่งหนึ่ง มีความว่า ถ้าผู้ใด

แกล้ง ^{ผูก} _{ชิง} } ช้าง ม้า โค กระบือ ให้กินเข้าท่าย เมื่อเป็น ^{ต้น} _{ต่า} } เป็น { เข้ามาน
เข้าระ

ดงน ถูกไล่ความต ครนมาเฉดยวงกตงคำว้า เข้ามาน จึงหมายความว่า เข้าตบ
เข้าเตย ความกไม่กนกนกับทตของห้ามไม่ให้ ช้าง ม้า โค กระบือไปกิน ผู้ชำระ
มีความคดี ได้นำระบบเขียนแต่ทตพมพแถมมาดอบคุดอกทตายระบบ ก็เขียน
เป็น มานทุกแห่ง ช้าในคณระบบหนึ่งแก้เป็น เข้าลยไป แต่ผู้ชำระเป็นชาวอีสาน
ได้ออกความเห็นว่า เข้ามาน นน เห็นจะเป็น เข้ามาน กินไม้ไต่ไป เพราะ เข้ามาน
ภาษาถิ่นอีสาน ใช้เรียกเขาที่มีทองมรวง และยังใช้เรียกหญิงมีครรภ์ว่า แม่มาว
คตอตจนความในทอนทตมตกษณะคต้ายคตงกัน เช่น เป็น โรคมาว ก็ว่า มี
มานนำมานทิน เป็นต้น ดงน ความกเขากันได้สนิทคักว่า มาน ช้าพระพุททเจ้า
ซักถามผู้ชำระค่อไปว่า มาน โดยตรงจะแปลว่าอะไร ก็ตอบไม่ได้ เป็นแค่
บอกล่าว เขาใช้กันในความหมายข้างคณเท่านั้น จะแปลว่าอะไรแน่ก็ไม่ทราบ
ช้าพระพุททเจ้าเกิดตงนุก ก็ตองคณหาคำว่า จะมอยอยู่ในภาษาไทยถิ่นอื่นหรือใน
ภาษาจีนบ้างหรือไม่ สัจนค้ำว่า มาน ในภาษาเขมร ทราบเกล้า ๆ ว่า แปลว่า มี
ความไม่เขากัน ช้าพระพุททเจ้าคณหาคำว่า มาน ในภาษาไทยถิ่นอื่นก็ไม่พบ แต่
ไปพบในภาษาจีนอยู่ค้ำหนึ่งว่า อ่าพว่า หมั้น หรือ หมุน ในเตียงชาวดกวางคอง
หรือ มว ในเตียงแคจจ แปลว่า เต็มอ ๆ มากมาย เบียมอยอย่างฟ้าเต็ม เมื่อนก
เทียบค้ำไทยทตมตความคต้ายคตงกันเต็มอ ๆ ก็มีค้ำว่า หมั้น สัจนค้แปลว่ามากมาย
ก็โกตกับความหมายในค้ำว่า มาน ของภาษาถิ่นอีสาน ความว่า เต็มอ ๆ ก็มี
มากมาย ก็เป็นตกษณะเดียวกัน เมื่อมีเต็มอ ๆ ก็ตองมากมาย ค้ำว่า หมุน
ก็เทียบคักกับค้ำไทยว่า มูนมอง มากมูน คตอตจนค้ำว่า พอกพูน ทางอีสาน

มีชาวบ้าน ชื่ออำเภอว่า โพน เช่น โพนทอง โพนพิสัย ได้ความว่า โพน แปลว่า
จอมปลวก หรือ โขดเนิน ก็อาจเป็นคำพ้องเดียวกับ พน มีแนวเทียบในคำว่า
โนน นูน เนิน เมื่อข้าพระพุทธเจ้าไปภาคอีสาน ได้ไปเที่ยวที่ตำบลดอนหอม
จังหวัดสกลนคร ซึ่งเป็นหมู่บ้านของพวกผู้ไทย ตำบลนี้ บางทีก็เรียกว่า โนนหอม
แต่ว่า ดอน กับ โนน ก็เป็นคำเดียวกัน พังศุภมเหศวรตังโหนทางเสียง ด กับ น
ก็อาจเพี้ยนกันได้ด้วยฐานกรณ์อยู่ใกล้กัน ความก็ใกล้กัน คือเป็นที่สูง ครั้น
ข้าพระพุทธเจ้าต้องมาตามดำแม่น้ำโขง ไปได้ความว่า เกาะโนแม่น้ำโขง
เขาเรียกว่า ดอน ทงหน ความจะมาแคบเขาเมื่อไทยยกกลงมาอยู่ใกล้ทะเล ไปได้
คำว่า เกาะ ซึ่งคิดด้วยเกล้า ๆ ว่า จะมาจากเขมร คำว่า ดอน จึงคงเหลืออยู่แต่
ที่ เขเรียกที่ตนตั้งอยู่บนบก อนึ่งคำว่า แม่น้ำมุด คิดด้วยเกล้า ๆ ว่า ถ้าเป็น มุม
จะได้ความสนิทกว่า มุด ส่วนที่แคบจวออกเสียง หนั้น หรือ ทุมม เป็น มัว
เสียงและควมก็ใกล้เข้ากับคำว่า มัวสม ในภาษาไทย

อีกคำหนึ่งคือ เกรด มีผู้เห็นในที่ประชุมทำอักษรานุกรมภูมิศาสตร์ ว่า
จะเป็น เกรด ในภาษามอญ และของเก่าก็เขียนว่า เกรด ครั้นข้าพระพุทธเจ้า
บอกว่า เกรด มีในภาษามอญ แปลว่า เทียวไป และใช้เป็น เกรดเกรด ก็มี
ก็เกิดทักทอเขาว่าจะเป็นคำเดียวกัน แต่ข้าพระพุทธเจ้าไม่สมัครใจเห็นด้วย เพราะ
แปลความไม่สู้ได้สนิท ข้าพระพุทธเจ้าให้คนไปถามเจ้าคุณวัดชนะสงคราม
พร้อมทั้งคำว่า ตะไน อีกคำหนึ่ง ซึ่งเป็นชื่อตำบลในอำเภอปากเกรด และใน
ทำเนียบบางแห่ง เขียน ดนัย ก็มี คงเป็นเรื่องตากเข้าความให้ตรงกับคำว่า ดนัย
มากกว่าอื่น เจ้าคุณวัดชนะสงครามตอบมาว่า เกรด และ ตะไน เป็นภาษาไทย
ไม่ใช่ภาษามอญ ก็เป็นอันล้มความคิดที่ว่ามาจากภาษามอญ คำว่า ตะไน
ในคณดรรบขงจังหวัดเขินส่งมา เขียนว่า ไน ที่ประชุมตกลงเห็นว่า เมื่อแปล

ไม่ได้ความ เดยแก้ ไห เป็น ไห เตี้ย ก็ดด้วยเกล้า งว่า ไห เข้าทักง่า เพราะ
ตะไไ อากกร่อนเตียงมาจาก ตาลนอกตาลไไก็ได้ ง่นค้ำง่า เดรด ในภาษา
มอญแปลง่า เทียว ข้าพระพุทธเจ้าพบแปลกในพจนานุกรม มอญ — อังกฤษ
อยู่ค้ำหนึ่ง เขียนไว้ว่า ret dung แปลง่า เทียงไปไไเมือง ไก่ดกับค้ำง่า สัดจ
เรดท่งมาก บางท่งจะเป็นค้ำเดียวกับ เดรด โดยดตเตียง ต ออกเตี้ย ซึ่งเป็น
ลักษณะค้ำง่ามอยู่ไไภาษาไทยมาก เช่น แมง — แลง — แมลง แมข — แลข
— แมลข คลอด — ลอด ง่น dung แปลง่า เมือง เตียงมอญอ่านง่า เต็ง
ท่าให้ข้าพระพุทธเจ้าหนัก ไปดงเมืองท่งคักท ในจังหวัดตะกั่วป่า เป็นเมืองร้าง
เพราะ ดัก ในภาษามอญก็แปลไไความเติมง่า กองอิฐ ถ้าลือค้ำในภาษามอญ
ท่งคัก ก็น่าจจะแปลง่า เมืองคัก ท่งปรากอูง่า มอญเคยอยู่แถบนั้นมาก่อน
แก้ดมัยโบราณ

ค้ำง่า เกรด เจ้าพระยาภาศกรวงศ์เคยบอกข้าพระพุทธเจ้าว่า ในภาษา
มธอายุ แปลง่า ซ่องแคบ ข้าพระพุทธเจ้าจึงค้นดูในพจนานุกรมภาษามธอายุ
มีเขียนเป็นสองนัยง่า Kellet บ้าง Sellet บ้าง ค้ำดงนกงเป็นค้ำเดียวกับทจน
แก้จิวไไเมืองไทยเรียกเมืองดิงคไปรง่า สัด มาเมื่อเรจ ๆ นี้ ข้าพระพุทธเจ้า
อ่านเรื่องการเดินทางของชาวอินเตี้ยดมัยโบราณ กด่าง่า ซ่องแคบมธธกา
มีพวกโจรสลัดมธอายุคอยดักทซึ่งอยู่เตมอ จนเป็นทเกรงขามของนักเดินทะเล
ไไดมัยนั้น ก็มาได้ความรุชนอื่กค้ำหนึ่งง่า สัด กับ Sellat เป็นค้ำเดียวกับ
ไไหนึ่งลือปรังรุนเก่าเคยเขียนค้ำง่า สัด เป็น Selleiters แปลง่า โจรสลุด
ค้ำชระนิตนคณท่าทมาได้ง่ามาก เพราะความหมายย้ายทมาไไถด ถ้าไไได้เรื่องราว
มาประกอบก็ทราบไไได้ เมื่อทราบไไได้ก็หันเหน้กเตียงดากเข้าความให้แปลได้

ห่างจุดเดิมออกไปอีก ในคำวานิรุกติศาสตร์ของฝรั่งว่า Etymology เป็นวิชา
ประวัติศาสตร์ เห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า เป็นความจริงที่สุด

ข้าพระพุทธเจ้ากราบทูลเดอนดอยจากเรื่องเดิมมาไทด ต้องขอรับ
พระบารมีปกเกล้า ๆ เป็นที่พึ่ง การจะส่งมคอรรถสถานไร พระอาญาไม่พินเกล้า ๆ
ควรมีควรแล้วแต่จะโปรดเกล้า ๆ

ข้าพระพุทธเจ้า Mr. E. Chuanbunwong

ขอประทานกราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ
นริศรานุวัดติวงศ์

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๑๓

พระยาอนมานราชชน

คามหนังสือซึ่งคุณเขียนมาถึงท่านเมื่อวานนี้ บอกความฉิบหายแห่งใน
หนังสือเรื่อง ปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม นั้น ตกไปเสียต่างอย่าง เช่น
หน้าทพระองค์เจ้าปรีดา ซึ่งอยู่หน้าเดียวกับพระองค์เจ้าประดิษฐวรการ ท่าน
ไม่ได้ทำแต่กระจกอย่างเดียว ท่านทำถาดเคลือบกระเบื้องด้วย ฉันท้าได้ว่าคุ้ม
พระเจดีย์และหอพระคันธารราษฎร์ ซึ่งเป็นหน้าที่ฉันได้ทำ ฉันท้องคิดตายฉาวว่า
จะประดับกระเบื้องอย่างไร จะเป็นดีไรเท่าไร แล้วยุติไปให้ท่านทรงทราบ ท่าน
ก็ทำจ่ายมาให้ เข้าใจว่ากระเบื้องเคลือบประดับฝาทุกแห่ง บรรดาที่เป็นดีเดียว
ไม่มีตายนั้น ท่านทรงทำทั้งดั้น เว้นแต่ทมิฬตายแผ่นหนึ่งเคลือบตายดั้นทำไม่ได้
นายคานต้องตั้งไปทำที่เมืองจีน ทั้งนึกเอาโดยใจว่าท่านเห็นจะทรงทำกระเบื้อง
เคลือบมุงหลังคา บรรดาที่บกพร่องอยู่ในสถานที่ต่าง ๆ ทุกแห่งด้วย

อนึ่งชื่อหลวงดีทิมนายเวร (บุศ) นั้นเห็นจะถูกแฉ้ว ด้วยนายบุศเป็นลูก
แดงของเจ้าพระยาสุรศักดิ์ คงจะเอาตัวมาใช้ทำการเป็นธำราในหน้าที่ของท่าน
เจ้าหมื่นเต็มอใจราช (จุ) นั้นแค้นเขาสูง เขาไม่เข้าคอกเจ้าพระยาพรวิคณ์และ
เจ้าพระยาสุรศักดิ์ เห็นจะขวาง เขามาทำการร่วมด้วยไม่ได้

อนึ่งการเขียนผนังในหอราชพงษานุสรณ์นี้ เคยได้ยินเขาพูดกันว่าช่าง
มหาตเด็กเขียน แต่จะถูกหรือไม่ถูกฉันทราบไม่ได้ ด้วยช่างมหาตเด็กไม่มีใคร
มีฝีมือทฉันทจะพึงได้ใจเจ้า

คำว่า ขาง กับ ลาง ใช้ปนเปกันอยู่ทั้งสองอย่าง เช่น ขางที่ ลางที่ เปนต้น
ฉันคิดว่า ขาง จะเกิดขึ้นมาจาก ข่าง แต่จะอย่างไรก็ดี ฉันคิดว่าของน้อยเต็ม
จำเพาะตัวไปเสีย คำใดที่ประกอบคำ ข่าง เข้าไม่สนิท ฉันยกไปใช้คำ ลาง
ฉันอยากฟังคำตัดสินของท่านในคำทั้งสองนี้ เพื่อหาหนทางแก้ไข

พรวิ

กรมศิลปากร

วันที่ ๒๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๓

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบใต้ฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับตายพระหัตถ์ลงวันที่ ๒๕ เดือนนี้ ทรงพระเมตตา
ประทานข้อความเพิ่มเติม ในเรื่องความฉิบตต่างแห่งในหนังสือเรื่องปฏิสังขรณ์
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทรงเป็นพระเดชพระคุณตั้งเกล้าฯ หาทัดสุดมิได้

ที่ครั้งถึงคำว่า ขาง กับ ลาง ใช้ปนเปกันอยู่ทั้งสองอย่าง ทรงพระดำริ
ว่า ขาง จะเกิดอนมาจาก ข่าง นั้น ข้าพระพุทธเจ้าได้รับได้เกล้าฯ ตอบสนอง
ก็ไม่ได้ข้อความที่พอใจนัก ข้าพระพุทธเจ้าเคยเขียนว่า ขาง แค่นี้พบปะใน
หนังสือเก่ามักใช้ว่า ลาง คิดด้วยเกล้าฯ อาจจะเป็นคำที่มามาก่อน คำภาษาที่
ลางเนื้อชอบลางยา ถ้าเปลี่ยน ลาง เป็น ขาง ก็ฟังผิด เพราะเป็นภาษาคติปาก
ตั้งมาแก้คำไม่ได้ ก็ยังเป็นหลักฐานว่า ลาง คงถูกกว่า ข้าพระพุทธเจ้าเขียน
ว่า ลาง เมื่อไม่เผดอคง แต่ด้วยความเคยชินกับคำว่า ขาง มานาน มักจะเขียน
เป็น ขาง อยู่บ่อย ๆ ที่ครั้งว่าทรงใช้คำใดที่ประกอบคำ ขาง เข้าไม่สนิท ก็ทรง
ยกไปใช้คำ ลาง เป็นถูกต้องตามหลักนิรุกติศาสตร์ ที่ว่าภาษาอยู่ที่เสียงพูด ถ้า
ผู้พูดกับผู้ฟังเข้าใจความหมายตรงกัน นั่นคือภาษาที่แท้จริง เช่นคำว่า มารยา
ปรนนิบัติ มารยาท มีผู้แก้เป็น มายา ปฏิบัติ แดะ มรรยาท ให้สังเกตแะออก
เสียงอ่านตรงกับคำในสิ่งตีพิมพ์แะบาตี ซึ่งเป็นที่มาของคำเหล่านั้น ก็เป็นเหตุ
หลักฐาน

ข้าพระพุทธเจ้าตอบค้นคำ ขาง แะ ลาง ในภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ ปรากฏ
ว่า ถิ่นอีสานใช้คำว่า ลาง ถิ่น ขาง แะ ข่าง ไม่มีใช้ ข่าง ใช้ว่า แด ถิ่น

พ่ายไปใช้เป็นสำนวนว่า ข้า โท่ดักกับ some ในภาษาอังกฤษมาก ซึ่งคงเป็นไปได้
ด้วยบังเอิญ ที่ใช้ว่า ลาง ก็มี เช่น ลางที่ ฉ่า ลางเตื่อ แค่ว่าใช้อยู่ในที่จำกัด
ไม่ทั่วไป จะเป็นทำนองเดียวกับดาวเนอตาในพจนานุกรมภาษาฝรั่งเศส—
ดาว ซึ่งตั้งฆราวาสบาดหลวงองค์หนึ่งทำไว้ จุดไว้ทั้งคำว่า ลาง และ บาง มีทั้ง
สองคำ แปลความอย่างเดียวกัน ในภาษาไทยถิ่นอื่น ข้าพระพุทธเจ้าต้องอาศัย
ค้นหาคำอังกฤษและฝรั่งเศสที่ตรงกับคำว่า บาง หรือ ลาง ก่อน แล้วจึงไป
ค้นหาคำไทย เพราะพจนานุกรมภาษาไทยถิ่นเหล่านี้ มักเป็นชนิดใช้คำใน
ภาษาฝรั่งเศสเป็นคำตั้ง ข้อลำบากที่คำในจำพวก บาง และ ลาง เป็นชนิดคำ
ประกอบด้วยความในคำอื่น ภาษาต่าง ๆ จึงมักมีใช้เป็นพิเศษต่างกันหลายรูป
ยากแก่การเปรียบเทียบคำซึ่งมีความหมายให้ได้ตรงกัน ในภาษาไทยชาว ไทย
นุงและไทยไท้ มีคำว่า ลาง (ไทยชาวเป็น รวง ก็มี) แปลว่า บ้าง ไต อะไร
ใคร ส่วนคำว่า บาง คงมีแต่ที่แปลว่า ไม่หนา อย่างเดียว คำว่า บ้าง ไม่ปรากฏ
ในไทยย่อยมีคำว่า บาง แต่แปลว่า พวกหนึ่ง เป็นความหมายไปในทางว่า ลาง
ก็ไต่บ้าง เช่น ลางพวก ลางฝ่าย มีความหมายผิดกันนิด ๆ กับคำว่า พวกหนึ่ง
ฝ่ายหนึ่ง ในภาษาอาหมไม่ปรากฏคำว่า ลาง และ บาง หรือ บ้าง มีแต่คำว่า
มาง (บางที่จะอ่านว่า มัง ก็ทราบเถิดว่า ไม่ได้) ให้คำแปลว่า other หรืออื่น
ไม่ตรงกันกับ ลาง หรือ บาง ในภาษาไทยใหญ่พบแต่คำในภาษาอังกฤษว่า
sometime จุดไว้ว่า มางเผามางปอก ซึ่งข้าพระพุทธเจ้ามักเทียบคำไทยไม่ออก
นอกจากมีคำว่า มาง เป็นคำอยู่เท่านั้น ในภาษาไทยคำที่ในความหมายว่า ลาง
ใช้คำว่า เย เช่นบางท้อว่า เยที่ ครันถึงคำว่า บางคน ใช้ว่า เผยไค ครันถึง
คำอย่าง หมูบางตัว ก็ใช้ว่า หมูหลัง (น่าจะเป็น หมูอันหนึ่ง เพราะคำว่า อัม
ในภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ ใช้ไม่จำกัดความเหมือนในภาษาไทยสยาม)

รวมความ ข้าพระพุทธเจ้าคิดด้วยเกล้า ๆ ว่า คำในจำพวกนี้ จะมีอยู่
หลายรูป คือทรงรามซึ่งในจำนวนที่เขาใช้กันอยู่ จึงจะได้ความชัด เท่าที่อธิบาย
ส่วนคงได้ความเพียงเป็นเงา ๆ ว่ามีใช้ทั้ง ลาง แดง ขาง แต่ ลาง มีมากกว่า คง
เป็นคำที่ถูกต้อง ในคำที่มีความหมายอย่าง ลางคณ ลางที เป็นต้น ส่วน ขาง
จะเป็นคำเดียวกับ ข้าง ดังที่ทรงคิด แดงจะใช้ในลักษณะความอย่างที่มีอยู่ใน
ภาษาไทยย่อย ลาง กับ ขาง เมื่อว่าโดยหลักฐานการกตายเคียงกันไปกันไม่ได้
เมื่อเช่นนี้ ลาง กับ ขาง เดิมจะมีความหมายต่างกันชนิด ๆ ในที่สุดก็เดือนนาม
ความหมายเท่ากัน ทั้งนการจะควรสถาปนไว้ แดงแต่จะทรงพระเมตตาโปรด
เกล้า ๆ

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรดเกล้า ๆ

ข้าพระพุทธเจ้า *พร:ณ* อนุกรมพรหม

ขอประทานกราบทุก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ
นริศรานุวัดติวงศ์

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓๓ ตุลาคม ๒๔๗๓

พระยาอนุমানราชธน

ได้รับหนังสือของท่าน ลงวันที่ ๒๗ ตุลาคม เรื่องโต้ตอบคำ ลาง กับ
บาง นนแดง เมื่อตอบไม่ได้หนักแน่นนัก จึงคงใช้ไปตามเดิม ฉะนั้น
คำ ลาง มากกว่า บาง อยู่เป็นปกติแล้ว

จะบอกท่านถึงคำ หมู่อหอง ท่านคาดคะเนว่าจะเป็น หมออินทนิล นนท
ชอบอยู่แล้ว แต่ฉันทได้พบมาแปลก ครั้งหนึ่งเขาส่งตั้งตัวชนิดหนึ่งได้กรงเข้ามา
จากหัวเมืองบักขี้ได ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในรัชกาลที่ ๕ ที่สวน
ดุสิต เห็นจะตั้งใจให้ทรงเลี้ยงไว้ในสวนดุสิต อันได้ทรงสร้างขึ้นใหม่ บอกชื่อ
เข้ามา เรียก หมู่อหอง ฉันทจับใจด้วยโดยนพคุณกตงยาชนิดหนึ่ง ประกอบด้วย
น้ำมันหมู่อหองซึ่งไม่เคยรู้จักเคย จึงพิจารณาโดยตลอดนักเห็นเหมือนหมู่อหอง
อย่าง แต่ปลายท้าวแทนที่จะเป็นกบ กลายเป็นนงเดิบ คือท้าวผู้มักชมนน
กรมหลวงประจักษ์ตรีว่า หมู่อหองทางเหนือเขาเรียกว่า หมู่อิน

พร

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓๓ ตุลาคม ๒๔๗๓

พระยาอนุมานราชธน

ฉันจะตอบหนังสือถึงวันที่ ๒๖ ตุลาคม ของท่าน แต่คำตอบนั้นจะไม่มีอะไรตกลงปลงกัน ด้วยก็คิดอะไรไม่มีตก จึงเป็นแต่จะบอกท่านตามทฤษฎีที่นึกได้ เพื่อให้ท่านได้ทราบแปลกออกไป เป็นทางที่จะได้พิจารณาเพิ่มเติม นอกเท่านั้น

คำ ม้วน หรือ มาน แม้เอาความยุติได้ไม่ โทก็ไม่ได้สำคัญ จะมีหรือไม่มีก็เหมือนกัน คำ ม้วน ฉันเข้าใจมากก่อนว่าเป็นครั้งแรกครั้งแรก ด้วยได้ยินเขาพูดกันว่า ผงแตกเสียพอม้วน หรือพวกช่างหล่อเขาพูดกันถึงดินหุ่นว่า ดินม้วน ตอน เข้าม้วน } นนยังไม่เคยพบไม่เคยได้ยิน ท้องมาน เข้าใจเดี่ยวว่า มาร หมายถึงท้องยกชกคอท้องโต นึกคำ หม้าม้วน ได้อีกคำหนึ่งก็ไปเข้าพวกครั้งแรก ครั้งหนึ่ง

คำ มาน ในภาษาเขมรซึ่งแปลว่า มี นั่น อ่ากว่า เมียน เพราะฉะนั้นจึงควรระวังคำว่า มาน จะเป็น เมียน ไปก็ได้ คำโคลงฉันท์ของเรามีใช้ว่า ระเมียน แปลว่าอะไรก็ไม่ทราบ คำพูดที่ว่า มืดเมียน ยามดาง (หมอดู) จึงได้มีว่า ทมวलयเมียน (เขียน ทมवल เพื่อให้เป็นนิคฤหิต ด้วยพูดว่า ทังวล กัม) จะเป็นดาวแฉวงไหนก็ไม่ทราบ จะเป็นคำเดียวกับ ม้วน หรือไม่ใช่ก็ไม่ทราบ แต่ดูความแปลว่า ลับ

หมอม เราพูดกนม หมอม กนม เช่น เกิดหมอมพมเขา ครองทเตยง มอ
กมค้ำ เช่น มอสม

ค้ำ มากมาย เคยมีเรื่องเข้ามาดูหน้า ฉันไปดูปราสาทพิมายนึกถึงค้ำนั้น
คิดไม่ออก มีค้ำนานเต้าแปดข้อ เขาเห็นว่า พมมา คัดตัว ย ทั้ง ค้ำนานแปดข้อ
ชนิดคนพมมาก เช่น สามแสน ฉ่า สามแสน กางเขน ฉ่า กางเขน ฉันจึงไม่
ค้ำนางตง ครนกลตบมากกรุงเทพ ฯ จึงปรารภถึงขอปราสาทพิมายค้ำ ฉันเดิน
พระพุทธรูปโฆษาจารย์ ท่านให้ค้ำเห็นว่า เป็นชื่อพระพุทธรูปเจ้าตรงที่เดียว พมมาย
คือ วิมาลา ผู้ไม่มีมาลา ฉันเก็บเอาไปบอกสมเด็จพระสังฆราชก็ชอบใจ
อีกไม่ช้าเขามาถามฉันว่า มากมาย จะเปนมามากด้วยมาลาหรือมิใช่ ฉันก็น

ค้ำ พม โพน เปนค้ำเตี้ยกนมไม่มีตงด้อย

ค้ำ เกรด เกลด เทรด อะไรพวกนี้ ฉันเคยทะเลาะกับท่านมาคราว
หนึ่งแล้ว ท่านถามค้ำที่เขากด่าว่าถึงประคู้เมรุว่า ย่อเกลด หรืออะไรก็ตมด้อย
แล้ว ฉันอธิบายให้ท่านฟังว่า ชนยอตปราสาทที่เขาโยยกออกมา เขาเรียกว่า
ยกกะเปาะ หรือ ย่อเก้ง ย่อเกรด ย่อเกลด อะไรถูกก็ไม่ทราบ เรียกกนม
ค้ำง ๆ ฉันส่มักรับเขาเป็น ย่อเกรด เพราะ เกรด หมายถึงแผ่นดินแหดมชน
ออกไป ท่านว่าภาษามลายูมี เกลดเล็ด ว่าคดองเด็ก ฉันก็ยอมแพ้ ด้วยมี
ค้ำเรียกอยู่ว่า ปากเกรด แสดงว่าเป็นปากคดอง

ค้ำ เทรด ม้อยู่เป็นทตายแยก เทร็จเตร เป็นเที้ยวได้ พาทรัตนตรี
เตร็จ เป็นเที้ยวไม่ได้ ค้ำ เกรด เทรด ที่ปนกันเดอะก็เพราะเราพูดค้ำคดอยให้
ค้ำงเตี้ยกนมไปไม่ได้ เกรด ก็อ่านว่า เกรด เทรด ก็อ่านว่า เกรด ซ้ำ
อินทรา ก็อ่านว่า อินทราเตี้ยค้ำ

คำ ดะใน มีรชนทอยู่ด้วย ตระไนนี้สนันเลียง จะเป็ช้อภาษาอะไร
รูปร่างจะเป็อย่างไรก็ไม่ทราบ

ท่านจะสอบถามเจมรณอญพะมาอะไรก็ตาม เห็นจะต้องเด้อถามคนที่
ไผ่ผู้น้อยบ้างไม้อ้อยคำ ถ้าถามคนง่ามญเห็นจะมากไปด้วยไม่รู้

ท่านจินจชัยว่า ท่ง แปะด่า เมือง ทำไห้หนักหนามาได้จาเมืองท่งยงกม
มีค่านานยกศัพทเป็ภาษามคธว่า ทูยงคนกรเว จะแปดคำพ่นด่าอะไรก็ตาม
เดี้ยแล้ว

พร

กรมศิลปากร

ฉันทิ & พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๓

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบใต้ฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับตายพระหัตถ์ลงวันที่ ๓๓ ตุลาคม รวม ๒ ฉบับ
ทรงพระเมตตาประทานเรื่องคำต่าง ๆ ที่ทรงด้นนิษฐาน เป็นพระเดชพระคุณ
ด้นเกล้า ๆ หาทดุดมิได้

หมูลอง ข้าพระพุทธเจ้าเคยพบประกาศขายน้ำมันหมูหึ่งใช้ทาบาดแผล
ข้าพระพุทธเจ้าได้ไต่ถามหรือคนไต่จากหนังสืออะไรจำไม่ได้ เพราะนานมาแต่
ว่าเป็นสัตว์ที่อยู่ในแควมมระดาญี ฝรั่งเศสเรียกจำ tapir และเรียกกันจำ ตัวสมเสด
หรือ ประสมเสรจ เพราะว่ามีดแปลกคล้ายประดัมเอาไว้เสร์จ ซึ่งเป็นคำ
อธิบายที่ไม่สู้จะระดัมเหตุ เพราะตัว tapir ที่ข้าพระพุทธเจ้าเห็น รูปร่างคล้ายสุนัข
แต่โตกว่ามาก ขาดำด้นแต่ด้น ปากยื่นเป็นงวงออกไปเล็กน้อย งอนปลายเท้า
เป็นงวมเดบ ลักษณะคล้ายกับที่ประทานมา คำว่า หมูดิน ที่เรียกกันทางเหนือ
ข้าพระพุทธเจ้าพบแต่คำจำ หมาหลิน ในภาษาไทยใหญ่แปลได้จำ fox ซึ่งมัก
แปลกันจำ สุนัขจิ้งจอก ในหนังสือเรื่องชาตก มักมีเรื่องสุนัขจิ้งจอกบ่อย ๆ
ในถิ่นแปลจากคำจำ สิงคาล ในภาษาบาตี ตรงกับ jackal ในภาษาอังกฤษ
คงไม่ใช้สุนัขจิ้งจอกชนิดที่ฝรั่งเศสเรียกจำ fox เพราะลักษณะรูปร่างและขนาด
ผิดกันมาก

มานเมียน ข้าพระพุทธเจ้าเบ็ดดูในปทานุกรม แปลคำ ระเมียน จำ
น่าดู งาม จำเป็นคำมาจากภาษาเขมร งอนคำจำ ทัมวล ขเมียน ทางภาค
อีสาน ทัม คือทำ วล แปลจำ รกรุงรัง ยุง ขเมียน แปลจำ ไม่เก็บจำ ก็จะเป็น

ความเคียดว่า เก็บไม่มีคิด ซึ่งคิดด้วยเกล้า ๆ ว่า มัด กับ เมียน จะเป็นคำ
เดียวกัน อย่างแนวเทียบว่า ชดเขียน ท่มวล กับ ทังวล จะเป็นคนละคำ เพราะ
ทังวล ทำงน ทำวง ในปทานุกรมแปลว่า ถังวล ทังโย ว่ามาจากภาษาเขมร
ความไม่ได้กัน ท่มวล ที่สังเกตด้วย ล บางทีจะเป็นเพราะจะเขียนรูปให้เป็นอย่าง
บาด ข้าพระพุทธเจ้าเคยพบเขียน ดอน เป็น ดร ก็มี คำว่า ทนองหาร มีผู้แก้
เป็น ทาน ให้เข้ารูปกับ ละทาน ที่แท้เป็นเพราะหนังสือชาวอีสานชอบเขียน น
เป็น ร เดียรดาช อีกคำหนึ่ง ซึ่งไม่มีในภาษาบาลีหรือสันสกฤต ถ้าต้องเปลี่ยน
ร เป็น น เป็นเดียนดาช เดียงก็ใกล้กับคำว่า ดันดาช มาก ในปทานุกรมมีคำว่า
กระมวล แปลว่า คำบด และว่า ตระมวล ก็ใช่ ข้าพระพุทธเจ้าลองค้นหาดู
รูปของคำนี้จะเป็นคำบดนั่นเอง โดยเขียน คำ เป็น คัมบล แปลง ข เป็น ว
อย่าง เบอ—เวอ ขัน—วัน เป็น คัมวล อีกอันหนึ่ง และเติม ร คัดพยงค์ของ
คำนี้ตกตายเป็น ตระมวล ไป ตามที่ข้าพระพุทธเจ้าตั้งนินษฐานมานี้ การผิดถูก
สถานไรขอรับพระบารมีปกเกล้า ๆ

พิมาย ข้าพระพุทธเจ้าเห็นในหนังสือฝรั่งตั้งนินษฐานไว้สองนัย คือนอย่าง
หนึ่งว่า เพี้ยนมาจากพิมาน ซึ่งถ้าออกเสียง น ชนนาดังมาก เดียง มาญ ก็เพี้ยน
เป็น มาย ได้

อีกอย่างหนึ่งว่ามาจาก วิมายะ อันเป็นชื่อของพระโพธิสัตว์องค์หนึ่งของ
มหายาน ตรงกับที่ประธานมา อย่างที่ดั่งนี้ สันนิษฐานว่า เพราะได้ทราบเกล้า ๆ
ว่าประสาทพิมายเป็นเรื่องของพระพุทธศาสนามหายาน ส่วนคำว่า มากมาย
คิดด้วยเกล้า ๆ ว่า จะเป็นคำซ้ำชนิดแปลงเสียงให้สอดคล้องที่เป็นอยู่ในภาษาไทย
เช่น หลากหลาย ฝากฝ่าย เตรง ในคำว่า พาหุรัตันตรัสเตรัง ข้าพระ
พุทธเจ้าคิดด้วยเกล้า ๆ ว่าน่าจะเป็นคำเดียวกับ เก้ง ในความที่แปลว่า แก้ง

ประทับ แล้กตกอยู่ในฐานเศวต การจะผิดถูกตั้งถามไว้ ขอรับพระบรมมภ์เกล้าฯ
เป็นทพง แล้กแต่จะโปรดเกล้าฯ

อนึ่ง ข้าพระพุทธเจ้าพบคำในกฎหมายเก่าอยู่ตามคำ คือ มายุมแปลง
ในควมว่า ชายหญิงพากันไปก่อน ยังมีได้แต่งงานบริคลันั้น ท่านว่าให้
ชายนั้นแต่งมายุมแปลง ให้ัวพ่อแม่แห่งหญิงนั้นโดยคำมีข คำว่า มา น่าจะ
เป็นคำเดียวกับ สมา หรือ ชมา เพราะบางแห่งก็เขียนอย่างนี้ ยุม ภาษาไทยถิ่น
อีสานแปลว่า ยอม แปลงภาษาถิ่นอีสานว่าให้ไว้ ในภาษาไทยอาหมว่า เคารพ
ต่อผีหรือวิญญาณของผู้ที่ตายไปแล้ว ความทั้งหมด น่าจะหมายความว่า
ยอมให้ไว้ผู้ป่าตายายของฝ่ายหญิงเป็นการชมาโทษที่ตั้งวงเกิน

บก ท่านว่ามันทำให้ลูกหลานท่าน นมขกอกพร่อง ข้าพระพุทธเจ้า
เคยพบแต่คำว่า ตก เมื่อมาพบของเก่า ใช้คำว่า บก ดงนี้ ได้ความสันนิทกว่า ตก
เพราะ บก ก็แปลว่า แห่ง และมีคำหลังว่า พร่อง เข้าคู่เป็นบังคับใจด้วย

ขว จักกล่าวมูลคดีวิวาท อันจะให้บังเกิดความด้วยแบ่งปันบ้าน
แผนก

แม่	}	กันตามฝ่าย	ทวาร	}	คำว่า ขว	ข้าพระพุทธเจ้าค้นหากำแปล
ขา						

ไม่พบ ถ้าคดีความในประโยคข้างต้น ก็คล้าย ๆ กันจะมีความหมายว่า แบ่งปัน
แผนกเป็นหมวดหม่กัน และให้เสมอกัน เท่ากัน คงจะไม่ใช้คำเดียวกับคำว่า
กำหนด กฎา ซึ่งในภาษาจีนมีคำคล้ายคำว่า ขว แปลว่า กำหนด
ควรมีควรแล้กแต่จะโปรดเกล้าฯ

ข้าพระพุทธเจ้า *Mr. E. Cyranowski*

ขอประทานกราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ
นริศรานุวัดติวงศ์

คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๑๔ พฤศจิกายน ๒๔๗๑

พระยาอนุমানวาจอน

จะตอบหนังสือของท่าน ลงวันที่ ๔ เดือนนี้ อันฉันได้รับทราบความแล้ว
สมเสด ที่ฝรั่งเรียกว่า tapir นั้น ฉันรู้จัก ไม่ใช่ไม้แค้อย่างเดียว ทั้ง
ไม้ไผ่สัตว์ชนิดที่ฉันบอกว่าคุณเห็น ซึ่งเขาเรียกว่า หมูหลง นั้นด้วย ฉันเห็นว่า
ชื่อ ประสมเสร็จ นั้นออกจะหนักมือ ชื่อของมันฉันคิดว่า เป็นภาษามลายู จะ
ไม่ใช่ภาษาไทย ฉันเคยได้ยินชื่อเรียก ส่าเสด

jackal กัดจะได้น้ำหมาไน (หรือ หมูไน) เคยเห็นฝรั่งเขาเขียนมา
ใน แฟร์เตล รูปเหมือนหมาไทย ทั้งที่เคยเห็นกรมหลวงประจักษ์เขาตงมา ว่า
เขาจะมาแต่ใจแคแต่กมรูปอย่างเดียวกัน ที่เรียกหมาจิ้งจอกนั้น ไม่เคย
เห็นตัว แต่เชื่อตามที่ท่านว่า ไม่ใช่ที่ฝรั่งเรียก fox เป็นแน่ สัตว์ซึ่งชยต่าง
กันย่อมผิดกันเสมอ เขาแดงซึ่งเป็นสัตว์คน จึงฝรั่งกับของไทยรูปก็ผิดกันมาก

ที่มวอ เขียนผิดกตตคุณ ฉันเดาเขียนเอาเอง ไม่ได้เห็นตัวเขา
เขียนไว้ ได้ก้านหมาแคบอกตั้งยปาก จำไว้ได้อย่างต่อหนังสือคำ

คำ วิมายะ ตักว่า วิมาน มาก ฉันรับรองแก่ท่านได้ ว่าปราสาทพิมาย
นั้น เป็นเรื่องของพระพุทธเจ้าฝ่ายมหายานจริง ตั้งยได้สังเกตเห็นรูปภาพ
เรื่องมีจากตักไว้ที่ชุมทางเข้าปราสาทเป็นเช่นนั้น อันปราสาทพิมายนั้นคนเขา
ใจกันมากว่าเป็นเมือง ตวยมวงเวียงถ้างใหญ่ แต่ฉันไปถึงพอเห็นประตูชน
นอกเข้า ก็บอกพระยาเพชรดา ซึ่งเวลานั้นเป็นสมุหเทศาภิบาลว่าไม่ใช่เมือง
ประตูเล็กข้างน้ำตอแถวนี้เขาไม่ได้จะเป็นเมืองอย่างไรได้ กัดบกรงเทพฯ มา
พูดกับเจ้าศรัทธาจารย์เขเตศ์ แก่เจ้าเมืองมีตางหากอยู่ข้างนั้นเอง ชื่อเจ้าเมือง
ชเวี้ยว เรียกตามภาษาเขมรซึ่งปรากฏในศิลาจารึก

พาทูรนต์นตรีสเก็ช ท่านเตาถูกลบความคิดฉัน อันได้บอกมาดังท่าน
แล้ว แต่หนังสือตัวนั้น

แปง แปลง ท่านว่าชาวอิสลามว่าไหว้ เดินเอาฉันหัวทกไป ด้วยที่
จัดสุวรรณคารารามในกรุงเก่า มีเรียกว่า วิหารพระอินทร์แปลง ดันนิษฐาน
กันว่า คำนั้นเป็นชื่อพระพุทธรูป เกิดใจเขกั้นขุดมุนว่าหมายความว่าอะไร กรม
หลวงประจักษ์ทรงตั้งนิษฐานว่า แปง ทางอิสลามเขาว่าสร้างว่าทำ พระอินทร์
แปลง ก็ว่าพระอินทร์สร้างพระพุทธรูปองค์นั้น ฉันเชื่อเอาดังนี้ ด้วยมีคำใช้เป็น
พยานอยู่ว่า ปุแปง ซ่อมแปลง เป็นไปในทางข้างสร้างข้างทำเหมือนกัน แต่
ท่านว่าไหว้ จึงทำให้หัวทก อันคำว่า แต่งมายุมแปลงไหว้พ่อแม่แห่งหญิง
เขาเป็นแน่ได้ว่าคำ มายุมแปลง นั้นเป็นดังของ แต่งให้แก่พ่อแม่แห่งหญิง ไม่
ใช่ให้แก่ผี หรือจะ ให้พ่อแม่แห่งหญิงเช่นผ้อกต่อหนึ่งก็ไปได้เหมือนกัน

บก ท่านแปลว่า แห่ง นนณนรุตักเห็นดีมาก คำที่เราใช้กันอยู่ตาม
กันนี้ได้ของคำ คือ บกพร้อม กับ ทางบกทางน้ำ แต่ถ้วนแต่งตั้งว่าแห่งทองคำ

ขว ฉันเคยคิดหัวปักหัวปามาแล้ว เวदानนุกโตคจอย่างมา แต่ถ
เวदानนเดยเกอบต้นแล้ว ด้วยเป็นแต่คิดแต่ไม่ถึงใจได้รู้ดีกว่า บัพพแมก
หมุชา กัทนตกฎชา นนณตกนกับ ฉ่อยชา คำตงนหมายเป็นชา แต่งกน
ไปถึงคำ ชิงช้า ป่าช้า เลยไม่รู้ว่าจะไรต่ออะไร ก็เด็กกะทั้งในการคิด คำ กฎ
กับ กัทนต เห็นว่าเป็นคำเดียวกัน หากยึดออกเท่านั้น น่าจะเขียน กฎ กัทนฏ
หรือ กต กัทนต ไม่จำเป็นต้องมี ห หน้า คจ ก ซึ่งเป็นอักษรกตางนำก็ได้ มีถมไป
เช่น ศักราช อุปราช เป็นต้น

พร

คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๕๑๓

พระยาอนุমানราชอน

ฉันทิต (มดดี?) แก่ท่านไว้ ในเรื่อง ขุขบกไม้จันทน์ ว่าจะจับคู่ก่อน
เมื่อได้ทราบตลอดแล้วจึงจะบอกแก่ท่านนพ บดินได้ทราบแล้ว

ขุขบกไม้จันทน์ นพ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้าง
ชนสำหรับทรงพระที่นั่งคั่นอย คงไว้ในห้องอันหนึ่งบนพระพุทธรูปมณเฑียร

พระพุทธรูปมณเฑียร นั้นสร้างชนไว้ในส่วนที่วาลย์ ฉันทิตบอกแก่ท่านก่อน
นว่าสร้างในรัชกาลที่ ๒ นฉันทิต ถูกสร้างในรัชกาลที่ ๔ จะมีแผนผังเป็นอย่างไร
ฉันทิตบอกไม่ถูกเพราะจำไม่ได้ คงยเมื่อเห็นนั้นอายุน้อยๆ ไม่สู้ได้เข้าใจได้
จำได้แต่ว่าห้องหนึ่งเป็นห้องใหญ่ คงพระเจดีย์ทอง มีรูปเทพดาทหารผูกสาย
ลวดแขวนกับเพดาน ห้อยล้อมรอบพระเจดีย์อยู่เต็มยอด ส้มเค็จกรมพระยา
ดำรงทรงสนนินฐานว่า ที่จะทรงพระราชดำริให้เป็นพระจุฬามณเฑียร เห็นจะ
ถูก อีกห้องหนึ่งเป็นห้องเล็กคงขุขบกพระพุทธรูปคั่นคั่นอย แล้วมอะไรในนอก
ก็จำไม่ได้ อีกห้องหนึ่งเป็นห้องขนาดกลาง ใช้เป็นที่ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล
ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งเสด็จสวรรคตดวงดับไปแล้วทุกพระองค์
ตามกำหนดที่ตรงกับวันประสูติและสวรรคต พระบรมอัฐิฐินั้นประดิษฐานบน
ขุขบกเหนือแฉ่นฟ้าทองคำ เมื่อพนักงานพระบรมอัฐิฐิไปแล้ว จะยกขุขบกกับ
แฉ่นฟ้าขึ้นไปเก็บในท่อน หรือจะตั้งประจำเก็บไว้ที่นั้นนก็ไมทราบ คงยก
จากเวดามังงานนั้นไม่เคยเข้าไปในห้องนั้น และนอกจากสามห้องนั้นจะมีห้องอีก
หรือไม่ ถ้าหากมีจะไว้อะไรบ้าง ฉันทิตก็ไมทราบ

ในรัชกาลที่ ๕ ทรงพระราชดำริจัดให้มีพระพุทธรูปประจำพระชนมวาร
ชน (เรียกกันโดยทั่วไปว่า พระประจำวัน) โปรดให้ใช้พระพุทธรูปหิ้งคั่น้อย เป็น
พระพุทธรูปประจำพระชนมวาร ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ เมื่อ
มีงานอันจะต้องใช้ก็เชิญไปตั้ง

ภายหลังเมื่อพระพุทธรูปมณฑลเข็ญราชบุรุษ โปรดให้ขอ จึงโปรดให้เชิญพระ
เจดีย์ทองไปไว้ในพระพุทธรูปปราสาท ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตามที่
ฉันได้บอกแก่ท่านโดยละเอียดแล้ว ส่วนพระพุทธรูปหิ้งคั่น้อยนั้น เชิญไปเก็บไว้ใน
หอพระสุทธาสถูปา (เรียกกันโดยสามัญว่า หอพระเจ้า) อันเป็นที่ประดิษ
ฐานพระพุทธรูปซึ่งสำคัญในราชการ คงจะเป็นด้วยเอาบุษบกไม้จันทน์เข้าไปตั้ง
ทรง โขนไม้ได้ ด้วยหอแตกคับแคบ เจ้าพนักงานจึงเชิญบุษบกไม้จันทน์นั้นไปตั้ง
เก็บไว้ในหอพระมณฑลเข็ญธรรม ภายหลังเมื่อรัชกาลที่ ๖ ทรงพระราชดำริจัดทำ
ที่ตั้งพระบรมอัฐิบูรณนพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท โปรดให้เชิญพระบรมอัฐิ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ย้ายจากพระที่นั่งมหาราชปราสาทขึ้นไป
ประดิษฐานไว้บนพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท จึงได้เชิญพระพุทธรูปหิ้งคั่น้อย
อันเป็นพระพุทธรูปประจำพระชนมวาร ขึ้นไปประดิษฐานรวมกันไว้ที่นั่นด้วย

ส่วนบุษบกไม้จันทน์นั้น ครอบงมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ ซึ่ง
โปรดทรงตั้งกรมของเก่า จะไปทอดพระเนตรเห็นเข้าว่าเป็นของเก่าคงอยู่เปล่า
จึงโปรดให้ยกย้ายไปตั้งไว้ในตำหนัก ณ วัดถนนพระอาทิตย์ ทรงจัดตั้งพระ
พุทธรูปแก้วผลึก (หิน) ไว้ในนั้น ครั้นต้นบุญสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ
แล้ว เจ้าพนักงานจึงไปเชิญบุษบกไม้จันทน์นั้น กลับมารักษาไว้ในหอพระ
มณฑลเข็ญธรรมตามเดิม ทว่าใช้ทรงจัดตั้งกันไม่

พร

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

พระยาอนมานราชชน

ฉันได้ลองศึกษาคำซึ่งประกอบด้วย เกรจ เกรด เกลด เทรด ซึ่งฉัน
กัณ้อยู่มาก เห็นว่าจะเป็นที่งักไต่

ปากเกรด หรือ ปากเกลด ควรเป็น ปากเกลด หมายความว่า
ปากคลองเด็ก

เรื่องเกรด หรือ เรื่องเกลด ควรเป็น เรื่องเกลด หมายความว่า
เรื่องเด็กน้อย

เกรดเกร์ หรือ เทรดเตร์ ควรเป็น เกลดเตร์ หมายความว่า เทรไป
นิตน้อย

ทั้งสามคำนี้ เขี่ยตเอาคำ เกลดเลด ภาษามลายูซึ่งแปลว่าเด็กมาเป็น
เกลด แต่ เกลดปลง เกลดเต่า นั้นเป็นอีกคำหนึ่งต่างหาก

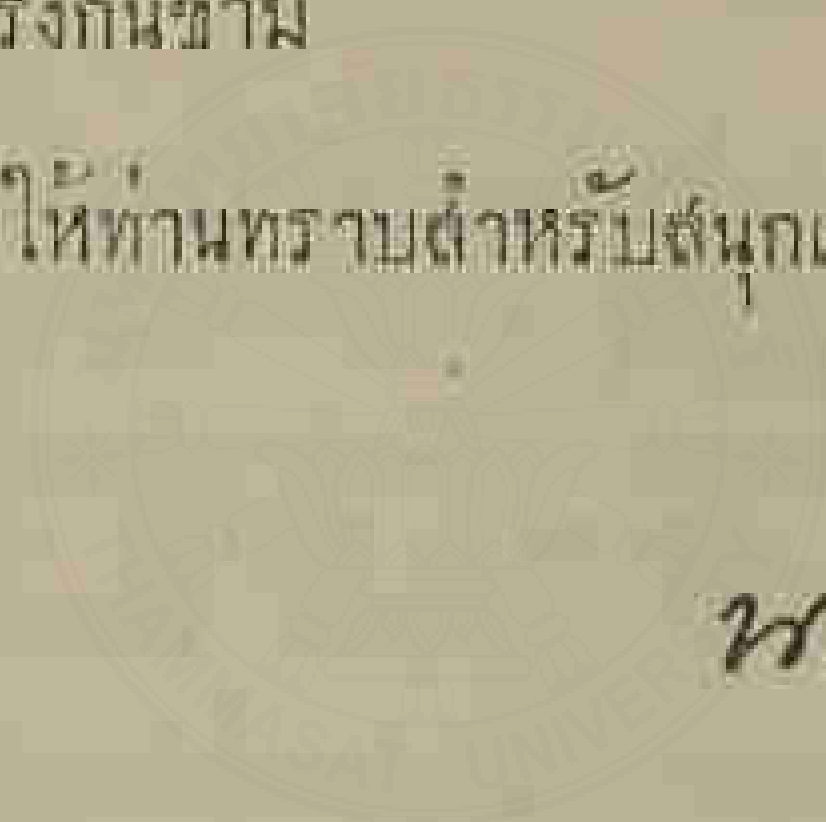
พาทูร์ตันตรีสเตรด น่าจะเป็น พาทูร์ตันตรีสเกจ หมายความว่า เครื่อง
วัดแขนพราวไปด้วยพดอย คำ เเกจ ครอบคลุมว่า แก้ว ตู๋ปทานุกรมกระทรวง
ธรรมการก็แปลว่า ประดับแก้ว คือกัน เห็นจะถือว่าคำ เเกจ มาแต่ กาง ซึ่ง
เป็นภาษาบาลีสกฤตหรือมลายู อะไรก็ตรงกันทั้งนั้น

ย่อเกจ ย่อเกรด ย่อเกลด สามอย่างนี้ ต้องอย่างหลังเอาความไม่ได้
จึงตกเป็นคือคือเอาคำหน้า แปลว่าย่อที่ประดับแก้ว ไม่รู้ได้ความต้นนี้ ข้อสำคัญ
คือคำว่า ย่อ เป็นไปในข้างทำให้น้อยลงคำลง ผิดกับความเป็นไปจริง ที่ทำให้

สูงขึ้น จะเป็นเพราะเหตุนี้กระมัง จึงมีคำเรียกเป็นอย่าง

อันแทนว่า ยกกะเปาะ นั้นเขนทำให้โตความคชน แต่กไปอื่กที่จะเกินไม้เอกไป
กระมั้ง ยอ ก็โตแก่ ยก เช่น ยอพระเกียรดี ยอ กับ ย่อ สองคำน โทถกน
เต็มที แต่มีความหมายตรงกันข้าม

กิดอะไรเอนกับออกให้ท่านทราบสำหรับสั่งนุกเท่านั้น ผิดถูกไม่สำคัญเตย

พรวิ

กรมศิลปากร

วันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๓

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบใต้ฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับลายพระหัตถ์ลงวันที่ ๓ เดือนนี้ ประทานคำนำ
ของขุนบกไม้จันทน์ ความที่ข้าพระพุทธเจ้ากราบทูลถามแฉะทรงผิดเพื่อสืบสวน
เสียก่อนนั้น ข้าพระพุทธเจ้าได้อ่านทราบเกล้าฯ คดขยี้แล้ว พระเดชพระคุณ
ต้นเกล้าฯฯ ทาทัดสุดมิได้

ที่ทรงพระเมตตาประทานเรื่องต้นเหตุของคำว่า จันทน์ และเรื่อง วัจ
จันทร มาในลายพระหัตถ์ลงวันที่ ๑๘ เดือนก่อน ข้าพระพุทธเจ้าได้รับความ
เพิ่มเติมจากที่ทรงอธิบายเป็นททราบซึ่งชนไม่น้อย เรื่องคำว่า เวียงจันทน์ มี
อธิบายให้ข้าพระพุทธเจ้าฟังว่า เดิมเป็นป่าไม้จันทน์ เมื่อกองบ้านเมืองที่ตรง
นั้น จึงได้เรียกว่าเมืองเวียงจันทน์ ที่ข้าพระพุทธเจ้าสืบสวนถึงต้นเหตุของคำ
เพราะไปพบชื่อเมืองหนึ่งอยู่ในมณฑลยูนนานของจีน มีเสียงคล้ายคลึงกับคำว่า
เวียงจันทน์มาก กระทำให้ข้าพระพุทธเจ้าเกิดความคิดนึกออกนอกทางไป คือได้
ไปพบชื่อเมืองในแผนที่ของจีนว่า เมืองยงเซียง ซึ่งในตำนานว่าเป็นเมืองดั้งเดิม
ของพวกไทยสายหง้ายลาว และเป็นบรรพบุรุษของชนบรมซึ่งมาตั้งเมืองอยู่ใน
เขตคังตวนซ่าง คำว่า ยงเซียง เป็นสำเนียงชาวแคจว ถ้าเป็นชาวกวางตุ้ง
ก็อ่านว่า เวงชอง ในหนังสือของมาโกโปโต ชาวอิตาเลียน ซึ่งมาอยู่ในราช
สำนักพระเจ้ากบตาชาน กษัตริย์ชาติที่มาได้ครองประเทศจีน เรียกเมืองนี้ว่า
Vochan ดังที่กเบ็น Uchan พระมาเรียกว่าเมือง Wunzen หรือ Wuntchang
ก็ทำให้เห็นชัดว่า คำนี้ใกล้เคียงคำว่า เวียงจันทน์ มาก นอกจากนั้น จันทน์เรียก

แม่น้ำโขง ตอนที่อยู่ใหม่ณฑลยูนนานและทอดขึ้นไปถึงแดนซิบเกอ่า แม่น้ำ
ตามของ ซิบเกอเรียกว่า แม่น้ำ Lu ts' ang ส่วนแม่น้ำตอนใต้ลงมา เรียกว่า
แม่น้ำ เกาหลิง ในเดียงกวางตุ้ง แปลว่า แม่น้ำมังกรทอง ๘ แคทเทออาจเป็น
เพียงถ่ายเสียงเอามาจากคำเก่า เชียงรุ้ง หรือ เกียงรุ้ง ซึ่งแปลเป็นภาษาว่า
กรุงนที ข้าพระพุทธเจ้านักถึงตั้งว่า คำ เวียงจันทน์ และ ลานช้าง อาจเป็นชื่อ
เมืองเดิมของไทยที่คิดมาด้วย มากหลายรูปเมื่อภายหลัง แต่ก็เป็นเพียงคิดนึก
ไม่มีหลักฐานอย่างไรมาสนับสนุน เพราะคำตั้งคำนี้ ก็แปลได้ความชัดอยู่แล้ว
ไม่น่าจะคิดเห็นให้เป็นอื่น แคชอคนที่เกี่ยวข้องกับ จันทร แปลไม่สู้ได้ความชัด
ถึม เช่น นายบุญจันทร แต่มาจนด้วยเถิดว่า ทักนาคำว่า บุญ และ จันทร
ที่เป็นคำไทยแท้ในภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ ก็ไม่พบคำที่แปลเข้ากันได้สนิท แต่จีน
ชอบชื่อว่า มูน ในเดียงแค้จวแต่ชกเกียน ส่วนกวางตุ้งเป็น หมัน หรือ ทวน
เช่น มูนไฮ้ว มูนป้า แปลว่า ประดับ เด็ด งาม สุภาพ งามนั้ พดเวียน
(คำ พล กับ มูน หรือ หมัน ทวน ก็ใกล้กันมาก) ส่วนคำว่า เชียง ของ
(เดียงโบราณเป็น จอง) หรือที่มาไกลไปโตเรียกว่า จัน แปลว่า เจริญรุ่งเรือง
ดูงาม

ข้าพระพุทธเจ้านักถึงนุกคือไป ได้เอาแผนที่อาณาเขตคังนัตมัยโบราณ
มาตรวจดู พบชื่อแม่น้ำและชื่อเมืองใหม่ณฑลยูนนาน ซิบเกอด้วยคำว่า หน้า
และ เหม้ง อยู่เป็นกลุ่ม ๆ มากมาย เห็นได้ชัดว่าต้องเป็นคำ หน้า และ เมือง ในคำ
ไทยแน่ ถ้าเช่นนั้น เข่งเซก ที่ในเรื่อง สามก๊ก ว่า ขงเบ้งยกมาปราบอาจไม่ใช้
ชอคน จะเป็น เมืองเซก ก็ได้ ที่ในเรื่อง สามก๊ก ว่าเบ้งเซกหนีขงเบ้งมาอาศัย
เจ้าเมือง ไชกอก๊ก ซึ่งในคำอธิบายเรื่อง สามก๊ก ทหือพระธมุดพมพ์ ว่ามีแต่ชื่อ
เมืองไชนันเตย ก็อาจเป็นพวก ช่าลือ ซึ่งอยู่ตอนใต้ของประเทศจีน และพระมา

เรียกว่าพวก Akka ที่ในมณฑลยูนนาน มีเมืองใหญ่อยู่เมืองหนึ่ง จึงเรียกว่า
ไตไฮ ไทยไมกัณพนเรียกว่า ห่อแด้ คำนี้จะเป็นคำเดียวกับห่อ ไช้เรียกพวก
จีนมาจากตอนใต้ของประเทศจีน นอกจากขอเมืองกมทงเขาอยู่หลายทิว ดง
เป็นทิวใหญ่ทงนั้น จีนเรียกว่า ทิวเขา หงยลาง หรือ อ้ายลาง ทำให้เจ้าพระ
พุทธเจ้าหนักไปถึงทิวเขา แดงลาง ของสยาม ศลยตจนถึงคำว่า กูเขาเลาถา ตาม
ทงราบทุตมาน เป็นเรื่องที่ชาพระพุทธเจ้าศตมก ผิดพดงประการใด รอรับ
พระบารมปลกเถดำ ๆ เป็นทพง แล่นแต่จะทรงพระกรุณา

ผิด - ผิด ด้องคำนี้มักใช้กันผิด ๆ เพราะเสียงใกล้เคียงกันมาก เจ้าพระ
พุทธเจ้าเองต่างคราวถึง คองนักเล็กก่อนจึงใช้ ได้ถูก เจ้าคำซ้อนของคำทงด้อง
กิมเสียงใกล้เคียงกันมาก เช่น ผัดเพี้ยน กับ ผัดเปลี่ยน อาจทำให้งงได้ ต้อง
โทษครูผู้สอนมากกว่าผู้ใช้ คิดด้วยเกล้า ๆ ว่า ผัด กับ ผั้น ก็เป็นคำเดียวกัน
เช่น ผัดผ้อน ผั้นผ้อบ ความใกล้เคียงกันมาก คำที่ ใช้กันผิด ๆ ถ้าไม่รีบแก้ไข
ก็อาจทำให้คำซึ่งเดิมเป็นสองคำแต่ต่างเสียงกัน กลายเป็นคำ ๆ เดียวไป และ
อาจมีมาแต่โบราณ ซึ่งเจ้าพระพุทธเจ้ายังไม่เคยด้องกัน แต่ทำให้นักถึงคำว่า
พ่าย กับ แพ้ บางทีความหมายในคำว่า พ่าย จะถูกโอนมาอยู่กับ แพ้ ซึ่งแปล
ว่าชนะ ในภาษาถิ่นพายัพและอีสานแตะไทยถิ่นอื่น ๆ ได้บ้างกระมัง

เมื่อคราวสอบไล่ชิงทุนหลวงไปศึกษาวิชาต่างประเทศ เจ้าพระพุทธเจ้า
สอบถามผู้เข้าสอบ ถึงคำว่า บ้าน กับ เรือน ผัน กับ กำแพง ผิดกันอย่างไร
ก็ปรากฏว่า มนุษย์เรองฉงนกับกำแพงผิดกันอย่างไรน้อยเต็มที ต่างคนตอบว่า
บ้านในเป็นผนัง และค่านนอกเป็นกำแพง ที่เป็นเช่นนั้น คงเพราะภาษาอังกฤษ
เป็นเหตุ ด้วยภาษาอังกฤษ เรียก wall ทงด้องอย่าง ด้องคำว่า บ้าน กับ เรือน

มีมรุมมากก่าผมงกับกำแพง แแต่กรูไม่หมตทุกคน ที่เจบป่องตมากกทยหนงดอ
พมพณะบยหนง ดงเรองทเด็กแแต่งเข้าประกงตซึ่งวางอดเรียงควม เด็กผู้แแต่ง
อชบายถึงเรอง เรอน ไซค่างำ ข่าน ซึ่งกรรมการคตงนให้เป็นที ๓

ข้าพระพุทธเจ้าขอประทานทราบเกล้าฯ คำว่า จวม เป็นผ้าชนิดไร
ด้วยมีกต่างใจในหนงดออยู่บ่อย ๆ เช่น ใน อธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยา
มีคำจำ ผ้าปูม ผ้าไหม ผ้าจวมต่าง ๆ

เจ้าหญิงผ้าจวมไหม ห่มสะไบชั้นชายทอง (สับนกลอนสวด)

หญิงจวมชาวตานี ใส่เสื้อสอดลิ้นจันทา (พระราชนิพนธ์ อีเหนา ใน
รัชกาลที่ ๓)

หญิงยกทองล่องจวมเจดคลี่ (รามเกียรติ์) เจดคลี่ ก็ไม่ทราบเกล้าฯ
จำ เป็นอะไร

ท่านอง จวม เป็นภาษามะดาญ แต่ข้าพระพุทธเจ้ายังค้นไม่พบ

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ

ข้าพระพุทธเจ้า พระยาอนุกรมวิธาน

ขอประทานกราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ
นริศรานุวัดติวงศ์

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๗๓

พระยาอนมานราชชน

จะตอบหนังสือของท่าน ซึ่งส่งวันที่ ๘ เดือนนี้ อันฉันได้รับแล้ว

เรื่อง วิจารณ์หนังสือ เวียงจันทน์ ก็เป็นแต่ความกิดฉันทอนอาศัยตั้งต่าง ๆ ดึงได้บอกแก่ท่านแล้ว โดยเห็นว่าจะเป็นได้ ท่านสงสัยว่าเมืองเวียงจันทน์ จะเป็นชื่อเมืองเดิมแต่กรุงไทยคงอยู่ในแผ่นดินจนเดี๋ยวนี้ ก็เป็นไปได้เหมือนกัน มีหลักฐานดีกว่าเสียอีก แต่ความคังเมืองทบามาไม่จนทนนมเหตุจนแน่ เป็นตำนานแปลชื่อเมือง ซึ่งคนหย่อนความรู้อุคชน โดยไม่มีหลักฐาน

ฉันจะบอกท่านแก่ความทบอกลมิดใจ ในที่นี้ให้ทราบเสียด้วย ตามหนังสือฉบับก่อน ฉันบอกว่าคุณพุทธมณเฑียรสร้างในรัชกาลที่ ๒ แล้วบอกแก่ในหนังสือฉบับหลัง ว่าสร้างในรัชกาลที่ ๕ นั้น ดึงได้ความปลิ้นแค้นจนว่าสร้างในรัชกาลที่ ๒ จริงๆ เวदानันท์เรียกว่าพระตำหนักทอง (ตามหลัง) แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๕ ทรงซ่อมแก้ไข พระราชทานชื่อใหม่ว่า พระพุทธมณเฑียร

ลานข้าง ตำหนักเขาใจดำเป็นคำคิดใหม่ เคยรู้มาแต่ก่อนว่า ลานข้างอันมีตำนานไขข้อเป็นนิทานว่ามาข้างนบด้วยด้านตัว ที่ว่าเป็น ลานข้าง นั้น เคยได้ยินคำอธิบาย ว่าดินแดนทางเขียงใหม่เรียกว่า ลานนาไทย เพราะเหตุตั้งนั้น ลานข้าง ก็ต้องเป็น ลานข้าง ไปเหมือนกัน ดินแดนด้านข้างในแผนที่เก่าของฝรั่ง ฉันเคยดูจำได้ตามทณินอ่านว่า เลงสง แต่จะเขียนตัวหนังสือฝรั่งอย่างไร ฉันจำไม่ได้

คำ ท่งยลาว ท่งยลาว อัยลาว ซึ่งท่านเอามากด่าจตั้งนั้นขฐาน จ่า
จะเป็นวากแห่งคำที่เรียกพอดกตางนพตมาก ตักจ่าที่เขาดั้นนขฐานกนว่ามาแต่
คำ ลขว้า ลัวะ

ขอคนซึ่งขนคำคั้นว่า บุญ ฉันทเคยคิดคกตงใจมาแต่ัวว่าเป็นคำคั้น ชื่อ
บุญจันทร ฉนคตจจะเป็นคำจันหมตนั้น คำ จัน ในภาษาคั้นไซ้เป้นชื่อโรงตั้งข้าว
ม้อยู่มาก โรงอาหารกม เช่น กัจนเหลา ไม่ทราบว่แปดว่กะไร

ท่านให้คำ ผัดเพี้ยน กับ ผัดเปลี่ยน เป้นตัวอย่างนตเคมท ฉนม
รู้สึกจะบอกแก่ท่านอีก ว่า ผ เป้น ท ก็ได้ เช่น ผวนผัน ทวนทัน เป้นต้น
ศวกจบกม เช่น ผลนผลัน ทนหัน

เรียก ผนัง จ่า กำแพง ท่านจะเห็นจ่าเพราะฝรั่งเรียก wall เหมือนกัน
ก็ตามที แต่ เรอมน กับ บ้าน นนฝรั่งเขาแยก เรอมนเรียกว่า house บ้านเรียกว่า
home จะเด่านท่านให้ท่านฟัง มีร่างพระราชบัญญัติคนามนเขอเพดงเข้าปรัทษา
ในที่ประชุมเด่นาบดี มีข้อห้ามไม่ให้เก็บนามนไว้ไกล่ บ้าน ฉนกรูแต่จว่าผู้ร่าง
หมายถึง เรอมน แต่ก่อนทฉนจะขอแก่คำ บ้าน เป้น เรอมน ได้พูดให้เห็นกนว่า
ถ้าไม่ให้เอานามนไว้ไกล่บ้าน มีค้องเขาไปฝากใจฉนหรือ กำแพง ทางเขมร
เขามีคามากออกไปกว่าเรา กำแพงที่มีเชิงเทินมีคูเขาเขียน ยันทาย ช่านว่
บ้านเดี่ยย ถ้าไม่มีคูแฉงเทิน พบเขาเขียนว่ กำแพง แต่เขาจะอ่านอย่างไร
ไม่เคยได้ยิน ที่เรียกต่างกนไปเห็นจะเป็นด้วยกำแพงเข้าไปผดงกับเชิงเทินเข้า
ภายหลัง เห็นเมืองเก่ามากมแต่ตนกองเป้นคั้น แต่ก่อนจะมีไม้บกกนคินเป้น
อย่างค้ายกเป้นได้ ผนัง เรียกอะไรยังไม้เคยพบ

ท่านถามคำ จวม ฉนจ่านนบอกไม้ได้ ที่ไซ้ในพอดผ้าเคยได้ยินเรียก
สมบั้กล่องจวม แต่ก็ไม้เคยเห็นสมบั้กนนั้นว่เป้นอย่างไร ตุ้คำอธิบายทท่าน

ก็ทำให้ไปเป็นตัวอย่างว่า ผ้าปูม ผ้าไหม ผ้าจวนต่างๆ ตามคำนี้จะต้อง
วิเคราะห์ว่า ไม่ใช่ผ้าปูม ไม่ใช่ผ้าไหม เทียบด้วยคำในหนังสือซึ่งท่านกดให้ไป
กีดกัน เช่นว่า ผ้าจวนไหม ก็ต้องหมายความว่าผ้าไหมเป็นอย่างจวน
ผ้ายกทองล่องจวน ก็ต้องหมายความว่าผ้ายกทองเป็นอย่างจวน

คำ เจตคติ ก็ไม่ทราบ มีคำที่บ้านแห่งหนึ่ง ในแขวงอพบุรี ได้ตั้ง
สถานที่รถไฟลงเรียกว่า บ้านตาคล หรือ ตักคล หรือ ตากคล อะไรนั้นก็ขึ้นด้วย
ไม้ คงเกี่ยวกับคำ เจตคติ ที่ท่านถามนี้ ถ้าเป็น คชคล ก็แสดงว่าคำ เจ
เป็นอีกคำหนึ่ง มีความหมายไปต่างหาก หรือคกคำ เจ ไปก็ได้

เมื่อตัดพมพทหนึ่งต้นเสร็จแล้วจึงนกชนได้ จะทำอย่างไรให้ง่ายกว่า
ตัดพมพทเป็นไม้ คำว่า จวน จะหมายความว่า ผ้าเปลว มาแต่ ชวน จะได้
หรือไม เห็นคำชนกด้วย สมบัติ อันเป็นผ้าเปลวนำไป ล่อง กับ ร่อง
เป็นคำเดียวกัน หมายความว่า เป็นแนวยาว เช่น ร่องรอย สมบัติล่องจวน
หมายความว่า ผ้าสมบัตินี้ซึ่งเย็บเป็นรอยยาว ผ้าจวนต่างๆ หมายความว่า
ผ้าเปลวชนิดต่างๆ เตาอย่างหกลกระเมน จะใช้ได้หรือไม่ก็ตามใจท่าน

พรส

กรมศิลปากร

วันที่ ๒๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๓

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบใฝ้ฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับฉายพระทศลงวันที่ ๓๕ เดือน ๒ ระเบียบ ปรทาน
พระวิจารณ์คำในภาษาดงคำมายังข้าพระพุทธเจ้า ทรงเป็นพระเคขพระคุณ
ต้นเกล้าฯ ทาทัดคุมได้

กล่าวว เคยต้นนิษฐานกันว่ามาจาก ละว้า เป็นเหตุให้เกิดรังเกียจคำว่า
ลาว หมายถึงว่าเป็นชาติป่าเถื่อน ถึงกับดางภาคยิศานดางคนน้อยใจว่า
เขาเป็นไทยไม่ใช่ลาว มีผู้หนึ่งมาเด้าให้ข้าพระพุทธเจ้าฟัง ว่าเจ้าคุณพรหม
มุนี วัดบรมนิกายก็ยืนยันว่า ลาว ไม่ใช่เพี้ยนมาจาก ละว้า ไม่น่าจะรังเกียจคำว่า
ลาว ข้าพระพุทธเจ้าจึงเกิดสงสัยว่าดางที่จะมาจากคำอ้อยลาว หากเดียงมาใกล้
กันโดยบังเอิญ คำว่าละว้าหรือ ละวะ ก็แปลก ที่ในพะม่าแยกเดียงเป็น ลัว
แตะ วัว ใช้ได้ทั้งสองคำ ฝรั่งเศสภาษาของพวกปะหล่อง ซึ่งอยู่คอนใต้ประเทศ
จีน และเป็นพวกอยู่ในนครกูตเดียวกับละว้า มักชอบเติม ร หรือ ล ให้ถ้ำ
กับคำทพูด คำทขมเอามาจากไทยใหญ่ เช่น มะ ร้อน ไร่ ก็เติมเดียงเป็น
มล้า หาร้อน หารไร่ จึงทำให้ข้าพระพุทธเจ้าคิดด้วยเกล้าฯ ว่า ละว้า ก็
เป็นทำนองเดียงกัน คือเติมเดียง ล เข้าข้างหน้าคำเป็น ลัว วัว ละว้า คำ
ภาษาไทยในลักษณะนทกมอยู่หลายคำ เช่น ลอ—มา—มลา แลง—แมง—แมลง
เล็ด—เม็ด—เมล็ด แลข—แมข—แมลข ข้าพระพุทธเจ้าจบเอาเคานไปคิดดง
คำว่า เหมง หรือ หมึง ในภาษาจีน แปลว่ารุงเรือง โดยเทียบกับคำจ่า เรือง
—มะเลื่อง ถ้าแยก ม เป็นคำหมึง ก็เป็นเมือง เดียงสระ เอื้อ ไทยบางถิ่น

[เขียนเป็นสระ อี | เช่น บ้านเมือง ก็เป็น บ้านมิง หรือ บ้านเมง เพราะฉะนั้น
เมือง ในแนวเทียบกับเรื่อง—มะเลือง ก็อาจเป็น เมง มิง เมียง แปลว่ารุ่งเรือง
ได้ ข้าพระพุทธเจ้านึกเคยไปถึงคำว่า มิงขวัญ มิงเมือง ดังที่ มิง ใน
ชั้นเดิมจะแปลว่ารุ่งเรือง แต่ต่อมาความเสียงดังดังหนึ่งที่เป็นตร้อยอยู่ในกายคองเมื่อ
ภายหลัง เป็นทำนองเดียวกับ Spirit ในภาษาอังกฤษ ความเดิมแปลว่า ดม
แต่เดี๋ยวมาใช้เป็นดังที่อยู่ในกายคองทำให้มีชีวิตอยู่

เรื่องคนชื่อ บุญจันทร์ ข้าพระพุทธเจ้าต้องซักถามชาวกลางคองคนหนึ่ง
ว่า จม จม เป็นชอกนมหรือเปล่า เขาบอกว่าชื่อทมิอยู่ดกดินในชาวกลางคอง
ดงจันทราดอินไม้ค้อยไซดงซอน จม แปลว่า ประเสริฐ หรือ มีค่ามาก เป็นคำ
เดียวกับทมิอยู่ผุยหรือ กาจมเหลา ดงจันทราไซเป็นชื่อโรงตั้งช้าง เป็นอีกคำหนึ่ง
แปลว่า โรงเก็บต้นคำหรือถุง คำว่า บุญจันทร์ เขาก็กวามคนชื่อเหมือนกัน
แต่ว่ามีนักปราชญ์จันทราชื่อ ในครั้งโบราณคนหนึ่ง ชื่อ ทมิจัน ทมิ เป็น
เสียงกลางคองตรงกับ ชุน ในเสียงแต่จริง แปลว่าพลเรือน ดังข้าพระพุทธเจ้า
ได้กราบതുใจแต่ เดิมชื่อชดของอยู่อย่างหนึ่ง ถ้าบุญ ในภาษาไทยเป็นคำ
เดียวกับ ชุน หรือ ชุน เหตุไฉนจึงไม่เป็นเสียง ทมิ อย่างชาวกลางคอง ซึ่งดง
มากเป็นไทยที่กลายเป็นจันทราดอินไป

หวานพัน — หวานพัน ข้าพระพุทธเจ้าคิดได้อีกคำหนึ่ง คือ ผกพัน —
ทกพัน ที่ความผิดกันนิด ๆ ก็มอยู่คำหนึ่ง คือ ผะ กับ ระเหย ภาเพ ใน
ภาษาญวน ไผ่ แปลว่า ดมพัด ในภาษาชาวบักชีไต ชัดชัด ว่า มีดพัด นอก
จากนั้นก็ปรากฏว่ามีคำเทียบได้อีก เสียงพยัญชนะในวรรคต่าง ๆ นอกจาก
วรรค ก เขียนเป็น ห อ มีน้อย ในวรรค ด ก็มีแต่ เอะ—เออะ คำเดียวเท่า
นั้น วรรค จ ไม่มีเลย คงมีดกดินอยู่แต่วรรค ก เพราะฐานกรณ์อยู่ในที่เดียวกัน ห อ

เกิดจากคำคอ ล้วนเสียง วรรณ ก เกิดที่โคนต้น ทรงต้นโก ที่ ในคำราโดยากรณ์
ภาษาบาลีว่า วรรณ ก เป็น ไอรูชชะ เกิดคำคอ น่าจะไม่ตรงทีเดียว เพราะเกิด
แต่คอแก้วแท้ ท ช เท่านั้น ถ้าออกเสียงให้เกิดกังวาน เสียง ท ช ก็เพี้ยนเป็น
เสียงสระ ออ ไป เช่น หอม ในคำว่า เกียหอมรอมริบ มีผู้แก้ หอม เป็น
หอม เพราะแปล หอม ไม่ออก ซึ่งที่ถูกเป็นคำเดียวกัน ในภาษาอังกฤษ hour
honour ก็อ่านเป็นเสียง อ เอด ในอีกคำเป็น เฮด หอม ก็เป็น หอม หรือ
อินดู กับ อินดู หนุมาทใหม่ตายเป็น อุมาน ในชะวา คำ hasil ในภาษามลายู
เอามาจากอาหรับ แปลว่า ผลประโยชน์ที่เก็บได้จากที่ดินที่สวน ตกมาเป็น
อาสิน ในภาษาไทย

จอม ซึ่งเป็นชื่อผ้าชนิดหนึ่ง เมื่อจวนนั้นนางนิต อาจารย์ใหญ่โรงเรียน
สวนสุนันทา มาหาข้าพระพุทธเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าต้องถามถึงคำนี้ เขาบอก
ว่าเขามีย่า ล่วงจวง อยู่ที่บ้านฉนวนหนึ่ง ว่า เป็นผ้าไหมทึบไหมอ่อนแซมเป็นริ้ว
อย่างคดกฤษฎไปตามยาวของผืนผ้า เพราะข้าพระพุทธเจ้าได้จามหน้าคันตุใน
พจนานุกรมเขมร มีคำว่า ชร แปลว่า ตายทึบตามชายผ้าหรือทริมผ้า ถ้าผสม
กับ ชวร เป็น ชรชวร ก็แปลว่า ลักษณะที่นุ่งคำ แต่มีดวงตายตามชายผ้า
หรือตามริมผ้า

แปล ในภาษาอีสานมีอีกคำหนึ่ง แปลว่า สร้าง ดังที่ศรีศรี ตรงกับแปล
ในภาษาไทยสยาม และ แปลง ในอักษรใต้ ข้าพระพุทธเจ้าสงสัยว่า แปลง ที่
แปลว่า สร้าง จะเกี่ยวข้องกับคำว่าสร้างด้วย เพราะในภาษาจีนก็เป็น ช่ง หรือ
เซง ในท้วงคัง และ แซ ในแต้จิ๋ว (เทียบ เซ่ง—แซ่ เน่ง—แน้) ถ้าตัดตัว
ส ในคำว่าสร้าง ก็ใกล้เคียงกับคำว่ารัง ที่แปลว่า สร้าง รังสรร และ รังสร้าง
ในภาษาโบราณก็ใกล้เคียง ถ้าตัดตัว ปร ในคำว่า แปลง ก็เป็น แลง ใกล้กับ

คำ รัง อยุ่บ้าง จ้าแฉง ก็จะเป็นคำในพจนานุกรมเดียวกัน แต่ที่กราบทูลมานี้ เป็น
เรื่องท้าวพระพุทธเจ้าคิดนึกทางเดียว ยังหาหลักฐานทางอื่นมายืนยันไม่ได้

คำว่า ซา ในความว่า บัญหมุซา ข้าพระพุทธเจ้าพ้นออกอีกคำหนึ่งคือ
เด็กซา น่าจะเป็นคำเดียวกัน ข้าพระพุทธเจ้าได้พยายามค้นหาคำพม่ามานาน แต่
ไม่พบคำที่เหมือนกัน แต่แปลกทีในภาษาอาหมเรียกเด็กว่า เล็ก ถ้าอย่างพม
มทาดเล็กเด็กซา เล็กจะหมายความว่าเด็กก็คงได้ ในภาษาอาหม ซ้าเล็ก
แปลว่า ลูกจ้าง คนไซทจ้างมา แต่ เล็กซัว แปลว่า เต็ก ล กับ ค เขียนกันอยู่
คำหนึ่งคือ ลูกตาง ในอาหมเป็น ลูกตาง ข้าพระพุทธเจ้าคิดด้วยเกล้า ๆ ว่า
ลูกตาง ได้ความตั้งว่า ลูกตาง คือ คำขรรพ์ คือ คงตรงกับ ลัก เช่น คงลัก —
คงลัก แต่ คำขรรพ์ จนด้วยเกล้า ๆ ค กับ ล ยังมี เดือนดับ—เดือนลับ คงออก
จนคำว่า พลบ พระลับ หลับ คำว่า ลือแฉง อาจเป็นคำเดียวกับ แฉง ก็ได้
ลม กับ คม น่าจะมีความหมายว่าเอาลมเข้า ส่วน มทาด ในคำว่า มทาดเล็ก
มทาดไทย ข้าพระพุทธเจ้าค้นหามานานก็ไม่พบ มีผู้ว่าเพี้ยนมาจาก มทายุไทย
ความยังไม่สนิท

ข้าพระพุทธเจ้าขอประทานถวายรายงานเรื่องคำ วิรุทธ ในหนังสือเรียง
ปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม คือคำว่า คาบรักทาบสุพรรณนพมาศ
ในคันฉะบบเขียนเป็น อาบรัก

คันฉะบบไม่เพศ คันฉะบบเป็น เทศ

กิ่งฐานบัว คงเป็น กิ่ง ในคันฉะบบเขียนทั้ง ๕ ฉะบบ

หนึ่งทับหนึ่งเชิง คันฉะบบทั้ง ๕ ฉะบบ เป็น หนึ่งทับหนึ่งเชิง คิดด้วยเกล้า ๆ
ว่า พมึง กับ แพนง เป็นคำเดียวกัน มีแนวเทียบ เช่น คั้งแตง ปลาบแปลบ
คับแคบ

ข้าพระพุทธเจ้าขอประทานพระเมตตาทราบเกล้า ๆ ถึงคำราชาศัพท์
ข้าพระพุทธเจ้าจะใช้ว่า สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี มีรับสั่งมายังกรมศิลปา
กรว่า ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาภาภรณ์
พระมารดาณเมธ.....มีพระประสงค์ให้กรมศิลปากรจัดทำหนังสือสำหรับ
ตีพิมพ์เนื่องในงานนั้นถวายสักเรื่องหนึ่ง ดังนี้ จะเป็นการสูงตำหนิถูกประการ
ไร ขอรับพระเมตตากรุณาเพื่อทราบเกล้า ๆ ด้วย ทงนพระอาญาไม่พินเกล้า ๆ

อนึ่ง ในคราวที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๆ ให้ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช
สมเด็จพระสังฆราชชั้น มีผู้มาถามข้าพระพุทธเจ้าว่า ถ้า สมเด็จพระสังฆราช
จะเซ็นชื่อ จะเซ็นว่า สมเด็จพระสังฆราช หรือว่า สมเด็จพระวันรัตนี้ ดำรง
ตำแหน่ง สมเด็จพระสังฆราช ถ้าในสมัยก่อน เมื่อยังใช้คราคำตำแหน่งแทน
เช่นชื่อ ดังที่ครัดประทานแก่ข้าพระพุทธเจ้า ปัญหาเรื่องนิกไมมี หรือจะถือ
ว่า สมเด็จพระสังฆราช ก็เท่ากับเป็นนามตำแหน่งอื่น ๆ เช่นเดียวกับ สมเด็จ
พระพุทธโฆษาจารย์ อาจเซ็นชื่อเช่นนั้นได้

คำราชาศัพท์ใช้เองด้วย สมเด็จพระสังฆราช และ สมเด็จพระเจ้าพระยา
ก็มีคำว่า ทรงสวอย เหมือนกัน แต่สมควรจะใช้เพียงไหน ก็ดังเคยไม่ได้ ด้วย
หากจะอย่างที่ใช้มน้อย ทงนขอรับพระบารมีปกเกล้า ๆ เป็นทพง แดงแต่จะทรง
พระเมตตา

ควรมีควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณา

ข้าพระพุทธเจ้า *Mr. Er Cyranubunwong*

ขอประทานกราบทุก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ
นริศรานุวัดติวงศ์

คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓ ธันวาคม ๒๕๑๓

พระยาอนมานราชชน

หนังสือตงฉนท ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๑๓

ฉันรู้นานแล้ว ว่าคำเรียกชาวพายัพและอีสานว่า ลาว แล้วเขาไทย เขา
เถียงว่า ซ้อยเป็นโต เกียรติยศในความเป็น ไท นั้น เขาไม่ให้แก่พวกเราด้วย
เขาเรียกพวกเราว่า ชาวใต้

มีศัพท์น่าตั้งด้อยอยู่หนึ่ง ทางบางบอนมีชื่อ วัดกกวัดเลา พ้องกับกับ
ชื่อแม่น้ำทางเมืองเขยงราช ว่า แม่กกแม่เลา หรือ แม่ลาว ก็ไม่ทราบ ตั้งด้อยว่า
คนทางไหนจะยกย้ายมาตั้งบ้านทางนี้ แล้วไซ้ชื่อวัดเป็นพระดกถึงบ้าน

เรื่องศัพท์แต่งนมเค็มที่ เริ่มคตกกฏาเขาที แต่ครนคคหนักเขาตกตาย
เป็นเหตุวโหดล้มตายไป

คำ ซา ฉันค้นหามาคิดเมื่อคราวก่อนพบมาก แต่คิดไม่ได้กับปล่อยเพริศ
เข้าป่าไป ตามจับได้ ถ้างวังชา ถดขยมาคำหนึ่ง ท่านจับ เด็กซา มาได้คำ
หนึ่ง ชื่อหัวหม่นมหาตเจตจงหนามว่า จมนมหาตเล็ก จมนเด็กชาย เข้าใจ
ว่าแก้คำ เด็กซา ให้เป็น เด็กชาย ทหด เพื่อให้ได้ความเข้าใจชน ขอบใจท่าน
ที่แนะนำให้ตั้ง คำว่า เล็ก กับ เด็ก เป็นคำเดียวกัน เป็นได้คคตเดียว จนแต่จจพต
เดี่ยว ค ไม่ได้ เดือนหงาย ก็ต้องจำ เลื่อนหงาย เป็ดยน ค เป็น ล นี้ต้อง
ให้เห็นไปถึง คีลาแลง คีลาแดง ได้อีกด้วย คีเต็มที

คำ ดักดำบรรพ์ ฉันเคยค้นมาทีหนึ่งแล้ว ไม่ได้เรื่อง ท่านมาคิดชน
ได้ว่า ดัก เป็น ลัก ก็ทำให้ฉันนึกความคคคคบออกไปได้ว่า ดัก เป็น ลัก ไ้
ทำไม คำ จะเป็น ลว ไม่ได้ บรรพ์ เคยเข้าใจกันว่า ก่อน ถ้าแปลตรงมคำก็
เป็นดกตาก่อน ได้ความอย่างหมายที่เดียว

คำ มหาคไทย ฉนเคยไคยมนมคาคอจาจะมาแคคำ มหาทย ในภาษาบาค
 ซงมคาคาแปดไคในพจนานุกรมของฮางารยจิสเคอตั้งวา Very compassionate,
 all merciful ฉงนทานไคยมนมคาคอจาจะมาแคคำ มหาคไทย ซงเป้นคำบาค
 คอวทณ มาคระเกาเคยวทณ แคฉนไมเห็นคอวจามาแคคำบาค เพระกาางเคยงอย
 ทมคาคาว่า มหาคเล็ก คำบาคว่า มหาคเล็ก กไมมี ซานฉนนักคิคระทงต ๆ ว่า
 เคยเห็นทไทนว่า นายมหาคฉนฉน..... แคจะจำหนายให้คกจาไคเห็นทไทนค
 จ้าไมไค โดยเหตุทงปองนจจนคกว่า คำ มหาค เห็นจะเป้นคำไทย ไมไซคำบาค
 คอ ท ฮ ฉบเปตยนคกับคว ฮ นน เห็นจะเป้นอยทุกภาษา จจะพุดแค
 เตยงไทย พระอจุ กเรียก พระทจุ อักพวค ฮา เฮย ในสร์อยคคองกไมไซฉน
 คอ ฮา เฮย ซานคคอไปว่าคว ฮ นนทากฉนฉนหรบพุดเพยน ฮ เปน ฮ แคก่อน
 เซยนฉมวดหางดงมาคคทว กเป้น ฮ ซคไค้เทาฉนเอง ททาชนเซ่นฉนเข้าใจว่า
 ไมไซทาชน ให้เป้นอักษรตุงอักขรตาคุกบคว ห

ท่านพุดถึง ฐานกรรม ทำให้หนักถึงโรงสอนไบ ฉนไคไปเห็นมาแคชวา
 เมือไปเทยงคราวง คามทมบอกฐานแห่งควพยัญชนไคโพใจยากรรมบาคกรตัก
 อย่างซา ๆ แคไปเห็นทเขาสอนไบ เขาใช้ฐานกรรมเป้นทคกคสอนทเคยว ฉน
 คันสอนคาคาโพอักขรทเกิดแค ไคจรูช คคอปากก่อน เช่นเรียกพ้อว่า ฟ้า เรียก
 แมงว่า มา เขาจบมอศษยมาพุดพ่นดงไปทมอ ไคจรูชกวาดมซงเกิดแคเตยงน
 กระทบมือเป้นอย่างไร แค้ว ให้ศษยออกเตยง ให้มดกระทบมืออย่างเคยวทณ
 เมือออกเตยงถูคแค้ว เขากเซยนทงดอองไปทกระดานคาคา ให้รูจาคานนเซยน
 pa แดะ ma ฉวนคำทเกิดแค กฉนจรูช คคอคอ เปนแคเขาพุดทาคปาก ให้ศษยเห็น
 แค้วจาคาม กว่าไมถูคเตยงเขาจบมอศษยไปแคะเขาคคอเขา แค้วก้อออกเตยง
 ให้เด็กมาแคะทคคอของคนแค้วออกเตยง ฉงเกิดใหม่ฉนกษณเหมือนพบทคคอรู

ก็เป็นถูกทุกที รูดักเห็นเป็นประหลาดหนักหนา ทรงรูดกว่าฐานภรณ์นั้นเป็น
ประโยชน์มากที่สุดสำหรับคนไข้ คนไขที่ฉลาดอนได้มกหักด้วยดีแล้ว มีความ
สามารถที่จะสนทนากับคนไข้ได้ แต่จะได้ยินเสียงคนไข้พูดก็หาไม่ ดังเกิดแต่ปาก
หมอบหมีบก็เข้าใจ อ่านหนังสือในใจหรืออ่านสิ่ง ๆ ให้คนไข้ฟังก็ได้ เขียน
หนังสือก็ได้ คิดพิมพ์ก็ได้ ในที่สุดไปรับจ้างเป็นเสมียนตามห้างก็มี แต่ต้องเข้าใจ
ใจว่าไม่ใช่หัดใครดั่งนนทุกคน แต่อย่างไรก็ดี ต้องรูดขมกว่าคนไข้ตามธรรมดา
ทุกคน

เรื่อง มาจวน เห็นลจจจะระงับไว้ว่าเรียนต่อไป

ทนายจะว่าด้วยเรื่องคำ วิรท

๑. คาวรัก สอบได้ว่าเป็น อาบรัก นั้น พอใจแล้ว ด้วยต้องตาม
ภาษาข้างที่เขาพูดกัน

๒. ต้นไม้เทศ สอบได้ว่าเป็น ต้นไม้เทศ ถูกดีแล้ว

๓. กิ่งฐานบัว สอบได้คงที่ ไม่มีความพอใจเลย เพราะความมืดคือว่า
กิ่งฐานบัวคงบุษบก ที่ตรงกิ่งฐานบัวนั้นจะคงอะไรหาได้ไม่เลย ได้แต่ตักแก
เกาะเท่านั้น

๔. นิ่งทับพวงเชิง สอบได้ว่า นิ่งทับพวงเชิง เป็นศิษย์ ที่ฉันเตา
ว่าจะเป็ นิ่งทับพวงเชิงนั้น ลอยจำได้มาจากที่มีใน ทศพรคำหลวงว่า ฮักนึ่ง
ทับพวงเชิง เห็นคล้ายกับจึงเอาคำนั้นมาหมายเขา เมื่อสอบได้ว่าเป็น นิ่งทับ
พวงเชิง ฉันก็พอใจ ด้วยคำ พวง นั้นเหมือนกันกับ พระเจ้าพวงเชิง ทั้ง
ท่านก็มีความเห็นว่า พวง กับ พวง เป็นคำเดียวกันด้วย ดั่งคำ พับ ก็หมาย
ความว่าพับชา ทับ ก็หมายความว่าทับชาได้ ฉันไม่คิดใจอะไรอีกแล้ว

ร่างคำนำหนังสือ ซึ่งสมเด็จพระบรมราชาธิบดีส่งให้จตุการตีพิมพ์
ฉันได้ส่งร่างคตเตมแตรแก่คำส่งมาให้ท่านกับหนังสือแล้ว

ปัญหาที่ว่า สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ซึ่งโปรดให้เป็นสมเด็จพระสังฆราช
ชั้น ควรจะเซ่นอย่างไรนั้น เป็นปัญหาที่คอบยากอยู่ ดูเหมือนในกฎหมายใช้
คำว่า ลงลายมือชื่อ ถ้าถูกเช่นนั้นตายมือที่เขียนลงไปจะต้องเป็นสมเด็จพระ
นเรศวรมหาราช ด้วยคำนั้นเป็นชื่อ ส่วนคำ สมเด็จพระสังฆราช นั้นเป็นตำแหน่ง ไม่
ใช้ชื่อ ถ้าจะเขียนต่อชื่อก็คงเขียนไม่จำเป็นต้องเป็นลายมือของท่าน นี้ว่า
ตามแนวกฎหมาย ในเรื่องนี้เป็นเรื่องการบ้านเมือง ท่านจะมาพึ่งเอาแต่ความ
เห็นทางฉันเห็นจะไม่สมควร ควรที่ท่านจะเรียนปฏิบัติขึ้นไปทางคณะรัฐมนตรี
นั้นแหละจึงจะเป็นหลักฐานอันมั่นคง

คำราชาศัพท์ที่ ใช้กับ สมเด็จพระสังฆราช นั้น เข้าใจว่าใช้กันเหมือน
เจ้า ส่วนคำควรอย่างที่ท่านให้ว่า ทรงเสวย นั้นคงจะเถื่อน พวกเดียวกับ ทรง
อ้วน ทรงหอม จะเอามาใช้เป็นก็จืดจางจนจะไม่สมควร คำ ทรง มีพระ
ราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ก็พิมพ์ไว้ในสมุดเล่ม
หนึ่งแล้ว

จะต่อความเรื่องชื่อ แม่กก แม่เลา ถ้า แม่เลา เป็น แม่ลาว จะหนัก
ชื่อกอย่างหนึ่ง ถ้าชื่อ ลาว ไม่ได้มาแต่ ละว้า หรือ ละวะ ได้ใหม่ แม่กก จะแปล
อะไร หมายถึงคนกกกทางด้านเหนือ หรือนักตั้งไปเที่ยวเมืองเขมร เห็นเขาผลัดรูป
ภาพเป็นกระบวนแห่ไว้ ตอนหนึ่งเขาผลัดก็หนึ่งก็บอกไว้ว่า เสียมุกุค ฉนั้นแปล
ว่า ลายมุกุค โปรดเฟดเสอเซเคสไม่ยอม แก้วคำ ก็ เป็นคำจีนจะเอามาใช้
หาได้ไม่ ตามแกว่งนั้นเป็นอะไร แก้วจัน

ฉนั้นจะบอกที่ถูกต้องท่าน ฉนั้นคำ คำแพง ในพจนานุกรมเขมรพบเขียน
คำขอมเป็น กุแพง เขียนตัวโรมันบอกเสียงอ่านไว้เป็น กุมแปง

พรหม

แก้ร่างคำนำ อันจะลงหน้าสมุด ซึ่งสมเด็จพระบรมราชินี ตรัสสั่ง
ให้กรมศิลปากรจัดการตีพิมพ์ขึ้น เพื่อใช้ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ
พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาภาภรณ์ พระราชชนนี

สมเด็จพระนางเจ้า รำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ มี
พระราชดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งกรมศิลปากรว่า ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ
พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาภาภรณ์ พระราชชนนี ณ พระเมรุ.....
มีพระราชประสงค์ ให้กรมศิลปากรจัดหาหนังสือสำหรับตีพิมพ์ เนื่องในงาน
นั้นถวายสักเรื่องหนึ่ง

— บันทึก —

พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ เขียนตามประติทินหลวง และหนังสือ
ราชเลขานุการในพระองค์ ซึ่งมีถึงสำนักพระราชวัง เลขที่ ๒๕๑/๒๔๘๑

พระราชดำรัสเหนือเกล้าฯ
พระ
ราช } ใช้ตามที่เคยใช้ในราชการ

ราชชนนี ใช้ตามที่เคยใช้ในราชการ และตามหนังสือราชเลขานุการ
ในพระองค์ ซึ่งมีถึงสำนักพระราชวัง เลขที่ ๒๕๑/๒๔๘๑

กรมศิลปากร

วันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๓

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบใฝ่ฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับตายพระหัตถ์ลงวันที่ ๓ เดือนนี้ มีพระเมตตาประ
ทานข้อทรงตั้งนพฐานศัพท์ ซึ่งเป็นความรู้อบรมประโยชน์แก่ข้าพระพุทธเจ้ายิ่งนัก
ทรงเป็นพระเดชพระคุณเต็มเกล้า ฯ

เรื่องวิตกกวิตกเลา ข้าพระพุทธเจ้าตั้งดำใจอยู่ แต่ข้อความที่ควรตั้งเป็น
แนวทางที่ควรตั้งสำหรับข้าพระพุทธเจ้าก็นึกว่า คำว่า ลวอ ค่อยไป ได้มาถึงจะไม่
ถูกก็แปลก กก และ เลอ ต้องกำหนดทางอื่นตามความว่า ต้นกก และ ต้นเลอ
แต่เมื่อค้นหาคำซึ่งมีเสียงอย่างเดียวกันหรือเสียงใกล้เคียงกัน คงได้ความคือ :-

กก ภาษาไทยถิ่นอีสานและไทยย้อยแปลว่า เต็ม ต้น กอ เช่น กกไม้
แปลว่า ต้นไม้ กกไฟ แปลว่า กอไฟ มักใช้เข้าคู่กับ กอ เช่น กอโดน แปลว่า
ต้นโดน หรือ ต้นจิก ลูกกก แปลว่า ลูกห้วย ภาษาชาวม้งก็ใช้ กกกอ
แปลว่า ต้นวงศ์ เหล่ากอ คำว่า เหล่ากอ ตามความหมายที่เข้าใจกันก็คย
ลูกหลานหรือเชื้อสาย แต่เมื่อแยกแปลทีละคำ ก็เป็น พวกต้น เหล่าต้น กตายเป็น
เป็นพวกต้นวงศ์ไป หาใช่เป็นพวกลูกหลานไม่

เลอ ทางอีสานนอกจากหมายความว่าเป็นเตา ยังแปลว่า ทิวแถว เช่น
เป็นเลอ แปลว่า เป็นแถว

ทางพายัพ เลอ แปลว่า งาม

ไทยย้อย เลอ แปลว่า ทำนบ ว่า ไหญ่

ในภาษาจีน เหล่า หรือ ไท่ หล้อ (เสียงชาวกลางคือ ถ้าเสียงชาว
แต้จิ๋วว่า เล้ ล้อ แปลว่า แพร่ไปรั้ง แพร่โล้) เจ้าหรือกอกตั้งคือ กุก มั่นคง
ชื่อภูเขา ชื่อ ซาคีโตโลหรือซาคิดาว

ไทยชาว คำว่า เลอ แปลว่าใหญ่ เช่น ผู้เฒ่า หมายความว่า ผู้ใหญ่
แปลว่า ท่าน ใช้พูดเป็นสุภาพให้เกียรติยศ อย่างเช่น เลามาแต่ไหน คือ ท่าน
มาแต่ไหน ทางอีสานใช้อย่างเดียวกับไทยชาว แต่เสียงเป็น ลาว

เมื่อพิจารณาคำเหล่านี้ ปรากฏว่าจะถือเสียงต้นเสียงยาวเป็นแน่ไม่ค่อย
ได้ ดังพวกเช่นไทยย้อยเช่น เลอ ครั้นถึง เหล่า ในตัวโรมันกลับเต็มสระให้
เป็นเสียงยาวไป ในภาษาไทยถิ่นอื่นเช่นอีสาน เมื่อถึงเสียงสระ อะ ก็ไม่นับออก
ต้นยาว คงตั้งใจให้อ่านเอง จะเป็นเสียงต้นเสียงยาว ก็คิดด้วยเกล้า ๆ ว่า แล้ว
แต่ความหมายของคำในภาษาไทยชาว เช่น กับ ช้าง ก็จัดเป็นตัวโรมันไว้อย่าง
เดียวกัน ไม่บอกเครื่องหมายต้นยาว นอกจากใช้แต่ แต่เวลาพูดคงจะทราบได้
ว่า เช่น หรือ ช้าง ดังที่ ช้าง จะออกเสียงไม่ยาวอย่าง ช้าง แต่จะไม่เป็นเสียงต้น
อย่าง เช่น จะอยู่ระหว่างกลางก็ทราบเกล้า ๆ ไม่ได้ จะเป็นท่านเองเดียวกับสระ
อ ในภาษาอังกฤษ เช่น Bangkok ถ้าไม่ทราบอ่านเป็น ชังกอก ก็ได้ หรือ
อเมริกา ถ้าอ่านให้ถูกเสียงเต็มก็เป็น อเมริกา ครั้นแต่เสียงมกยดออกเป็น
อเมริกาด้วยลักษณะอย่างนี้ ชาวพระพุทธเจ้าจึงเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า เลอ กับ ลาว
น่าจะเพี้ยนคำเดียวกันได้ เมื่อเช่นนั้น กอ กับ เลอ อาจเป็น กอ แปลว่า ต้นเดิม
และ เลอ ก็เป็น ลาว แปลว่า ยอดดั้งเดิมของชาติก็ได้ คำว่า กูเขาเลอภา คง ใน
ภาษาชาวอีสานหมายความว่า ชี้ตหมายถึงเขาได้เป็นเขตต์แดน เมื่อรวมกับ เลอ
รูปใกล้เคียงในคำว่า ลาวคา หรือ กูเขาลาวแดน หรือกลับเป็นแดนลาวก็น่าจะได้
แต่มาจนด้วยเกล้า ๆ ที่ชาวอีสานเรียก เลอภา เป็น เฮอภา แปลว่า แดนของเรา

ต่างที่จะตั้งคำถามว่า ลาว ในคำเต็ม เพราะนำมาใช้เป็นชื่อชาติโดยเฉพาะ แล้ว
ขยายความหมายแปล ลาว ว่า คน ห่างออกไปเลยทางหนึ่ง ก็แก้คำ เลว หรือ
ลาว เบื่อ เรา เพื่อให้แปลได้ ถ้าใช้คำแปลว่าใหญ่ หรือทิว ในความหมาย
ของคำ เลว อีกนัยหนึ่ง ลาวก็ ก็จะแปลได้ว่า เขตแดนที่เป็นทิวใหญ่ ได้อีกทาง
หนึ่ง ที่ในตำนานต่าง ๆ ทางเหนือ เช่น ตำนานลี้กทนต์ พงศาวดารเชียงใหม่
เป็นต้น มีพระนามกษัตริย์ทรงเกากอน วนศนศวดยคำ ว่า ลาว เช่น ดาวจก ก็คง
จะเป็นคำยืมของว่า ทาน หรือ ผู้เข้มใหญ่ แปลกอยู่ก็อย่างหนึ่งที่คำว่า ไต ไท
ทั่วไทย มีผู้เห็นกันว่าจะเป็นคำเดียวกับ ไต ในภาษาจีนซึ่งแปลว่า ใหญ่ และซึ่ง
ชาวอีสานเดิมนำมาใช้ หมายความว่า คน ก็เข้ารูปกับความหมายของคำว่า ลาว
ที่แปลว่าใหญ่ ข้าพระพุทธเจ้านึกเคยไปถึงคำว่า ล้อ เขียนทลอ แดะ ละโว้
ต่างที่จะเป็นคำเดียวกับ ลาว จะไม่มาจากคำว่า ละโว้ หรือจากคำว่า ละโว้
ซึ่งเป็นภาษาปรากฏชัดเพียงจากคำ ลว ในดั่งกฤต มีผู้เห็นกันว่า ถ้ามนุษย์
ประเทศไทไปตั้งภูมิตำเนาอยู่ในประเทศใด ก็มักเอาชื่อเมืองเดิมไปตั้งชื่อให้
เช่น นีวยอก ในประเทศสหภาพรัฐอเมริกา ก็เป็นเพราะชาวเมือง ยอก ในประเทศ
อังกฤษไปอยู่ก่อน จึงตั้งชื่อยาตั้งนั้น ตั้งในแหลมอินโดจีน ที่บ้านเมืองมรข
เป็นภาษาบาดแต่ดั่งกฤตอย่างเมืองที่มีอยู่ในประเทศอินเดีย ก็ว่าเป็นที่นั่น
ข้าพระพุทธเจ้าเห็นไปอีกอย่างหนึ่ง ว่าส่วนมากจะเป็นเรื่องதாகเข้าความ ให้เป็น
ภาษาบาดมากกว่าอย่างอื่น เมื่อพบชื่อใดในภาษาพื้นเมือง ก็ดั่งกับชื่อเมืองใน
อินเดียก็แก่รูปให้เขาถิ่น หรืออีกอย่างหนึ่งเห็นลักษณะภูมิประเทศเข้าเข้ากับ
ของอินเดียก็ตั้งชื่อให้ตามนั้น เช่น เวียงมณฑลยูนนานของจีนบางดั่งกันว่า คน
ชาวจีน ผู้ตั้งชื่อจะเอาลักษณะที่อยู่เห็นอยู่ตักเป็นอย่างเดียวกันให้ คงไม่ให้มี
ชาวอินเดียไปตั้งอยู่แต่ชื่อให้ชื่อ คำว่า ละโว้ ซึ่งภายหลังมาเป็นดพบุรี ก็จะเป็น

ดกษณเณ ^{๒๑๖๔} คตตจนพระนามกษตริยทจจะตงชนเป็นอย่างพระนามกษตริยใน ^{๒๑๖๕}
^{๒๑๖๖} ^{๒๑๖๗} ^{๒๑๖๘} ^{๒๑๖๙} ^{๒๑๗๐} ^{๒๑๗๑} ^{๒๑๗๒} ^{๒๑๗๓} ^{๒๑๗๔} ^{๒๑๗๕} ^{๒๑๗๖} ^{๒๑๗๗} ^{๒๑๗๘} ^{๒๑๗๙} ^{๒๑๘๐}
อนเตยทเกยวของกบเมองนน กระทำให้เห็นเป็นแน่ว่า จะมาจากอนเตยเมืองนน
เมืองนน เพราะเขตตอเขาพระนามกษตริยทครองเป็นเครื่องนยน

^{๒๑๘๑} ^{๒๑๘๒} ^{๒๑๘๓} ^{๒๑๘๔} ^{๒๑๘๕} ^{๒๑๘๖} ^{๒๑๘๗} ^{๒๑๘๘} ^{๒๑๘๙} ^{๒๑๙๐} ^{๒๑๙๑} ^{๒๑๙๒} ^{๒๑๙๓} ^{๒๑๙๔} ^{๒๑๙๕} ^{๒๑๙๖} ^{๒๑๙๗} ^{๒๑๙๘} ^{๒๑๙๙} ^{๒๒๐๐}
เรื่องกิดกันทาพมาของกำ ตามทตริตวาคตหนักเขากกตายเป็นเหตุ
ให้ดตมตตายไป เป็นขอทชาพระพุทธเจ้าเห็นพองตงกระแฉ่พระตำริ เพราะทา
หดกยนยันไม่ได้ ดึงยภาษาเมือไธมานานน กักตายเตียงแฉะกตตายความหมาย
ยั้งเป็นภาษาใช้คำโคตคตย ถ้าพงเบ็ดคตพจนานุกรมไม่ได้แน่ คยเมือเข้ารูป
ประโยคแฉะจจะเห็น แฉะพจนานุกรมเหล่านี้ไม่ได้คตอย่างประโยคท ไช ไชคตย
จึงยากแก่การค้นแฉะต้นนษฐาน ที่เคยตริตตงชอจนจณยต้นนษฐานเรื่อง
โบราณคตว่าเขาแน่นอนไม่ค่อยได้ เป็นทจขใจเจ้าพระพุทธเจ้ามาก เพราะเมือ
ค้อมมา เจ้าพระพุทธเจ้าได้อ่านเรื่องโบราณคตทนกปราชญ์ฝรั่งต้นนษฐานไว้
พบบางเรื่องเกียงกันบอย ๆ ไม่มียุค อย่างชวา ทมกถาวไว้ในคิตาจารึกเขมร
จนยคตนกลยงไม่ทราบแน่ตงไปได้อ่าเป็นเกาะชวา สุมาตรา หรือแหตมมระดา
ตางคนจณยชยไปว่า เป็นเกาะบอร์นโอกมี คตนพจะเปรียบเทียบกันคตบเรื่อง
ต้นนษฐานคัพท ซึ่งมทงทโกถคความจริงแฉะโกถออกไป

^{๒๒๐๑} ^{๒๒๐๒} ^{๒๒๐๓} ^{๒๒๐๔} ^{๒๒๐๕} ^{๒๒๐๖} ^{๒๒๐๗} ^{๒๒๐๘} ^{๒๒๐๙} ^{๒๒๑๐} ^{๒๒๑๑} ^{๒๒๑๒} ^{๒๒๑๓} ^{๒๒๑๔} ^{๒๒๑๕} ^{๒๒๑๖} ^{๒๒๑๗} ^{๒๒๑๘} ^{๒๒๑๙} ^{๒๒๒๐}
คักดำบรรพท ทรงต้นนษฐานดำ อ่าจะเป็น ล้า เข้ารูปกับคัก ได้อย่าง
ต้นนท ถ้าไม่ทรงต้นนษฐานค้ำว่า คัก คือ ล้า แฉะประทานมา เจ้าพระพุทธเจ้าก็
ไม่เชตยวใจถึงค้ำว่า บรรพท อ่าตางทจะเป็นภาษาไทย หากถูกแฉะตงรูปตางเข้า
หาภาษาต่งกฤตทิมเตียงแฉะความหมายโกถกัน เพราะเมือมีคักล้า เป็นต่งของกำ
หน้าได้แฉะ ค้ำทงกักจจะเป็นคำภาษาไทยด้วย ทงภาษาต่งกฤตทิมแฉะมาต
ค้ำว่า ค้อม ใช้ ปูรว แฉะ ปพพ ล้อน บรรพท แฉะว่า ทอน คอน ขย้าง
ลักกขรรพ เป็นต้น ไม่มีแฉะว่า ค้อม หรือชอกเตียงเป็น บรรพท นอกจากใช้

อยู่แต่ในภาษาไทย ข้าพระพุทธเจ้าต้องนึกหาคำไทยที่มีเสียงและ ความหมาย
ใกล้เคียงกับ ขรรพ์ ก็มีแต่ พน ไพน พูน แต่ความไม่สู้ดีนัก หรือคำเหล่านี้จะ
ถอดความหมายห่างจากของเดิมมาแจ้งก็ได้ แต่ค้นไม่พบ คงปรากฏแต่คำว่า
พิน ในภาษาไทยทุกถิ่นแปลว่า เก้าแก่ ดั่งพินมานาน เสียงและ ความใกล้เคียงกับ
ขรรพ์ มาก ทงกัมคำที่เข้าเป็นรูปประโยคแจ้งว่า ลักลำนนาน ไซอยู่ในหนึ่ง
คือภาคอีสานเป็นปกติ ค้นดูในภาษาจีนกัมคำว่า ปูน หรือ ปิง ในเสียงชาว
แต้จิ๋ว และ ปิน ในเสียงกวางตุ้ง แปลว่า ราก ต้นเดิม เก้าแก่ บ่อเกิด
เดิมหนึ่งชื่อ (ปิง) เช่น ปินก๊ก ฉ่า บ้านเกิดเมืองนอน ปินตี้ = ชาวพนท
หรือชาวพนเมืองเดิม ยึด ปิน ว่าบ่อเกิดจากอักษย คือ ญี่บั้น คำ ปิน หรือ
ปุน นี้ ถ้าปรับเข้ากับ ขรรพ์ ก็มีเสียงใกล้เคียงกันมาก แต่คงอยู่ในเตา

มหาต ข้าพระพุทธเจ้าเชื่อดังที่ทรงตั้งนิษฐานว่า จะเป็นคำไทย ไม่ใช่
คำชาติ แต่ค้นยากเพราะถ้าเป็นต้องคำรวมกัน เสียงมักกร่อนและกลมกลืน
เพี้ยนไปได้มาก จับเค้าไม่ใคร่ได้นัก

ตัว ฮ ทรงตั้งนิษฐานว่าจะทำชนสำหรับพูดเพี้ยน อ เป็น ฮ ข้าพระพุทธ
เจ้าเห็นพ้องในกระแ่งพระดำริอย่างยิ่ง เพราะคำชนคันนี้ด้วยเสียง ฮ ในภาษาไทย
ถิ่นต่าง ๆ ไม่มีโดยตรง นอกจากใช้แทนเสียง ร และ ง หรือเสียงใน วงรค ก
ในต่างถิ่นเท่านั้น คำที่มอยู่ในภาษาไทยสยามชนคันนี้ด้วยตัว ฮ ก็มี ไซอยู่น้อยคำ

ที่ครัดเตาถึงโรงเรียนสอนไม้ด้วยวิชาแปดมดงบนฝ่ามือ เพื่อให้ทราบ
ฐานกรณ์ของเสียง แปลกและน่าพิศวงมาก ข้าพระพุทธเจ้าทอดของดูบ้าง เกิด
ความรู้ใหม่ ๆ ในเรื่องออกเสียง เช่นเสียง ง น น น เป็นหน้าตัก เมื่อเปล่งเสียง

ออกมา ตมจะไม่ได้มั่งมีฝ่ามือเดย เป็นเครื่องพิสูจน์ได้ว่า เดียงของอักษรรัตน
ตมออกทางจมุก

ข้าพระพุทธเจ้า รุดกษาบชัง ในประเทศพระคุณเป็นต้นเกล้า ๆ ที่ทรง
พระเมตตาตกเต็มและแก้คำในร่างที่ข้าพระพุทธเจ้าถวายไป

คำราชาศัพท์ใช้กับสมเด็จพระสังฆราช ที่ทรงทักคำว่า ทรงเสวย
เป็นความผิดของข้าพระพุทธเจ้า ที่นำ ทรง ไปใช้เข้ากับคำที่เป็นราชาศัพท์อยู่
แต่ ข้าพระพุทธเจ้าตั้งใจจะเขียนว่า ทรงเสวย แต่จะเป็นด้วยเขียนผิดเองหรือ
คนพิมพ์ผิดไปก็ไม่ทราบเกล้า ๆ ทรงพระอาญาไม่พินเกล้า ๆ ข้าพระพุทธเจ้าเห็น
ข่าวในหนังสือพิมพ์ว่า ทางราชการประกาศให้ ใช้ศัพท์สำหรับสมเด็จพระสังฆ
ราชเต็มชื่อนิยมเจ้า จะเป็นเพราะคำแห่งสมเด็จพระสังฆราช ไม่มีมานาน
คนรุ่นหลังคงใช้ไม่ถูก แม้แต่ข้าพระพุทธเจ้าเองก็ยังไม่แน่ใจ ถึงต้องกราบทูล
ถามขอพระเมตตา ให้เป็นการรบกวนพระดำราญโดยใช่เหตุ ที่ทางราชการ
ประกาศบอกวิธี ใช้เพื่อ ให้ถูกต้องเป็นคักว่าเถยได้ จนใช้ผิด ๆ พลาด ๆ ไปมาก
แต่ก็แก้ไชยาก

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรดเกล้า ๆ

ข้าพระพุทธเจ้า พร.ศ. อภิรักษ์นพวงศ์

ขอประทานกราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ
นริศรานุวัดติวงศ์

คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๗๓

พระยาอนุมานราชธนู

หนังสือของท่าน ลงวันที่ ๘ ธันวาคม ได้รับแล้ว จะตอบแต่เฉพาะจดหมาย

ตามเคย

เดิม เคยพบคำเขมร หมายถึงต้นไม้ที่ตาย เขียนว่า เดิมทลอก = ต้น
ทลอก ต้นอะไรก็ไม่ทราบ

เปลือกกะโดน เขาเรียกชื่อเปลือกไม้ที่เขามารองกอบข้าง ไม่ทราบ
ว่าเปลือกอะไร เพิ่งมาทราบจากหนังสือท่านฉบับนี้ ว่า กอโดน เป็น ต้นจิก
ฉนั้น เปลือก กะโดน ก็เป็น เปลือกจิก กะ นั้น หตงมาจากตัวตกดัด เปลือก

เหล้ากอ ซึ่งเข้าใจว่าเป็นตูกหตานั้น เห็นจะเป็นความเข้าใจภายหลัง
เมื่อเข้าใจคำว่า กอ เป็นต้นไม้หลายต้น แยกจากกัน ซึ่งรวมอยู่เป็นกลุ่มเดียว
เช่น กอไม้

เสว กับ เหว ฉพคคว่าเปลี่ยนกันได้ไม่ประหลาดเลย เมื่อเป็น เหว
แล้วเป็น เสว ก็ไม่ขัดข้องเลย ฉนเคยสงสัยมานานแล้วในพระราชดำรัส ใช้
ครัดเรียกพระองค์ว่า เหว เมื่อเทียบเคียงคำว่าพวกเราคิดจะขัดขวาง แต่เมื่อ
มาทราบจากท่านบอกคำว่า เสว ของไทยบางแห่งว่าผู้ใหญ่ได้คิดว่าฉนั้น เหว
ในพระราชดำรัสนั้นจะต้องหมายความว่าผู้ใหญ่ คำเก่าที่ไซมว่า พระเจ้า
กรุงศรีอยุธยาผู้ใหญ่

เดียงต้นยาวฉนเข้าใจว่าเป็น Accent เท่านั้น ภาษามคธหรือบาลี
อะไรก็ตามแต่จะเรียก หรือไม่ใช้ก็ไม่ทราบ ที่จารึกหม้อพระบรมธาตุ ซึ่ง

เจ้านายเรียกว่า สลิล อัมบรรจุ ไฉนกฎเขาทอง ณ มณฑล ไฉนเสียงต้นยาว
เป็นคู่ ไฉนมีตัวดกต ไฉนมีคิ้ว ๗ อยู่โน้น จำไว้ไฉนคทหนึ่งชนค่นว อัย สลิล
นิธเน สกีย --- นักปราชญ์ฝรั่งเขาเต่าว่า อัย คือ อัย สลิล คือ สรร
นิธเน คือ นิธาน์ สกีย คือ สกย จารกอนนจะจารกมานานแล้วเท่าไรไม่
ทราบ แต่พาให้เห็นไฉนเสียงคู่ยาวพ่นเกิดชนททต จึงจำเป็น Accent นี้เป็น
ความเห็นช้อยให้คำ เลา ลาว ลงรูปว่าเป็นอันเดียวกัน

Bangkok ถ้าอ่านว่า บังคก ก็พอใจอย่างยงกเดียว แต่เคยได้ยินฝรั่ง
อ่านว่า แบง - กอก กม แล้วไทยก็ออกเสียงตามฝรั่งไป ทงความค
ไม่ฉะฉานก็จะไม่เป็นฝรั่ง อันคำไทยเป็นฝรั่ง คำฝรั่งเป็นไทยนั้น อย่าพูดถึงเคย
ได้พบมาจนอดหัวเราะไม่ได้ เช่นฝรั่งเราเขียนเรื่องเมืองมฤเกต กดางตงคำพูด
หนึ่งซึ่งชื่อว่า ทุงค ไทยเราเอามาแปดตอกตงไปว่า ดองก พระยาพิพัฒน์ โทษา
(เศเตตโน) ตัดถนนแยกจากถนนใหญ่เข้าไปโน้น ซึ่งเขาได้รับมรดกจาก
พ่อ ปดุกเรือนให้คนเช่า ให้ชอกถนนนั้นว่า แพรกบ้านนาย คำว่า นาย หมายถึง
พ่อของเขาชกคนเรียกกันว่า นาย แล้วฝรั่งเข้าไปเช่าเรือนอยู่ เขาเขียนคำบดบ้าน
ของเขาเป็นหนังสือฝรั่งว่า Prek Bannai ไทยเราเอามาแปดเป็น ปรีคบ้านใน

เขียนหลอกก หรือ เสียมไหลกัก คำจีนคำนี้ หมายถึงประเทศสยาม
ดาวเน่ฮอน เมืองจินตถวายตราหยกซึ่งเรียกว่า ตราโลไต ของพระเจ้าแผ่นดิน
ไทยให้เป็น ออง มีหนังสือจีน ๔ คิวโน่นชื่อว่า เสียมไหลกักของ พระบาทสมเด็จพระ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงทำพระราชบัญญัติกรรชนตอเป็นรูปน่องคทหนึ่ง พระ
ราชทานช้อยว่า พระราชบัญญัติสยามโตกักควา ตเคมท

คุณ คำนเคยไปพบมีเป็นชื่อหมู่เทวดาตาม ที่กำแพงชมในเมืองเขมร
เรียกว่าไพรคูก ไพรแปตว่าป่า ไม่มีตั้งตั้ง ตั้งตั้งแต่คำ คูก ตามคำตั้งตราจารย์
เซเตต บอกล่าว ตักเด็ก ๆ คำว่า ตักมัด กับ คูก จะเป็นอันเดียวกันเดี่ยตอก
กรรมง

ชื่อที่จากคนอยู่ต่างประเทศ ย้ายไปตั้งอยู่ที่ไหนก็เขาชื่อเมืองเดิมไปตั้ง
ที่นั่น เป็นการถูกอยู่อย่างหนึ่ง ที่ตากเขาชื่อของที่เดิมไปเข้าภาษาของพวก
เช่น พวกจีน (เห็นจะเป็นชกเกียน) เรียกพิทตุง เป็น คูก-เด่า-โลง ก็มี
ที่โดยมาจากษัตริย์ของก โลทเมืองไหนเก่ง ขอยมเอามาตั้งไว้ทางชื่อเมืองชกษัตริย์
ก็มี เห็นจะมีเป็นขอเมกนัย ไม่ใช่แต่คนถิ่นไหนย้ายไปตั้งอยู่ถิ่นไหนก็เขาชื่อถิ่น
เดิมไปตั้งถิ่นใหม่แต่อย่างเดียวกัน

ชื่อที่ทำงานว่าคำใด ๆ จะดูเขาแค่พจนานุกรมไม่แน่ได้ ด้วยไม่มีทาง
ประกอบคำอยู่ในนั้น มันจับใจฉันยิ่งนัก คนทำพจนานุกรมก็เป็นคน ไม่ใช่
เทวดา อาจรู้เท่าไม่ถึงถาวรหรือเข้าใจผิดไปได้ ฉันทักเคยจับได้บ่อย ๆ ว่า
พจนานุกรมแปดผิด คำประกอบนั้นเป็นคำสำคัญที่สุดที่เราจะศึกษาคิดได้

ตัวอย่างคำ ขวา ของท่าน ฉันทักฉันทัน อาจไม่ใช่เกาะขวาเคยจน หรือ
สุมาตรา แหนดมมาตายุ บชนโอ อะไรเดยก็ได้ อาจหมายถึงเมืองอะไรที่ใกล้ ๆ
เช่นกับว่าเป็นเมืองหนที่เรานเองก็จะเป็นอะไรไป เวลาไหนเขาจะเรียกว่าเมือง
ขวาเราจะรู้ได้อย่างไร จะให้ตัวอย่าง เช่น ดิงคโปร ดิงชดา ดิงชตบร ฉันทันเห็น
เป็นชื่อเดียวกัน แต่อยู่ไกลกันเป็นไหน ๆ ฉันทักตั้งตั้งเหมือนกัน เช่น กดำวถิง
พระเจ้าอุทองตงมาตั้งวังกรุงศรีอยุธยา มเมืองชนตงนนตงนน ตูกวางใหญ่มาก
ไม่ดมกับอำนาจวาตนาที่มาจากเมืองอยู่ใหม่เดย

บรรพ ในรูปคำ ดึกดำบรรพ์ ฉันทังสยเหมือนกัน แต่ไม่มีตุกคิน
ทนนหงพอกทจรตั้งเตชกคองนง

เรื่องใบ ฉันลืมนบอกท่านไปเสียอย่างหนึ่ง วิชาที่เขาสอนให้เรียนนั้น
มันใช้แค่แก่นกตี่ ส่วนพวกใบด้วยกมันไม่ใช่แก่นกตี่เลย ใช้ภาษาใบ ก็ใช้
กฤษยาแก่นกตี่ทงนมน แลตั้งว่าวิชาที่เรียนนั้นยากเต็มที ไม่สะดวกที่จะใช้ อีกอย่าง
หนึ่ง ถ้าคนไหนหุได้ยืนอยู่บ้าง เขากลับเอาง่าด้อทหุเสีย ให้หุบอดไปเสีย
ที่เดียว เพื่อไม่ให้ใจพระวงไปเปนสองฝั่งของฝ่าย

ฉันตามจับคำ ซา มาให้ท่านได้อีกคำหนึ่ง คือ คำขับคำซา คำนี้ เห็นว่า
เปนพวกเดียวกับ คำหนคกฐา คำ เด็กซา ของท่านนั้น ไปเข้าพวกหมู่ซา

พรอ

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๒๒ ธันวาคม ๒๕๖๓

พระยาอนุমানราชอิน

ฉันทงใจจะเขียนมาถามท่านในท้ายหนังสือเมื่อวานนกดมไปเสีย พระ
แสงอัญญาจรของเรามีบอยู่ไหน ฉันทเห็นจำขึ้นเปนของใหม่ เกรงจะไม่ถูก
นักว่าคำราชทางอินเตยคงจะมี จึงตามค้นหาเพื่อจะเอามาต่อย แต่หาพบไม่เดย
ท่านได้พบทางอินเตยเขากด่าวถึงอัญญาจรบ้างหรือเปล่า ถ้าพบแล้วบอกให้ฉันท
ทราบด้วย จะขอบใจเป็นอันมาก

อนึ่งเมืองทชชชากน นักชนได้อีกชื่อหนึ่งคือเมือง กฉิง ในตตงอ เมือง
กรัง (กรัง) ในปักษได้ฝ่ายตะวันตก กับเมืองแกตง ในม้งทะเลทางตะวันออก

พร

กรมศิลปากร

วันที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๓

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับถวายพระหัตถ์ลงวันที่ ๒๓ และวันที่ ๒๒ ธันวาคม
รวม ๒ ฉบับ พระเดชพระคุณฝ่าเกล้าฯ ทาที่สดมภ์ได้

เรื่อง พระแสงอัฐฎาธุร ข้าพระพุทธเจ้าได้ค้นหาแต่ทั้งได้สอบถามผู้
มีความรู้ทางবাদิ ที่ไม่ได้ความ ในที่สุดต้องพึ่งพราหมณ์ศาสตร์ ให้ช่วยค้น
ในตำราหนังสือดังกล่าว ได้ค้นอยู่หลายเล่มก็ไม่ได้ความเรื่อง พระแสงอัฐฎาธุร
คงต่างแต่อาวุธ ๑๐ อย่าง ข้าพระพุทธเจ้าได้ค้นบันทึกของพราหมณ์ศาสตร์
ถวายมาในซองนี้ด้วยแล้ว ที่ทรงตั้งนิมิตฐานว่า มีอยู่ในพระแสงอัฐฎาธุร
จะเป็นของใหม่ ข้าพระพุทธเจ้าเห็นท้องในกระแด้พระดำริ ในชั้นนี้คิดด้วย
เกล้าฯ ว่า นิมิต ในที่นี้ จะหมายความว่าถึงเป็นยา แต่เมื่อตรวจดูรายชื่อพระแสง
อัฐฎาธุร ก็ปรากฏว่ามีพระแสงช้อยอยู่แล้ว เพราะฉะนั้น พระแสงนั้นจะเป็นชนิด
เป็นยาไม่ได้ ต้องหมายความว่าถึงเป็นไฟ และได้ทราบเกล้าฯ ว่า พระแสงนั้น
ใน อัฐฎาธุร เป็น พระแสงเป็นคาบศิลา ชุดข้ามแม่น้ำสะโตง ความที่ชดชนั้นว่า
เป็นเป็นไฟ ในจำพอก ทศาวุธ ของอินเดีย อาวุธต่างชนิดที่เป็นของเทวดา
จะนำมาใช้เป็นอาวุธของมนุษย์โดยแท้ไม่ได้ เช่น สังข์ เป็นต้น และเมื่อตรวจดู
รายชื่อพระแสง อัฐฎาธุร ก็เป็นอาวุธที่ ใช้ได้เกือบครบถ้วนชนิด ขาดแต่ คทา
ซึ่งไม่น่าเอามารวมด้วย ข้าพระพุทธเจ้าคิดด้วยเกล้าฯ ว่า หาก อัฐฎาธุร
จะมาจากเทพศาสตร์อาวุธของอินเดีย เพราะมีตรีและจักรรวมอยู่ด้วย แต่จะ
เลือกเฉพาะที่ ใช้ ได้เป็นปกติเพียงแปดชนิดเท่านั้น และคงเป็นของคิดขึ้นใหม่

หลัง จึงได้มีพระแต่งตั้งด้วย ข้าพระพุทธเจ้าอ่านพบเรื่องอาวูชเป็นทมิชน ใน
แหม่มอินโตจน์ ซึ่งฝรั่งเขียนใจว่า มีชนเป็นครั้งแรกราวหกร้อยปีเศษเท่านั้น
โดยอ้างหลักฐานเรื่องทกถาว์ถึงอาวูชเป็นครั้งแรก อยู่ในตำนานต่างๆ เช่น

๑. ในพงศาวดารมอญว่า เมื่อ พ.ศ. ๓๘๓๓ เมืองพระดิมค้ำนทานทัพ
พระเจ้าหงสาวดีด้วยไซเรอต่างประเทศทมิชนประจำ เมื่อ พ.ศ. ๓๘๓๓ ปรากฏว่า
ไซตุกระเบิดจะทำตายพระเจ้าฟ้ารั่ว ก็ไม่ได้มาถึงเรื่องขึ้น

๒. พงศาวดารเหนือ มีกล่าวถึงเรื่องขึ้นเป็นครั้งแรก ก็ในตอนที่
พระเจ้าพญาราชไปชอชางจากเมืองจันมาห่อขึ้นใหญ่

๓. พงศาวดารมละยาว่า เมื่อราว พ.ศ. ๓๘๐๓ ถึง พ.ศ. ๓๘๔๓ กอง
ทัพไทยมีราชาภูดินเป็นแม่ทัพ ยกไปตีราชาสุริน ก็กล่าวแต่ว่า ไซหอกตาย
แต่ธนูด้วยกันทั้งสองฝ่าย ไม่กล่าวถึงขึ้นไฟเลย

๔. ในพระราชพงศาวดาร กล่าวถึงขึ้นไฟเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ.
๓๘๒๘ ปรากฏสมเด็จพระรามเสด็จไปตีกรุงกัมพูชา

๕. ในกฎมณเฑียรบาล พ.ศ. ๓๘๐๓ กล่าวถึงขึ้นไฟไว้สองแห่ง คือ
แห่งหนึ่งว่า และขึ้นไฟพนักงานอินทราช อีกแห่งหนึ่งว่า ผู้เป็นนายทัพนาย
กองยกข้างมารัพล พลตั้งดาบเขนเสโลโตมร ขึ้นไฟทน้ำไม้ธนูหอกทวนเป็น
ปักออกไป ณ กลางแปลง

๖. พงศาวดารหลวงพระบางว่า เมื่อ พ.ศ. ๓๘๘๗ พระยาฟ้าจุ่มไปตี
เวียงจันทร์ ไซตุกบั้งทองยิงเข้าไปในตงไม้

๗. พงศาวดารเชียงใหม่ว่า เมื่อ พ.ศ. ๓๘๓๘ พระยาธิบยาเจ้าเมือง
ตำพูน มาตีเมืองกินจากเจ้าเชียงใหม่ ไซตุกบั้งทองยิง

๘. พงศาวดารเชียงใหม่ว่า เมื่อ พ.ศ. ๓๘๕๓ เมืองเชียงตุงใช้
ปืนใหญ่ค้ำนทานทัพจัน พ.ศ. ๓๘๕๕ เมืองพะเยาห่อขึ้นทองเห็ดองขนาด ๘๐ นิ้ว

พงศาวดารจีน ว่า จมูกงก ไช่ปิ่น เมื่อราว พ.ศ. ๓๐๕๐ แต่ไม่มีหลักฐาน
ยืนยัน จนถึง พ.ศ. ๓๘๕๓ จึงมีความรู้เรื่องคนกระเบิดจากชาว
ตงเกีย

สรุปความ หลักฐานต่าง ๆ ที่กล่าวโดยเรื่องปิ่นเป็นครั้งแรกไม่เกิน
พ.ศ. ๓๘๐๐ ดังรายละเอียด จึงสันนิษฐานว่า แหตมอญ ได้จมูกงก ไช่ปิ่นไฟไม่เกิน
๖๐๐ ปีเศษ

เมืองกลัง เมืองกรัง และ เมืองแกลง ที่ประธานมา ทรงเห็นว่าเป็น
ชื่อชากัน ข้าพระพุทธเจ้าเห็นว่าถูก เพราะคำว่า กลัง และกรังทั้งคำ
พ้อง คลาง แปลว่าเป็นชื่อหมู่ชนชาวเงาะ ซึ่งทางสันนิษฐานว่า เดิมจะมาจาก
แดนตะวันออกเฉียงใต้ของอาเซีย แล้วยกเข้ามาอยู่ในแหตมอญโตจีน ถูกมนุษย์
พวกอื่นซึ่งมาที่หลังขบได้กระจายกันไปอยู่ในแดนต่าง ๆ จนถึงเกาะชวา และว่า
พวกชวายังเรียกพวกเงาะนั้นว่า พวก กลัง พวกที่อยู่ตามชายทะเลฝั่งตะวันตกของ
แหตมมรดาญ มดาญเรียกว่า พวก เซลัน หรือ เซลัน ว่าเป็นพวกเดียวกับพวก
ชาวมา ในปัจจุบันนี้ คำว่า กลาง หรือ กลาง ซึ่งในภาษาอังกฤษเขียนว่า
Junk Ceylon ก็มาจากคำ เซลัน นี้เอง ส่วนคำว่า กลัง ถ้าคำเดิมเป็น ติง
ก็อาจตรงกับ ตันลาในภาษาเขมร เมือง ชลุง อีกคำหนึ่ง คิดด้วยเกล้า ๆ ว่า
จะเป็นคำในพวกเดียวกับ กลัง

เรื่องชื่อเมืองมกเพี้ยน ผิดห่างคำเดิมได้ง่าย เพราะคำเหล่านี้ ตาม
ปกติก็ไม่ได้ใช้เป็นคำพูดในภาษา เมื่อต่างชาตินำเอาไปเรียกหรือ เลียงก็เพี้ยน
ไปตามถนัดออกเสียง แต่ไม่มีความหมายของคำเป็นเครื่องบังคับ ครั้นต่อมา
เมื่อแปลไม่ได้อความ ก็มักแก้รูปและเสียง โดยดากเข้าความอักษรหนึ่ง ข้าพระพุทธ
เจ้ายังจำกระแสพระดำริเรื่องคำ มฤต ที่แก้เป็น มรวัด ไม่หาย ค้อมมาได้พบ
ฝรั่งอธิบายเป็นทางสันนิษฐานไว้ว่า เมืองมฤต ย่อมมาจากคำว่า รักตมฤตติกา

แปลว่า ดินแดง เพราะดินที่เมืองมฤคเป็นสีแดงโดยมาก ที่เดาอย่างนี้ ไม่ได้ทาง
หุดก้าว่า มฤค ถ้าแก้เป็น มะริด เดี่ยวแดง ก็หมดหนทางเดา เมื่อเร็ว ๆ นี้
นายพิช เดชคุปต์ บุตรพระยาโบราณราชธานินทร์มาบอกข้าพระพุทธเจ้าว่า
คำบด รัฐภูมิ ในอำเภอกำแพงเพชร จังหวัดงชตา ที่ถูกเป็น รัตภูมิ แปลว่า
ดินแดง แต่อย่างประกาศพระราชพิชิตครูของเก่าในรัชชกาลที่ ๔ และที่ ๕ ก็เขียน
รัตภูมิ อยู่ ข้าพระพุทธเจ้าได้ค้นอ่านดู ก็สมจริงเช่นนั้น คำว่า รัตภูมิ จะ
ถูกแก้เป็น รัฐภูมิ ในเวลาไม่สู้ช้านเอง

คำว่า สยามกุก ข้าพระพุทธเจ้าอ่านพบเรื่องสั้นพื้นฐานคำว่า กุก ใน
หนังสือฝรั่ง เป็นเรื่องที่เกยกันมาก คนหนึ่งว่า มาจากพระนาม กากวักท
ซึ่งเป็นพระราชบิดาพระเจ้ากาพวรวรณดิษฐ์ ซึ่งในพงศาวดารเหนือ ว่าเป็นผู้สร้าง
เมืองตะไคว้ เหตุผลฟังไม่สนิทแต่คงจะเป็นด้วยเหตุที่เคยได้เกยกันมายังไม่ยุติ
กันนี้ ศาสตราจารย์เซเคต จึงไม่กล้าอธิบายความเห็น

ข้าพระพุทธเจ้าได้ถามศาสตราจารย์เซเคตถึง ชาวว่า เวदानุคกัณว่า
ที่ไหนแน่ ศาสตราจารย์เซเคตตอบมาว่า เป็นปัญหาที่ยากเขยมาก ตอบ
ไม่ได้ว่าอยู่ที่ไหนแน่ ได้บอกหนังสือให้ข้าพระพุทธเจ้าดูเล่มหนึ่ง ซึ่งฉฉฉฉ
เรื่อง ชาว ไร่อย่างพิสดาร แต่ข้าพระพุทธเจ้าดูไม่ออก เพราะเป็นภาษาฉฉฉฉ
เพียงแต่คำในปัจจุบันตั้งคำ แพรกบ้านนาย ที่ศรีประทุมมา ข้าพระพุทธเจ้า
ยังหัดงคิดเป็น แพรกบ้านใน มานาน ถ้าถึงคำอย่าง ชาว หรือ สยามกุก ซึ่งเป็น
เรื่องโบราณนานไกล เรื่องเดาผิดคงมีมากแต่ยากไม่น้อย

เดา ที่ทรงเทียบกับคำว่า เรา เป็นเรื่องจับใจข้าพระพุทธเจ้าอย่างยิ่ง
คิดด้วยเกล้า ๆ ว่า เรา ในชั้นเดิมจะแปลว่าใหญ่ ครั้นเมื่อแยกความหมาย
ก็เลยแยกเสียง ให้ผิดกันออกจนหนึ่ง คิดออกจนคำว่า เทลว ซึ่งมีความหมายใกล้เคียง
เคียงกันด้วยออกคำหนึ่ง

คำที่ ใช้เรียกบุรุษที่หนึ่ง ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าเคยกราบทูลไปว่า ไทยถิ่น
ต่าง ๆ ใช้ว่า เค้า และในคำกรอ ยันตวิภาค มีคำว่า เค้า แปลว่า ข้า คิดด้วย
เกล้า ๆ ว่า เค้า คำนี้ น่าจะมาจากตายเสียงเป็น เขา ที่ ใช้พูดกันเป็นสามัญเรียก
ตัวผู้พูดเอง เป็นคนละคำกับ เขา ซึ่งใช้แทนบุรุษที่สาม

ตามททรวงศตหนังสือพิมพ์เรื่อง โห้ ใช้คำพูดกับสมเด็จพระสังฆราช มียศ
เต็มชื่อนม่อมเจ้าประทานมานัน พระเดชพระคุณต้นเกล้า ๆ ข้าพระพุทธเจ้า
ได้ตรวจดูประกาศตั้งสมเด็จพระสังฆราชของเกล้า รุสีกด้วยเกล้า ๆ ว่าผิดกัน และ
เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๆ สถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ก็มีพระนาม
โดยฉะเพาะจารึกในพระสุพรรณบัฏ ปัญหาเรื่องสมเด็จพระสังฆราชทรงเซ็น
พระนามที่ขาดของก็หมดไป

ข้าพระพุทธเจ้าพบคำว่า เสา ในภาษาไทยอาหม แปลได้ว่า เสา เครื่อง
ยัน ค้ำ จุน และก่อเรือ สองคำหลังน่าจะตรงกับคำว่า เสา ที่ในกลอน ใช้ว่า
ก้อนเสาหรือจะเท่าพระเมรุโองร ทำให้เข้าใจผิดได้ว่า เสา แปลว่า หิน อันเป็น
ความหมายขยายที่ ส่วนที่แปลว่า ก่อเรือ จะตรงกับคำที่ ใช้ว่า กระทั่งเสา ถ้าเป็น
เช่นนั้น เติมจะม้อด้วยในศิว ครนภายหลังมาใช้ในทชงไม่ต้องคำต่อแต่ไม่เต็ม
คงเหลือคิดมาอยู่ ในบทานุกรมแปลคำ เสา ใช้ว่า ไม้เท้า ไม้ยาวสำหรับค้ำ
พระเนยคนก ไม่หนักที่บ่กอย่างกันเ้า คิดด้วยเกล้า ๆ ว่า เสา กับ เสา เป็น
คำเดียวกัน หากแต่แปลงเสียงให้เพี้ยนเพื่อ ใช้หมายความให้ต่างออกไปเท่านั้น
ควรมีควรแล้วแต่จะโปรดเกล้า ๆ

ข้าพระพุทธเจ้า Mr. E. C. ...

ขอประทานกราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ
นริศรานุวัดติวงศ์

ก่องวฒนธรรม

วันที่ ๒ มกราคม ๒๔๔๑

คำว่าอักษรวนั้น จะเป็นคำที่ไทยผูกขึ้นใช้เอง หรือได้เก็บมาจาก
ภาษามคธ ฝ่ายภาษาสันสกฤตไม่มีใช้ มีแต่คำว่า ทศายุธ คืออายุ ๑๐ อย่าง
ปรากฏในเหล่าคัมภีร์ อากม อันเป็นตำราฝ่ายลัทธิที่ยกย่องพระอิศวรว่าเป็น
ใหญ่กว่าพระเป็นเจ้าองค์อื่น แต่นั้นเป็นเรื่องพระแสงอายุของเทวดา ไม่ใช่
ของพระเจ้าแผ่นดิน

ผมเคยได้อ่านหนังสือภาษาอังกฤษเล่ม ๑ ของดร. โอบเปอร์ตผู้เคย
เป็นอาจารย์ภาษาสันสกฤตที่ Presidency College เมืองมัทราส ดร. โอบเปอร์ต
อ้างคัมภีร์เวทไว้หลายตอนเป็นหลักฐานว่า ชาวอารยยะสมัยเวทรู้จักขึ้น แต่
ผมอ่านหนังสือเล่มนั้นมาหลายปีแล้ว จึงจำได้แต่เพียงนี้ แต่ท่านก็พอให้เห็น
ว่า จะว่าเป็นเป็นของใหม่ที่เดี๋ยว อาจมีเสียงคัดค้านได้

ครั้งจะรับว่าเป็นของเก่า ก็น่าจะแปลกใจว่า ทำไมไม่นับเข้าในหมู่
อายุสิบ (ทศายุธ) และในพวกอายุที่มักให้เทวรูปต่าง ๆ ถือไว้ ที่กล่าวถึง
แสงอายุของเทวดาในที่นี้ ก็เพราะสังเกตได้อยู่ง่าย ๆ ว่ามักประดิษฐ์เทวรูป
ไว้ให้ดูเหมือนพระเจ้าแผ่นดิน หรือจะพูดกลับว่า พระเจ้าแผ่นดินในโบราณ
มักเอาเยี่ยงอย่างเทวรูป ก็ ได้เหมือนกัน

ทศายุธ คืออะไรนั้น ตำรา อังคุตตรกามิกาศม ตอนที่ ๖๔ และตำรา
ปฐกถารณาคม ตอนที่ ๓๔ กล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า

วขุรี ศกฺติ จะ ทณฺฑา จ ขทฺถํ ปาสิ ตถางฺกุสม
กทา คุริสุตํ ปทุมํ จ จกฺริ เจติ ทศายุธม

แปลว่า ทศายุธคือ รัชราวุธ ทอกลชัค ไม้ตะพด คาพ บ่วง ขอช้าง ไม้ตะบอง
ตรีศูล ดอกบัว แลจักร

ตำรา จัณณทรโมคตพรพราณ กล่าวว่ พระแสงอาวุธของพระนงรายณ์
คือ ๑. ศักดิ์ (ทอกลชัค) ๒. ทณท (ไม้ตะพด) ๓. ชรรค ๔. บาศ์
๕. ธง ๖. ศทา (ไม้ตะบอง) ๗. ตรีศูล ๘. คังช ๙. เทติระ (ชวาม
ษะนิค ๑) ๑๐. ภิณทระ (ตั้ง) ๑๑. อุกศร แลระ ๑๒. ธนุ

ในหนังสือ *Elements of Hindu Iconography* ของโคปป์นาดราว ภาค ๑
ตอน ๑ ข้อความต่อจากหน้า ๕๕ เรียกว่ *An Explanatory Description of
the Technical Terms Employed in the Work* นั้นกล่าวว่ อาวุธที่สำคัญ ๆ
ที่พบในมือเทวรูปคือ ๑. คังช ๒. เชฏก (เชน) ๓. ชญวางค (กะตุก
ศอกหรือแขน) ๔. องกุศ (ขอช้าง) ๕. จักร ๖. ฐงก (เหล็กสะกดหิน)
๗. บาศ์ ๘. ไม้ตะบอง ๙. พาณ (ลูกศร) ๑๐. ไฟ ๑๑. รัชราวุธ
๑๒. ชรรค ๑๓. ปรัศู (ชวาม) ๑๔. ศูล (ทอก) ๑๕. ศักดิ์ (ทอกลชัค)
๑๖. มุสต (ไม้หอมข้าว) แลระ ๑๗. ไถ หนังสือเล่มนี้มีคำอธิบายลักษณะ
แลรูปของอาวุธเหล่านั้นด้วย จึงเห็นได้ว่าไม่กล่าวถึงปืนเลย

ได้สอบดูตำราอีกเล่ม ๑ คือ ราชานิกเชกปุโรยค ของยาญิกเทวภัทร
ซึ่งว่าด้วยพิธีการราชานิกเชก ตอนท้ายตำรากล่าวถึงการฉลองข้างคั้นม้คั้น
พระแสงอาวุธ ๖๑ ที่พอจะนับเข้าในจำพวกพระแสงมีเพียง ๖ สิ่ง คือ
๑. พระชรรค ๒. กุษุริกา (พระแสงดาพลสั้น) ๓. เกทาร (แปลไม่ออก)
๔. พระแสงธนู ๕. กุมุค (พระแสงทอก) แลระ ๖. กนทกทณท (ธารพระกร
ทอง) ไม่นั้น

ที่ ไม่กล่าวถึงนั้น ในบัญญัติอาวูรเหล่านี้ คงเป็นด้วยเหตุอย่างเดียว
กันกับที่ ไม่กล่าวถึงอาวูรอีกพวก ๑ คือ ทิพยาตฺถ์ เช่น พรหมตฺถ์
เป็นต้น คือ หากว่าเป็นแต่ของสมมติขึ้นมากล่าวในทางวรรณคดี ก็ไม่น่า
จะนับเข้าไว้ในบัญญัติของจริง ๆ จริง ๆ เป็นธรรมดาอยู่เอง หากว่าไม่ใช่ของ
สมมติ แต่เป็นของที่ โดมใช้อยู่จริง ๆ เช่นอย่าง คร. โอปเปอร์ต อ่าง
หลักฐานอธิบายไว้ในเรื่องนั้นแล้ว ก็เป็นอาวูรวิเศษ ซึ่งว่าตามข้อความใน
หนังสือเรื่องโบราณ (อิติทาส = ปุราณ) พลกฤษณ์ (นักวิทยาศาสตร์
ครึ่งโง่) ผู้คิดประดิษฐ์ สงวนไว้ไม่ให้แพร่หลายออกไปนอกวงบุคคล
จำนวนน้อย ผู้ที่เห็นว่าสมควรได้รับอาวูรเหล่านี้ ไม่ใช่อาวูรสำหรับคนทั่วไป
ไป น่าเสียดายที่นักวิทยาศาสตร์สมัยนี้ ไม่รู้จักสงวนวิชาไว้เท่านั้นอย่างพวก
ฤษณ์ ปล่อยให้ความรู้ของตนกันคว่ำมาได้ เป็นตำราคู่มือของบุคคลผู้สร้างอาวูร
ยุคภวัตินิครายแรงในปัจจุบัน ซึ่งทำให้โลกหวาดหวั่นต่อภัยสงครามอยู่
ทุกวันนี้

ขอแสดงความนับถือ

ป.ส. ศาสตร

ตำหนักปลายเนิน กลองเตย

วันที่ ๑๖ มกราคม ๒๕๗๑

พระยาอนุমানราชอน

หนังสือของท่าน ลงวันที่ ๕ มกราคม ได้รับแจ้ง

ขอบใจท่านเป็นอย่างยิ่ง ออกคำให้ตั้งแรงเปนหนักเขมพพา ช่วยค้นหา
หัดก็พระแสงอัญญาวุชให้ ถึงแม้จะหาหัดก็ตรงไม่ได้ ก็ได้ตั้งซึ่งแฉดต้อม
เปนอันพอใจอย่างยิ่งแล้ว ฉันคิดว่าพระแสงอัญญาวุชนั้น จะมาแต่ที่ค่ายรคาม
บนตอกของพราหมณ์คำสัตว์นั้นเอง หากเทียบกันตรงกันถึง ๕ อย่างแล้ว คือ
หอก คาว ขอ กับ จักร ตระ แม้นักปราชญ์ราชบัณฑิตซึ่งพระบาทสมเด็จพระ
พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงตั้งถาม เพื่อจะทรงจัดทำขึ้นสำหรับการพระราชพิธี
บรมราชาภิเศกนั้น ก็มีไตรภพบังคมทูลยืนยันเปนแน่นอน ว่าแต่เข้าใจว่า
สิ่งนั้น ๆ เท่านั้น เปนแน่ที่จะต้องมีพลาดอยู่บ้าง ฉันพิจารณาพระแสงอัญญาวุช
เห็นมีซากนอยอยู่ถึง ๒ คู่

๑. คาวพระเลย กับ คาวเขน จัดว่าเป็นคาวใหญ่กับคาวเล็กเท่านั้น
คาวพระเลยเป็นคาวขนาดใหญ่ ทำไม้จึงเรียกว่าคาวพระเลยก็ไม่ทราบ คำพระเลย
จะควรแปลว่าอะไร ก็เคยคิดแล้วแต่ไม่ได้ความพอใจ ด้วยความหมายเปนไป
ได้หลายอย่าง

๒. ธนูศร คือปืนยากับปืนไฟ ปืนยาเปนของเก่า ปืนไฟเปนของใหม่
ที่จริงคำว่าปืนนั้น เปนชื่อของธนูศร มีคนพูดว่า ทธอ ปัน ก็เป็นชื่อตามเสียงที่
ฉันชู้ไปตั้ง ปัน ฉันก็ชอบใจ แต่ปืนไฟแย่งเขาชื่อไปใช้ก็หัด ทราบว่าไทย
หลายพวกเขาเรียกว่า ก้อง คือ กล้อง ไม่ได้เรียกว่า ปัน ท่านออกคำให้พยายาม

กันหนังสือเป็นหลายฉบับหาบ้นไฟ ได้ความปรากฏว่ารู้จักบ้นไฟ กันในแถว
บ้านเรา คณะแรก ๖๐๐ ปี นนทบุรี ไม่เคยรู้ระยะเวลาแน่มาก่อนเลย

ดูเหมือนท่านจะขงงงอยู่ด้วยชนิดบ้นประทักษิ์ป่าประจุกอย่างเก่า ด้วย
เห็นเขียนว่า บ้นคาบศิลา ถ้าขอมอยู่ อันบ้นประทักษิ์ป่าประจุกนั้น จัดตาม
ลำดับได้เป็น ๓ ชั้น ดังนี้

๑. บ้นคาบขุด นี้เก่าก่อนรู้จักตัดเหล็กไฟ ใช้ขุดจุดไฟคาบเข้าที่ปลาย
นก นกนั้นไม่มีดั่งปริง ค่อยเหนียวโน้มลงไปให้ขุดจุดติดดินหูไฟแดงเข้าด้ากต้อง
ทำให้บ้นด้นออกไป

๒. บ้นคาบศิลา นี้รู้จักตัดเหล็กไฟแล้ว ใช้ศิลาคาบเข้าที่ปลายนก
แต่มีแผ่นเหล็กติดคงไว้ตรงคินหู นกมีดั่งปริง เมื่อเหนียวโกนกอันคาบศิลาได้
ก็ดับลงบนแผ่นเหล็กด้วยแรงดั่งปริง เกิดประกายไฟติดคินหูแดงเข้าด้ากต้อง
ทำให้บ้นด้นออกไป

๓. บ้นแก้ว หรือบ้นพระนอนทองแดง หรือบ้น อิมพม ก็เรียก เป็ดยน
จทำไม่มรังคินหู แต่มีหลอดแทน ใช้แก้ว คือหมวกทองแดงหยอดคินประทัด
ดมครอบบนปลายหลอด เมื่อเหนียวโกนกกี้ดับลงไป แก้วก็แตกเป็นไฟ แดง
เข้าไปในด้ากต้อง ทำให้บ้นด้นออกไป

ชนิดคาบขุดนั้น เป็นแน่ว่าเกิดมาแต่แรก เวลาที่เรารู้จักบ้นไฟ
พระแสงบ้นทเรียกว่า ข้ามน้ำสโคง นั้น ก็เป็นบ้นชนิดคาบขุดนี้ ชนิดคาบศิลา
นั้นยังไม่ทราบว่าจะเกิดมาเมื่อไร แต่ ชนิดแก้ว นั้นเข้าใจว่ามีมาในรัชกาลที่ ๔
แห่งกรุงรัตน โกสินทรนเอง คือจากนนทบุรี บ้นบ้นสตันประจุกท้าย ซึ่งท่านคง
ทราบได้ค้แล้วไม่ต้องพรรณนา

ในที่สุดแห่งเรื่อง พระแสงอัษฎาวุธ นี้ จะขอแก้แทนนักวิทยาศาสตร์
สมัยนี้ ตามที่พราหมณ์ศาสตร์กล่าวคดีตนไว้ในท้ายบันทึก จานักวิทยาศาสตร์
สมัยนี้ ไม่รู้จักดวงวิชาใจเหมือนอย่างพวกฤษี อันไม่ใช่คำคดีตนที่ถูกคั่งของ
เดย เขาตั้งใจจะส่งอนเหมือนกัน แต่ผิดกว่าแค่ก่อนที่ตั้งสำคัญเหล่านั้นต้องการ
มีงานอนมาก จำต้องใช้คนมากช่วยกันทำ ความลำบากไม่ได้อยู่แก่คนคนเดียว
ซาเจ้าพวกจารบุรุษก็เต็มไปทุกหัวตระกูลแรงส่งอนไม่อยู่

เมืองหลวง ของท่าน ฉับบริบรองว่าเป็นคำเดียวกับ กลอง แกลอง ท่าน
ออกชื่อเมือง หลง พาให้หนักได้ว่า เคยเห็นหนังสือออกชื่อ นครเขลาง ชยัทโชน
ก็ไม่ทราบ อักษรโกดกับ หลง ทัง โกดกับ เขลาง คัจฉ ฉับริกได้ขอมาบอก
ท่านใหม่อีกคำหนึ่ง คือ แม่กลอง แม่ แต่งว่า คำนำ — คำนำกลอง —
คำว่า กลอง น่าจะเป็นคำเดียวกับ แกลอง นั้นเอง เมืองตรง เป็นชื่อที่เขียน
หนังสือ เกรงว่าจะไปเทียบเอาภาษาอื่นเข้า ภาษาไทยเราออกเสียงอักษร ตร
ไม่ได้ เช่น ตร ก็พูดว่า กร เมืองตรง ก็เรียกว่า เมืองกรัง โกดไปทาง
เมืองกลอง มาก

คำ เลี่ยมทุก ที่เข้ามาแต่ชื่อพระเจ้า กากวักที่ นนริบไม่อยู่

คำว่า เกว เปน เซา เปน คำ นนเคยเปเน มีคำไรตรงกัน แต่แต่
ก็เตือนไป ด้วยความหมายเตือนไปหรืออย่างไรนั้นแหละ

ท่านรู้ว่า สมเด็จพระสังฆราช เคยทรงสถาปนาด้วยมีพระสุพรรณบัตร
หนักดีแล้ว ฉับนอยากจะบอกต่อว่าคำ สมเด็จพระสังฆราช นั้น เป็นคำคฤภาค
ในครั้งพระนามสมเด็จพระสังฆราชดำ ไซ้ว่า สังฆปริณายก

ขอบใจท่านเป็นอันมาก ที่บอกให้รู้ว่า เสา กับ เส้า เป็นคำเดียวกัน
แต่ เสา หรือ เส้า นั้นเป็นถ้อยเรือกได้ ฉับนเคยคิดไม่เห็น ว่าเส้าที่กระทุ้ง

ในเรือตงนั้นเป็นอะไร ถ้าเป็นทงนั้นก็ระดานทง ก่อนนี้ไม่จำเป็นสำหรับแต่
จะถือเรือในทงขนาดนออย่างเตย จะใช้คาตาตงเมื่อเรือจะออก จะจอดก็ได้
จะใช้เปพหดกบักผูกเรือจอดก็ได้ ถ้าใช้เปพหดกบักผูกเรือจอดก็ไถ่เข้าไป
ข้างเต่าเป็นอันมาก แดวกเขาตอมนั้นเขามากระทงให้จงหระพายเรือแก่พวกคนพาย
เป็นอันตงรอยกันไต่หมด เสากับเสาคั้นไม้โทกบไม้มนั้น ไม่สำคัญอะไร
เป็นการเขียนหนังสือตามเตียงททุกเพยนไปเท่านั้น

คำว่า ทรงเสวย หนังสือของท่านเป็นเช่นนั้นจริง ๆ ไม่ใช่ฉันคิด

พรอ

กรมศิลปากร

วันที่ ๒๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๓

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบใต้ฝ่าพระบาท

พระวิจารณ์เรื่อง พระแสงอัฐฎาวุธ และพระอัฐบายเรื่อง ปิ่น ทิทรงพระ
เมศคาตรังประธานข้าพระพุทธเจ้า ในลายพระหัตถ์ลงวันที่ ๓๖ เดือนนี้ เป็นความ
รู้อย่างที่ข้าพระพุทธเจ้าเพิ่งได้ทราบเกล้าฯ ทรงพระแสงพระคุณอันเกล้าฯ
หาที่คุ้มกันได้

๓. คาบชะเลย ข้าพระพุทธเจ้าได้เห็นด้วยอย่างในหอพิพิธภัณฑน์ มีรูป
คล้ายงาช้าง ค้ำม้วน รัดด้วยเกล้าฯ ว่า เป็นคาบใหญ่ผิดแปลกกว่าคาบธรรมดา
สามัญ ข้าพระพุทธเจ้าคิดว่า คำชะเลย นอกจากมีความหมายว่า พวก
ข้าศึกซึ่งจับเข้ามา คงจะหมายความ ว่า แปลกพวกหรือผิดแบบแผนที่ออกกันว่า
ถูกต้อง อย่างคำว่า ชะเลยศักดิ์ ไตด้วย พวกชะเลยที่จับมา ก็คงหมายความ
ว่า พวกอื่นแปลกพวกของตน คำราชาชะเลยศักดิ์ ก็คือคำอื่นแปลกจากพวก
คำราชาที่กำหนดไว้ เมื่อเปรียบเทียบกันดังนี้ คาบชะเลย ก็น่าจะหมายความ
ว่า คาบแปลกพวก หรือผิดแปลกจากพวกคาบที่เคยใช้กันอยู่ คือเป็นคาบ
ของชาวต่างประเทศ ทรงพระเมตตาถูกสถานไร ขอรับพระบารมีปกเกล้าฯ เป็นที่พึง
แต่จะทรงพระกรุณา

๒. ที่ทรงเห็นว่า มีผู้ออกความเห็นคำว่า ปิ่น จะเรียกตามเสียงที่ตนชมนูไปตั้ง
ปิ่น ข้าพระพุทธเจ้าคิดว่าด้วยเกล้าฯ ว่า น่าจะถูก ในภาษามะธายูเรียกถูกชมนูว่า
อนักปิ่น อมุก ว่า ลูก ปิ่น ก็คงหมายถึงชมนู ในภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ ก็เรียกชมนู
ว่า ปิ่น แต่ไทยนุงเรียกว่า ปิ่นหน้า คำว่า หน้า คือหน้าไม้ ในภาษาไทยสยาม

แสดงให้เห็นว่า บั๋น กับ บั๋น เป็นคำเดียวกัน มีแนวเทียบ ครั้น ครั้น เป็นตัวอย่าง
เมื่อคำว่า บั๋น หรือ บั๋น ในภาษาไทย ไปพ้องกับ บั๋น ในภาษามรดาญ ก็เป็น
หลักฐานสนับสนุนคำว่า บั๋น ว่าคงคงตามเดิม เพราะภาษาไทยกับภาษามรดาญ
เป็นภคตระกูลภาษา แต่ไม่ปรากฏมีตาตเดาว่า บั๋น ในภาษาไทยพ้องกับ บั๋น ใน
ภาษามรดาญจะเป็นคำที่ขมเขาไปจากกัน แสดงว่า บั๋น เป็นคำคงจากเดิมได้แน่
แน่นอน อย่างเดียวกับคำว่า พ่อแม่ ซึ่งชาวพระพุทธเจ้าได้เพียรเก็บแตรจุดเขาไว้
ได้มากภาษาคงด้วยกัน ก็ปรากฏว่า ภาษาที่อยู่คนละทวีป เดียงก็งพ้องกันได้
บางภาษากกตบกัน เรียกพ่อว่าแม่ เรียกแม่ว่าพ่อ แสดงให้เห็นว่า เป็นคำต่าง
พวกต่างมี ไม่เคยมีกัน แตรคงคงจากเดิมที่เด็กเล็ก ๆ ดอนพูดในครั้งแรก ซึ่งใช้
ออกเดียงที่ริมฝีปากก่อน ถัดไปก็เป็นเดียงเกิดที่ฟัน คำว่า พ่อแม่ จึงมีเดียง
อยู่ในอักษรถูกตรึงปากแตรที่ฟันทางนั้น

ทางภาคอีสานนอกจาก บั๋น ยังมีคำว่า ผา อีกคำหนึ่ง ในภาษาไทยถิ่นอื่น
ชาวพระพุทธเจ้ายังไม่พบ มีแต่คำว่า ผา ในภาษาจีนชาวกวางตุ้ง แปลว่าคันทน
มีเดียงแตรความหมายใกล้กับ ผา มาก ในภาษาไทยสยาม ผา คงเห็ดอออยู่เพียง
เป็นคำช้ชนรองขึ้นเท่านั้น

หน้าไม้ ในภาษาไทยถิ่นอื่นแทบทุกถิ่น เรียกว่า หน้า คำเดียว ไม่มี
คำว่าไม้ ภาษาบักซ์ได้เรียกกระดุน ทำด้วยไม้ไผ่กต่ายหน้าไม้ว่า นู คงจะ
เป็นคำเดียวกับ หน้า ในภาษาไทยถิ่นอื่น จีนเรียกหน้าไม้ว่า ไท๋ (กวางตุ้ง)
แตร ไท๋ (แต้จิ๋ว) ภาษาญวนเรียกได้ทั้ง ไท๋ แตร หน้า

คำที่ใช้เรียกธนู ในภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ ยังมีคำอื่นเรียกได้อีก เช่น ภาษา
ไทยคำนี้ เรียกว่าคันทนว่า กัง เรียกธนูว่า ลัม ในภาษาจีน กุง (กวางตุ้ง)

หรือ เกง (แต่ใจ) แปลว่า คันธนู ถูกขมูว่า กุงจัน (ทวางคั้ง) หรือเกงจ
(แต่ใจ) คำว่า กุงจัน เทียบกับคำว่า กุงคิลป ก็ใกล้เคียงมาก ไทยพายัพและ
อีสานเรียกคันธนูคันธนูว่า กัง ไทยใหญ่เรียกหน้าไม้ว่า ก้อง คำว่า ก้อง
ที่แปลว่าคันธนู ถ้าเทียบกับคำว่า โกง หลังกุง หลังโกง โกง คึง อึง รึง
ก็แปลกก็เคียงและควาหมายคล้ายคลึงกันทุกคำ เห็นด้วยเถิดว่า คำจาก
ที่มาคำเดียวกัน

คำว่า ปืนไฟ ในภาษาไทยต่าง ๆ มักเรียกกันต่าง ๆ เช่น ไทยอาหม
เรียกว่า ก้อง กงจะเป็นคำเดียวกับกลอง เรียกปืนเล็กว่า ก้องน้อย ปืนใหญ่
ว่า ก้องหลวง ไทยใหญ่เรียกก็อย่างเดียวกัน เรียกหอกปลายปืนว่า
ก้องสขหอก คือของที่ปากมีหอก ดั้งปืนใหญ่เรียกว่า อม็อก ตรงกับคำ
ทางพายัพและของพม่า ดังที่จะได้มาจากคำของพม่า

ไทยทางตะวันออก คือไทยนุง ไทยไท้ และไทยชาด เรียกปืนไฟว่า ชุง
ไทยยัยยว่า จ้อง ญวนเรียกว่า ชุง ก็คล้ายเถิดว่า กระจุก ในภาษาไทย
จะมาจาก ลูกชุง คัง ก ในคำว่า ลูก จะตรงมาอยู่กับ ชุง กลายเป็น กระจุก
และ กระจุก ปืนไฟเป็นของใหม่ คำที่ใช้เรียกจะต้องคิดหาคำขึ้นใหม่ คำจึง
พียงกันเป็นพวก ๆ

ในภาษาไทยสยาม ยังมี สีนาด อีกคำหนึ่ง คำนี้มีอยู่ในภาษามอญ
และภาษาข่าแทบทุกพวก เป็นแต่เพี้ยนเสียงเป็น ลิลาด ชินาด และอื่น ๆ ใน
บางถิ่นคำนี้จะเป็นอย่างในภาษาตระกูลมอญ—เขมร เพราะไทยถิ่นอื่นไม่ปรากฏ
ว่ามีใช้คำว่า สีนาด เลย

บัณฑิตเรียน โนเชมร ก็มค้ำจ๋า เมริม โนเมตายุมี่ มาเรียน แปรดจ๋า
บั้นใหญ่ ข้าพระพุทธเจ้าเคยอ่านพบว่า คำนี้มาจากภาษาโปรตุเกส แต่ค้น
หาหลักฐานอีกไม่พบ คิดด้วยเกล้า ๆ ว่า บัณฑิตเรียน คงจะเป็นบั้นใหญ่ของ
เกาทัณฑ์จมนั่งคั่นอยู่ จะถูกมีดสังหารไว้ ขอประทานทราบเกล้า ๆ ส่วนคำจ๋า
บั้นจ๋าจริง มณฑก นกอัย เป็นบั้นอะไร ขอพระเมตตาทราบเกล้า ๆ ด้วย

๓. ที่ประทานคำจ๋า นครเขลาง และ แม่กลอง มานัน ข้าพระพุทธเจ้า
คิดด้วยเกล้า ๆ ว่า เป็นคำในพวก กลิ้ง ตรัง คังศรีลังกา มา แสดงให้เห็นว่า
คำ ๆ เดียวกัน เมื่อกระจายออกไป เดียงก็เพี้ยนไปตามท้องถิ่น และคำนั้นเมื่อ
เรียกเพี้ยนออกไป ก็ดกกับเดียงคำอื่นที่มีความหมายแปลได้ ก็ถูกแก้เดียงดาก
เข้าความไปตามคำนั้น คำที่แท้จริงของเดิม ก็อาจหายไปหมดเท่าที่จะค้นคว้า
หาคำเดิมได้

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรดเกล้า ๆ

ข้าพระพุทธเจ้า *Mr. S. Chulabongkorn*

ขอประทานกราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ
นริศรานุวัดติวงศ์

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓๐ มกราคม ๒๔๗๓

พระยาอนมานราชชน

หนังสือของท่าน ลงวันที่ ๒๓ มกราคม ได้รับแล้ว

ตามขะเลย ไม่ใช่คาบไทย เป็นของต่างประเทศนั้นแน่ ชื่อของมัน
แสดงว่าตีมาได้ แต่จะตีได้มาแต่ไหนครั้งไรนั้นไม่ทราบ

คำว่าขะเลย ตามที่ฉันเคยคิดมาก่อน พยายามไปไต่ของทาง
คอกคนหรือของซึ่งตีมาได้การทาสักก็เรียกว่า ขะเลย คนแตรของอันไม่เกี่ยว
แก่หัตถงก็เรียกว่า ขะเลย มีอย่างคือ ขะเลยศักดิ์ ในต้องอย่างนั้นผิดกันมาก
จะว่าแต่ด้วยคน ขะเลยศักดิ์นั้นเหมือนกับนักโทษ ขะเลยศักดิ์ นั้นเป็นตำมัญ
เท่านั้นเอง ไต่ของคิดหาคำแปลก็หาไม่พบที่เหมาะจึงได้ระงับไว้ ด้วยไม่มีสระ
ที่จะต้องไรคำแปล เป็นแต่คิดเล่น ท่านแปลว่าอัน ถิ่นความไปได้ทั้งของทาง
แต่ฉันรู้สึกว่ามันผิด ถ้าเปรียบเทียบกับข้างก็ควรจะไม่อ้อ

ชื่อที่ท่านบอกภาษาต่าง ๆ เรียกว่า อนุสร นั้น มีประโยชน์ให้ความรู้แก่
ฉันจนเป็นอันมาก จับใจในคำ ผา เคยได้ยินพูดว่า ขันผา มาแต่ไหนแต่ไร
แล้ว แต่ไม่เคยนึกเลยว่าจะมีความหมายอยู่ในนั้น

คำ สีนาค ทราบมานานแล้วว่าเป็นไฟ แต่ไม่ทราบว่าแปลภาษาอะไร
มาแต่ไหน ท่านบอกให้ทราบที่มา ชอบใจท่านเป็นอันมาก ส เป็น อ ช แด
ล เป็น ค น นั้นไม่ประหลาดอะไร ย่อมดับเบียดกันอยู่เสมอ

ชื่อขันทาเรียม ได้เคยเห็นหนังสือหรือทงคนพูดด้วย เป็นว่า ขันทาเรียม
ไม่อัศจรรย์อะไรที่มิเอกไทยระกอบชน แต่ฉันก็ไม่ทราบว่า เป็นชนิดใด จน

กระทรวงทราบจากท่านบอกว่า มงชายเรียกขึ้นใหญ่ว่า มาเรียม เป็นโกธ่มากที่สุด
ถ้าตงหน บัษษาหรือม ก็หมายความว่าขึ้นใหญ่เท่านั้นเอง ไม่จำกัดชนิด
ขึ้นจางก็ มณฑก นกลัษ ฉันทเห็นแต่หนึ่งชื่อ ไม่ทราบว่ามีชื่อไหนเป็นขึ้นชนิด
ไรเหมือนกัน ตั้งเกิดโดยชื่อแต่เห็นแต่ขึ้นนกลัษ ว่าควรจะเป็น บัษคาบคัลลา
นั้นเอง

จะหวดกล่าวพาตพิงไปถึง พระแสงอัฐภาวธ อัก ด้วยมีชื่อ พระแสง
อัฐภาพานร อันเป็นช่อมจางวน ๘ คถ่ายกัน มีพระแสงดาพชออย่างนั้น ผัก
จำหลักเป็นรูปพระยาจางนรทหารพระราม ๘ คนตงยา เขาว่าสร้างไนรัชกาลที่ ๓
ดูเป็นชอไปที เหตุด้วยพระยาจางนรมี ๑๑ คน ทำไมจึงเอาแค่ ๘ คน ก็คงเป็น
เพราะจะได้กับชื่อ อัฐภาพานร เท่านั้นเอง ชื่อนนคงมีมาก่อน สร้างพระแสง
ดาบจนประจบเอาที่ตง ชื่อเต็มนั้นจะหมายถึงอะไร หรือเต็มจะเป็นคำอื่น แต่
เรียกเฉไฉกันมากก็เป็นได้ มีเงาอยู่อย่างหนึ่งที่ตราพอกพระยาพิชัยสงครามเป็น
รูปพระยาจางนร แต่ก็หากควรจะเป็นพระแสงไม้ ทั้งตราตำแหน่งที่ปรากฏใน
กฎหมาย ก็ไม่มตง ๘ แต่ชาตจกนกันมี เป็นแต่เปตียนท่า

พรอ

คำหนักปลายเนิน กลองเตย

วันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๓

พระยาอนุมาตราชน

จะแจ้งรายงานเรื่องคำ ยกทองล่องจวนเจดคล ให้ท่านทราบ ว่าฉันได้
ทูตหาหรือสมเด็จกรมพระยาตำราง ๑ ออกไปถึงคำนั้น ไปรดประทานพระตำราง
อธิบายมาว่า สมบั๊กล่องจวน ซึ่งฉันไม่ทราบว่าเป็นผ้าส้มบั๊กชนิดไหน
ทรงทราบอยู่ว่าเป็นผ้าทองพรมมีเชิงตาย (คำ ทองพรม หมายถึงจามคำ กลางเป็น
สีเขียวไม่มีตาย คือผ้าพรมนั้น) ผ้าส้มบั๊กชนิดนั้นฉันไม่เคยเห็น แต่ปรับกัน
เข้าไม่ได้ฉันขอ สมบั๊กล่องจวน ทรงฉันนั้นฐานตามแนวฉันว่า ยกทองล่อง
จวน จะเป็นผ้าทอทองยกเป็นตายแต่เชิง ส่วนทองพรมเป็นไหมเกลี้ยงสีเขียว
อย่างที่ทุกอันเรียกกันว่างามองเข่งนั้น ถ้าตามที่ทรงฉันนั้นฐานอย่างนี้เป็นถูก
แล้ว ผ้าล่องจวนทั้งหลายก็ตกเป็นผ้าทองพรมมีเชิงตายอันด้วยกัน ส่วนคำ เจดคล
นั้น ทรงฉันนั้นฐานว่าจะเป็นชื่อตำบลท่ามาอนนั้น เช่นเดียวกับฉดองพระองค์
ครยบัตตะหล่า นนทคยเขบชนตงยมาทมาแต่เมืองบัตตะหล่าในอินเดีย ซึ่ง
ฝรั่งเขียนชื่อเป็นหนังสือฝรั่งว่า Pataila

ตามที่ทรงฉันนั้นฐานเช่นนี้ จะถูกหรือผิดก็ตามที่ ฉันก็บอกมาให้ท่าน
ทราบไว้ เพื่อตราไว้พิจารณาสอบสวนต่อไป

พรอ

กรมศิลปากร

วันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๓

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบใต้ฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับตายพระหัตถ์ลงวันที่ ๓๐ มกราคม แดงวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ รวม ๒ ฉบับ พระเดชพระคุณต้นเกล้าฯ หาทักดูมิได้ ข้าพระพุทธเจ้าคิดขุระเป็นกังวลด้วยเรื่องจดศพพหุหนังสืออยู่ จึงได้กราบทูลขอขมาตายพระหัตถ์ฉบับแรกมาดำซ้ำ ทงนพระอาญาไม่พินเกล้าฯ

เรื่องพระแสงอัญญาพานร ข้าพระพุทธเจ้าเพิ่งทราบเกล้าฯ ต่อเมื่อครัดประทานถามมาในคราวนี้เท่านั้น จะมีพระแสงชนิดไรบ้าง ข้าพระพุทธเจ้ายังไม่เคยพบ ได้สอบถามพราหมณ์ ป.ณ. ศาสตร์ ที่ว่าทางอินเดียไม่ปรากฏว่ามีพระแสงอาวุธที่มีเรื่องเกี่ยวกับพดกพญากวนรเดย

บนบาเรียม นายคัมโปต์ กงสุตเยเนอราลโปรตุเกศ บอกแก่ข้าพระพุทธเจ้าว่าเป็นปืนใหญ่ขนาดเล็ก เหตุที่จระเรียกว่า บาเรียม ว่ามาจากเรื่องชาวโปรตุเกศรบกับพวกอาหรับ ทหารโปรตุเกศออกนาม แม่พระ ว่า อเวมาเรีย ในขณะที่ยังปืนใหญ่ เป็นท่านองขอให้ทรงช่วยเหลือ พวกอาหรับโดยนคำว่ามีเรีย ถ้าคิดผิดว่าเป็นชอบัน จึงนำคำ มาเรีย ไปใช้เรียกปืนใหญ่ชนิดนั้น และคำว่า มาเรีย ในภาษายิวและอาหรับ เรียกว่า มีเรียม หรือ มาเรียม และคงจะเป็นเพราะชาวอาหรับนำปืนใหญ่ชนิดนั้นเข้ามาทางตะวันออก คำว่า มาเรียม จึงคิดมาด้วย และกลายเป็นชื่อเรียกปืนใหญ่ไป ตามที่กงสุตโปรตุเกศอธิบายให้ข้าพระพุทธเจ้าฟัง จะเท็จจริงประการไรไม่ทราบเกล้าฯ แต่ก็น่าฟัง คิดด้วยเกล้าฯ ว่า คำ มาเรียม นี้เอง ที่คงมาเป็นชื่อของผู้หญิงแซกว่า แม่เทเรียม

เรื่องท้ายกทของล่องจวนเจตคลี ทมพระเมตดาปรธานมา ข้าพระพุทธ
 เจ้ารับได้เกล้าฯ เป็นความรุเพมชนอกชนหนึ่ง ข้าพระพุทธเจ้าจะได้ตั้งดวงหา
 คำแปลในคำว่า จวน คือไป เชื้อดวยเกล้าฯ ว่า จะเป็นคำมาจากอินเดียหรือ
 มลายู ส่วน เจตคลี มีชื่อท โทถกนท ตาคลี เป็นชื่อสถานรถไฟอยู่ในจังหวัดนคร
 สวรรค์ แต่ก็ไม่ปรากฏว่ามีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับกาทรทอน้ำ ดังที่ เจตคลี จะ
 เป็นชื่อเมืองในต่างประเทศ ก็ไม่ทราบเกล้าฯ ว่า คำ บัดตะหล่า ข้าพระพุทธเจ้า
 หดงค้นหาในภาษามลายู แดะภาษาอื่นคงตามอยู่นาน เพิ่งจะมาทราบเกล้าฯ
 ว่า เป็นชื่อเมืองในอินเดีย โดยที่ข้าพระพุทธเจ้าหาได้นึกเฉียดไปถึงไม่ เป็น
 ความเขดาของข้าพระพุทธเจ้าแท้ ๆ

เมื่อเร็ว ๆ นี้ นายดงกาดินา ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ มาให้
 ข้าพระพุทธเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าพดกดู พบคำที่แปลไม่ออกชยเป็นอันมาก แต่
 มตางคำทพอจะเดาได้ จึงขอปรธานดวรายงานตามทข้าพระพุทธเจ้าคิด
 เห็นคือ :-

บ้านาน ใช้ในความว่า ยกบ้านานเทวดา เช่นนั้น บ้านาน ก็คงตรง
 กับ สังเวช หรือ ขนขาน ถายดคำ ขาน ออกกก็เป็น บ้านน ถายดคำ ขน ออก
 ก็เป็น บ้านน ไม่ปรากฏมท ไช แต่เสียงแตรกจามโถดไปทาง กำนน เมชดอยแนว
 ค่ายดนี้ บ้าเทวด ก็น่าจยชตมาจาก เขต แต่ เขต ไม่ปรากฏมท ไช เรชงกยชน
 ในคำรากษคศาสตร์ เรียชชอว่า Affix แปลว่า เอาคำทไมได ไชเป็นคำพูด
 โดยด่าฟัง เชาไปคือเคมคำทมี ไชเป็นคำพูด โดยชกคิในภาษา แดะแบ่งไว้ ๓ อย่าง
 อย่างหนึ่งคือชางหน้าเรียกว่า Prefix ตรงกับดงชูปดร์ท คือชางหลังเรียกว่า
 Suffix ตรงกับดงบักชย คือเข้าตรงกลางเป็น Infix เห็นจตรงกบคำว่าดงฮาคม
 ในภาษาตระกูลมอญ-เชมร แดะตระกูลภาษาชวามลายู มักเป็นชนคคชหน้า
 แดะคชกลาง ส่วนคชหลังไมมี วจชคชกลาง มักคชในทลคจกพยัญชนระดว

แรกของคำ โดยใช้ um หรือ umn ถ้าใช้ตัวอักษรโรมัน ตรงแต่พยัญชนะ
กระจายอยู่เป็นต้ว ๆ เห็นคำที่เติมได้ง่ายเช่น BAN = B-UMN-AN
TRAP = T-UM-RAP คิดด้วยเกล้า ๆ ว่า ถ้าเรียกคำคำเติมหรือคำต่อ
จะคิดว่าคำยัด ข้าพระพุทธเจ้าตของคตคตคำชน คือ ถ้าเป็นคำชนก็มีคความหมาย
อย่างเดียวกัน หรือคตยาคตคตกันเรียกว่า คำซ้อน เช่น เลือแสง เลือสาตอาตนะ

คำที่ซ้ำเสียงเรียกว่า คำซ้ำ เช่น ดี ๆ เล็ก ๆ

คำที่มีคความหมายตรงกันข้าม เรียกว่า คำคู่ เช่น พ่อแม่ ขาวดำ

ดีชั่ว ใน กฎหมายเก่ามีคำว่า เลว เช่น ช่างเลว คงหมายความว่าช่างด่ามั่ว
น่าจะไม่ว่าหมายคความว่าไม่ดี เพราะฉะนั้น ดีเลว ที่เคยใช้พูดเข้าคู่กัน จะผิดคู่
ควรจะเป็น ดีชั่ว

ถ้า ใน กฎหมายเก่ามีใช้คำนำอยู่หลายแห่ง เช่น เป็น ๔ ถ้า คำนำจะ
เป็นคำเดียวกับคคำว่า ตา ในคความหมาย ตาข คือ คราวน ครวงน ทน คำว่า
ทาท ก็อาจเป็นคำเดียวกัน

คำว่า มารดา เขียนเป็น มาตดา ทุกแห่ง คำเติมเป็น มาตฤ หรือ มาตา
คจ น มาจากไหน คำว่า มารยา ก็เช่นเดียวกัน คำเติมเป็น มายา แต่เขียน
เป็น มานยา คิดด้วยเกล้า ๆ ว่า จะเกิดเพราะ ม เป็นเสียงนาตัก จะกังวานอยู่นาน
จึงเกิดเป็นเสียง น ตามมาด้วยนิต ๆ ที่เปลี่ยนจาก น มาเป็น ร รุ่งคด้วยเกล้า ๆ
ว่า จะเกิดจากจชเขียน ครังโบราณชอบใช้ ร แทน น มีตัวอย่างอยู่หลายคำ
เช่น แม่มนร ชนอร ตร เดียรดาษ คำหลังน่าจะมาแต่คำว่า คนดาต

แผลโลม อาจกลตมกตั้นเสียงเป็น ประโลม

ชาวกำนัน ในกฎหมายเก่า มีข้อความชวนให้คิดว่า มีทั้งหญิงและชาย
คำว่า ยิมร้าย น่าจะตรงกับคำว่า เสียใจ ในภาษายัจจุบัน เช่น ขมิควรให้ผู้
คร้ามขนิขนิร้าย คำว่า กพยักลอน ใช้ว่า กายัโคลง แต่คงว่า กลอน จะมีท

หตงหรือยังไม่เป็นทนิยมกัน ในสมัยนั้น มายโรง ความไม่ กฎหมายเก่า จะเป็น
ควไม่หรือผู้จัดการละคร ไม่ได้หมายความว่าคว้นโรง หรือตั้งละครที่เป็นพระ
เอก หมั้นธารกำนัลทูลถวายดอกไม้ ก็ด้วยเกล้า ๆ ว่า จะเป็นชื่อตำแหน่ง
คงไม่หมายความว่า ธารารณ คิงโนเวธานี

พวกวิเศษ ทำไมจึงเกี่ยวกับควว ขอประทานพระเมตตาทราบเกล้า ๆ
ด้วย ล้วนคำว่า ควว ทางภาษาไทยก็ขึ้นไว้ ในความหมายว่า ตั้งของ เช่น
คววทาน (ของถวายเป็นทาน) คววอันควรวโรก เป็นคัม

ยงธนูแพ่เลี้ยง เห็นจะเป็นยงธนูแพ่เลี้ยง (ผา) เพราะอีกแห่งหนึ่งมี
ว่า ตราเลี้ยงผาขุนเทพวราชุน

สัสดี มีมุขอธิบายว่า มาจากคำ สรัสวดี แต่ใน กฎหมายเก่า ถ้าคำ
ไหนเป็น สรัสวดี ก็มี พระ นำหน้าแต่แยกกับ สัสดี เสมอ

โสโครก เขียนเป็น โสภโครก ถ้าเช่นนั้น สกปรก ก็คงเป็น โสภไปรก ได้
ตามที่กราบทูลมานี้ จะผิดถูกสถานไรขอรับพระบารมีปกเกล้า ๆ เป็นที่
ฟัง แล้วแต่จะทรงพระกรุณา

ข้าพระพุทธเจ้าได้ให้เขาแปล ตำนานสุวรรณโคมคำ จากภาษาพายัพ
พบคำว่า ยัง ไว้ในประโยคที่ติดกับกรุงเทพ ๆ เช่น ก็เห็นยังรอยเนื้อ ให้มาเอา
ยังรัตนมณี เขามั่งยังรัตนมณี ก็พร้อมกันเขายังผืนผ้า แล้วลักเอายังรัตนมณี
ตั้งเกิดดูความไม่ คำว่า ยัง จะตรงกับที่ไซกันว่า ซึ่ง ว่า มี
ควรมีควรวแล้วแต่จะไปรกเกล้า ๆ

ข้าพระพุทธเจ้า Mr. E. Chuanbunwong

ขอประทานกราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ
นริศรานุวัดติวงศ์

คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓๓ มีนาคม ๒๕๑๓

พระยาอนมานราชชน

ได้รับหนังสือของท่าน ลงวันที่ ๖ มีนาคม นั้นแล้ว

ข้อปัญหาที่ถามถึงชุดเยเนอรัลโปรดุคเกบออกอธิบายนั้นคือ ถึงจะ
ถูกหรือไม่ถูกก็ฟังได้ ขอให้ท่านคิด คำว่า ฟัง ดูที่แปลไม่ใช่หมายความว่าเข้าหู ที่ไป
ทางข้างเข็ม เช่นว่า ฟังได้ ฟังไม่ได้ ว่าได้ไว้ฟัง ว่าไม่ฟัง เป็นต้น

ท่านปรึกษาไปในคำเก่าต่าง ๆ ตามคำนั้นอาจตอบได้ ตามคำก็ตอบไม่
ได้ ด้วยคิดไม่เห็น

บ้านาน คำนี้เราเขียน บ้านานู เขมรเขาเขียน บ้านาล แต่เป็นแน่ว่า
ยึดมาจาก บ้าน เช่นเราพูดว่า ขนบ้าน คำ ขน กับ บ้าน ก็คิดว่าเป็นคำเดียวกัน
เช่น ทยด ทยัด ทยาด เข้าใจว่า ทยด อ่านอย่างไทย ทยัด อ่านอย่างบาลี
ทยาด อ่านอย่างเขมร เพราะเขาไม่มโนมัต เขาใช้ดากข้างแทนไม้ผดมากที่
เคยดู คำที่คนคงชอว่า ค่ายด นหนักคดคงอย่างฟังไปโดยปัจจุบัน ถ้าจะย่นคำ
นั้นไว้ คำตรงกันข้ามที่ก็จะเห็นว่า ค่าย่น เช่น เสวย เป็นค้าย่น มันแปลว่ากิน
สังเวยกก็ค้ายด มันแปลว่าเจียง ย่น ค้ายัด และ ค้าย่น นั้น ตามที่พบทางค้ายด
ค้าย่น ตามที่พบแต่ค้ายด ตามที่พบแต่ค้าย่น เข้าใจว่าเพราะเรายังอ่าน
หนังสือน้อย ไปอ่านพบในภาษาเขมรก็หลายคำ ซึ่งเขามองค้ายดค้าย่นแต่เรา
มีอย่างเดียว เช่น เปงอ บ้าเรอ สคัล ล้าคัล (เราเขียนสำคัญ) และ สดบ
สันดบ เป็นต้น

ท่านคิดคงชอคำนั้น แต่ตามคำนั้นก็เห็นด้วย ตามคำก็ไม่เห็นด้วย เช่น
เสอสำคัญฮากนะ คงชอว่าคำชอนนั้นเห็นด้วย แต่คำ ดี ๆ เล็ก ๆ คงชอว่า
คำชานนั้นไม่เห็นด้วย มันเห็นได้แต่พหูพจน์ เช่น ลูก ๆ หลาน ๆ ได้แก่อีกมาก ๆ

หลานมาก ๆ หรือถูกหลานคน หลานหลานคน ล้วน พ่อแม่ จัดว่าเป็นคำคำ
นั้นเห็นด้วย คำยัด คำย่น จะเขียนเป็น คำเค็ม คำเค็ม นั้น โทงท้อถูกมากจน แต่
เค็มกับเค็ม โทงท้อมาก คนที่ตั้งใจจะหัด ถ้าจะใช้ว่า คำเค็ม คำยัด
จะได้หรือไม่

ดิ คำนี้เขาถูกกับคำอื่นไปได้หลายคู่ เช่น ดิชั่ว ดิร้าย ดิเล็ย ดิเลว
เลว ท่านเข้าใจว่าเป็นคำม้วนนั้นถูกแล้ว ไม่ใช่ไม่ดิ

ตว คำนี้ ฉันเข้าใจว่าเป็นคำพูด จะเขียนลงไปในหนังสืออย่างไรถูก
ก็ไม่ทราบ เดี๋ยวคัดด้วยกับ กะ และ ตะ เช่น ข้างกะเกลือ ตะกั ตะนี้ ถ้า
เขียนเป็นหนังสือก็เอา กะ เป็น กัย เป็น แก่ เอา ตะ เป็น แต่ เป็น ต่อ เห็นตะ
จะไม่ใช้คำเดียวกับ ท้า คำใน กฎหมายเก่า เขียนว่า เปน ๔ ถ้า จะเปน ๔ ทำ
อย่างเดียวกับ รำเพลงช้า ๓๒ ท้า ธรรมดา ไม่ทราบความพอที่จะสังเกตได้ว่าผิด
หรือถูก

มารดา ฉันคิดว่าเขียนโดยสมัคร เพราะต้นศัพท์มี มาตฤ แต่คำ
มารยา นั้นเคยรู้ตั้งมาแต่จว่าเหตุ ด้วยคำต้นเป็น มายา เท่านั้น

เคียรดาษ จะมาแต่ดินดาล หรืออะไรก็ตาม แต่เดียง อีร อีร เป็น
เอียร นั้นมีมากนัก เช่น นีรเทศ เป็น เนียรเทศ จีรกาล เป็น เจียรกาล ยึด
เป็น จำเนียรกาล อีกต่อไปก็มี

แพละโลม เป็น ประโลม แน่

ชาว ปรากฎใน กฎมณเฑียรบาล ฉบับหมอบรัดร์แต่พิมพ์หน้า ๓๒๐
คู่เป็นหมายความว่าผู้ชาย โดยมีคำว่า อึ่งชาวกำนัลศรีกำนัลเป็นชู้
กับ.....ศรี นั้นคิดว่าเขียนเตาผิด กฎหมายบทนั้นคงลอกมาจากเขมร เขมร
เรียกผู้หญิงว่า สรี ดับทีมาจากคำ สตรี แห่งภาษาสันสกฤต คำ กำนัล จะแปล
ว่าของให้ มีคำว่า ของกำนัล อยู่เป็นเหตุ ชาวกำนัล สรีกำนัล เห็นจะเป็นชาย

หญิงพวกภริยาของกำนันหุดอง หมั้นธรรกำนัล เป็นตำแหน่งข้าราชการ เห็น
จะเป็นนายแห่งพวกนั้น ย่อมอยู่จนเดยวัน เป็น ขุนทิณบรรณาการ ขุนธรรกำนัล
เห็นจะเป็นชายชวา ชื่อ ธรรกำนัล หมายความว่า เป็นผู้ถือของกำนัน คือเป็น
ผู้รักษา ธรร นนหมายว่าตรง ไม่ได้หมายความว่า ตำราธรร ทราบว่าแต่ก่อน
ข้าราชการทั้งสองนั้น มีหน้าที่ไตร่ตรองคดีไม่เงินทองของบรรณาการ แต่เดยวัน
หลุดจากหน้าทนนไปแล้ว ไปเป็นคนสอดค้ำหุดองอยู่ในโบสถ์วัดพระแก้ว ในฤดู
เช้าจตุสดา นอกจากนั้นก็ทำการในสำนักพระราชวัง สุดแต่เราจะใช้

ยีน หมายความว่าเสียงตอเข้าไปในช่องหู ที่แปดคั้งนี้ ถือเอาคำ
ได้ยีน เป็นหลัก ถ้าเป็นเสียงที่ฟังใจก็ว่า ยีนดี ถ้าไม่ฟังใจก็ว่า ยีนร้าย ที่เอา
คำยีนดีไปใช้ในที่ที่ใจนั้นคือว่า โยนิต

กาพย์ กลอน โคลง ฉันท์ แค่ว่าอย่างเช่นชื่อวิชาแต่งทงพิน ที่
เอามาจัดเข้าคู่เปแ กาพย์กลอน กาพย์โคลง โคลงฉันท์ นั้นก็เป็นของภพจักชน
จะสังเกตุว่าอะไรมีมาก่อนมาหลังในทงพินสังเกตุยาก เหลือแต่ไม่รู้

นายโรง ชื่อนทานเห็นความว่าเป็นคนโฉนถูกแต่ แต่ท่านไม่เห็น
ควรจะเป็นชื่อพระเอกนพเจ้าเป็น เพราะท่านยังไม่รู้ประเพณีเก่า แต่ก่อน
ตะคองมักเป็นตะคองบ้าน อันบ้านตะคองนั้น ย่อมเป็นตะคองหมดคัจฉกนทง
บ้านที่เดียว คั้งแต่พ่อบ้าน แม่บ้าน ลูกหลาน เขยส์ไล่แต่คนใช้ อะไรก็เป็น
ตะคองเป็นคตถเป็นบัพพาทย์เป็นถูกคู่ไปด้วยกันหมด ด้วยเขาอบรมกันมาเป็น
ทางรวมกันไปด้วยหากินเขาเงินมาเตยกัน ใครจะหาตะคองไปเดินก็ไปพุดกับ
พ่อบ้าน พ่อบ้านรับงานแฉฉกจก จะเดินเรื่องนนั้น คนนั้นเป็นคนนั้น คัจฉเจ้าบ้าน
เขงก็ออกเดินด้วย โดยธรรมเนียมบ้านจะต้องเป็นพระเอก เพราะเป็นผู้ใหญ่
ย่อมรู้มากกว่าเด็กลูกหลาน จะเดินอะไรก็เดินได้ไม่คิดขัด เพราะฉะนั้นพ่อบ้านผู้

จัดการจึงได้ชื่อว่าเป็นนายโรง และเพราะเป็นพระเอกด้วย พระเอกจึงพดอ
ได้ชื่อเป็นนายโรงไปด้วย

วิเศษ ทำไม้จริงเป็นชื่อพอกครุจฉนักไม้ทราบ เห็นสมัยใหม่เขาเขียน
กันเป็น วิเศษ ฉนักไม้ทราบอยู่นั่นเอง

ยิ่งธนูแพ่เลย จะรับรองความคืดท่านหรือไม้รบก็พูดไม่ถนัด เพราะ
ไม้ทราบว่าท่านเขาใช้พูดถึงเรื่องอะไร สัมคฤหหมายแก่นั้น นายแดงภาค
เขาก็ให้อินเต็มทรวงเหมือนกัน แต่เป็นข้อความมากมายจะคัดำหาไปก็พบบยาก
ถ้าท่านจะแนะไปให้อ่าอยู่หน้าใหม่ จะเป็นกร่างายจนที่ฉนักจะดูต่อได้

สัสดี สุรัสวดี ฉนักเคยคิดมาพักหนึ่งแล้วก็ไม่ได้เรื่อง คุณนกระทั่ง
ตราพระสุรัสวดี เป็นรูปเทวดาชาย ยืนถือธงมุดสองแฉ่ม มือตะแฉ่ม ไม้ดงกับ
องศพระสุรัสวดี นนเธอเป็นหญิง แฉ่มคืดของเชอกไม่เชียวของแกบญชคนเคย
เป็นอินฉนักบญญา

โสภโกรก ควรแฉ่มคืดความเห็นของท่าน ที่จะพา สกปรก เป็น
โสภไปรก ไปด้วย นักคำที่เขียนอย่างเต็ชงกันมาได้ยีกคำหนึ่ง คืด โสภโคก
เป็นคำไม้เต็ชเหมือนกัน

ยัง ท่านพูดกันมาคราวหนึ่งแล้ว บุคนักกตบมาอีก คืดความในคืด
อย่างที่ท่านให้ ท่านครเนอว่าจะเป็น ซึ่ง เป็น มี นั้น เห็นถูกแล้วดำหรับกับ
ความทให้คืดอย่างไปนั้น

เมื่อทำหนังสือเสร็จแล้วไปจับหนังสือแจกงานคืดเจ้าจอมมารดาทบัคิม
ชนอ่าน โนนมพระคืดรังฉ่มเต็ชกรมพระยาตำรง ครดอ้างถึงเรื่อง อชฎาพานร
ฉ่ามฉ่ารักแฉ่มคืดฉ่าประคืดใจทจตพระเชคัพน ฉนักไม่ได้ว่าฉนักได้อ่าน ขอให้
ท่านตรวจดูเรื่องนั้นด้วย จะมีหตักเป็นคืดแก้ พระแสงอชฎาพานร บ้างหรือไม่

พร

กรมศิลปากร

วันที่ ๒๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๓

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบใต้ฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้า ได้รับสายพระหัตถ์ ลงวันที่ ๓๓ เดือน มีนาคม มีพระเมตตา
ประทานพระอธิบายข้อความต่างๆ เกี่ยวกับคำเก่า ซึ่งโดยมากเป็นข้อความรู้อัน
ข้าพระพุทธเจ้าได้ทราบเกล้าฯ เป็นครั้งแรก ทรงพระเดชพระคุณต้นเกล้าฯ
หาที่สุดมิได้

เรื่องคำขวัญ ข้าพระพุทธเจ้านึกถึงคำขวัญนอกจากหมายความเป็นพหูพจน์
หรือเน้นคำให้แรงขึ้นหรือให้เด่นขึ้น เช่น คำขวัญทำให้ความหมายเพลาลง อย่าง
ดำๆ แดงๆ ดาวชนิดห้าคำ แต่แปลงเสียงให้แยกออกไปเดี่ยวคำหนึ่ง เช่น
บนบาน ลนลาน แฉกแซง ยัยม รวิกรรวิ ทรงพระเมตตาถูกสถานที่ ขอรับ
พระบารมีปกเกล้าฯ เป็นที่พึ่ง แดงแต่จะทรงพระกรุณา

ที่ประทาน คำยัด คำย่น เป็น คำเดิม คำยัด ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วย
เกล้าฯ ว่า เหมารที่สุด ด้วยเข้าใจได้ง่าย ข้าพระพุทธเจ้าขอรับได้เกล้าฯ
ใช้คำนี้ต่อไป

คำว่า ยิ่งธนูแพะเลี้ยง มีอยู่ในประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๓ เล่ม ๓
หน้า ๓๒๓ บรรทัด ๓ จากล่าง ส่วนเลี้ยงผามีอยู่ในหน้า ๓๕๖ บรรทัดสุดท้าย

เรื่องพระแสงอัฐฎาพานร เป็นข้อความในเงาของข้าพระพุทธเจ้าที่เข้าใจ
ใจผิดไปว่า เป็นพระแสงชุด ๘ องค์ อย่างพระแสงอัฐฎาพานร เมื่อข้าพระพุทธ
เจ้าได้ไปเห็น พระแสงอัฐฎาพานร บนพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน จึงได้ทราบ
เกล้าฯ ว่า เป็นชื่อพระแสงองค์เดียว ข้าพระพุทธเจ้าไม่มีเงาที่ใดที่ใดนอก

จากคุณาต ๓ และตามเจ้าหน้าทว่า มีรูปพระยาพานรคน เขาตอบว่ามี ๘
ตัวชกน นึกเป็นความลับเพราะของข้าพระพุทธเจ้าออก เพราะเมื่อต่อมาได้รับ
ตายพระหัตถ์แดง ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้ไปค้นดูเรื่อง ฉันทอัฐฎาพานร ที่จารึก
แผ่นศิลาใต้ทวดพระเชตุพน ปราบกฏว่าฉันทอัฐฎาพานร สมเด็จพระบรมนุชิต
ทรงนิพนธ์ คำเนนเรื่องว่า ท้าวทฤพรราช ครองกรุงโกกามที มีพระบัญชาทรา
แก่ปฤชณาไม้คก ข้ามาตยจึงเชิญเสด็จประพาสป่า ร้อนถึงรุกขเทงตา ๘ องค์
มีความสงสาร จำแดงเป็นความรมาตตายอนุล่าต้นแก่ท้าวแดงเป็นการแก่ปฤชณา
๕ ให้เห็นทางที่เป็นเจริญมงคล รวมด้วยกัน ๘ ข้อ ท้าวทฤพรราชก็เสด็จกลับ
พระนคร เสด็จราชธัมมปัตเป็นศรีธรรมมงคลกลับไป เมื่อข้าพระพุทธเจ้าได้อ่าน
ฉันทอัฐฎาพานร ก็เฉียดใจว่า รูปฉันทอัฐฎาพานรที่สถิตย์อยู่บนไม้คก พระแสงอัฐฎาพานร
คงจะไม่ใช้รูปพระยาพานร อาจเป็นรูปฉันทอัฐฎาพานร แต่ก็ไม่มีโอกาสจะตรวจ
ดูได้ออก จึงได้สอบถามเจ้าหน้าทต่างคนในด้านักพระราชวัง คงได้ความจากผู
หนึ่งว่า เป็นรูปฉันทอัฐฎาพานร หากใช้เป็นรูปพระยาพานรไม่ ถ้าเป็นดังนั้นจริง
ข้าพระพุทธเจ้าจึงคิดด้วยเกล้า ๆ ว่า พระแสงอัฐฎาพานร จะโปรดให้สร้างขึ้น
ตามเค้าเรื่องใน ฉันทอัฐฎาพานร เพราะเป็นเครื่องหมายแห่งความ
เจริญ เป็นตำหนองเดียวกับมงคล ๘ ประการ ทงจะมีติดถูกสถานใด ขอรับพระ
บารมีปกเกล้า ๆ เป็นทพง แต่จะทรงพระกรุณา ข้าพระพุทธเจ้าได้ความ
จากพระยาเทวาริราชว่า พระแสงอัฐฎาพานร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๓ โปรดให้สร้างขึ้น เรื่อง ฉันทอัฐฎาพานร จะมีทมาจาก
หนังสือเรื่อง ไตไม่ปรากฏ เพราะค้นดูในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาไม่พบ

อนึ่ง ข้าพระพุทธเจ้าได้มีโอกาศเข้าไปเห็นเครื่องราชูปโภคและสิ่งอื่น ๆ
เป็นครั้งแรก ก็ทำให้สนใจอยู่มาก เพราะสิ่งของบางอย่าง ในปทานุกรมก็ยัง

แปดมิติ เช่น มังลี แปดว่ากรรไกรหนีบหมาก แต่ที่ข้าพระพุทธเจ้าเห็น กตายเป็น
เป็นพานรูปไข่ปากเป็นกุดยบัวดำสำหรับรองรับพระตั้งขี้ พระเส่นำ ในปทานุกรม
อธิบายว่า ธนุ หอก แต่ของจริงกตายเป็นหมัดคล้ายกฤษ แต่ไม่คิดไปคิดมา ดู
จะเป็นหมัดสำหรับไขว้าง เพราะปลายแหลมตามหนัก อินทขณู สำหรับเครื่อง
คั่น ก็เรียกว่า พระนบ ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าก็เขียนแต่แปดไม่ออก นบ มาจาก
ภาษาอะไร ข้าพระพุทธเจ้าสอบถามใครก็ไม่ได้ความ

ข้าพระพุทธเจ้าได้เห็นรูปร่าง ตราหยกโลโต เต๋อ และยังได้เห็นพระราช
ฉัตร์อื่น ๆ มี ตราตรีสารเศวต ตรามังกรหก ตรานารายณ์นาคบัลลังก์
ตราพระอินทรทรงช้างเอราวัณ ตราพรหมทรงหงส์ ตรานารายณ์ทรงปืน (ไฟ)
และตราอื่น ๆ อีกหลายสิบองค์ แต่ปดาคที่ไม่พบ ตราสยามโลกกษัตราธิราช ยังมี
พระราชฉัตร์ประจำรัชกาลอยู่อีกชุดหนึ่ง เป็นหนังสือจินฉัตร์ตายประแจ
ฉัตร์ แต่ขอบโดยรอบเป็นรูปสี่เหลี่ยม มีตราประจำรัชกาลอยู่ตามมุมเป็นรูป
บัวแก้วองค์ ๓ รูปครุฑองค์ ๓ รูปวิมานองค์ ๓ และรูปมงกุฎองค์ ๓

ควรมีครบแล้วแต่จะโยรกกเกล้า ฯ

ข้าพระพุทธเจ้า ทท:น @คุณบงกช

ขอประทานกราบทูล สัมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ
นริศรานุวัดติวงศ์

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๗๓

พระยาอนมมานราชชน

ฉันทักอะไร ไต่กคองเขียนมาให้ทันท ถ้าคอยชองอนคควรเขียนเดวกเดย

ตมเตย

คำ ขน บ้านน กำพน ฉันทักคำเพื่อนกันไตคำหนึ่ง คือ ปราช ขำราช
กำราช คำ กำพน อาจออกจากคำ กำล ก็ได คำ กำล หรือ กำน อาจ
ออกจากคำ บ้านน ก็ได้ ความรู้สึกใจไม่แน้อย่างนี้

อ่านหนังสือแจงานพระศัพ พระองค์หญิง อาภาพรรณ เห็นคำเสด็จ
มีพูดโน่นว่า คั้นฉบบเขียน เสด็จ ทำให้มีตุดใจตองพูด หนังสือเก่าเขียนตง
ทั้นทฆาตทคจ จ ทงนั ทานเดินตามแบบตั้งถฤค คือโตตงทั้นทฆาต ค้งนั
อ่านตักไม่ออกเตย มีคำเพื่อนกันอยู่อก เช่น ขัดสมาธิ ศรีมหาโพธิ นั้นจะ
ไปรดว่าอะไร จะให้อ่านว่า ขัดสมาธิ ศรีมหาโพธิ หรือ มีมูจนจณยว่า ข่าสระ อ
ฉันทักอ่านว่า ถ้าตงนั ธาตุ จะมีตองตงทั้นทฆาตฆ่า สระ อู ไต่ไตถุนหรือ
คกตงกัหัดเราทกัน

ตัวระ นนทเขียนเดินตามแบบตั้งถฤคเหมือนกัน วิดีอุชนนี้ไม่ใช่สระ อะ
เปนทหมายกัหัดท้านน เขียน ตัวรท กม เขียนอย่างนนทไมผิด เพราะแบบ
ตั้งถฤคเอาวิดีอุชนเปนคจ ทก็ได้ มีคำมากทเขมรเขาตงวิดีอุชนนี้ แต่เราไม่ตง
เช่น ข่ามิ เขียน ข่ามิะ เปนคั้น แถ้ววิดีอุชนนี้ เปตองเปนคจวิธกตเตยกัม เช่น
จะ เปน จัก หรือ ทานุะ เปน ทานุก ก็ได้ เหมือนกับ ทูชะ เปน ทูช

ในการที่เอาไม้ไค้กุ หมายถึงเป็นเตียงต้น เทยอได้ไต้ไปหมดไม่ว่าที่ไหนนั้น
เป็นวิธีใหม่ แต่ก่อนดูเหมือนจะมแต่ ก คำเดียวเท่านั้น แม้บัญญัติเขมนั้น
ก็ไม่ทำไปไต้จริง เช่น แพะ ก็ไม่เห็นมีใครเขียน แพ้

และ หละ แผล่ นักเขียนกษณใหม่ ๆ แต่ก่อนเขียนแล เหมือน
กันหมด ที่ต่างกันไปก็เพราะอ่านเตียงยาวบ้าง สั้นบ้าง สูงบ้าง ต่ำบ้าง เป็นไป
ด้วยเตียงอ่านเท่านั้น มีคำออกถมไปทเขียนกับอ่านไม่เหมือนกัน ที่แท้การเขียน
กับการอ่านเป็นคนละวิชา ต้องหัดทงเขียนทงอ่าน นิตานการเขียนอ่านมอยู่
ซงณโตเคยฟังมา สม่เต็จชายคร้ต่งเต่าว่า ท่านให้เด็กมาอ่านหนังสือถวาย
เพื่อเป็นการชักชวน ถึงคำ มณฑป เด็กอ่านถวายว่า มณฑป จึงได้คร้ต่งต่อนว่า
ตอ ท หยักต้องอ่านเป็นเตียง ด คืออ่านว่า มนคช แล้ออกประเดียงเดียง ก็มี
คำ ไพฑูรย์ เด็กอ่านถวายตามทีคร้ต่งต่อนว่า ไพฑูร มาคร้ต่งเต่าว่าเงินเขาตั้ง
ปัญหา ไม่รู้จะว่าอย่างไร

อีกคำหนึ่ง อปยุรราช นนจับใจนัก ฉนเคยคจ้ำน้ำเหลืองในคำจ่า ประยร
หรือ ประยร เต็มนี้ก่าเป็นภาษาดั้งกฤต แต่ไม่ใช้ จะมาแต่ไหน เพิ่งมาได้
เกล้าจกต่ายค้อยคาน

พรอ

คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๒๗ มีนาคม ๒๕๑๓

พระยาอนมานราชชน

หนังสือของท่าน ลงวันที่ ๒๒ มีนาคม ได้รับแล้ว เรื่องขอคำหนักเป็นดังนี้

๑. คำ คำ ๆ แดง ๆ ฉันเห็นเป็นพหูพจน์เหมือนกัน หมายความว่าคำ
หลายแห่ง แดงหลายแห่ง ที่ฉันไม่ได้ออกความเห็นมาว่า พหูพจน์ควรจะเรียกว่า
อย่างไรนั้น เพราะไม่ทราบว่ายากกรณไทยเขาเรียกว่าอะไร ควรจะเรียกตาม
เขาไป ด้วยจะเป็นการง่ายแก่ผู้เรียน แต่ถ้าไม่ตีมาก ก็ไม่ควรจะผิด โดยเจตนา
ให้เขามาตามเรา คงไม่ขัดข้อง เพราะได้ทราบจากลูกซึ่งเป็นนักเรียน บอกว่า
เขาแก้เปลี่ยนไวยากรณอยู่เดิม

๒. คำ เดิม กับ เดิม อันใกล้กันมากนั้น ฉันก็คิดหาคำเปลี่ยนแทนได้
เป็น เดิม กับ เสริม แต่เห็นไม่ดี จึงชวนให้ใช้ เดิม กับ ยึด ส่วนเดิมนั้น ดูเป็น
ควรจะใช้ในคำอย่างอื่น เช่น ประจวบ ประจง เป็นต้น พวก ยึด รักรักร
ของท่านก็ดูเป็นพวกคำเสริมเหมือนกัน

๓. ขนบาน ลนลาน แฉกแฉง ดูเป็น คำอื่น

มีความเห็นเกิดขึ้นใหม่ว่า คำ กำนน กำนล อาจเป็นคำเดียวกับ คำนัล
คำ กำนัล อาจออกจากคำ คัล ที่ใช้อยู่กับ ขังคัล ขังคมคัล เคี่ยมคัล ก็ได้
หมายความว่า ของที่เขาทำให้เมื่อมาให้

คำ ยิ่งธนูแพ็เลี้ยง ตามที่จดให้ไปก็ได้ตรวจสอบกับต้นฉบับกฎหมาย
แล้ว เป็นคำอยู่ใน กฎมณเฑียรบาล ตอนกล่าวถึงพระราชพิธีต่าง ๆ คำ ยิ่งธนู
แพ็เลี้ยง อยู่ในพวกการเดินหน้าพัดบังพวรา รวมกันอยู่กับหม่องกรุ่มซ้ายขวา กุตา

คิม เณรแพนโตเชือกหนัง ตอตบอง พงทอก ยิงธนูแพนแดง ตั้งเต้านทงกงอยู่
คนโตเห็นกิม ทงกงอยู่แต่คตน้อยไปกิม ทชยเบียดชนไปแดงกิม ทแดงเฉยเฉย
ไม่เคยเห็นกิม กิมไม่เหมือนกต่างโน กงุมณเขี้ยวบาล กิม เข้าใจว่าเป็นของ
เคิมชนใหม่ อัน กงุมณเขี้ยวบาล นน พุดสั้นที่สุด เข้าใจว่า เพราะพุดถึงตั้ง
ที่เคยพบเคยเห็นอยู่ธาของ พุดนิตเตยวทเขา ใจกนโต แต่นานมาการเบียดชน
แปดงไป จึงทำให้ทนภายหลังไม่เข้าใจ ในถ้อยคำซึ่งกต่างใจนั้น มีมุมมองความคิด
พยายามจะแปลทนามากแล้ว แต่ก็แปดออกบ้างไม่ออกบ้าง แม้คำที่เชื่อว่า
แปดออกก็ไม่มีเหตุผลจะพงรู้ ได้จากรูทหรือผิด อันคำ ยิงธนูแพนแดง ท่านเดาว่า
ยิงธนูแพนแดงผา ตามความเห็นฉันเห็นว่า แพ้ อาจเป็น แพะ ได้อยู่ เพราะ
แพะเป็นสัตว์เดียว อาจหยิบฉวยเอามาเป็นเข้าได้ง่าย แต่แดงผาเป็นสัตว์ป่า
จะหามาเป็นเข้าได้ยาก ทั้งขาดคำจำ ผา ไปเฉยด้วย ถ้าจะแปลความไปว่า เมื่อ
การชนแข่งพงทอกยิงธนู แพะชนระกันแดงผาอาหารจะได้หรือไม่ ท่านจะเห็น
เป็นประการใด ฉันคิดว่าฉันทกว่าที่ แพ้ จะเป็น แพะ แดง เลียง จะเป็น เลียงผา

เรื่องพระแสงอัษฎापานร ผิดอยู่ที่ฉัน ไม่ใช่ท่าน ฉันควรจะบอกท่าน
ให้เข้าใจว่า เป็นพระแสงเล่มเดียว แต่หาได้บอกไม่ ทั้งที่ฉันบอกว่าเป็นรูป
พระยาพานรหนักผิดถนัดใจ จำได้คลับคล้ายคลับคลาไป ตามที่ท่านดอบเรื่อง
ในคำจารึกมาได้ก็ควรจะเปดดังสำมัญ ไม่ใช่พระยาพานร ไม่เกี่ยวแก่พระราม
ซ้ำท่านสอบถามได้ความมาว่าที่ฉีกพระแสงก็เป็นรูปดังสำมัญ เป็นอันตงกันได้
หมดคทเตยงแล้ว ในการที่ท่านค้นหาเรื่องในพระคัมภีรเพื่อตอบนน เหมือน
ค้นหาเข็มในท้องพระมหาสมุทร จะค้นพบไม่ได้เป็นอันขาด เว้นแต่จะได้เคย
พบเห็นมาก่อนแล้ว

มังศรี หรือ นางศรี เป็นพานรี (ไม่ใช้กโกรหนักมาก) มีที่ใช้
สองอย่าง คือได้มากในพานหมากอย่างหนึ่ง กับรองสังขอกอย่างหนึ่ง ฉัน
เข้าใจว่าเดิมเป็นของใช้ได้มาก ที่ใช้รองสังขอนั้นเป็นแต่ขี้มเอาไปใช้ คือขี้เป็น
พานรีเหมาะที่จะรองสังข ฉันได้เคยพิจารณาชื่อ คำว่า ศรี เราหมายความว่า
หมาก เช่น พระศรี พระสุพรรณศรี เห็นว่าเป็นคำมาแต่ สรี แห่งภาษามลายู
ซึ่งเราหมายว่า พดู เหตุที่ทำให้ผิดหมาย ก็เพราะหมากคำสำหรับเคี้ยวทางมลายู
เขาเอาหมากส่งขายห้อยไฉโนไบพดูประกอบทั้งปูนและอื่น ๆ เป็นคำ ๆ เขา
หมายถึงกินพดู แต่เราเรียกกินหมาก ความหมายแห่ง สรี จึงเลื่อนไปเป็น
หมาก ข้าเขาไปนำเขาเป็นคำดังติดติดด้วย จึงกลายเป็น ศรี ส่วนคำ นาง
นั้น พวกไทยที่เขาเคยไปเป็นข้าหลวงทางเมืองอบต เขาบอกว่า นาง หมายถึง
ความว่า เรือ จะผิดถูกอย่างไร ฉันเองไม่ทราบ แต่เขาพบปะเชิงติดกับจาน
สำหรับใส่น้ำซอสของฝรั่ง ก็ดูเหมือนฝรั่งเขาเรียกเรือเหมือนกัน

เสนา พระแสงเสนา ฉันเห็นตรงกับมิดเห็น (ไม่ใช้ธนุทอก) จะเป็น
ภาษาอะไรไม่ทราบ มีอีกอย่างหนึ่งเรียกว่า กนทยัม พระแสงกนทยัม เป็นดาบ
สองคมขนาดเด็ก เดิมนึกว่าเป็นภาษาจีน แต่ตามบุตรคำจีน เขาบอกว่าคำจีน
มีแต่ เกียม หรือ เกียม อะไรก็จำไม่ได้แน่ แต่เคยได้ยินเรียกกันว่า เกียม ก็
เป็นอันแน่ใจ ภายหลังได้เห็นหนังสือฝรั่งเขาเขียนเรียกชาวกันตี ว่า กนทยัม
จึงให้หนักใจว่า กนทยัม นั้น ต่างที่เราจะได้มาแต่ทางลังกาค่อน เรียกชย
ตามฝรั่งว่า เป็นมิดของชาวกันตี มิดถูกไม่ทราบ

พระนพ เป็นชื่อเรียกทศทิศคำเต็มแล้ว ทแต่เรียก นพพะอังษา กวร
จะเขียน นพ หรือ นก พันไม่ทราบ ถ้าเขียน นพ ที่แต่เดิมจะเป็นของประดับ
ด้วยพดชยนพรคน ถ้าเขียน นก ก็จะหมายความว่า เซตชนนฟ้า เต็ม

จะเป็น นพ ประดับด้วยพลอยต่าง ๆ เขารอยกับอินทรีอันค่า อินทรีนั้น
หมายถึง รุ่งกาน้ำ คือมีดีหลายดี ไม่ได้หมายถึงดังที่ชื่อบนปากคน เช่น พระนิก
พลับพลา ก็เรียกว่า พระนิกอินทรี ไม่ใช่ของชื่อบนปากคนเลย

ตราตรีสารเสวต นั้น เดิมทีเรียกชื่อว่า ไตรสารเสวตร ตรานารายณ์
นาคบัลลังก์ นั้น เป็นชื่อที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าทรงเปลี่ยน เดิมเรียก
นารายณ์ประทมลินธุ์ เปลี่ยนเพราะไม่ได้นอน ตรานารายณ์ทรงปืน แรกนั้น
เห็นก็ตกใจ ที่เป็นรูปนารายณ์เหยียบอยู่บนปืน (ไฟ) ใหญ่ แต่พระบาทสมเด็จพระ
พุทธเจ้าหลวงทรงตรัสอธิบายให้ทราบว่า ตราเดิมเป็นรูปนารายณ์แสดงอนุสรณ์
ที่เปลี่ยนเป็นทรงปืน (ไฟ) ใหญ่นั้น เพื่อให้เหมาะสำหรับพระองค์พระบาท
สมเด็จพระปิ่นเกล้า ด้วยพระองค์ทรงว่าทหารปืนใหญ่ ท่านไม่พบตราสยาม
โตกักราช ตามที่เขาจะบรรจุไว้ในหีบหยก อันเป็นหีบพระตราซึ่งเชิญออก
ตั้งในการพระราชพิธี ไม่ได้หยิบออกมาเรียงไว้ รูปร่างและขนาดก็เหมือนกับ
ตราโตโตที่เดียว แต่ทำด้วยทอง และรูปอยู่หมอบเปลี่ยนเป็นรูปข้างหมอบ
ถ่วงตราอีกชุดหนึ่ง ซึ่งท่านว่าเป็นหนังสือจินตนาการประแจจัน ขอบดีเหลี่ยม
มีตราต่าง ๆ นั้น ฉันไม่เคยเห็นมาก่อนเลย.

พรส

สารบัญค่นคำ

กฤษณ์	๓๘, ๓๘	กายเขม	๒๕๗
กรรม	๓๓๕, ๓๓๗	กานชด, บม	๒๕๘
กระ-กะ	๔๕, ๔๘, ๔๕-๕๐	กานศก, บม	๒๕๘, ๒๕๘, ๒๖๖
กระเบื้องหน้าจัว	๔๘, ๕๐	กำก	๕๑, ๕๕-๕๗, ๖๖, ๗๐
กระป๋	๑๒๑-๑๒๒, ๑๒๓, ๑๒๔-๑๒๕, ๑๒๕	กำชอน	๗๐-๗๒
กรัง-กรัง	๒๔๘, ๒๕๑, ๒๖๔	กำชา	๖๖, ๗๕, ๒๗๐, ๒๗๒, ๒๗๖
กตงพรม	๗๕-๗๐	กำเตม	๒๗๐, ๒๗๓, ๒๗๕
กตต	๑๐๓, ๑๐๕	กำประกอบสี่	๖๖, ๗๓
กตงตง	๑๓	กำแมตง	๑๒๗
กำ	๑๐๐	กำยัด	๑๐๘, ๒๗๐, ๒๗๓
กำชัย	๗๕, ๗๗	กำยัด-กำย่น	๑๑๗-๑๒๐, ๑๓๑
กำน้น	๒๗๐, ๒๗๓	กำทวง	๑๕๐-๑๕๑, ๑๕๕, ๑๕๖, ๑๕๗, ๑๖๐, ๑๗๓
กำนัล	๒๗๑	กุก	๒๔๖
กำแพง	๒๒๓, ๒๒๖, ๒๓๖	โกปุระ	๘๓
กำนร	๑๐, ๑๓, ๑๖	โกบุตร	๑๖๖, ๑๖๘, ๑๗๐
กำเตม	๑๑๖	โคร	๕๘, ๕๘
กวด	๒๐๐-๒๐๑, ๒๑๐, ๒๑๑, ๒๑๖, ๒๑๖	ง-น	๑๐๑, ๑๐๒, ๑๐๔, ๑๑๔
แกงไต	๑๔๕	งัง	๘๘, ๑๐๐, ๑๐๓
แก็บ, บม	๒๕๘	งัวข้น	๕๒, ๕๖, ๖๘, ๖๘, ๗๔
ขม	๔๑	งว	๑๐๑
ข้าหลวง	๑๑๐-๑๑๑, ๑๑๓, ๑๒๐, ๑๒๒, ๑๒๗	เงือก	๑๐, ๑๑-๑๒
ขิดข้น	๑๓๓	แง	๖๖, ๗๓, ๗๕
ขุข้น	๑๒๗, ๑๓๐	โง้ง	๗๕, ๗๗
ขลุ้ง	๒๕๑	จรม	๑๐, ๑๓, ๑๕, ๑๗
เขม	๒๓	จถง	๑๐๗, ๑๑๐, ๑๑๒
เขมร, ภาษา	๑๒๒, ๑๒๕, ๑๒๗, ๑๔๔	จวน, น้า	๒๒๓, ๒๒๓, ๒๓๐, ๒๓๕, ๒๖๗, ๒๖๘
เขม	๒๕๓, ๒๕๖	จันถน, ว่าง-เวียง	๒๖๘
เขมว	๕๔		๒๒๑-๒๒๒, ๒๒๕
กต	๘๓, ๘๔, ๑๒๗		

จามร	๗๕-๘๐, ๘๒, ๘๔
จามร, บม	๒๖๖
จุฬามณี	๑๗๔-๑๗๕, ๑๗๖, ๑๗๗, ๑๗๘, ๑๘๑
	๒๑๗
เจตกลี	๒๒๔, ๒๒๗, ๒๖๗, ๒๖๘
เจ้าคุณ	๓๓๑
ชวา	๒๕๒
ชชเลข	๒๕๗, ๒๖๑, ๒๖๕
ชา	๒๑๔, ๒๑๖, ๒๓๑, ๒๓๓, ๒๔๗
✓ ชายไหวชายแครง	๑๔๖
ชาว	๒๗๓
ชาวกำนัน	๒๗๐
ชีนช, พระ	๑๐๓, ๑๐๔, ๑๑๗
ชดข้ามแม่น้ำสะโตง, บม	๒๔๕, ๒๕๗
ช่าง	๖๒, ๖๕, ๘๐-๘๑, ๘๒-๘๓
เชื่อมหลอกลัก	๒๔๐, ๒๔๕
เขี้ยวกาง	๒๓๓, ๒๕๕-๒๖, ๒๗-๒๘
ฐานกมล	๒๒๕, ๒๓๔
คง	๓, ๕
คาบชชเลข	๒๕๗, ๒๖๑, ๒๖๕
คำ	๒๗๕
เค็ม	๒๔๔
คักคำบรรพ	๒๓๑, ๒๓๓, ๒๔๑-๒๔๒, ๒๔๗
คู-มอง	๓๖, ๓๗-๓๘, ๔๐
ครว	๑๔๗-๑๔๘, ๑๕๖, ๑๕๘
ค่อมังสีอก้า	๑๕๓
คะ-ตัว	๑๓
คะโน	๒๑๑
คะแดงแกง	๑๔๕
ควี่สารเสวต, ครว	๒๗๘, ๒๘๔
โคตร	๓

ถ้ำ	๒๗๐
ถัก	๖๖, ๗๒, ๗๕
ถ้อม	๗๖, ๗๗
ท้าว	๒๔๕
ท้าวชาติ	๑๗๔, ๑๗๖
ทุ่ง	๒๑๑
ไทย	๒๔๐
นกลี, บม	๓๖๖
นม, พระ	๒๔๓-๒๔๔
นรสิงห์	๑๖, ๑๘
นาบ-เนียง	๑๓๖, ๑๔๐
นารายณ์ทรงปืน, ครว	๒๗๔, ๒๗๘
น้ำตกร	๑๒๑-๑๒๒, ๑๒๖, ๑๒๘
นั	๑๐๘, ๑๑๒
นั่ง-นั่ง	๕๒
นถ	๒๑๔, ๒๑๖
บง-เบ้ง	๔๐
บึงกอก	๒๓๕, ๒๔๕
บาเรียน, บม	๒๖๔, ๒๖๕-๒๖๖, ๒๖๘, ๒๗๒
บางฉาง	๒๐๔, ๒๐๕-๒๐๗, ๒๐๘
บ้านเมือง	๒๒๕
บ้านเวอน	๒๒๓-๒๒๔, ๒๒๖
บ้านกน	๒๖๕-๒๗๒
บ้านบด	๑๒๕, ๑๓๑
บุญ	๒๒๒, ๒๒๖, ๒๒๘
บุษบกไม้จันทร์	๑๗๕, ๑๘๑-๑๘๒, ๒๑๗, ๒๒๑-๒๒๒
ใบ	๒๓๔-๒๓๕, ๒๔๒, ๒๔๗
ปราจีนบุรี	๑๓๐, ๑๓๒
ประทีป	๓๕, ๔๐, ๔๑-๔๓, ๔๔, ๖๓
ประหล่อง	๒๒๘

บัจฉิ	๒๖๘
บัตตะหล้า	๒๖๗
บัตตันประจุก้าย, บม	๒๕๘
บุนทยา	๘๘, ๑๐๑, ๑๐๓, ๑๐๕, ๑๑๗
บม	๒๕๘, ๒๕๙, ๒๕๗, ๒๖๑-๒๖๒, ๒๖๓, ๒๖๕
บูเชอ-ข้าเชอ	๓๕
ปลือกกระโดน	๒๕๔
แปง	๒๓๐
ผวน-ผัน	๒๒๖
เผ็ด-ผลัด	๒๑๗, ๒๒๓, ๒๒๖
ผา, บม	๒๖๕
ผเสอ	๑, ๔, ๕
พงว	๑๐๔, ๑๑๕
พมิง-พมแง	๒๓๕
พรม-ผม	๔๔, ๘๗
พรมทรงหงส์, ตรา	๒๓๘
พระศรุตพ่าห์, ตรา	๑๕๔, ๑๕๖, ๑๖๕
พระพุทธรณเจียร	๒๑๗, ๒๒๕
พระราชสาร, สำเนา	๑๕๖, ๑๕๘-๑๕๙
พระระเบียง	๘๑
พระราชโองการ, ตรา	๑๕๓-๑๕๔, ๑๖๑, ๑๖๒-๑๖๓, ๑๖๕, ๑๖๘
พระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ, ตรา	๒๓๘
พิมาย	๒๑๐, ๒๑๓, ๒๑๕
พี	๑๔๓, ๑๔๖
เพลง	๒, ๕
แพะ-ชนะ	๕๔, ๕๕, ๖๑
แพน	๓
แพรบ้านนาย, ตำบล	๒๕๕, ๒๕๖
แพละโลม	๒๗๓

ไพเราะ	๑๐๖-๑๐๗, ๑๐๘, ๑๑๗
ไพเราะ	๑๓๐, ๑๓๓
มณฑก, บม	๒๖๖
มมุษขวานร	๓๖, ๓๗
มฤต	๒๕๑-๒๕๒
มหาดไทย	๒๓๑, ๒๓๔, ๒๔๒
มระ-มมาก	๔๕, ๕๔
มังกกร	๑๕, ๑๗, ๒๔
มังกกราก, ตรา	๑๐๗, ๑๐๘, ๑๒๐, ๑๔๗, -๑๕๘, ๑๕๙, ๑๕๐, ๑๕๕, ๒๓๘
มังกกร	๒๗๗, ๒๗๓
มิตศกนัง	๖๕, ๗๗
มาน	๑๕๖, ๒๐๖, ๒๑๒-๒๑๓
มารดา	๒๗๐, ๒๗๓
มารยา	๒๗๐
มาชบแปลง	๒๑๔
มานจอ	๖๕, ๗๗, ๗๘
เมรุมาศ-เมรุประตุ	๘๑
ไม้กางเขน	๑๓๖, ๑๔๑-๑๔๓, ๑๔๔, ๑๔๕, ๑๖๑, ๑๖๓, ๑๖๕, ๑๗๕, ๑๘๑
ไม้ไค้	๕๓, ๖๐-๖๑
ไม้ขำ	๗๔, ๘๐-๘๖, ๘๗-๘๘, ๑๐๐
ไม้เอกโท	๕๓, ๖๐
บึง	๒๓๑, ๒๔๕
ยันต์ทุกตา	๑๗๕, ๑๘๑
ยันต์จัน	๘๗
ยงชมนแพ้น้อย	๒๓๑, ๒๓๕, ๒๓๖, ๒๔๑-๒๔๒
ระดับเสียงสูงต่ำ	๖๗
ราชศัพท์	๑๖
แรง	๑
ธรรมา	๑๗๖

ละว้า	๒๒๗, ๒๓๖, ๒๔๐
ลานช้าง	๒๒๒, ๒๒๕
ลานนาไทย	๒๒๕
ลาว	๒๒๗, ๒๓๓, ๒๔๐
และ แลละ แลล	๒๗๐
โลโต (มหา), ๑๗	๑๔๗, ๑๔๘, ๑๕๖, ๒๕๕
	๒๗๗
โล	๒, ๖-๗, ๘
โลผี	๖๓-๖๔, ๗๖
วัดวา	๗๕, ๘๖-๘๗, ๘๘
วิสัยชุมชน	๕๔, ๖๐-๖๑, ๖๘
วิไล (วี ไส)	๖, ๑๑, ๑๕, ๒๓, ๒๖-๓๑, ๓๕
วิหารทิศ	๘๑
วิเศษ, พวก	๒๗๑, ๒๗๕
ไวชากรณ์	๑๓๒, ๑๓๕, ๑๓๗-๑๓๘, ๑๔๑-๑๔๕
ศรีอารยเมไตรย, พระ	๑๗๕, ๑๗๑
ศักดิ์สิทธิ์	๑
ศัลปศร	๗
ศัวรรษเกษตร	๑๒๖, ๑๒๖-๑๓๐
สมเสด	๒๑๒, ๒๑๕
สมเด็จพระเจ้าพระยา	๒๓๒
สวดมนต์ภาษาไทย	๓, ๗, ๒๔, ๒๖
สลัด	๒๐๑
สระไทยใหญ่	๕๗-๕๘
สยามโลกักราช, ๑๗	๒๔๕, ๒๗๗
สังกะสี	๕, ๖
สัตว์หิมพาน	๑๕๖, ๑๕๗
สีศักดิ์	๒๗๑, ๒๗๕
สีง	๑, ๑๐๓, ๑๐๘
สีงโต	๑๕๗
สีนาค	๘๖, ๒๖๓
เสดจ	๒๗๖
เสน่า	๒๗๗, ๒๘๓
เสียมก๊ก	๒๕๒, ๒๕๖

เสื่อเมือง, พระ	๔
เสา	๒๕๓, ๒๕๖-๒๖๐
เสื่อ	๓, ๗
แสง	๗
โสกันต์ ๔ อย่าง	๒๖
โสโครก	๒๗๑, ๒๗๕
✓ หง-หงส์	๑๐๒, ๑๑๔, ๑๑๖, ๑๒๖
หงสพินาม, ๑๗	๑๖๕, ๑๖๖
หน้าไม้	๒๖๒
หมุ่หลัง	๒๐๖, ๒๐๗
หอกซัด	๓๓, ๓๕
หอกซัดคอกทอง	๓๓
หอกคอกทองแล้งทอง	๓๑, ๓๒, ๓๕
หอกมลายู	๓๒, ๓๕
หาบโหล	๑๖๗
เห็น	๓๖
เหรา	๑๕, ๑๗
อย่า อยู่ อยากร อย่าง	๖๗
อยู่	๕๒, ๕๗-๕๘
อัญญาพานร	๒๖๖, ๒๖๗, ๒๗๕, ๒๗๖, ๒๗๗
อัญญาวสุ, พระแสง	๒๔๗, ๒๔๘, ๒๕๓, ๒๕๕, ๒๖๑, ๒๖๖
อากม	๒๖๖
อ้ายลาว	๒๒๓, ๒๒๖, ๒๒๗, ๒๒๘
อุปสรรค	๒๖๖
อุปสรรค	๒๗๐
อิทธิง, กาลา	๑๖๒, ๑๖๔, ๑๖๗
✓ อินทรชน	๒๗๗, ๒๗๘
อินทพรหม	๖๒, ๖๖, ๗๖, ๗๗, ๗๘
อุณาโลม	๑๖๕, ๑๖๖-๑๖๗, ๑๖๘-๑๗๐, ๑๗๑
โอม	๑๖๑, ๑๖๒-๑๖๓, ๑๖๔-๑๖๕, ๑๖๖-๑๖๗, ๑๖๘-๑๗๐, ๑๗๑, ๑๗๒
ไอ้เอ้วิการราช	๑๕๕
โอยราพต, ๑๗	๑๕๔, ๑๖๕

สารบัญคนชื่อคน

ก่งสีป, จมื่น (ตำแหน่ง)	๑๕	นเรศวร, พระ (วังจันทร์)	๑๘๒
กัมโปส, นาย (ขึ้นขาเทียม)	๒๖๔	นิล, นาง (จวน)	๒๓๐
จงใจจิตร, พัน (ตำแหน่ง)	๕, ๒๔	บรมหาประชุวงษ์, สมเด็จพระยา (ตราสุริยมณฑล)	๑๔๗
จอมเกล้า, สมเด็จพระ (ตราโตโต)	๒๔๕	บรมหาพิชัยญาติ, สมเด็จพระยา (ตราจันทรมณฑล)	๑๔๗
จำเริญ พิเศษสงคราม, นาง (ศพ)	๑๐	บารบประภักย์, สมเด็จพระกรมพระยา (วัง)	๒๔
จุลจอมเกล้า, สมเด็จพระ (จามร)	๑๕, ๘๐	ปรมาณูจิต, กรมสมเด็จพระ (จตุ)	๑๐๗
(ตรา)	๒๔๔	ปฐมเทพาธิบดี, พระ (ไทยไท)	๑๔๓
(สัตว์หิมพาน)	๑๖๐	ประดิษฐารการ, พระองค์เจ้า (สัตว์หิมพาน)	๑๕๕
(ตราครุฑพ่าห์)	๑๕๔	(ช่างสิบหมู่)	๑๕๖
(ตรามังกรหก)	๑๕๔	ปิ่นเกล้า, สมเด็จพระ	๒๔๔
เจ้า, มห (กางเขน)	๑๖๓	พรหมมณี, พระ (ลาว)	๒๒๘
เจเคส์, ศาสตราจารย์		พิชัยสงคราม, พระยา (ตรา)	๒๖๖
(เสียมก๊ก)	๒๓๖	พิช เดชกุลป์ตี นาย (วัดลภูมิ)	๒๕๒
(ขวา)	๒๕๒	พิชยาภรณ์, กรมหมื่น (กุฎเจ้าเขน)	๑๐๓
ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระกรมพระยา		(เจ้าคุณ)	๑๓๑
(cross section)	๔๓	(มังกร)	๑๐๘
(หล่อน)	๕๕	พิทักษ์ทิว, พัน (ตำแหน่ง)	๕, ๒๔
(อิเหนา)	๑๕๐	พินิจรักษา, พัน (ตำแหน่ง)	๘, ๕, ๒๔
(ปฏิสังขรณ์วัดพระแก้ว)	๑๕๔	พินิจวรรณการ, พระ (สวนมนต์ภาษาไทย)	๘
(แกงวิไล)	๓๕	พุทธโฆษาจารย์, สมเด็จพระ	
(อัญญาพนร)	๒๗๕	(ตำแหน่ง)	๒๓๒
ทับทิม เจ้าจอมมารดา, (ศพ)	๒๗๕	พุทธโฆษาจารย์, สมเด็จพระ (ไม้ไต่กู่)	๕๓
ชนกจิวิจารณ์, ขุน (หอกก้อทอง)	๓๒	(พินาย)	๒๑๐
ธรรมธิเบศร, เจ้าฟ้า		พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, สมเด็จพระ	
(กำหลวง)	๑๕๐, ๑๕๕, ๑๖๐, ๑๗๓	(สระเกษ)	๑๓๐
นรรัตนราชมนิตร์ (โต), เจ้าพระยา			
(จ่าชนารัก)	๒๐๓		

ภสกรวงศ์, เจ้าพระยา (เกรด)	๒๐๑
มนตรีสุริยวงษ์ (ชื่น), พระยา (ข้าหลวงบักย์ใต้)	๕๒, ๖๗, ๗๓
มหาดเล็ก, จมื่น (ตำแหน่ง)	๒๓๓
มหินทรศักดิ์ธารง, เจ้าพระยา (ตราบังกร เล่นแก้ว)	๑๘๔
รักษาราตรี, พัน (ตำแหน่ง)	๘, ๓๔
ราชันฉวิมล, หลวง (ระดับเสียง)	๖๗
รำไพพรรณิ สมเด็จพระนาง (พระศพ พระองค์อากาพรรณิ)	๒๓๒, ๒๓๗
ตาบุรีรามศรี, กรมหลวง (จ)	๒๘๐
วงศาธิราชสนิท (ตรามารเชนเกษียร สมุท)	๑๔๗
วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระนเรศวร (เอกโท)	๕๓
วันวิสัน, สมเด็จพระ (ตำแหน่ง)	๒๓๒, ๒๓๖
ศรีแก้ว, นาย (กนรับใช้พระชนมมนตรี)	๕๒, ๖๗
ศรีสวัสดิ์, พระเจ้า (ละคอน)	๑๓๕
ศรีสุเรนทร์, กรมหมื่น (จลุง)	๑๐๗

ศาสตร, พราหมณ์ ป.ส. (เสียง)	๑๑๐
(โอบ)	๑๖๓, ๑๗๘
(อุณาโลม)	๑๖๖
(อัญญาวุธ)	๒๔๘, ๒๕๕-๒๕๖
สมมตอมรินทร์ (ปกฉกกลาตา)	๑๓๕
ทิวส์วัดนวิสัยภู, กรมพระ (กรม)	๑๓๕
(บุษบกไม้จันทร์)	๑๘๐, ๑๘๑, ๒๑๘
(พิณภ)	๒๑๐
สังฆราช, สมเด็จพระ (ราชสัทท์)	๒๓๒, ๒๓๖, ๒๔๓, ๒๕๓, ๒๕๘, ๒๖๐
สีทนิยาชเวร (บุศ), หลวง (จำหน่ายรัก)	๑๘๗, ๒๐๓
สุรศักดิ์มนตรี (เจิม), เจ้าพระยา (จำหน่ายรัก)	๒๐๓
เสมอใจราช (จู) เจ้าหมื่น, (จำหน่ายรัก)	๑๕๗, ๒๐๓
อากาพรรณิ, พระองค์เจ้า (พระศพ)	๒๓๒, ๒๓๗, ๒๗๘
อินทรมนตรี, พระยา (ช้าง-งัว)	๘๘

บัญชีรายชื่อหนังสือที่ปรากฏในเรื่อง

กฎมณเฑียรบาล ๑๕, ๒๕๐, ๒๗๓, ๒๘๑, ๒๘๒	พระลือ	๑
กฎหมายเก่า ๒๗๐	พระบาลย์คำหลวง ๑๕๐, ๑๕๕, ๑๖๐, ๑๗๓, ๑๗๔, ๑๗๕, ๑๗๗, ๑๗๘	
กำเนิดคน, เรื่อง ๓๖		
ฉันทคุขุฎีลาโหร ๑๐๖	พงศาวดารจีน ๒๕๑	
ฉันทคุขุฎีสังเวช ๑๒๖	พงศาวดารเชียงใหม่ ๒๔๐, ๒๕๐	
ตำนานสุวรรณโคมคำ ๒๗๑	พงศาวดารเชียงใหม่ ๒๕๐	
เทพนิยายสงเคราะห์, หนังสือ ๑๐	พงศาวดารมอญ ๒๕๐	
นันทโศปกับทศตรคำหลวง ๑๓๑, ๑๕๐, ๑๕๕	พงศาวดารมละยา ๒๕๐	
ปกิณณภกาธา, ๑๓๑	พงศาวดารหลวงพระบาง ๒๕๐	
ปฐมสมโพธิ ๑๗๖	พงศาวดารเหนือ ๒๕๐	
ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ ๒๖๕, ๒๗๖	มหากษัตริย์คำหลวง ๔๖, ๑๕๕, ๑๗๓	
ปฐมสมโพธิภาพานร, ฉันท ๒๗๗	รามเกียรติ์ ๑, ๑๒๗, ๑๓๐, ๑๓๑, ๑๕๒	
บันทึขุสะมิรัง ๑๗๓, ๑๗๔-๑๗๕, ๑๕๐	รามายณะ ๑๒๗, ๑๕๐, ๑๕๑	
ปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ๑๕๔, ๑๕๕, ๑๕๘, ๒๐๓, ๒๐๕, ๒๓๑	วชิรญาณรายเดือน ๑๖๐	
พระไชยสุริยา ๑๕๕	ศิลปากร เล่ม ๑ ปีที่ ๒ ๑๓๖	
พระราชพงศาวดาร ๒๕๐	สัตวภิรมพจน, ตำรา ๑๖	
พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ๑๕	สามก๊ก ๑๐๔, ๒๒๒	
รัชกาลที่ ๒	อนันตวิภาค ๕๗, ๒๕๓	
	อู่เทพา ๑๒๕, ๑๕๐, ๑๕๑, ๑๕๒	

III ๕ - ๕๕

๒๕๒๕

เล่มอื่น ๆ ของสำนักพิมพ์ คือ

ความทรงจำ

สมเด็จพระยาเจ้าบรมราชานุภาพ

พระอัครมเหศวรของนักประวัติศาสตร์ และนักปกครองที่ยิ่งใหญ่ของ
เมืองไทย ตีพิมพ์ใหม่พร้อมด้วยภาคผนวก จำด้วยสีกุดผ้าพระมหารตาและ
รายการพระประวัติแต่ต้นจนจบสิ้น มีรูปประกอบมาก ๒๕ บาท

ครู - อาจารย์

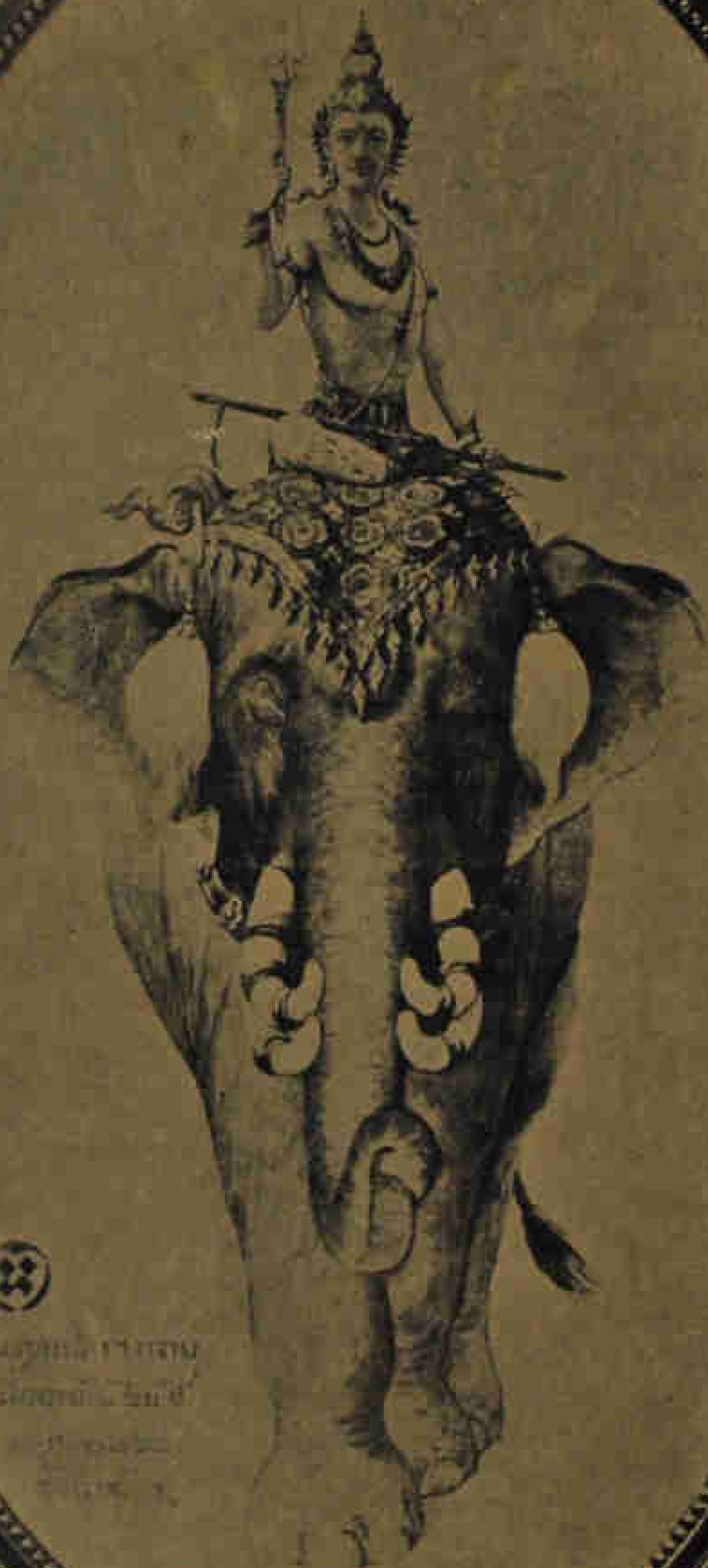
เสฐียรโกเศศ

ประเพณีเกี่ยวกับเทศกาล จำด้วยสีกุดผ้า เข้าพรรษา ออกพรรษา
วิสาขบูชา สดากกัศ สารีท ลอยกระทง เทศน์มหาชาติ ฯลฯ ประมวล
ประเพณีชาวบ้านในรอบปีได้หมด ๒๕ บาท

เกิด - ตาย

เสฐียรโกเศศ

ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตเด็แรก จำด้วยประเพณีต่างๆ ของไทย
อันเนื่องด้วยการเกิด การตาย จัดรูปเรื่องตามหลักวิชา ประกอบด้วยดัด
การเขียน ซึ่งเสฐียรโกเศศเท่านั้นที่สามารถทำได้ ๒๕ บาท

THE
PUBLISHED BY
MADRAS
LITHOGRAPH